

ÖTÖDIK KÖNYV.

A haderő (fegyveres hatalom).

ELSŐ FEJEZET.

Áttekintés.

A következőkben a fegyveres hatalomról beszélünk és azt
1-szor : ereje és összeállítása,
2-szor : harcon kívüli állapota,
3-szor : ellátása és végre
4-szer : a hadszínhely- és terephez való általános viszonya
tekintetében vesszük vizsgálat alá.

E könyvben tehát a fegyveres hatalomnak azokat a vonatkozásait fejtegetjük, melyek *a harc szükséges feltételei* ugyan, de magát a harcot még nem jelentik. Ezek a dolgok a harccal csak bizonyos, majd lazább, majd szorosabb összefüggésben vannak és egymásra kölcsönhatást gyakorolnak. Bár a harc alkalmazásának tárgyalásánál szokszor lesz róluk szó, mégis azokat most önálló viszonyukban is meg kell vizsgálnunk, hogy lényegükkel és sajátlagosságaikkal jól megismerkedhessünk.

MÁSODIK FEJEZET.

Hadszínhely, hadsereg, hadjárat.

Ezt a tér, tömeg és idő számára szolgáló három különböző tényezőt közelebbről meghatározni a dolog természeténél fogva lehetetlen. Hogy azonban későbbi fejtegetéseink során félre ne értessünk, a nyelvszokást, amelyhez előszeretettel ragaszkodunk, magyarázattal látjuk el.

1. A hadszínhely.

»Hadszínhely« alatt tulajdonképen a háború területének azt a részét értjük, mely oldalain védve van s ennek folytán bizonyos önállósága van. A hadszínhely oldalainak védelmét az ott emelt várakban, nagymérvű terepakadályokban vagy

pedig az egésznek a többi háború-területtől való nagy távolságában leljük fel.

A hadszínhely nem pusztán része az egésznek (a háború-területnek), de önmagában is egy kis egészet alkot, úgy, hogy a többi háború-területen történő változások csak közvetve érintik. Egész könnyen megeshetik tehát, hogy míg az egyik területen előnyomulunk, addig a másikon hátrálunk, míg az egyikken védőleg járunk el, addig a másikon támadunk. Ámde a fogalomnak ezt az élességét nem alkalmazhatjuk mindenhol s csak azért említettük fel, hogy a tulajdonképeni súlypontra mutassunk.

2. A hadsereg.

A »hadszínhely« fogalmának segítségével a »hadsereg« fogalmát könnyen megállapíthatjuk.

Eszerint : a »hadsereg« nem más, mint egy és ugyanazon hadszínhelyen működő csapatok összege.

Ámde ez a fogalommeghatározás nem öleli fel teljesen a nyelvszokást. Blücher és Wellington 1815-ben két külön hadsereget vezényeltek egy és ugyanazon hadszínhelyen. Ebből az következik, hogy a »főparancsnokság« a hadsereg fogalmának egy másik ismertetőjele. Az említett két ismertetőjel azonban egymással rokon ; helyes szervezés mellett egy és ugyanazon hadszínhelyen csak egy »főparancsnokságnak« kellene fennállania és a hadszínhely parancsnokának az önállóság bizonyos fokát nem volna szabad nélkülöznie.

Nem mindig a csapat abszolút számereje adja a »hadsereg« fogalmát, mint azt az első pillanatra gondolnók. Mert azokat a hadseregeket, melyek egy és ugyanazon hadszínhelyen közös főparancsnokság alatt működnek, a »hadsereg« elnevezéssel nem számerejük miatt illetik, hanem azért, mert e nevet már korábbi viszonyukból hozták magukkal (1813-ban a sziléziai, északi stb. hadsereg).¹ A haderőt, mely hivatva van valamely hadszínhelyen működni, sohasem fogják hadseregre tagolni, de csak hadtestekre ; az ellentétes eljárás a nyelvszokás ellen volna, mely, úgy látszik, szorosan a tárgyhoz ragaszkodott.²

Másrészt azonban nagyon is pedáns lenne távoli tartományokban működő portyázó csapatok számára is a »hadsereg« elnevezést igénybe venni. De még ebben az esetben sem nagy a baj, mert senki sem fogja túlbecsülni a francia forradalmi

¹ Ez mai időben már nem áll : az 1870—71-iki német-francia háborúban a közös főparancsnokság alatt működő három német hadsereg a hadszínhelyen négyre tagoltatott.

² Most már az a nézet uralkodik, hogy a hadseregpáncsnok sem képes sok egységből álló hadsereget vezetni. Más szóval az egy és ugyanazon hadszínhelyen működő haderőt, ha tetemes, nemcsak hadtestekre, de hadseregekre is tagoljuk.

háborúkban szerepelt *»vendée-i hadsereget«*, mely számra nézve egy portyázó csapat erejét alig múlta felül.

A hadsereg és hadszínhely fogalmai tehát rendszeren kölcsönhatást gyakorolnak egymásra.

3. A hadjárat.

Habár sokszor hallhatjuk, hogy az összes hadszínhelyen egy év alatt lezajló hadi eseményeket nevezik *»hadjárat«*-nak, mégis természetesebb és megfelelőbb, ha csak *»az egy és ugyanazon hadszínhelyen lefolyó hadi cselekményeket«* értjük e fogalom alatt. A fogalommeghatározás ama másik kelléke, hogy a hadjáratnak egy éven belül kell végződnie, nem szükségszerű, mivel immár nincsenek téli laktáborozások, melyek a háborúkat egy évi hadjáratokra osztanák fel.

De ha el is fogadnók, hogy az egy és ugyanazon év folyamán belül történő hadi események neveztessenek *»hadjáratnak«*, még akkor sem szabad az évet a naptári év fogalmával felcserélni, hanem az évet egy természetes választó vonal segítségével kell megállapítani. E választó vonalat a kisebb-nagyobb katasztrófák közvetlen hatásainak megszűnése, új bonyadalmak előkészítése stb. szolgáltatta. Senki sem fogja az 1812. hadjáratot a Memel-nél végződtetni, ahol a franciák január 1-én állottak; de viszont senki sem fogja a franciák visszavonulását az Elbán át az 1813. hadjáratához számítani, miután ez nyilvánvalóan a moszkvai visszavonulás folytatásához tartozik.

Hogy e fogalmakat élesebben nem domboríthatjuk ki, még nem nagy hátrány, mivel ezek úgy, mint bölcsészeti meghatározások, alkotandó szabályok alapjául nem szolgálnak. Magyarázataink csak arra valók voltak, hogy több határozottságot és világosságot terjesszenek.

HARMADIK FEJEZET.

Az erőviszony.

Már a harmadik könyv 8. fejezetében bizonyítottuk be, hogy a számbeli túlsúlynak az ütközetben, következésképpen az általános túlsúlynak a hadászatban nagy jelentősége van. Az erőviszony, melyről itt még egyet-mást elmondunk, nyilvánvalóan nagyfontosságú.

Ha a legújabb hadtörténelmet előítélet nélkül olvassuk, meggyőződhetünk, hogy a számbeli túlsúlynak napról napra döntőbb szerep jut.¹

Ezért azt az elvet, hogy a döntő ütközetben lehetőleg nagy

¹ Ha ez a tétel e század elején igaz volt, annál inkább áll az ma a gyorstöltésű, biztos találatú puskák idejében.

erővel lépünk fel, jobban szem előtt kell tartanunk, mint az hajdanában történt.

A bátorság és szellem a fizikai erőket minden időben fokozta és jövőben is fokozni fogja ; de régebben e két tényezőnek mégis nagyobb jelentősége volt, mint van a mostani időben.

Voltak idők, amidőn az egyik hadseregnek belső berendezése és felszerelése, a másiknak mozgékonyasága következtében volt meg a fölénye ; voltak idők, ahol majd új harcászati rendszerek, majd a »terep« erejének művészi, nagyszabású kihasználása eredményezték a túlsúlyt.

Amde mindez ma egy természetesebb és egyszerűbb eljárási módozatnak engedett helyet és a jelzett jelenségekből — ha ugyan az utolsó háborúkat előítélet nélkül tanulmányozzuk — sem a hadjáratban, sem a döntő ütközetekben, sem a főcsatában nem látunk semmit.

A mai hadseregek fegyverzet, felszerelés és gyakorlat tekintetében oly egyformák, hogy a legrosszabb és a legjobb között alig van különbség. Legföljebb a tudományos testületek különböznek némileg és főleg abban egymástól, hogy míg az egyik bizonyos helyes berendezések feltalálója, addig a többiek azoknak gyors utánczóik szoktak lenni.

Még az alparancsnokok : a hadtest- és hadosztályparancsnokok is, mesterségük körül meglehetősen egy nézetet vallanak, úgy hogy, mondhatjuk, a hadvezér képességén kívül, mely egészen egyéni és arra a nép, a hadsereg műveltségéből következtetni nem lehet : csak a hadi tapasztalat nyújtja a túlsúlyt.

Minél nagyobb az egyensúly az említett dolgokban, annál döntőbb lesz az erőviszony.

A mai csaták jellegét az említett egyensúly adja meg. Csak elfogulatlanul tessék a borodinói csatát elolvasni, amelyben a világ legelső hadserege : a francia mérkőzött meg az oroszal, mely bizony úgy belső berendezése, mint egyes tagjainak műveltsége tekintetében is a legutolsó helyet foglalta el, mily különbségeket veszünk észre ?

A csata egyetlen mozzanatában sem észlelhetjük a nagyobb művészet vagy a nagyobb értelem jelét ; csendesen, megszokott módon mérkőznek az erők s ezért a végeredmény nem lehetett más, mint a mérlegnek lassú felbillenése annak javára, amely fél nagyobb erélyt tanúsított a vezetésben s amely hadfél csapatainak több hadi tapasztalatuk volt.

E csatát példaként azért említjük, mert ebben — nem úgy, mint a legtöbbben — a hadfelek egyenlő számerővel léptek fel.

Nem állítjuk mi, hogy minden csatában így áll a dolog, de igen is azt, hogy a legtöbbnek ily alapvonása van.

A csatában, ahol az erők lassan és módszeresen mérkőznek, a fölösleg legtöbbször dönteni fog.

És csakugyan, hiába keresünk olyan újabbkori csatákat, amelyekben — mint hajdanában történt — kétszeres erő fölött győzedelmeskedett volna valaki.

Napoleonnak, az újabb kor legnagyobb hadvezérének győzelmes főcsatáiban, kivéven a drezdait 1813-ban, ellenfelénél jóval erősebb vagy legalább nem feltűnően gyengébb hadsereg állott rendelkezésre, holott akkor, amidőn erejét összevonni nem volt képes, mint Lipszénél, Briennenél, Laonnál és Belle-Alliancenál, győzni nem tudott.

Az abszolút erő a hadászatban adott dolog, amelyen a hadvezér mit sem változtathat. Ebből azonban nem szabad azt következtetni, hogy egy észrevehetően gyengébb hadsereggel nem viselhető háború.

Ez utóbbi nem mindig folyománya a politika szabad elhatározásának, különösen nem, ha a politika csak csekély erővel rendelkezik.

Ezért a háborúban mindenféle erőviszony képzelhető¹ s igen különös hadi elmélet lenne az, mely akkor mondja fel a szolgálatot, amidőn épen égető szükség van rá.

Akármily kívánatosnak jelzi is az elmélet a megfelelő nagyságú haderőt, még sem állíthatja, hogy meg nem felelő nagyságú haderő működésre egyáltalában képtelen.

E dologban határvonalat nem húzhatunk.

Ha csekély az erő, a kitűzött célnak is kisebbnek kell lennie; továbbá minél csekélyebb az erő: annál rövidebb legyen a háború tartama.

A gyöngeségnek tehát — ha szabad ezek a kifejezéssel élünk — elegendő tere van e két oldal felé kitérni.

Hogy az erő nagysága mily változásokat idéz elő a hadviselésben, azt majd lassanként látni fogjuk; e helyen csak az általános nézponot mutattuk be.

E tekintetben még egyet!

Minél csekélyebb erővel rendelkezik az egyenlőtlen küzdelemben besodort fél: ő belső feszültségének, erélyének annál nagyobbak kell lennie. Ott, ahol a kellő feszültség, erély hiányzik, ahol hősiesség helyett bátortalan kétségbeesés uralkodik: a hadművészet tehetetlen.

Bölcs mérséklet a kitűzött célok körül, párosulva az említett nagy eréllyel, a fényes csapások és az óvatos tartózkodás oly játékát eredményezi, amilyent Nagy Frigyes hadjáratái tárnak élénk.

Ha mérséklet és óvatosság keveset használ, egyedül a belső feszültség és erély segíthet és ha az erőviszony oly egyenlőtlen, hogy a célok semminemű korlátozása sem ment meg az elsüllyedéstől, vagy pedig ha a veszély minden valószínűség szerint oly sokáig tart, hogy az erők legtakarékosabb felhasználása sem segíthet, csak az vezet célhoz, ha az erők feszültsége egyetlen egy kétségbeesett csapásban egyesül; a szorongatott, segedelmet már nem remélve, utolsó bizalmát abba az erkölcsi fölénybe helyezze, melyet a kétségbeesés a bátornak

¹ Példák: Dánia háborúja az egyesült Ausztria-Poroszország ellen 1864-ben. — A boszniai okkupacionális hadjárat 1878-ban.

nyujt; a legnagyobb merészséget a legbölcsebb bölcsességnek tekintse és legföljebb a vakmerő cselfogásnak adjon kezet és ha siker nemkoronázza cselekedetét, dicső megsemmisülésben keresse és találja meg a feltámadás szent jogát.

NEGYEDIK FEJEZET.

A fegyvernemek számaránya.

Mi csak a három főfegyvernemről: a gyalogságról, lovaságról és tüzérségről fogunk beszélni.

Bocsánatot kell kérnünk a következő elemzésért, mely inkább a harcászat körébe tartoznék, de határozottabb gondolkodáshoz elkerülhetetlen.

Az ütközet két egymástól lényegesen különböző alkatrészből áll: a tüzelés megsemmisítő elvéből és a kézi tusából, vagyis a személyes (ember ember elleni) harcból.

A személyes harc ismét: vagy támadás, vagy védelem (a támadás és védelem itten, ahol elemekről van szó, abszolút értelemben veendő).

A tüzérség egyedül a tűz megsemmisítő elvével hat; a lovasság a személyes harccal, a gyalogság mindkettővel.

A személyes harcban a védelem lényege a terepen úgyszólván gyökeret vert erős megállás, ellenben a támadás lényege: a mozgás.

A lovasság, mely mozogni kiválóan tud, de erősen állani képtelen, csak támadásra alkalmas.

A gyalogság, mely egy helyen, egy ponton szívósan kitart, de amelynek meglehetősen mozgási képessége is van, védelemre és támadásra is alkalmas.

A harc elemi erőinek illetően szétosztása az egyes fegyvernemek között, nyilvánvalóvá teszi, hogy a gyalogságnak fölénye van a többi fegyvernem fölött és általánosítása szükségszerű.

De nyilvánvalóvá teszi azt is, hogy a három fegyvernem összekapcsolása, egyesítése a háborúban az erők tökéletesebb felhasználására vezet, mert ekként a gyalogságban egyesülő három ható elv egyikét vagy másikat szükség szerint erősíthetjük.

A tüzelés megsemmisítő elve mai napság — igaz — uralkodik a többi fölött, mindazonáltal az ember ember elleni személyes harc tekintendő a küzdelem tulajdonképeni alapjának.¹

¹ Véleményünk szerint ma is, 1892-ben az ember ember elleni személyes harcot kell a küzdelem alapjául tekinteni, noha, hogy a tűz fontossága emelkedett. A tűzbeli túlsúly sokszor nem érhető el, sokszor egymagában nem elegendő, míg a tömegeknek az ellenséges állásba bármi úton történt betörése — ha csak pillanatnyilag is — tényleges győzelmet jelent.

Ennek folytán: pusztán tüzérségből alkotott hadsereg képtelenség volna; egyedül lovasságból álló hadsereg elképzelhető ugyan, de a gyöngeség bélyegét fogja magán viselni; ellenben pusztán gyalogságból álló haderő viszonylagosan véve is erős lehet.

A fegyvernemek tehát önállóság tekintetében a következő sorrendben követik egymást: gyalogság, lovasság, tüzérség.

Fontosság tekintetében azonban, amidőn közös működésről van szó, már nem így áll a dolog. A megsemmisítő elv hatásosabb lévén, mint a mozgékonyság elve, a lovasságnak teljes hiánya kevésbé gyengítené a hadsereget, mintha tüzérség hiányoznék.

Csak gyalogság és tüzérségből alkotott hadsereg ugyan kellemetlen helyzetben lenne egy három fegyvernemből összeállítottal szemben, de ha lovasságát a megfelelő arányban gyalogtömeg pótolná, kissé változtatott eljárással képes volna harcászati gazdálkodásából megélni.

Igaz, hogy az elővéd- és előörsszolgálat tekintetében meg lehetős zavarban lenne; a megvert ellenséget élénken nem üldözhetne, visszavonulása nagy fáradtsággal járna: de azért egyedül ezek a nehézségek nem űznék el őt a küzdelem teréről. Ellenben egy csak gyalogság- és lovasságból alakított hadsereggel szemben már határozott fölényben lenne.

Hogy az utóbbi egy három fegyvernemből összeállított hadsereggel szemben miként tartaná magát, azt alig tudjuk elképzelni.

Az egyes fegyvernemek fontosságát tárgyaló ezeket a vizsgálódásokat az általános hadi eseményekből vonjuk le s így természetes, hogy érvényük valamely ütközet egyéni helyzetére nem terjed ki.

Valamely előőrson vagy visszavonulófélben levő zászlóalj valószínűleg szívesebben látna maga mellett egy lovas századot, mint egy-két ágyút. A futásban levő ellenséget gyorsan üldöző lovasság és lovagló tüzérségnek nem lesz szüksége gyalogságra stb., stb.

Összevonva ezeknek a vizsgálódásoknak eredményét, látjuk, hogy:

- 1-ször a gyalogság a legönállóbb fegyvernem;
- 2-szor a tüzérség teljesen nélkülözi az önállóságot;
- 3-szor a gyalogság a fegyvernemek egyesülésében a legfontosabb;
- 4-szer a lovasság legnélkülözhetőbb;
- 5-ször a fegyvernemek egyesítése a legteljesebb erőt eredményezi.

Ha a fegyvernemek egyesítése folytán a legteljesebb erő jön létre, akkor csak természetes az a kérdés, hogy a vegyítés mily arányban történjék. Erre a kérdésre azonban alig adhatunk feleletet.

Ha egyrészt ama költségeket és erőfogyasztást hasonlítjuk össze, amibe az egyes fegyvernemek előállítására és fenntartására

kerül, másrészt pedig a fegyvernemek értékét a háborúban, oly határozott eredményre jutunk, mely elvontan véve helyes egyenletet fejez ki.

Ámde ez csak pusztá játék lenne, mert az egyenlet első tagjának egyikét — nem a költséget — de az emberélet értékét, melyet számokban kifejezni nem lehet, bajos meghatározni.

De még az a körülmény is, hogy a fegyvernemek mindegyike más-más állami erőn alapszik, a gyalogság az emberek tömegén, a lovasság a lovak tömegén, a tüzérség a rendelkezésre álló pénzen, nagyon megnehezíti az összehasonlítást.

És tényleg, ha a különböző népek történelmére visszpillantunk, látjuk, hogy hadseregükben a fegyvernemek aszerint voltak képviselve, amint egyik vagy másik fegyvernemalkotó elem fölött kisebb-nagyobb mértékben rendelkeztek.

Mivel azonban bizonyos okoknál fogva a vegyarány megállapítására szolgáló mértéket teljesen nem nélkülözhetjük, az egyenlet első tagjának ismert tényezőjét: a pénzt fogjuk igénybe venni.

A tapasztalat alapján célunknak megfelelő pontossággal állíthatjuk, hogy egy 150 lovasból álló lovasszázad, egy 800 főből álló zászlóalj, egy 8 lövegből álló üteg körülbelül egyforma költséget igényel úgy a felszerelés, mint a fenntartás körül.

Ami az egyenlet másik tagjának belső értékét illeti: vagyis hogy az egyik fegyvernem a többivel összehasonlítva mire képes, mennyit művel, mit eredményez, még kevésbé lehet megállapítani.

Azt ugyan meg lehetne határozni, hogy egyik vagy másik fegyvernem mit és mennyit képes megsemmisíteni; de ezzel nem érünk el sokat, mivel minden fegyvernemnek sajátlagos rendeltetése, vagyis sajátzerű hatásköre van, amely a viszonyok szerint szűkebb, tágabb lévén, legfőlebb csak a hadviselés módosítását eredményezi, de határozott hátrányokat nem okoz.

Igaz, hogy tapasztalatok nyomán után sokat beszélnek e tárgyról és azt hiszik, hogy erre nézve a hadtörténelem kellő támpontokat nyújt, de mi azt mondjuk, hogy azok üres szólamok, melyeket mivel az egyszerűre és szükségesre nem vezethetők vissza, az elemző vizsgálódás nem vehető figyelembe.

Ámde ha a fegyvernemnek leghelyesebb számaránya tekintetében egy meg nem állapítható x -szel: a képzelet játékaival van is dolgunk, azt már mégis megmondhatjuk, hogy mi a hatása annak, ha az egyik fegyvernemből túlsok vagy nagyon is kevés áll az ellenség hasonló fegyvernemével szemben.

A tüzérség a tűz megsemmisítő elvét erősíti és legborzasztóbb fegyvere a hadviselésnek; hiánya a hadsereg intenzív erejét gyengíti. Más oldalról azonban — mert nagyon merev és mozdulatlan fegyvernem — a hadsereget nehézkessé teszi; fedezetére — mivel a személyes harcra nem képes — idegen csapatokat kíván; ha számával nem áll arányban a hozzá utalt fedezet, könnyen elveszhet s ami még nagyobb baj, (a löveget és járművet) az ellenség ellenünk alkalmazhatja.

A lovasság a hadsereg mozgékonyságának elvét növeli. Ha csekély számú, az a hátrány áll elő, hogy a háború eleme lassan ég el, mert mindent gyalog (lassan) kell végezni, mindent óvatosan kell végrehajtani; a győzelem gazdag aratását nem kaszával, de sarlóval vagyunk kénytelen letarolni.

A nagyszámú lovasság persze közvetlenül sohasem gyön-gíti a hadsereget, de közvetve a nehéz ellátás miatt, és akkor, ha meggondoljuk, hogy 10.000 fölösleges lovas helyett 50.000 használható gyalogos állhatna rendelkezésünkre.

Ha valamely fegyvernem a hadseregben kelleténél erősebben vagy gyengébben van képviselve, sajátlagos jelenségek állanak elő.

Ezek a tünetek a hadművészetre nézve nagy fontosságúak, mert ezek a fegyvernemek (a haderő) alkalmazásmódjára támpontokat szolgáltatnak, és e támpontok annál is inkább fontosak, mert amidőn a hadvezérnek a haderőt rendelkezésére bocsátják, a fegyvernemek számarányán ő már mit sem változtathat.

Nézzük, hogy a fegyvernemek helytelen aránya a hadviselés jellegét miként módosítaná.

Tűlsok tüzérség védő és szenvedő jellegű vállalatokra vezet; boldogulásunkat erős állásokban, védelmi terepszakaszokban, sőt a hegyekben fogjuk keresni, azért, hogy a terepakadályok vegyék át az általános védelmet és a nagyszámú lövegek őrizetét; és az ellenséges haderők a terep nehézségén és a nehéz terep védte ágyúk tüzén törjenek meg. Az egész háború komoly, kimért menuet-lépésben fog haladni.

Érezhetőleg kevés tüzérség épen ellenkezőleg arra fog bennünket készíteni, hogy a támadó sürgő-forgó, mozgékony elvét alkalmazzuk.

Menetek, fáradalmaik, nélkülözések napirenden lesznek; a háború változatos, élénk és tarkított képeket mutat majd; a nagy események aprópénzre váltatnak fel.

Nagyszámú lovasság mellett a nagy síkságot fogjuk felkeresni és a tartós mozgást fogjuk kedvelni. Messze az ellenségtől fogunk pihenni és élvezni kényelmet, de azért az ellenségnek nyugtot nem engedünk. Megkerüléseink merészek, mneteink vakmerők lesznek, mert nagy terek fölött uralkodunk. És amennyiben a diverziók (cselmozdulatok) és inváziók (betörések) a háború valódi segédeszközei, azokat könnyedén fogjuk majd alkalmazni.

Ellenben túlkeves lovasság a hadsereg mozgóképességét csökkenti, anélkül hogy annak megsemmisítő elvét erősítené, amiként ezt a tüzérségi túlsúly teszi. Óvatosság és módszeresség jellemzik ebben az esetben a háborút. A természetes irányzat az lesz, hogy közel maradjunk az ellenséghez, szemünk elől ne tévesszük, gyors, elsieltett mozdulatokat ne tegyünk, de erőinket lassan és helyesen összpontosítsuk, inkább védelmileg járjunk el s ha már támadnunk kell, a támadást a legrövidebb irányban az ellenség döntő pontjára hajtsuk végre.

E különböző hadviselési módok, melyeket a fegyvernemek különböző vegyaránya idéz elő, ritkán lesznek azonban oly nyomósak, hogy az egész vállalat irányát döntőleg befolyásolják; azt, vajjon hadászati támadás vagy védelem, ez vagy az a hadszínhely, döntő csata vagy más romboló eszköz választassék-e más és lényegesebb körülmények fogják megállapítani.

Nagy baj volna, ha nem így történnék a dolog, mert mindig tarthatunk attól, hogy a mellékest főtekintetnek vettük.

A főszempontok által megállapított cselekmény keretén belül az uralkodó fegyvernem befolyásának amúgy is elég tere nyílik, mert hiszen a támadásban is lehetünk óvatosak és módszeresek, viszont pedig a védelemben merészek és vállalkozók.

Ha eddig kimutattuk, hogy a fegyvernemek aránya bizonyos befolyást gyakorol a hadviselés jellegére, úgy most azt bizonyítjuk be, hogy a háború természete szintén gyakorolhat befolyást a fegyvernemek viszonylatára.

1. A honvédség és a népfölkelésre állapított népháború természetszerűleg túlnyomóan gyalogsággal fog viseltetni; mert ebben az esetben emberanyag van elég, de a másik két fegyvernem számára szükséges felszerelési eszköz: kevés.

2. A hatalmas ellenében hadrakelt gyöngye fél abban az esetben, ha a felfegyverezett néptömeghez az a honvédséghez nem folyamodhatik, tüzéségének szaporítására van utalva, mert ez a legrövidebb út arra nézve, hogy gyöngye haderejével az egyensúlyhoz közeledjék; hiszen ekként az úgyis hiányzó embereket nélkülözheti s haderejének leglényegesebb elvét: a megsemmisítő elvet mégis növeli. De különben is szűk hadszínhelyre lévén szorítva, a tüzéségnek nagy hasznát veszi. Nagy Frigyes a hétéves háború későbbi éveiben ezzel az eszközzel élt.

3. Ha terjedelmes hadszínhelyen kell működnünk, majd itt, majd ott jelenünk meg, továbbá ha nagy és döntő csapásokat szándékolunk, a mozgás és nagyszabású döntés fegyverére: számos lovasságra van szükségünk.

Napoleon e tekintetben példa gyanánt szolgál.

Azt, hogy a küzdelem alakjai: a támadás és védelem egymagukban, a fegyvernemek vegyarányára tulajdonképeni befolyást nem gyakorolhatnak, csak akkor fogjuk bebizonyítani, amidőn ezekről szó lesz; egyelőre csak meg akarjuk jegyezni, hogy úgy a támadó, mint a védő rendszerint azonos területeken működnek s legalább is sok esetben egyaránt döntő szándékuk lehet. Emlékezzünk csak vissza az 1812. hadjáratra.

Általános az a hiedelem, hogy a középkorban a lovasság nagyobb arányban volt képviselve a hadseregben, mint a mai időben. Ez azonban részben tévhit. A lovasság számaránya átlag véve a középkorban sem volt nagyobb, amint erről azonnal meggyőződhetünk, ha az akkori haderők nagyságát és beltagozatát szemügyre vesszük. Csak tessék a keresztes hadjáratok, vagy a német császárok római hadjáratának nagy gyalogtömegeire visszaemlékezni. De igenis, ezekben az időkben a lovasság fontossága volt igen nagy.

Sokat tartottak e fegyvernemre, ehhez tódult a java elem s bár számra nézve gyöngébb volt, mint a gyalogság, mindig csak róla beszéltek, holott a gyalogságról mélységesen hallgattak; nem csoda tehát, ha az a hit gyökeredzett meg, hogy az akkori időben alig volt gyalogság.

Előfordult — nem tagadjuk — igen sokszor, hogy Németország, Frankhon és Olaszország belsejében vívott kisebbszerű hadjáratokban pusztán lovasságból álló kis hadseregek is működtek; ez azonban mit sem bizonyít, mert csak az esetek többségéből vonhatunk eredményt, azt pedig nem tagadtuk, hogy a lovasság volt a főfegyvernem.

Csakis abban az időben, amidőn a hűbérkötelezettség megszűnt, a háborút zsoldos katonákkal viselték, tehát a harmincéves háború és XIV. Lajos háborúi idejében hagyták abba a keveset érő gyalogság tömegének alkalmazását s valószínűleg ismét csak lovasságból álló hadseregekkel működtek volna, ha a javított puska mérséklőleg nem lép közbe.

Ez időben a gyalogság úgy viszonylott a lovassághoz, mint 1 : 1, vagy 3 : 1.

Ez időponton túl a lovasság száma mindinkább hanyatlott, ellenben a gyalogság száma a javított pusokák következtében folyton növekedett.

Véleményünk tehát az, hogy a lovasság viszonylata számra nézve ugyan keveset, de fontosság tekintetében nagyon változott. Ez ellenmondásnak látszik, de még sem az.

Ugyanis a középkor hadseregeiben levő gyalogság nagy számát nem annak benső viszonylata a lovassághoz határozta meg, de az a körülmény, hogy a hűbéres urak az általuk kiállítandó jutalékot — mivel a lovasok sokba kerültek — gyalogosokkal fedezték; e gyalogság tehát csak kisegítő eszköz volt, mert ha a fegyvernemek belső értéke lett volna az egyedül mérvadó szempont, a lovasság számát túlsokra sohasem emelhetik fel.

Igy nyer értelmet fenti kijelentésünk, hogy a lovasság viszonylata nem számra nézve, de fontosság tekintetében csökkent.

És ugyancsak figyelemreméltó az a körülmény, hogy az osztrák örökösödési háború óta a lovasság viszonylata a gyalogsághoz nem változott és folyton ez utóbbinak $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{6}$ része volt.¹

¹ Mai időben az arány minden hadseregben kisebb.

Ha csak az első vonalban kivonuló hadsereget vesszük alapul a lovasság és gyalogság harcoló állománya között, a következő arányszámokat találjuk:

Ausztria-Magyarország 1 : 10.

Németország 1 : 12.

Oroszország 1 : 9.

Franciaország 1 : 13.

Olaszország 1 : 19.

A hadsereget és honvédséget véve alapul, a fenti sorrendben a következő számok állanak elő:

1 : 10, 1 : 19, 1 : 8, 1 : 16, 1 : 26.

Az egész fegyveres hatalmat véve alapul, ugyancsak a fenti sorrendben lesz az arányszám:

1 : 15, 1 : 23, 1 : 11, 1 : 17, 1 : 43.

E tünet azt jelentené, hogy az említett számarány megfelel a természetes szükségletnek s azt a nagyságot képviseli, amelyet elemzés által közvetlenül megtalálni nem lehet.

Ámde mi kételkedünk abban, hogy ez így lenne, s úgy találjuk, hogy ama tényezők, melyek számos lovasságot kívánnak, a legtöbb esetben ismertek.

Oroszországot és Ausztriát például tatár eredetű állami intézményeinek végső maradványai készítetik számos lovasság tartására.¹

Napoleon például részben azért tartott nagyszámú lovasságot, mert ezzel az inkább pénzkérdésen alapuló fegyvernemmel pótolni kívánta a gyalogság hiányát, mely utóbbit, tekintettel a folyton tartó nagy háborúkra, az összeíró hadkiegészítő rendszer elegendő számban nem szolgáltatathatott, részben pedig azért, mert Napoleon előtt a lovasság, háborúterületének óriási terjedelme folytán, tényleg értékeesebb is lehetett, mint rendes körülmények között.

Nagy Frigyes nagyszámú lovasságát pedig a következők magyarázzák meg.

A király törekvése tudvalevőleg odairányult, hogy országának népét a katonai szolgálattól megkímélje és hadseregét, ha csak lehet, külföldiekből egészítse ki; volt is reá oka, mert amúgy is kis birodalmából Poroszország és a veszfáli tartományok nem állottak rendelkezésére.

Ebből az okból és mert a lovasság, eltekintve attól, hogy általában kevesebb embert igényel, toborzás útján könnyebben volt kiegészíthető, de mert a király hadviselés módja amúgy is a mozgékonyság elvére volt alapítva, szaporította folyvást e fegyvernemet és így történt aztán, hogy a hétéves háború vége felé gyalogsága mindinkább apadt, lovassága pedig számosabb lett; az arány azonban valószínűleg ekkor sem volt nagyobb, mint 1 lovas : 4 gyalogos.

Egyébként e korszakban olyan példákat is találunk, amidőn rendkívül csekély lovassággal rendelkező hadseregek is győzedelmeskedtek.

Napoleonnak Gross-Görschennél, ha csak a csatában tényleg résztvett hadosztályokat vesszük figyelembe, 100.000 embere volt s e közt a lovasok száma az ötezeret nem haladta túl, a szövetségesek hadserege 70.000 főt számlált, e között 40.000 gyalogos és 25.000 lovas. Napoleonnak tehát a hiányzó 20.000 lovas helyett csak 50.000 gyalogsági többlete volt, holott az elmélet szerint 100.000-nyi többlettel kellett volna rendelkeznie.

Ha Napoleon a csatát az 50.000 főnyi gyalogsági többlettel megnyerte, mondhatjuk, hogy abban az esetben, ha 100.000-nyival rendelkezik, győzelmét már a csata elején feltétlenül eldöntöttnek tekinthette volna.

Természetes dolog, hogy Napoleon egy erős lovasság

¹ Ausztria-Magyarországra nézve ez már mai napság nem áll.

hiányát csata után nagyon megérezte és győzelmi troféákhoz tényleg nem is juthatott.

A csata megnyerése tehát még nem minden, de minden-
esetre a fődolog.

Ezen vizsgálódásunk eredményeként kijelentjük, hogy nem hisszük, hogy a lovasság és gyalogság között a 80 év óta állandóan fennálló arányszám természetes s az abszolút értéken alapuló lenne; ellenkezőleg azon nézetten vagyunk, hogy bizonyos ingadozás után a lovasság száma apadni fog.¹

Ami a tüzérséget illeti, ez a fegyvernem Nagy Frigyes ideje óta állandó arányszámot mutat fel; a hadseregek a hadjárat elején annyi 2—3 löveggel rendelkeznek, a hányszor 1000 gyalogosuk van; a hadjárat alatt a gyalogsági veszteség tetemesebb lévén, mint a tüzérségi, minden ezer emberre 3, 4—5 löveg jut.

Vajjon ez az arány természetes-e, vagy pedig hátrány nélkül szaporítható-e a tüzérség, azt a tapasztalatnak még be kell bizonyítania.²

Ezek után vizsgálódásuk főeredményeit a következőkben vonjuk össze:

1. A gyalogság a főfegyvernem és ennek a másik kettő alá van rendelve.

2. A lovasság és tüzérség hiányát a hadvezetés művészete és tevékenysége némileg pótolhatja, feltéve, hogy számra és minőségre nézve annnyival erősebb gyalogsággal rendelkezik.

3. A tüzérség, mely a megsemmisítő elvet képviseli és jobban van összeforrvva a gyalogsággal, nehezebben pótolható, mint a lovasság.

4. Mivel a tüzérség a megsemmisítés cselekménye körül a legerősebb, a lovasság a leggyengébb fegyvernem, e kettő számarányának meghatározásánál a kérdést így kell felvetnünk: hátrány nélkül meddig szaporítható a tüzérség, hátrány nélkül mily kevésre szabhatjuk a lovasság számát?

ÖTÖDIK FEJEZET.

A hadsereg csatarendje.³

»Csatarend« alatt a három fegyvernemnek szerves kötelékekbe történő állandó beosztását és összeállítását, nemkülönb az ekként származott egységeknek az egész hadjárat vagy háború tartamára megállapított állandó felállítási alakzatát értjük.

¹ Ez beteljesült; bár hisszük, hogy abban az esetben, ha pénzügyi viszonyok és a lógazdagság engedné (már a biztosító és hírszerző szolgálat jelenleg fokozott fontossága folytán is), a létszámot az államok szívesen emelnék.

² Az arány ma sem igen változott; valószínű azonban, hogy a tüzérséget a jövő háborúban szaporítani fogják.

³ A »csatarend« kifejezés ma már nem felel meg a fogalomnak s a magyarban a »hadrend« szóval pótoljuk.

A csatarend tehát úgyszólván a *beosztás* számtani és a *felállítás mértani* eleméből áll.

A beosztás műveletének alapját a hadsereg békeszervezete adja. A beosztás műveletének segélyével bizonyos részekből: minta zászlóaljakkból, lovasszázadokból, ezredekéből és útegekből, melyeket egységeknek tekintünk, az uralkodó viszonyok és szükség szerint magasabb és magasabb kötelékeket szervezünk, míg elvégre a hadsereg felépül.

Hasonlóképen áll a dolog a felállítással; a hadseregrészek által békében elsajátított elemi harcászati nyomán állapítjuk meg a háború sajátlagos körülményeinek figyelembevétele mellett azt az alakzatot, mely a hadsereget vagy hadseregrészt csatavívásra képesíti.

Igy történt ez mindig, amidőn nagy hadseregek háborúba indultak, sőt voltak idők, amidőn az ütközetben az alakzatot tekintették fődolognak.

A 17. és 18. században, amidőn a puskák tökéletesítése folytán a gyalogságot szaporították és ez a puska teljes kihasználása végett vékony vonalakban volt kénytelen harcolni, a csatarend egymagában egyszerűbb, de ebben a működés annál nehezebb s mesterkéltébb lőn.

A csatarend a gyalogságot egy osztatlan tömegben a középre, a lovasságot pedig részint azért, hogy a vonalban ne lövessék össze, részint azért, hogy tere legyen a mozgadozásra: a szárnyakra helyezte el.

Ha az ilyen hadsereget a közepén ketté szelték, egy oly szétvágott gilisztához hasonlított, melynek végtagjai (szárnyai) élnek, mozognak ugyan, de az egész rendes életműködésre többé képesítve nincs.

A haderő tehát a központosítás, vagyis a merev egység átka alatt szenvedett s mindenkor szét kellett bontani a régi szervezetet és új beosztást kellett végezni, ha valamely hadseregrészt különállóan akartak alkalmazni.

A hadsereg a menetek alatt úgyszólván törvényen kívül állott. Az ellenség közelében végrehajtandó meneteknél a legnagyobb művészetre, valósággal mesterkedésre volt szükség; a csapatoknak tüskön-bokron keresztül kellett törtetni avégből, hogy az egyik harcvonal vagy szárny mindenkor megfelelő távolságban s a másikkal egy magasságban legyen.

És hogy az ilyen — korántsem harckész — állapot ritkán bosszulta meg magát, csak annak tulajdonítható, hogy az ellenség is hasonlóan cselekedett.

A 18. században végre meggyökeredzett az a gondolat, hogy a lovasság a szárnyakat még akkor is megvédheti, ha nem is áll az ütközetvonal meghosszabbításában, de a hadsereg háta mögött és hogy a lovasság nemcsak az ellenség lovasságával vívendő párbajra, de még sok minden másra is használható.

Ez nagy haladást jelentett, mert immár a hadsereg fő-kiterjedésében — melyet mindig a felállítás szélessége szolgáltat — egynemű tagokból állott és ezeket tetszés szerinti nagyság-

ban és alkatelemeiben az egészhez hasonló részekre lehetett bontani. Így is cselekedtek, minek folytán a hadsereg merev egysége megszűnt és sokra tagolt, tehát hajlékony egészé változott át.

Az egyes tagokat minden nehézség nélkül lehetett az egész-től elválasztani és viszont hozzáfűggeszteni, anélkül hogy a csatarend megváltoztatása szükséges lett volna.

Így keletkeztek az összes fegyvernemből álló seregtestek.

Hogy e változásokat alapján véve a csata szülte, nyilvánvaló. A csata régente az egész háborút jelentette és ma is főrésze annak; ezenkívül a csatarend inkább is tartozik a harcászat köréhez, mint a hadászathoz és mi e tárgyalással csak jelezni akartuk, hogy a harcászat az egésznek kis részekre való bontásával a hadászat javára előmunkálatokat tett.

Hiszen a hadászatnak annál nagyobb tere van, minél erősebb számra nézve a hadsereg, minél jobban oszlik az szét nagy területeken és minél változatosabban folynak össze az egyes seregtestek működéseinek hatásai; és ezt szem előtt tartva, a csatarendnek a mi meghatározásunk értelmében a hadászattal feltétlenül és főleg azokban a pillanatokban kell kölcsönhatásban lennie, amidőn a hadászat és a harcászat érintkezésbe jönnek, vagyis amidőn a haderő általános szétosztása (a szétvált oszlopok) ütközetfelállításba megy (mennek) át.

Ezek után a csapatok *beosztását*, a fegyvernemek *összekapcsolását* és a *felállítást* hadászati szempontokból tárgyaljuk.

1. *Beosztás.* Hadászati szempontból soha sem kellene kérdezni, hogy a hadosztály vagy hadtest mily erős legyen, hanem azt, hogy a hadsereg hány hadtestből vagy hadosztályból álljon.

A hadtestek és hadosztályok számerejének megállapítása az elemi vagy magasabb harcászat szempontjából abszolút eredményre nem vezet, mert ezen az úton az okoskodásoknak nagyon is tág tere nyílik.

Ellenben annak kipuhatolása, hogy egy önálló egész hány részből álljon, reálisabb, mert természetes, hogy az az egész, melyben a tagok egy bizonyos számon alul vagy felül vannak, vagy tökéletlen, vagy nehézkes lesz. Ez a gondolat igazi hadászati okokat szül annak meghatározására, hogy nagyobb egységek hány taggal rendelkezzenek, következésképpen a seregtestek ereje mily nagy legyen; a kisebb egységek: a századok és zászlóaljok erejének meghatározására nézve, harcászati indokok lesznek mérvadók.

Ügyetlen dolog, ha a hadsereget három részre bontják, de még ügyetlenebb, ha két tagból áll; vajjon mit tegyen ebben az esetben a főparancsnok?

A legkisebb elszigetelten működő egységnek is 3 részből kell állnia, hogy az egyik előretolva, a másik helyén, a harmadik pedig hátul működhessék; hogy a 4-es tagolás kényelmesebb, azonnal szembeötlik, ha meggondoljuk, hogy a középső résznek, mint főerőnek, erősebbnek kell lennie, mint az előre-

tolt és hátrahagyott résznek ; ekként okoskodva, a 8-as tagolásig mehetünk, amely nekünk egy hadsereg számára a legcélszerűbb számnak tetszik, ha ugyan elfogadjuk azt a tételt, hogy 1 rész elővédül, 3 rész derékhadul (főcsapatul) és pedig a jobbszárnyon, középen és balszárnyon alkalmazva, 2 rész tartalékul, 1 rész jobbra és 1 rész balra való kikülönítésre szolgáljon.

Anélkül, hogy e számokra és alakra pedáns módon nagy súlyt fektetnénk, azt hisszük, hogy azok a leginkább előforduló hadászati felállítást fejezik ki és ezért kényelmes beosztás nyújtanak.

Az való igaz, hogy a hadseregvezetés (és minden egész vezetése) végtelenül megkönnyebbül, ha nem kell többnek, mint három-négy embernek parancsolni ; ámde ez a kényelem kétszeresen bosszulja meg magát. Mert először : a parancs annál többet veszít gyorsaságából, erejéből és határozottságából, minél hosszabb szolgálati utat kell megfutnia, vagyis ha a hadvezér és a hadosztályparancsnokok között még hadtestparancsnokok is állanak, mert másodsor : a hadvezér tulajdonképeni hatalma csorbul, ha közvetlen alárendeltjeinek nagy hatáskörük van.

Az a hadvezér, aki 100.000 ember fölött 8 hadosztályparancsnok közvetítésével rendelkezik, nagyobb hatalmat gyakorol, mint az, aki 3 hadtestbe tagolt 100.000 ember fölött parancsnokol. Ennek több oka van ; a főindok abban áll, hogy a közvetlen alárendelt — a jelen esetben a hadtestparancsnok — mindenkor abban a meggyőződésben él, hogy ő a hadtest minden része fölött tulajdonjogot gyakorolhat és ezért majdnem mindenkor ellene is szegül annak, hogy csapatának egy része rövidebb-hosszabb ideig kikülöníttessék.

Más oldalról azonban a tagok száma túlságos sok ne legyen, nehogy rendetlenségek forduljanak elő ; 8 résznek vezetése a hadsereg-főhadiszállásról elég nehéz ; 10-en fölül tagolás célszerű többé már nem lehet. A hadosztály, melyek a parancs végrehajtására csak korlátolt eszközei vannak, csak négy, legföljebb öt tagból álljon.

Ha az ötös és tizes számok nem lennének elégségesek, vagyis ha a dandárok túlerősek volnának, a hadosztályok és a hadsereg-főparancsnokság közé hadtestparancsnokságokat kell beékelni. Nem szabad azonban elfeledni, hogy ezáltal egy oly új tényező jön létre, mely a többiek értékét nagyon is alászállítja.

De mit is nevezünk túlerős dandárnak? A dandár rendszerint 2000—5000 főt számlál. Kettős ok szól amellet, hogy az utóbbi szám határán maradjunk : azt túl ne lépjük ; de lejjebb se szálljunk.

Az első, hogy a dandárt egy ember közvetlenül élőlőszóval vezethesse ; a másik, hogy ez a már elég erős gyalogsági tömeg a tűzérségnek hijával ne legyen.¹

¹ Tudvalevőleg a mai időben ettől az elvtől eltértek s a nyílt háborúban a hadosztály-kötélék (12—16.000 ember) az első szerves test, mely különböző fegyvernemeket egyesít.

Nem akarunk harcászati elmélkedésekkel élni s vitába bocsátkozni afölött, vajjon az összes fegyvernemek 8—10.000 embert számláló hadosztálykötelékben, avagy 20—30.000 emberrel rendelkező hadtestszervezetben egyesíttessenek-e?

Csak azt a megjegyzést engedjék meg nekünk a fegyvernemek összekötésének ellenei, hogy csakis ez az összekapcsolás tesz valamely csapatot önálló s ennek következtében az összekötés fölötte is kívánatos ama csapatok számára, melyek sokszor elkülönítetten lépnek fel a háborúban.

Ha valamely 200.000 főből álló hadsereget 10 hadosztályra, a hadosztályokat pedig 5—5 dandárra osztanánk, ez utóbbiak 4000—4000 főt számlálnának.

Ebben mi aránytalanságot nem látunk. Természetes dolog, hogy ily hadsereget 5 hadtestre, a hadtestet 4 hadosztályra és ez utóbbit ismét 4, egyenkint 2500 főt számláló dandárra is lehetne tagolni. De mi az első beosztást elvontan véve jobbnak tartjuk, mert eltekintve attól, hogy az utóbbinál egy közbeeső taggal több van, öt egység egy hadsereg és 4 egység a hadtest részére kevés, amennyiben a mozgékonytágot veszélyezteti; a dandárok pedig nagyon is gyengék; emellett 80 dandárparancsnokra van szükség, holott a másik mód szerint csak 50 kellene.

Hogy kis hadseregek hadtestekre tagolása még célszerűlenebb, magától értetődik.

Ez elvont nézetünk a dolog fölől. Az egyéni eset oly okokkal állhat elő, melyek másként döntenek.

E tekintetben már is elismerjük, hogy míg a síkságon 8—10 hadosztály fölött lehet egy helyről uralkodni, ez a hegyekben nem lehetséges. Valamely nagy folyam, mely a hadsereget ketté szeli, döntő lesz a szervezés mikéntjére, mert nyilvánvaló, hogy ebben az esetben a hadsereg egy része a hadseregparancsnok befolyása alól kisiklik.

Röviden: a döntő helyi és egyéni körülményeknek száz oly esetét tudnánk felsorolni, amelyek elől a szabálynak ki kell térnie.

A tapasztalat azonban arra tanít, hogy elvont okok fordulnak legtöbbször elő és csak nagy ritkán engednek tért másoknak.

Ezt a vizsgálódást egyszerű körvonalozással világosabbá kívánván tenni, a tételeket röviden ismételjük:

Az egésznek tagjai alatt a közvetlenül következőket értve, állítjuk, hogy:

1-ször: az egész nehézkes lesz, ha kevés tagja van;

2-szor: a felsőbbség hatalma gyöngül, ha a tagok erősek és nagy hatáskörük van;

3-szor: a szolgálati út hosszúságával, vagyis sok közbeeső tag létesítésével a parancs kétszeresen veszít erejéből és pedig azért, hogy szabatosága, jelentősége megcsorbul, valamint azért is, hogy végrehajtására több idő szükséges.

Ezekből következik, hogy az egymás mellett levő tagok száma lehető nagy, a közbeeső parancsnokságok száma lehető

kevés legyen ; az egységek legszélsőbb határa azonban a hadseregnél a 8-as—10-es számon, a kisebbeknél a 4-es—6-os számon túl ne terjedjen.

2. *A fegyvernemek összekapcsolása.* A hadászat előtt a fegyvernemek összekötése a csatarendben csak annyiban fontos, amennyiben azokra a részekre vonatkozik, melyek hivatva vannak különállóan fellépni s eközben esetleg önálló ütközetre is szoríthatók.

Önálló fellépésre természetsszerűleg főleg csak az elsőrendű tagok vannak képesítve, mivel, mint majd más alkalommal látni fogjuk, az elszigetelt felállítások leginkább az összegész fogalmából és szükségleteiből folynak ki.

A hadászat tehát szigorúan véve csakis a hadtest és ahol ezek nincsenek, a hadosztályok számára követeli a fegyvernemek maradandó összekötését és megelégszik azzal, ha kisebbrendű testek a pillanatnyi szükségletnek megfelelően időlegesen láttatnak el kellő fegyvernemekkel.

Ámde azonnal belátható, hogy 30—40.000 főből álló hadtestek is csak ritkán fognak osztatlanul egy ponton alkalmaztatni. Ezért az ily erős hadtestekben a legközelebbi tagok : a hadosztályok is mindhárom fegyvernemből alakítandók. Aki mit sem ad azokra a feltartóztatásokra, amelyek sürgős kiküldetéseknél előállanak akkor, ha a szükséges lovasságot valamely távoli seregtesttől kell előrendelni, az hadi tapasztalatokról ne beszéljen.

3. *A felállítás.* Ama határozmány, hogy a hadseregrészek mily tér- és távközökkel állíttassanak fel a csatarendben, szintén harcászati dolog s csakis a csatára vonatkozik.

Tagadhatatlan ugyan, hogy hadászati felállítás is van, de ez annyira függ a pillanat szükségleteitől, hogy az, ami ebben a felállításban igazán észszerű, a csatarend fogalmában nem foglaltatik benn. *A hadsereg felállításáról*, mint külön fogalomról, a következő fejezetben fogunk beszélni.

A hadsereg csatarendje tehát nem más, mint a csapatok beosztása és felállítása avégből, hogy csatavívásra alkalmassá tétessenek.

E csatarendbe a tagok úgy vannak beillesztve, hogy abból egyes részek a pillanat harcászati és hadászati következményei szerint a rend megzavarása nélkül kivehetők legyenek s alkalomadtán visszatérhessenek.

Mi azt állíthatjuk, hogy a csatarend fő alapja és első lépése ama üdvös módszerességnek, mely a háborúban olyként rendezi a dolgokat, mint az ingalengés az óra járását, amiről egyébként már a második könyv negyedik fejezetében megemlékeztünk.

A hadsereg általános felállítása.

A haderő első összpontosításának pillanatától kezdve a megérett döntésig (mely utóbbi célból a hadászati a hadsereget az elhatározó pontra vezeti, a harcászat pedig minden tagnak helyét és szerepét kiutalja) a legtöbb esetben nagy időköz fekszik.

Hasonlóképen sok idő múlik egyik katasztrófától a másikig.

Hajdanában ezeket az időközöket nem is számították a háborúhoz.

Csak tessék visszaemlékezni Luxemburg táborozásaira és meneteire.

Luxemburgot azért említjük fel, mert híres volt táborozásairól s meneteiről s joggal nevezhető kora képviselőjének ; de egyébként is róla a »*Historie de Flandre militaire*« útján többet tudunk, mint más hadvezérről.

Ő — ami ma örültségszámba menne — rendszeren háttal egy folyóra, ingoványra vagy mély völgybevágásra támaszkodva táborozott. Az irány, ahonnan az ellenség várható volt, vajmi keveset határozott az arcvonal megválasztására nézve s nagyon gyakran megtörtént, hogy a táborozó csapat hátat mutatott az ellenségnek.

Ezt az, a mai időben hallatlan eljárást csak úgy értjük meg, ha a tábor megválasztásánál mi is döntő, sőt egyedüli szempontnak a kényelmet tekinthetjük, vagyis *ha a táborozást a háborún kívül álló cselekménynek képzeljük*, képletesen szólva : oly ténykedésnek, mely a színpalak mögött történik, ahol semmi sem hat zavarólag.

És csak a hátnak a táborozások alkalmával valamely akadályra való támasztását, persze az akkori hadviselés szellemében, az egyetlen oly intézkedésnek tekintjük, mely a biztosítás kedvéért történt.

Egyébként attól, hogy a csapat egy ilyen táborban harcra kényszeríttessék, nem is kellett tartani, mert akkoriban az ütközetek majdnem kölcsönös megegyezés alapján úgy vívtak, miként a párbajok, midőn is kényelmes találkára indulnak az ellenfelek.

Ugyanis a hadseregek részint a számos lovasság miatt, mely ebben az időben, tehát fénykora estelén a franciáknál főfegyvernemnek tekintetett, részint pedig a tehetetlen, merev csatarend miatt minden vidéken harcolni képesek nem lévén, átszegdelt vidéken oly biztonságban érezték magukat, mintha — tegyük fel — semleges területen lettek volna ; de mert más oldalról a vidék átszegdelt részeit nem tudták hasznukra fordítani, inkább elejbe mentek a csatára induló ellenségnek.

Jól tudjuk, hogy épen Luxemburg fleurusi, steenkerkeni és neerwindeni csatáit más szellem lengte át ; de mert ez a

szellem e nagy hadvezér alatt első ízben szakadt el a korábbi módszertől: a táborozás módszerére visszhatást még nem gyakorolt.

A hadművészet változásai ugyanis mindenkor a döntő cselekményekből indulnak ki és csak ezek által módosulnak lassanként a többiek is.

Hogy a táborozás mily kevésbé számított akkoriban a hadi cselekményekhez, arról legjobban az ellenség megfigyelésére kiküldött pártosra alkalmazott az a mondás tanuskodik: »il va à la guerre« ő a háborúba indul.

A menetek hasonlóképen háborún kívül álló cselekmények voltak, mert hiszen a tüzérség a hadseregtől egészen elvált, hogy biztos és jó utakon menetelhessen, a lovasság szárnyai pedig váltakoztak, hogy mindegyiknek jusson abból a dicsőségből, mely a jobb szárnyon való harcból sugárzott.

Ma, vagyis jobban mondva főleg a sziléziai háborúk óta, az ütközeteken kívüli állapotok oly szorosban vannak az ütközet viszonyaival egybekapcsolva, hogy — mondhatjuk — a legbensőbb kölcsönhatásban állanak egymással, úgyannyira, hogy az egyik állapot a másik nélkül teljesen el nem képzelhető.

Ha eddig az ütközet volt a tulajdonképeni fegyver, az ütközeteken kívüli állapot pedig a hüvely, amaz az acélpenge, ez a fából készült tok, vagyis ha az egész más-másnemű s más-más célokra szolgáló részekből volt összetéve, úgy ma az ütközet az éle, a harcon kívüli állapot a háta a fegyvernek, az egész tehát egy oly kitűnően egybeolvasztott érc, amelyen nem lehet észrevenni, hogy hol kezdődik az acél, hol végződik a vas.

Mai napság a harcon kívüli állapotokat részint a hadsereg által még béke idején elsajátított szolgálati szabályzatok, részint a pillanat szülte harcászati és hadászati kivánalmak szabják meg.

A hadsereg háború idején az ütközeteken kívül háromféle állapotban lehet.

Laktáborban, menetben, táborban.

Mindhárom úgy harcászati mint hadászati tevékenység.

A hadászat és harcászat e dolgok tekintetében sok oldalról határolják egymást, sokszor egybe is vágnak, úgy hogy gyakran bizonyos intézkedésnek a laktáborozás, menet vagy tábor ügyében úgy hadászati mint harcászati színezete van.

Az ütközeteken kívüli három állapotról mielőtt azokhoz különös célokat fűznénk, általánosságban fogunk szólni: hogy ezt tehessük, előzőleg a haderő általános felállítását kell vizsgálódásunk körébe vonnunk, mert ez a táborozásra, laktáborozásra és menetre nézve magasabb, terjedelmesebb nézőpontot ad.

Ha a hadseregfelállítást csak általánosságban szemléljük, tehát anélkül hogy bizonyos célokat kapcsolnánk hozzá, akkor azt csak egységnek, vagyis közös verekedésre szánt egésznek vehetjük, mert minden eltérés ettől a legegyszerűbb alakzattól

bizonyos különleges célt tétel fel. Így létesül a hadsereg fogalma, bármily nagy vagy kicsiny legyen is az.

Továbbá ott, ahol különleges célok még nincsenek, mint egyedüli cél : a hadsereg fenntartása és annak biztonsága lép fel.

A mondottakból következik, hogy az általános felállítási alakzatnál két feltételt kell szem előtt tartani, jelesen : hogy a hadsereg különös hátrány nélkül fenntartassék s különös hátrány nélkül egyesülten verekedhessék.

A hadsereg fenntartására s biztonságára vonatkozó dolgok tekintetében, ha azokat közelebről elemezzük, a következőkre kell figyelemmel lennünk :

1. a csapatok akadálytalan élelmezésére ;
2. a csapatok akadálytalan elszállásolására ;
3. a biztosított hátvonalra ;
4. nyílt hadműveleti térre ;
5. átszegdelt terepen levő állásra ;
6. hadászati támpontokra ;
7. célszerű megoszlásra.

Az egyes pontokhoz a következő magyarázatokat fűzzük :

1. és 2-höz. Az első kettő kultivált vidékek, nagy városok és utak felkeresését kívánja, mindkettő inkább általánost mint a különöst tartja szem előtt.

3-hoz. Hogy mit értünk »biztosított hátvonal« alatt, az az összekötő vonalakat tárgyaló fejezetünkéből kiviláglik. A legközelebbi és legfontosabb, hogy arra az irányra, melyet a fő-visszavonulási vonal a felállítás közelében mutat, merőlegesen álljunk.

4-hez. Ami a negyedik pontot illeti, megjegyezzük, hogy a hadsereg nem képes ugyan olyformán áttekinteni egy ország-részt, mint ahogy a csatához fejlődés alkalmával az előterepet, de azért látásra így is képesítve van, minthogy hadászati szeme van az elővédben, hírszerző, felderítő osztagokban, kémekben stb. s csak természetes, hogy nyílt területen e szemekkel jobban fog látni, mint átszegdelten.

5-höz. Az ötödik pont épen ellenkezője a negyediknek.

6-hoz. A hadászati támpontok két tulajdonság különbözeti meg a harcászatiaktól és pedig : az előbbieknél sokkal kiterjedtebbeknek kell lenniök, de viszont nem szükséges, hogy a hadsereg közvetlen közelükben legyen.

Ennek oka abban található, hogy a hadászat általában véve nagyobb tér- és időviszonyokkal dolgozik, mint a harcászat.

Ha a hadsereg valamely hatalmas folyam partjától 1 mérföldnyi (7½ kilométernyi) távolságban áll fel, hadászatiilag még mindig a folyamra támaszkodik, mert az ellenség nem képes a rendelkezésre álló szűk területen hadászati megkerülést végrehajtani, mely művelet (nagy tömegről lévén szó) sok kilométernyi területet, tehát napokat, heteket igényel.

De ellenkezőleg is ; egy, néhány mérföldnyi területű tó nem lehet akadály a hadászat számára ; mert hiszen sajátlagos

eljárási módozata mellett néhány mérföldnyi kerülés balra vagy jobbra mit sem tesz.

Várak abban a mértékben válnak erős hadászati támpontokká, amint nagyobbak és nagyobbak lesznek s támadó vállalatoknak tág területet engednek.

7-hez. A hadsereg megoszlott felállításának képe általános vagy különleges célok és szükségletek szerint változik.

Itt csak az elsőről lehet szó.

Az első általános szükséglet megköveteli, hogy elővédet más megfigyelő osztagokkal egyetemben toljunk előre.

A második szükséglet és pedig különösen nagy hadseregeknél közönségesen megkívánja, hogy a tartalékok néhány mérföldnyire hátul legyenek.

Végre a hadsereg két szárnyának biztosítása rendszerint azt kívánja, hogy bizonyos seregtestek külön állíttassanak fel.

A szárnyak biztosítása alatt nem az értendő, hogy a hadsereg egy része a szárnyakon levő terület megvédésére alkalmaztassék abból a célból, hogy ezek az úgynevezett gyöngé pontok az ellenség számára hozzáférhetetlenek legyenek: kérdjük, ki fogná ebben az esetben a szárnyak szárnyát megvédeni?

Az ily közönséges elképzelés nagy badarság!

A szárnyak egymagukban véve azért nem gyöngé pontok, mert az ellenségnek is vannak olyan szárnyai s ezekkel a mieinket veszélybe nem döntheti anélkül, hogy az övéit hasonló veszélynek ki ne tenné.

Csak akkor, ha a viszonyok egyenlőtlené lesznek, ha az ellenséges hadsereg fölényben van, ha az ellenséges összeköttetések erősebbek: válnak a szárnyak gyöngé pontokká; ámde ezek különleges esetek, valamint az az eset is, amidőn egy szárny-seregtest, más kombinációk kapcsán hivatva van a szárnyon levő területet ténylegesen védelmezni. Itt azonban különleges esetekről nincsen szó.

De ha a szárnyak nem is szerepelnek, mint felette gyöngé pontok, mégis oly részeknek tekintendők, melyek nagyon fontosak, mert a megkerülés lehetősége folytán az ellenállás e téren nem oly egyszerű, mint az arcban s sok időt és előkészületet igényel.

Ebből az okból az esetek legtöbbszörében szükséges lesz, hogy a szárnyak előre nem látható ellenséges vállalatokkal szemben biztosítva legyenek.

Ez olyként történik, hogy a szárnyakon erősebb csapatokat állítunk fel, mint amilyenek a megfigyelők szoktak lenni.

A célt ekként elérjük, mert az ilyen tömegek még akkor is, ha ellentállásuk nem komoly, sok időt igénylő fejlődésre s szándékuk nyilvánítására késztetik az ellenfelet.

Ezzel pedig általánosságban beérhetjük; hogy azután mi történjék, az a pillanat különleges tervétől függ.

A szárnyakra helyezett seregtesteket tehát oldal-elővédeknek is nevezhetjük, melyeknek feladata abban áll, hogy az ellen-

ség előnyomulását a szárnyaikon túl fekvő területen késleltessék s ezáltal nekünk ellensúlyozó intézkedések megtételére időt szerezzenek.

Hogy ezek a seregtestek — ha szükséges — a hadseregre hátrány nélkül visszahúzódhassanak, oldalt és előretolva kell őket alkalmazni, mert a visszavonulást, még ha komoly ütközet kikerülésével történik is az, nem szabad akként végrehajtani, hogy egészen a felállítás oldalára essék.

Ezek a megoszlott felállításra vezető belső okok egyidejűleg egy természetes rendszert szülnek, amely aszerint, amint a tartalék a főcsapatnál marad vagy sem, négy vagy öt elkülönített részt mutat fel.

Az élelmezés és elszállásolás nemcsak az általános felállítás, de a megoszlott felállítás alakzata dolgában is érvényesítik befolyásukat.

A fentebb említett okoknál mindkettőt figyelembe vettük : az igyekezet rendszeren odairányul, hogy az egyiknek elég tétesék anélkül hogy a másikat csorba érje. A legtöbb esetben a hadseregnek öt elkülönített részre osztásával az elszállásolási és élelmezési nehézségek megszűnnek, vagy pedig legrosszabb esetben nagy változtatásokra nem lesz szükség.

Most még csak azt kell vizsgálódás alá vennünk, vajjon ezek az elkülönített részek mily távolságban álljanak egymástól, hogy — az együttes működést szem előtt tartva — egymást kölcsönösen támogathassák.

Emlékeztetünk itt arra, amit az ütközet tartamáról és eldöntéséről szóló fejezetben mondtunk, hogy t. i. abszolút érvényű szabályt a távolságok tekintetében nem lehet felállítani, mert ezekre az abszolút és viszonylagos erő, fegyvernemek és vidék külön-külön nagy befolyást gyakorolnak.

Mi tehát csak a legáltalánosabb, vagyis az átlagos szabályt állíthatjuk fel.

Az elővéd távolságát még a legkönnyebben állapíthatjuk meg ; ennek távolsága tekintettel arra, hogy visszavonulásában a hadsereget éri, egy erős napi menetre tehető, anélkül hogy elkülönített csatára lenne kényszeríthető.

Az elővédet messzebbre, mint azt a hadsereg biztonsága kívánja, előretolni nem fogjuk, mert minél több idő kell visszavonulásához, annál többet szenvedne.

Ami az oldal seregtesteket illeti, ismételve megjegyezzük, hogy egy 8000—10.000 főből álló hadosztály néhány órán, sőt egy fél napon keresztül is küzdhet, míg a döntés bekövetkezik ; ezért az ilyen hadosztályokat bátran lehet néhány órányi, vagyis egy-két mérföldnyi távolságra felállítani, míg egy 3—4 hadosztályból álló hadtestet 3—4 mérföldre is lehet oldalt tolni.

A dolog természetére állapított e felállítás mellett (t. i. ha a hadsereg négy vagy öt tényleg szétválasztott csoportban áll fel) egy bizonyos módszeresség jön létre, amely a hadsereget mindenkor gépiesen osztja szét, amidőn különleges célok befolyást nem gyakorolnak.

Ha föltételezzük is, hogy ezek a különálló csoportok mindegyike nemcsak hogy önálló ütközetre van képesítve, de ily helyzetbe jöhet : még sem következik ebből, hogy a megoszlott felállítással elkülönített ütközetek vívása nem volna célba véve.

A megoszlott felállítás legtöbbszörre nem más, mint idő okozta létfeltétel.

Hiszen ha az ellenség, hogy döntő csatát vívjon, hozzánk közeledik, a hadászati időköz és ezzel együtt a megoszlott felállítás célja is elmúlt és a csata pillanatában csoportainkat összevonhatjuk.

Ha a csata kezdődik, nem gondolunk többé élelmezésre és elszállásolásra, immár az ellenségnek megfigyelése arcban és az oldalakban bevégeztetett. Szóval az elkülönítési ok megszűnt és mindegyik csoport a döntő csata egységében összpontosul.

A felállításnál a szétosztás mindig csak feltételnek, szükséges rossznak, az egyesült verekedés pedig célnak tekintendő.

HETEDIK FEJEZET.

Elővéd és előörsök.

A hadászat és harcászat közösen folynak be az elővéd és előörsök dolgára. Egyrészt oly rendelkezések azok, melyek az ütközetnek sajátlagos alakot kölcsönöznek és a harcászati tervzeteket biztosítják, másrészt pedig gyakran önálló ütközetekre vezetnek és a főerőtől közelebb-távolabb vett felállításuk folytán a hadászati lánc tagjainak tekintendők.

Az utóbbi oknál fogva, az előző fejezet kiegészítéseként, e dolognál egy pillanatig időzni szándékozunk.

Minden csapatnak, amely tökéletes harckész állapotban nincsen, elővédre van szüksége abból a célból, hogy az ellenség közeledését idejekorán megtudja, vagyis még mielőtt ő maga közvetlenül meglátná, mert a főcsapat szemhatára szűk és rendszerint nem terjed tovább a fegyverek hatáskörénél.

Már pedig mit érne az olyan ember, ki csak kinyújtott karjáig lát ?

Régóta tisztában voltak azzal, hogy az előörsök a hadsereg szemeit helyettesítik. E szemekre nem mindig egyformán van szükségünk ; a hadsereg nagysága és kiterjedése, az idő, hely, hadviselési mód, sőt az esély is nagy befolyást gyakorolnak arra, hogy mit és mily pontosan kell megnézni, mit és mennyire kell biztosítani s ezért nem is csodálkozhatunk azon, hogy az elővéd és előörsök a hadtörténelemben nem tűnnek elénk egyszerű és előírt körvonalakban, de ellenkezőleg a legváltozatosabb alakokban mutatkoznak.

Majd azt látjuk, hogy a hadsereg biztossága az elővéd valamely meghatározott seregtestére hárul ; majd pedig azt, hogy a biztosító szolgálatot egyes előörsök hosszú vonala végzi ; majd közös alkalmazásban pillantjuk meg azokat ; majd azt

vesszük észre, hogy sem ez, sem az nincs jelen ; sokszor megtörténik, hogy az előnyomuló oszlopoknak közös elővédjük van, de nem kevesebbszer az is, hogy minden oszlop előtt külön elővéd mozog.

Megkísérjük a következőkben, e tárgyról tiszta képet alkotni és ennekutána megállapítani, vajjon az elővéd és előőrsök alkalmazása kevés alapelvezre vezethető-e vissza.

Az előre menetelő csapat egy kisebb-nagyobb részt elővéd gyanánt, a hátra menetelő csapat utóvédként különít ki ; a laktáborozó vagy táborozó csapat széles vonalban gyöngéőrsöket : előőrsöket fog felállítani.

A dolog természetében rejlik ugyanis, hogy a csapatok nyugvás és megállás közben nagyobb területet fedeznek és fedezhetnek, mint menetelés alkalmával, úgy hogy az első esetben az őrsvonal, az utóbbiban az egyesült seregetest fogalma önmagától áll elő.

Az elővéd és előőrsök a belső erő különböző fokát mutat-hatják ; egy minden fegyvernemből álló tekintélyes seregetest ezen szolgálatok egyikére ép úgy kirendelhető, mint egy huszár-ezred vagy kisebb osztag s emellett a terep — ha kell — hatal-masan meg is erősíthető.

Az elővéd (előőrs) hatása tehát, a pusztá megfigyelésből az ellentállásra megy át és ez az ellentállás nemcsak arra alkal-mas, hogy a biztosítandó seregetest a harcokhoz szükséges időt megnyerje, de arra is, hogy az ellenséget korai rend-szabályokra, szándékának nyilvánítására készítse, vagyis a megfigyelést fokozza.

Az elővéd és előőrsök ereje attól függ, hogy a csapatnak mennyi időre van szüksége ; illetőleg ellentállása mennyiben számol az ellenség különleges intézkedéseivel.

Nagy Frigyesnek, aki a harcrakész hadvezérek között is az első volt s aki hadseregét majdnem pusztá vezényszóval vezette a csatába, erős előőrsök nem kellettek.

Aggodalom nélkül táborozott majdnem mindig az ellen-ség közvetlen közelében s biztosításul itt egy huszárezrednél, ott egy zászlóaljnál, vagy épen csak kis táborőrsöknél többet sohasem rendelt ki ; meneteinél pedig csak néhány ezer lovas, rendszerint az első harc vonal szárnylovassága volt elővédje ; nagy ritkaságszámba ment, ha egy önálló seregetest vette át az elővéd szerepét.

Amidőn egy kis hadsereg tömegsúlyát, gyorsaságát, na-gyobbfokú kiképezését, elszánt vezetését akarja érvényesíteni, a cselekménynek — Nagy Frigyes módjára Daunnal szem-ben — úgyszólván sous la barbe l'ennemi (az ellenség szakála alatt) kell leperegnien.

Egy hátrahagyott felállítás, egy körülményes előőrsrendszerrel az ily csapat túlsúlya legott elenyésznek.

Hogy hibák és túlzások a »hochkirchi« csatához vezetnek, még nem bizonyít semmit, ellenkezőleg, azt látjuk abban, hogy a király csakugyan mester volt, mert máskülönben

hasonló esetnek a 7 éves háborúban többször kellett volna előfordulnia.

Napoleonnál ellenben, aki csakugyan kitünő hadsereggel rendelkezett s ő maga is az elszántság mintaképe volt, mindenkor és mindenütt erős elővédet látunk.

Ennek két oka volt.

Az első a megváltozott harcászathoz rejtett. Az ő idejében már nem vezették a hadsereget mint valami oszthatlan egészet pusztán vezényszóval a csatába, hogy ott a döntés — miként a párbaj — egy kis ügyességgel és nagy bátorsággal hajtassék végre; hanem a csatarendet és következésképpen a csatát is egy több részre tagolt egészé alakították át és a csapatot a terep sajátlagosságai, valamint egyéb körülmények tekintetbe vételével alkalmazták. Ennek szükségszerű követelménye pedig az volt, hogy egyszerű elhatározás helyett összetett terv, a pusztán vezényszó helyett rövidebb-hosszabb harctervezés szerepelt. Ezekhez pedig idő és adatok kellett.

A második okot az újabkori hadseregek nagy tömegében találjuk. Nagy Frigyes 30—40.000 embert, Napoleon 100—200.000-et vezetett.

E két példát célzatosan azért hoztuk fel, mert e két nagy hadvezértől joggal feltehető, hogy ők egy jelentőségteljes eljárási módosítással ok nélkül nem éltek. Általában véve az újabb időben az elővédet és előőrsöket nagyobb előszeretettel veszik igénybe. Hogy a sziléziai háborúban Nagy Frigyes eljárását nem mindenki követte: az osztrákoknál látjuk, akik különös viszonyaik folytán erős előőrsrendszert alkalmaztak és elővédként nem egyszer egész seregettestet toltak előre.

De a legújabb időben is észlelünk különbségeket a dolgokban. Még francia tábornagyok is, mint: Macdonald Sziléziában, Oudinot és Ney a Markban, akik 60—70.000 emberből álló hadsereggel nyomultak elő, elővédként önálló seregettestet nem tolnak előre.

Az elővédek és előőrsök között a számerő és összeállítás tekintetében létező különbségen kívül még egy másikat is kell felemlítenünk.

Ugyanis megtörténhetik, hogy valamely hadseregnek, mely egy bizonyos szélességben vonul előre vagy hátra, csak egy közös elővédje vagy utóvédje van, vagy pedig minden egyes oszlop számára külön elő-(utó-)védet rendel ki. Hogy e dologról tiszta képet nyerjünk, a következőket kell szem előtt tartanunk:

Alapjában véve azaz elővéd, melyet egy önálló seregettestből alakítanak, csakis a közepén előnyomuló főerő biztonságára szolgál. Ha már most a főerő több egymáshoz közelfekvő utakon megoszolva nyomul előre és az elővéd-seregettest hasonlóképpen használhatja és következésképpen fedezheti ezeket az utakat, akkor az oldaloszlopok külön biztosítást nem fognak igényelni. — Azoknak a seregettesteknek azonban, amelyek nagyobb távol-

ságokban tökéletesen különválva nyomulnak előre, önálló biztosításról kell gondoskodniuk.

Sőt a középen levő főerőnek azok a seregtestei sem zárkózhatnak el az önálló biztosítástól, amelyek a középtől nagyon távolra esnek.

Ennek következtében a hadseregnek annyi elővédre van szüksége, ahány oszlop elszigetelten menetel; ha ezek a részleges elővédek összességükben kisebbek, mint amilyen a közös lenne, akkor az ezek kirendelésére vonatkozó intézkedés csak harcászati jellegű lehet és a hadászati táblázatban az elővéd képlete teljesen hiányozni fog. Ha ellenben a főerő a középen egy jelentékeny seregtestet rendelt ki elővédül, ebben az esetben ez az egész hadsereg elővédjének látszik és sok esetben az is lesz.

De vajjon mi készítet bennünket arra, hogy a közép számára egy erősebb elővédet rendeljünk, mint a szárnyak részére?

A következő három ok:

1. mert a középen rendszerint erősebb tömeg nyomul előre;

2. mert a hadsereg által bizonyos szélességben elfoglalt vidéknek középpontja, mindenkor a legfontosabb rész lesz, amennyiben minden tervezet rendszerint erre vonatkozik és ennek következtében a csatátér is rendszerint e ponthoz közelebb lesz, mint a szárnyakhoz;

3. mert a középen elővédviszonyban előretolt seregtest, ha a szárnyakat egy igazi elővéd módjára nem is tudja közvetlenül biztosítani, az általános biztonság szempontjából az igazi elővédnél fontosabb szolgálatokat tehet. Az ellenség ugyanis az ily hadtest mellett bizonyos távolságban büntetlenül nem mehet el azzal a célzattal, hogy az egyik szárny ellen nagyobb-szerű vállalatot indítson, amennyiben attól kell tartania, hogy e seregtest oldalába és hátába kerül. Ha tehát a középen előretolt seregtest nem is képes a szárnyon levő seregtestek számára teljes biztonságot szerezni, mindazonáltal képesítve van egy csomó oly esetet elhárítani, amelyekből a szárnyaknak máskülönben nagyon is sokat lehetett tartani.

A középre rendelt elővéd tehát abban az esetben, ha erősebb mint az egyik és másik szárnyon levő elővéd, vagyis: ha egy különálló seregtestből áll, akkor reá nem annyira az elővédek az az egyszerű feladata hárul, hogy az utána következő csapatokat a rajtaütéstől megóvjá, de az, hogy úgy működjék, mint egy előretolt hadtest általánosabb hadászati viszonyok között.

Az ily seregtestet a következő esetekben rendeljük ki:

1. Ha szívós védelmi intézkedéseink sok időt igényelnek és ezért az ellenség előnyomulása meghiusítandó, tehát a közönséges elővédénél fokozottabb hatás fejtendő ki.

2. Ha a főcsapatnak nagy számereje van s ezt a gyámoltalan tömeget aggodalom nélkül kissé hátrább kívánjuk visszatartani.

3. Ha még más okaink is vannak az ellenségtől tisztas távolban maradni. Az az állítás, hogy ebben az esetben egy kisebb figyelő osztag is megtenné a szolgálatot, téves, ha meggondoljuk, hogy ez utóbbit vajmi hamar el lehet kergetni s hogy az ilyennek figyelő eszközei egy seregtesthez képest vajmi csekélyek.

4. Ha az ellenséget üldözzük. Mert az elővédviszonyba helyezett seregtest, amelyhez a lovasság legnagyobb része utalandó, könnyebben mozog és gyorsabban van kéznél, mint az összegész.

5. Végre ha hátrálunk s valamely főterepszakaszon szívós ellenállást akarunk kifejtetni. A középre való kirendelésnek ebben az esetben is kiváló fontossága van. Igaz ugyan, hogy az első pillanatra úgy tetszik, mintha az ilyen utóvéd a szárnyakról való megkerülés veszélyében forogna, de ez csak látszólagos, mert nem szabad elfelednünk, hogy az ellenségnek, még ha a szárnyakon benyomult is, az utóvéd veszélyeztetése céljából a középig jókora utat kell megtennie.

Látjuk tehát, hogy a középben levő utóvéd mozdulatait lassíthatja és mindenkor szívósabb védelmet fejthet ki.

Csak hogy az ily utóvéd összetartsa ám erejét, mert mindig veszedelmes, ha a közép gyorsabban tér ki, mint a szárny; ebben az esetben legalább is a szétveretés látszata állana elő, ami már egymagában is nagy hátrányt jelent.

Ha még hozzátesszük, hogy a szárnyak rendeltetése utóvédjára mégis csak az, hogy a közép felé csatlakozzanak s hogy az élelmezési és útviszonyok miatt nagy szélességben végrehajtott visszavonulás is a középre vett felállítással végződik, végre pedig, hogy főerejével az ellenség is a középben nyomul elő, be fogjuk látni, hogy a középre rendelt utóvéd kiváló fontossága van.

Az előzőleg felsorolt esetekben tehát mindig nagyon célszerű lesz, ha egy seregtestet fogunk elővédként előretolni.

Nem úgy, ha a közép csak oly gyenge, mint a szárny, pl. miként ez 1813-ban Macdonaldnak Blücher ellen intézett meneténél volt; továbbá miként azt ez utóbbinak az Elba felé véghezvitt meneténél láthattuk. Mindkét hadvezérnek három hadteste volt és ezek három különböző útvonalon, közös elővéd nélkül meneteltek egymás mellett.

De azért a három egyforma erős oszlopban történő menetelés általában véve legkevésbé sem ajánlatos, épen úgy nem, miként a hadseregnek három részre bontása, mert ezáltal gyámoltalanná válik az egész. (L. harmadik könyv 5. fejezet.)

A hadsereg oly felállításánál, melynél egy közép és két különvált szárny van, és amely felállítást mi az előző fejezetben a legtermészetesebbnek vallottuk, addig, míg különös célok nem forognak fenn, az elővéd-seregtest a legegyszerűbben a közép és egyszersmind a szárnyak vonala előtt helyeződik el. Mivel azonban a szárny-seregtesteknek az oldalakra nézve

hasonló rendeltetésük van, mint az elővédnek az élre nézve, sokszor meg fog történni, hogy e különvált részek mind egy vonalban lesznek, sőt megeshetik az is, hogy bizonyos körülmények folytán a szárnyak az elővédtől oldalt előre mozognak.

Ami az elővéd erejét illeti, e tekintetben kevés mondani valónk van, mivel mostanában teljes joggal uralkodik az a szokás, hogy az említett célra egy vagy két — számos lovassággal erősített seregetestet alkalmaznak; vagyis ha a hadsereg hadtestekre oszlik, egy hadtestet, ha pedig pusztán hadosztályokból áll, egy vagy több hadosztályt.

Hogy több seregrészből álló elővéd nagy előnyt jelent, kétségen kívüli.

Az elővéd által veendő távolság mindenkor a viszonyoktól függ; megtörténhetik, hogy egynapi menetre lesz a főerőtől, de megeshetik az is, hogy közvetlenül előtte áll.

Az a körülmény, hogy az elővédet rendszerint 8—24 kilométerre látjuk előre tolva, csak azt jelenti, hogy a szükség leginkább ezeket a távolságokat kívánja meg, de korántsem azt, hogy e távolságok szabályt jelentenek.

Eddigi szemléletünknel az *előörsöket* elhanyagoltuk, most visszatérünk azokhoz.

Bevezetésepen azt állítottuk, hogy az előörsök az álló, az elővédek a menetelő csapatnak felelnek meg. Tettük ezt azért, hogy a fogalmakat keletkezésükre vezessük vissza és egyúttal elkülönítsük egymástól; de világos, hogy a betűhöz, szóhoz való szoros ragaszkodással sokszor csak pedáns és a lényegét nem érintő megkülönböztetéshez jutunk.

Hiszen abban az esetben, ha a menetelő hadsereg este pihe- nésre tér, hogy másnap ismét tovább menjen, az elővédnek is hasonlóképen kell cselekednie s a menet befejezte után saját és a főerő biztosítására örsöket kell kiállítani.

Kérdjük, vajjon ez alkalommal az elővéd előörsökké változott-e át?

Nem!

Ha mi az előörsöket az elővéddel ellentétes fogalomnak akarjuk tekinteni, akkor ez csak úgy történhetik, ha az elővéd főereje kis álló örsökre oszlik fel s az egységes seregetestből kevés, vagy mi sem marad fenn, más szóval: ha a tömör, egyesült állapotban levő seregetest fogalmát a hosszú (széles) előörsvonal fogalma váltja fel.

Minél rövidebb a nyugalom ideje, annál tökéletlenebb lehet a biztosítás; hiszen egy éjen át az ellenség még azt sem tudja, hogy mit biztosítottunk, mit nem.

Minél tovább tart azonban a nyugalom, annál jobban kell a bejárókat fedezni és biztosítani s ezért annál inkább változik át az elővéd előörsvonallá.

Vajjon hosszabb tartamú nyugvás alatt megmaradhat-e az elővéd egyesült, tömör alakban, vagy pedig teljes előörsvonallá oszljék-e fel, főleg két körülménytől függ.

Az első : az ellenséges erő távolsága (közelsége) ; a második : a vidék természete.

1. Ha az ellenség — a hadsereg szélességei kiterjedését alapul véve — már minden ponthoz közel jutott, előretolt elővédseregtestnek nincs többé helye ; és a biztosítás immár kis őrsökre hárul. Általában véve az egyesült seregtestnek, mivel a bejárákat közvetlen módon nem védheti meg, ahhoz, hogy hatást fejtsen ki, több időre és térre van szüksége s ezért mindazokban az esetekben, amidőn a hadsereg szélességben nagy kiterjedést foglal el, mint pl. laktáborozásoknál, az egyesült seregtestnek csak úgy vehetjük hasznát a bejáratok védelme körül, ha az ellenség még jó távol van s a seregtest előretolásához megkívánható idővel rendelkezünk.

2. Erős terepszakasz birtokában, bizonyára nem fogjuk elmulasztani ezt hasznunkra fordítani s csak kevés csapatot rendelünk előörsszolgálatra.

Végtére téli szállások alkalmával előfordulhat, hogy kemény időjárás folytán az elszállásolás megkönnyítése céljából az egyesült seregtestet előörsvonallá oszlatjuk fel.

Az erősített előörsvonal kitűnő példáját szolgáltatja az angol hollandi hadsereg az 1794/95. téli hadjáratban Német-Alföldön ; itten az egyes őrsöket minden fegyvernemből alkotott dandárokból állították össze, ezek támogatására hátul egy tartalék központilag volt felállítva.

Scharnhorst, aki e hadseregnél tartózkodott, 1807-ben e rendszert a Passarge folyónál álló poroszoknál honosította meg.

Az újabbi hadjáratokban már nem találkozunk vele, természetesen főleg azért, mert ezek nagyon is mozgalmasak voltak.

E rendszer alkalmazása Tarutinónál igen helyén lett volna. Ha Murat védelmi vonalát jobban kiterjeszti, bizonyára nem veszít 300 ágyút egy előörsvonal alkalmazásával.

Nem lehet tagadni, hogy ez az eszköz a maga helyén és idejében nagy előnyöket nyújthat, amint ezt később bebizonyítani is fogjuk.

NYOLCADIK FEJEZET.

Előretolt seregtestek működés módjáról.

Az előző fejezetben megismertük, hogy a hadsereg biztonsága az elővéd- és oldalseregtesteknek az előnyomuló ellenségre gyakorolt hatásától függ.

De mert ezen seregtestek az ellenséges főerővel való összetűzés esetén mindenkor gyöngéknek tekintendők : céljuknak túlságos sok veszteség nélkül csak úgy felelhetnek meg, ha különös módon viselkednek.

E seregtestek működés módjának tárgyalását azzal a kérdéssel kezdjük meg, hogy miben áll e seregtestek hivatása ?

Az ellenség megfigyelésében és előnyomulás késleltetésében.

Az ellenség megfigyelésére nagy seregtestekre van szükségünk, mert erre kisebb test nemcsak azért nincs oly jól képesítve, mivel könnyen elkergethető, de azért sem, mert eszközei, t. i. szemei nem oly élesek. Hiszen körülményes, pontos megfigyelésről van szó; az ellenségnek nemcsak erejét, de lehetőleg szándékát is szeretnők kipuhatolni.

Míg ez a cél a seregtest pusztja jelenlétével is elérhető, amennyiben a seregtestnek tulajdonképen nincs más teendője, mint az ellenségnek az ő elűzésére célzó intézkedéseit bevárni s azután hátrálni, addig ama másik cél, t. i. az ellenség előnyomulásának késleltetése már igazi ellenállást kíván.

Hogyan felelhetne meg a seregtest mindkét feladatnak túlságos veszteség veszélye nélkül?

Csak úgy, ha az ellenséges hadsereg szintén egy előretolt seregtesttel, nem pedig egyszerre az egésznek túlszárnyaló, letipró hatalmával nyomul előre.

Ebben az esetben azután még akkor is, ha az ellenségnek előretolt elővéde erősebb találna lenni a mienknél és ahhoz az ellenséges hadsereg oly közel volna, hogy nem sok idő múlva az elővéd támadásába befolyhatna: bizonyos ideig megfigyelhetnénk az ellenséget anélkül hogy saját visszavonulásunk veszélyeztetésétől kellene tartani, mert az az első időpont, t. i. amidőn a mi előretolt seregtestünk csak az ellenfél elővédelével, tehát körülbelül hasonló erővel áll szemben: időnyereséget jelent.

Sőt még valamely alkalmas állásban kifejtett némi ellentállás sem járna azzal a hátránnyal, amitől — tekintettel az erők aránytalanságára — más viszonyok közt félni lehet.

Ugyanis: a túlerő ellenében kifejtendő ellentállás főveszedelme abban gyökerezik, hogy az ellenség könnyen végezheti a megkerülést s átkaroló támadásával nekünk nagy hátrányt okozhat.

A jelen esetben azonban ez a veszély nem oly nagy, mert az előnyomuló sohasem tudhatja, hogy mennyire van tőlünk főerőnk, vagy annak egy része és mindig attól tart, hogy megkerülő oszlopai két tűz közé jöhetnének.

Ennek az a következménye, hogy az előnyomuló ellenfél oszlopait mindaddig egy magasságban fogja tartani, míg a mi viszonyainkat ki nem puhatolta s csak ezután fog óvatosan az egyik vagy másik szárny megkerüléséhez folyamodni.

Az ellenfélnek ez az óvatossága teszi aztán lehetővé, hogy az előretolt seregtest idejekorán, tehát a döntő ütközet kezdete előtt visszavonulhasson.

Hogy egyébként az igazi ellentállás az arctámadás és a megkerülés kísérlete ellen meddig tartson, azt a vidék és a segély közelsége határozza meg.

Az ellentállás, ha korlátolt felfogás miatt, avagy azért, mert a hadseregnek időre van szüksége, kelleténél szívósabban folyik, tetemes veszteséggel fog járni.

A valódi ellentállás különben is csak a legritkább esetben (ha a terepszakaszk kedvező) nyújt előnyt; rendes körülmények között a seregtest által vívott kis csatának tartama alig eredményezhet elegendő időnyereséget.

Időnyereséghez a dolog természete szerint három módon juthatunk:

1. az ellenség óvatossága, tehát lassan előnyomulása következtében;

2. a valódi ellentállás tartama által;

3. a visszavonulással, mely oly lassú legyen, amint azt a biztonság megengedi.

Ahol csak a terepviszonyok folytán alkalom nyílik, új meg új állás veendő; ezzel az ellenfél fejlődésre s megkerülésre célzó idtézkedésekre szorítjuk és szándékunkat: az időnyerést elérjük.¹

Sőt megtörténhetik az is, hogy egy új állásban valódi, igazi ütközetre szánjuk el magunkat.

Ebből látható, hogy az ellentállás és visszavonulás szoros összeköttetésben állanak egymással és hogy az ütközet csekély tartama az ütközet sokszorosításával pótolható.

Ime, ez lenne az előretolt seregtest ellentállási módja.

Az ellentállás eredménye mindenekelőtt a seregtest nagyságától s a vidék természetétől függ, azután pedig a visszafelé teendő út hosszától és attól a segélytől, melyben őt a főcsapat részesíti.

Jelesen: egy kis csapat még hasonló erővel szemben sem képes oly sokáig ellentállani, mint egy erős seregtest, mert minél nagyobb a tömeg, annál több időre van szüksége valamely cselekmény végrehajtására. Hegyvidéken a menet amúgy is lassú, az ellentállás pedig a lépten-nyomon található állásokban szívósabb. Minél messzebbre tolódott a sereg előre, annál hosszabb lesz visszavonulási vonala, következésképpen annál nagyobb az abszolút időnyerés. Közbevetőleg említjük, hogy a seregtest, mivel ilyen esetekben természetsszerűleg kevésbé van ellentállásra képesítve, a hosszú utat hátrafelé aránylagosan rövidebb idő alatt fogja megtenni, mint ha a főcsapathoz közelebb állott volna. Az a segély és fogadtatás, melyben a seregtest részesül, természetsszerű befolyást gyakorol az ellentállás tartamára, mivel a visszavonulás alkalmával szem előtt tartandó elővigyázat és óvatosság az ellentállás tartamának rovasára megy.

Észrevehetően nagyobb lesz az időnyerés, ha a támadó ellenség a nap utolsó szakában jelenik meg, mert hiszen az éj rendszerint tétlenül múlik el.

¹ E kijelentést nem szabad rosszul értelmezni és ellenében az 1889. évi gyalogsági gyakorlati szabályzat 540. pontjában foglalt ama kijelentést felhozni, hogy »minden mesterkélés az apródonkénti (szukceszú szív) felállításal elvetendő«; Clausewitz kijelentése egy különleges harcélra: az időnyerésre vonatkozik, holott ez általános érvényű tétel akar lenni.

Igy történt ez, hogy 1815-ben a Ziethen tábornok parancsnoksága alatt álló és 30.000 főt számláló első porosz hadtest Napoleonnak 120.000 embere ellenében Charleroi-tól Ligny-ig terjedő alig két mérföldnyire rövid vonalon 24 órai időt szerzett a porosz hadsereg gyülekeztetésére.

Ziethen tábornokot ugyanis június 15-én délelőtt 9 órakor támadta meg az ellenség, míg a ligny-i csata június 16-án délután 2 órakor vette kezdetét. Igaz, hogy a tábornok 5–6000 főnyi vesztesége tetemes is volt.

A tapasztalat szemléletünk számára következő támpontokat szolgáltat.

Egy lovassággal erősbített, 10–12.000 főből álló hadosztály, ha egy napra menetre (21–28 kilométer) van előretolva, közönséges, nem épen erős vidéken az ellenséget, a visszavonulás tartamának beszámításával, másfél annyi ideig képes feltartóztatni, mint amennyi időbe a visszavonulás kerül; ha a hadosztály csak 7 kilométernyire van előretolva, az ellentállási időt a hátramenet tartamának két-háromszorosára tehetjük.

Négy mérföldnyi (30 kilométernyi) távolságnál, melynek közönséges menettartamát 10 órára tehetjük, az ellenséget 15 órán át lehet feltartóztatni; az időt attól a pillanattól számítjuk, amidőn az ellenség nagy erővel jelenik meg, addig a pillanatig, amidőn az főerőnket támadja meg.

Ha azonban az elővéd csak egy mérföldnyire (7 kilométernyire) van a főeregtől, 3–4 óra, sőt 8 is eltelik, míg az ellenség a főcsapatot megtámadhatja, mert ebben az esetben ellentállásunk szívósabb lesz, mint ha messzebb vagyunk főcsapatunktól.

Az első feltevés mellett, ha t. i. 21–28 kilométerre vagyunk előretolva, az ellenség a főerőt ugyanazon napon alig támadhatja meg, amint ezt a tapasztalat számos esetben bizonyítja. Sőt még a második esetben is a nap első felében kell az ellenségnek az elővédet elűznie, ha a főcsapatot még az nap akarja megtámadni.

Mivel az első feltevés mellett az éj is segítségünkre jön, világos, hogy az elővéd előretolásával igen sok időt nyerünk.

Ami az oldalban felállított hadtestek viselkedését illeti, az legtöbb esetben oly körülményekhez van kötve, melyek a szűkebb alkalmazás terét érintik.

A legegyszerűbb, ha ezek a hadsereg oldalán kissé előretolt állapotban helyezkednek el és visszavonulásukat a hadsereg ferde irányban hajtják végre.

Ezek a hadtestek visszavonulás esetén látszólagosan nagy veszélynek vannak kitéve, amennyiben őket a főcsapat mindkét oldalról oly kényelmesen nem veheti fel, mint a tulajdonképeni elővédet. De hát az ellenséges lökemerő a szélső végeken csekélyebb szokott lenni és legrosszabb esetben kitérhetnek anélkül, hogy a hadsereget veszélybe döntenék, miként ezt a futásnak indult elővéd tenné.

Előretolt seregtesteket legjobban nagyszámú lovasság vehet fel magába és tényleg látjuk is, hogy ennek a fegyvernemtartalékát ott, ahol a távolságok megkívánják, a hadsereg és az előretolt seregtest közé ékelik.

A végeredmény tehát az, hogy az előretolt seregtestek nem annyira tulajdonképeni erőmegfeszítéssel, mint inkább jelenlétükkel, kevésbé valódi ütközetekkel, mint inkább az ütközetvívás lehetőségével hatnak; ők az ellenséges mozdulatokat sehol sem akadályozzák, hanem csak ingasúly módjára mérséklik és szabályozzák azért, hogy a vezetőség képes legyen az ellenség mozgulatait számításaiban ismert tényezők gyanánt szerepeltetni.

KILENCEDIK FEJEZET.

Táborok.

A hadseregnek ütközeten kívüli három állapotát csak hadászati szempontból, vagyis csak annyiban fogjuk megvizsgálni, amennyiben azok a tér, idő és a haderő tömege tekintetében befolyást gyakorolnak.

Mindazok a dolgok, melyek az ütközet belső rendezésére s az ütközet állapotba való átmeretre vonatkoznak, a harcászat körébe tartoznak.

A táborozás, ami alatt mi a laktábort kivéve, sátrakban, gunyhókban, vagy a szabad ég alatt foganatba vett pihenő állapotot értünk, hadászatiul véve a feltételezett ütközettel azonos.

Harcászatilag azonban nem mindig esik egybe az ütközet fogalmával, mert sokféle indokból nem fogunk mindenkor a csatatér gyanánt kiválasztott területen táborozni.

Miután már a hadsereg felállításáról, vagyis az egyes részek által elfoglalandó helyekről a szükségeseket elmondtuk, a táborozások tekintetében csak történeti visszapillantással élünk.

Mielőtt a hadseregek ismét jelentékenyebbek, a háborúk tartósabbak s az egyes mozzanatok összefüggőbbek lettek, vagyis a francia forradalomig, a csapatok mindenkor sátrak alatt táboroztak.

Ez volt a rendes állapot.

A hadsereg a melegebb évszak kezdetével elhagyta laktáborát s csak a tél beköszöntésével tért oda vissza.

Az akkori téli elszállásolást bizonyos tekintetben háborúnkívüli állapotnak mondhatjuk, mert olyankor az erők újszólván semlegesítették s az óramű járásában megakasztatott.

Az üdülő szállások, melyek a téli szállásokat megelőzték és egyéb, kis időre, szűk helyen elfoglalt laktáborok, átmeneti és rendkívüli állapotok voltak.

Vajjon az erőknek rendszeres és önkéntes semlegesítése a

háború céljával és lényegével összefért-e és összefér-e, az más kérdés, melyre még későbben rátérünk.

Tény az, hogy így állt a dolog.

A francia forradalom óta a hadseregek nem visznek többé magukkal sátrakat. Most okosabbnak tartják, ha valamely 100.000 főből álló hadsereg 6000 sátor helyett 5000 lovassal, vagy néhány száz ágyúval többet visz magával, miután a sátrak a vonatot túlságosan szaporítják s a hadsereg gyors mozdulatait hátráltatják.

Ez azonban kétféle visszahatást szült ; ugyanis : a haderő sátrak hiányában erősebben használódik el, az országot pedig nagyobb mértékű pusztítás fenyegeti.

Bármily csekély védelmet ad is a gyöngye vászonsátor, nélkülözése hosszabb időn keresztül mégis érezhető. Igaz, hogy egy napig tartó táborozásnál nem mutatkozik nagy különbség, mert a sátor szél és hideg ellen csak keveset, nedvesség ellen pedig nem teljesen óv ; de a kis különbség számottevő lesz, ha egy éven át 200—300-szor ismétlődik a dolog. A szakadatlan szabad táborozás folytán betegségek s következképpen nagy veszteségek állanak elő.

Hogy sátrak hiánya az ország pusztulását miként idézi elő, nem igényel bővebb magyarázatot.

Azt kellene hinni, hogy a sátrak hiánya okozta két visszahatás bizonyos irányokban gyöngítette a háborút, hogy többször és hosszasabban kell laktáborozni s némi táborszükségletek hiányában bizonyos célszerű felállításoktól eltekinteni.

Igy is lett volna a dolog, ha a háború épen ebben az időszakban nem szenvedett volna oly óriási változást, mely e csekély és alárendelt hatásokat megsemmisítette.

A háború elemi tüze oly nagy, erélye oly rendkívüli, hogy a pihenés előbb jelzett rendes időszakait többé nem találjuk ; minden erő feltartóztathatlanul a döntés felé nyomul. Ilyen körülmények között a sátrak hiánya a haderők használata körül jelentékeny változást nem idézhetett elő.

Mai időben sátrakban vagy a szabad ég alatt táboroznak a csapatok, tekintet nélkül az időjárásra, évszakra és vidékre, amint azt az összegész célja és terve megkívánja.

Arról, hogy a háború minden időben s minden körülmények között meg fogja-e tartani mostani erélyét, majd későbbén szólunk ; ott, ahol ez az erély nincsen meg, a sátrak hiánya bizonyára némi befolyást fog gyakorolni a hadviselés módjára.

Azt azonban kétségbevonjuk, hogy ez a visszahatás oly erős lehessen, hogy egykoron a sátrakat újból igénybe vesszük,¹ mert a hadi elem számára oly tág tér nyílt meg,

¹ A német és a francia hadseregekben rendszeresítvék, nálunk szintén alkalmazni fogják. Megjegyezzük azonban, hogy e sátrak a régiekhez viszonyítva könnyűek és kevés helyet foglalnak el.

hogy csak időszakonként és csak bizonyos körülmények között csak bizonyos időre térhet vissza a régi szűk korlátok közé.

Tartós, állandó seregberendezések tehát csak e nézet-pontok alapján alkothatók.

TIZEDIK FEJEZET.

Menetek.

A menetek átmenetet képeznek egyik felállításból a másikba és két főfeltételük van.

Az egyik : a csapat kényelme avégből, hogy a hasznosan értékesíthető erők hiába tönkre ne tétessenek ; a másik : a mozdulatok pontossága avégből, hogy minden számítás szerint menjen végbe.

Ha 100.000 embert egy oszlopban, azaz egyetlen útvonalon közvetlen egymás után meneteltetnének, az egész oszlopot aznap egy ponton egyesíteni nem lehetne.

Egyetlenegy hosszú oszlopban tehát az előnyomulásnak (hogy harcokszek maradjunk) rendkívül lassan kellene történnie, ellenkező esetben a tömeg a lehulló vízsugár módjára darabokra (cseppekre) török.

Ez, valamint a hosszú oszlop hátulso tagjai által átszenvedett rendkívüli fáradalom oly zürzavaros állapotot idézne elő, mely az egészet parányokra bontaná fel.

Ettől a szélsőségtől kezdve lefelé a menet annál könnyebbé és pontosabbá válik, minél csekélyebb az oszlopba sorolt csapat.

Ennek felismerése a *szétválasztás* szükségét idézte elő. E szétválasztás azonban nem azonos azzal a szétválasztással, mely a *megoszlott felállításból* származik és mondhatjuk, hogy a menetoszlopokba tagolás csak általánosságban és nem minden különös esetben ered a felállítás fogalmából. Valamely nagy tömeget, melyet egy bizonyos területen összpontosítva akarunk felállítani, a menetek alkalmával szükségképpen részekre kell bontanunk. Ellenben a megoszlott felállításából származó osztott meneteknél majd a felállítás, majd a menet követelményei lehetnek uralkodók. Például ha a veendő felállítás csak puszta pihenés lenne, mely alkalommal ütközetre nincs kilátás, a menet követelményei lépnek előtérbe ; ezek pedig főleg jó utakat kívánnak.

E különbséget szem előtt tartva az egyik esetben az utakat a szállások és táborok miatt, a másik esetben a szállásokat és táborokat az út miatt fogjuk választani.

Ha csatára van kilátásunk és felette fontos dolog, hogy nagy csapattal érkezzünk meg, soha sem fogunk azon töprenkedni, vajjon az oda vezető egyedüli rossz utat igénybe vegyük-e, vagy sem. Ellenben ha hadseregünkkel még csak útban vagyunk a hadszínhely felé, az oszlopok számára a

legközelebbi nagy utakat fogjuk választani s ezek mentén fogunk táborozni, illetőleg laktáborozni.

Bármely nemhez tartozzék is a menet, az újabb hadművészet alapelve, hogy mindenütt, ahol az ütközet lehetősége fönnforog (tehát a tulajdonképeni háború egész körletében), az oszlopok úgy rendeztessenek, hogy azok mindegyike önálló ütközet vívására legyen képesítve.

E feltételnek megfelelünk, ha a három fegyvernemet összekötjük, az egésznek szerves beosztást adunk s a főparancsnokságot kellőleg töltjük be. Főleg tehát a menetek azok, melyeket az újabb csatarend szült s melyek az utóbbtól a legnagyobb hasznot húzzák.

Amidőn a mult század közepe táján, különösen II. Frigyes hadszínhelyén a mozgásban, a menetben, a megverekedésnek sajátlagos eszközét látták s váratlan mozdulatok hatásával bilincselték magukhoz a győzelmet: a szerves csatarend hiányát, a menetek mesterséges és nehézkes rendezésével kellett pótolni.

Hogy az ellenség közelében menetelhessenek, mindenkor ütközetre kész állapotban kellett lenniök; ebből a célból pedig az egész hadsereget együtt kellett tartani, mert az oszthatlan egész volt.

Oldalmenetek alkalmával mindenkor elkerülhetetlen volt, hogy a második harc vonal bizonyos távolságban (mely a a negyed mérföldet az elsőtől nem haladhatta túl) tüskönbokron keresztülvezettessék, mert hiszen ily kis távolságban hol található két egymással párhuzamosan futó műút?

Ugyanez a viszony forgott fenn a szárnylovasság számára, ha az előnyomulás merőlegesen történt az ellenségre.

Sok baj volt a tüzéséggel is, melynek a gyalogság által biztosított külön útra volt szüksége s amelyet az osztatlan egészet alkotó gyalogsági harc vonalak, illetőleg hosszú oszlopok közé beékelni zavarok támasztása nélkül nem lehetett.

Tempelhofnak a hét éves háború történetét tárgyaló munkájából meggyőződhetünk mindezekről a háborút bilincsekbe szorított körülményekről.

Mióta azonban az újabb hadművészet a hadsereget szerves beosztással ruházta fel, amelyben a főrészek önmagukban véve is oly kis egészeknek tekintendők, melyek az ütközetben a nagy egész hatását érhetik el, azzal az egyetlen különbséggel, hogy e hatás rövidebb tartamú: azóta nem kell az egyes oszlopokat egymáshoz oly közel tartani, hogy már az ütközet elején együtt legyenek. Elég, ha e részek egyesülése az ütközet folyamában megy végbe.

Minél kisebb a csapat, annál kevésbé igényli azt a megosztást, mely nem a »megosztott felállításból«, de a tömeg tehetetlenségéből származik.

A kis csapat tehát egy úton menetel, de ha már több vonalon kell menetelnie, egymáshoz közel fekvő, vagy rossz utakat használjon.

Minél nagyobb a csapat, annál inkább kell megszítani, annál nagyobb lesz az oszlopok száma, annál égetőbb szükségünk van készített utakra, műutakra és következőképen annál nagyobb távolságban lesznek az egyes oszlopok egymástól.

A megszítés, a szétválasztás szükségletével a veszély — hogy arithmetikailag beszéljünk — megfordított arányban áll. Minél kisebbek a részek, annál inkább kell egymást támogatniok; minél nagyobbak azok, annál tovább hagyhatók önmagukra.

Ha visszaemlékezünk arra, amit az előző könyvben e tekintetben mondtunk, s szem előtt tartjuk, hogy kultivált vidékeken a főútvonaltól néhány mérföldnyi távolságban mindenkor lesznek párhuzamosan futó meglehetősen jó mellékutak, úgy könnyen beláthatjuk, hogy a menetek rendezésénél nem találkozunk oly felette nagy nehézségekkel, melyek a gyors előnyomulást és az erőknek pontos időben végrehajtandó egyesülését akadályoznák. A hegyvidéken pedig, ahol párhuzamos utak ritkák, ezeket összekötő harántutak pedig még ritkébbak, az egyes oszlop ellentálló képessége sokkal nagyobb szokott lenni.

Hogy e tárgyról világosabb fogalmakat nyerjünk, konkrét példával állunk elő.

Egy 8000 főből álló, tüzérséggel s egyéb járművel ellátott hadosztály tapasztalatszerűleg közönséges viszonyok között egy órányi mélységet igényel; ha tehát két hadosztály menetel egy útvonalon, a második egy órával későbbben érkezik a rendeltetési helyre. Ezt előre bocsátva, tegyük fel, hogy a két hadosztály harcba indul.

Mily viszonyok állanak elő? Az első hadosztály, mint már a negyedik könyv hatodik fejezetében kifejtettük, még egy erősebb ellenséggel szemben is képes lévén magát néhány órán át tartani, a második hadosztály a legrosszabb esetben is, vagyis ha az első seregettestet legott harcba kényszerítik is, jókor fog megérkezni. Ha még ehhez hozzáfűzzük, hogy Közép-Európa kultivált vidékein a főúttól 1 órányira jobbra-balra mindig lesznek oldalutak, melyek igénybe vehetők, anélkül hogy — amint ez a hétéves háborúban történt — a terepen kellene menetelni, úgy látjuk, hogy a viszonyok kedvezők.

Vegyünk elő egy másik példát.

Tapasztalatból tudjuk, hogy egy négy hadosztályból s lovastartalékból álló hadsereg éle még akkor is, ha az út nem épen a legjobb, 8 óra alatt három mérföldnyi utat tesz meg, a menet tehát a hadosztályok, valamint a lovas- és tüzérségi tartalék 1—1 órányi oszlopmélységének beszámításával 13 órán át fog tartani. Ez nem túlságos sok idő s mégis 40.000 ember menetel egy úton. És ha most még oly mellékutakat veszünk igénybe, amelyek talán valamivel távolabbra is esnek, ami a csapatok nagy tömegére való tekintettel nem baj, mennyivel lehet rövidíteni a menetet?

Azonban 40.000 embernél többet egy úton csak akkor meneteltethetünk, ha ezeknek egy napon való beérkeztére nincs szükségünk; tényleg ily tömegek most már a csatát nem kívánják legott beérkeztük első pillanatában, de rendszerint csak a következő napon.

E konkrét dolgokat nem azért említettük, hogy az ilyenmő körülményeket kimerítsük, hanem hogy jobban megértessük magunkat s a tapasztalat terére vetett ezzel a pillantással megmutassuk, hogy a mostani hadviselés mellett a menetek rendezése nagy akadályokkal többé nem jár; hogy a leggyorsabb és pontosabb menetek sem igényelnek többé oly sajátos művészetet és országismeretet, mint a hétéves háborúban II. Frigyes részéről. Ellenkezőleg mai időben a menetek a hadsereg szerves beosztása folytán úgyszólván önmaguktól történnek és hosszas fejlődést nem igényelnek.

Míg hajdanában a menetek voltak azok, melyek hosszas tervezeteket, ellenben a csaták azok, melyek pusztá vezényszót igényeltek, úgy ma megfordítva áll a dolog: hosszú intézkedést kíván a csata, rövid vezényszót a menet.

Tudvalevőleg a menetek merőlegesek vagy párhuzamosak. Az utóbbiak — oldalmeneteknek is neveztetve — a részek mértani helyzetét megváltoztatják; ami a felállásban egymás mellett volt, az ilyen menet alkalmával egymás mögött lesz és megfordítva. Igaz, hogy oly menetek is fordulnak elő, melyeknek iránya a derékszögön belül fekvő bármely fok is lehet, de ez nem változtat a dolgon, mert a csapatok alakja más, mint egyik a kettő közül nem lehet.

A harcászat egyedül volna képes a mértani változtatást teljes mértékben keresztül vinni, de ezt is csak akkor, ha az úgynevezett tagoszlopot venné igénybe, ami azonban nagy tömegeknél lehetetlen. A hadászat változtatásokat végrehajtani nem képes.

Azok a részek, melyek mértani viszonyukat megváltoztatják, a régi csatarendben a szárnyak és harcvonalak voltak, az újabb csatarendben pedig az elsőrendű tagok: a hadtestek, hadosztályok vagy dandárok is, aszerint, amint az egész tagolva van. De még ezekre is hatást gyakorol az új csatarendből előzőleg vont következtetés.

Mivel immár nem szükséges, mint azelőtt, hogy az egész együtt legyen, mielőtt a cselekmény kezdetét venné, inkább azon vagyunk, hogy az alkosson egy egészet, ami együtt van.

Példaképen:

Ha két hadosztálynak olyan felállítása volna, amelyben az egyik a másik mögött tartalék gyanánt állana és ezeknek két úton kellene az ellenség felé előnyomulni, senkinek sem fog eszébe jutni egy-egy hadosztályt két úton menesztetni, hanem mindegyik hadosztálynak feltétlenül egy külön út lesz kijelölve és a hadosztályparancsnokra bizzák, hogy ütközet esetén a szükséges tartalékról önmaga gondoskodik.

Hiszen a parancsnoklás egysége sokkal fontosabb, mint az

eredeti mértani viszony ; de különben is ezek a hadosztályok az ütközet terén megjelenvén, előbbeni viszonyukat könnyen fölvehetik.

Még kevésbé fogunk arra gondolni, hogy két egymás mellett álló hadosztály által két úton végrehajtandó *párhuzamos* menet alkalmával minden hadosztálynak második harcvonaltól vagyis tartalékát a hátsó úton meneteltessük,¹ hanem mindegyik hadosztálynak külön utat fogunk kijelölni és a menet alatt a hátsó hadosztályt az első tartalékjának tekintjük.

Ha valamely négy hadosztályból álló hadseregnek hárommal az első vonalban, a negyedikkel tartalékviszonyban kellene előnyomulnia, akkor csak természetes, hogy a három első vonalbelinek egy-egy utat jelölünk ki, az utolsót pedig a középső vonalon megfelelő távolságban meneteltetjük ; ha azonban csak két út állana rendelkezésre, akkor lényeges hátrány nélkül két hadosztályt az egyik, kettőt a másik úton helyezhetünk el.

Hasonlóképen áll a dolog a párhuzamos menet megfordított eseténél.

Egy más pont volna az oszlopok jobbra vagy balra indulása.

Erről párhuzamos meneteknél nem is lehet vitatkozni ; senki sem fog jobbra elmenetelni, ha a menetnek a baloldalon kell történnie.

Az előre vagy hátramenetnél a menetrendet tulajdonképen az útnak a későbbi felfejlődési térre vonatkozó iránya szerint kellene megállapítani.

A harcászat ezt sok esetben figyelembe is veheti, mert tere kisebb s a mértani viszonyokat könnyen áttekintheti.

A hadászat már ezt semmi körülmények között sem teheti és ha ezelőtt mégis láttuk, hogy itt-ott a harcászatból bizonyos analógiát vett át, ez pusztán pedantéria volt. Ha igaz is, hogy ennekelőtte a menetrend megállapítása tisztán harcászati dolog volt, amennyiben a hadsereg a menet alatt is egy oszthatlan egészet képviselt, Schwerin még sem tudhatta május 5-én Brandeis vidékéről történt elmenetelénél, hogy a jövőendő csatatér jobbra vagy balra lesz-e. Ezért kellett neki azt a híres ellenmenetet végrehajtani.

Ha a régi csatarend idejében valamely hadsereg négy oszlopban nyomult előre, az első és második harcvonaltól két lovas szárnya a két szélső, a két harcvonaltól gyalogszárnyai a belső oszlopokat alkották. Az oszlopok képesítve voltak : mindannyian jobbra vagy balra, a jobbszárny jobbra, a balszárny balra vagy megfordítva, a balszárny jobbra, a jobbszárny balra elindulni.

¹ Véleményünk szerint itt oly eset forog fenn, amidőn az egyik út a másiktól oly távolságban van, hogy a hadosztályparancsnok hadosztályának kettéválasztása esetén az együvé tartozó részek kölcsönös és idejekorán való támogatására nem számíthatna, mert máskülönb, vagyis abban az esetben, ha a két út hadászatiilag és harcászatiilag egy menetterületet jelent, az olyan rendelkezés, mely szerint egy-egy hadosztály két párhuzamos úton nyomulna előre, a viszonyokhoz képest hátrány nem volna.

Az utolsó esetet »menetnek a középről« nevezték volna. Mindezeknek az alakzatoknak alapjában véve, bár a későbbi felvonulásra való tekintettel képeztettek, épen ezekre nézve semmi jelentőségük sem volt.

Amidőn nagy Frigyes a leutheni csatába ment, szárnyaként jobbról négy oszlopban vonult el és ebből nagy könnyűséggel ment át a történetírók által annyira csodált harcvoal-alakzatba, mert véletlenül épen az osztrák balszárny volt az, amelyet a király megtámadni kívánt. Ha a jobbat akarta volna megtámadni, bizony úgy, mint Prágánál, ellenmenetre lett volna szüksége.

Ha ezek az alakzatok már akkor sem feleltek meg céljuknak, úgy manapság valóságos gyermekjáték számba mennének. A jövőbeli csatatér fekvését a használandó úthoz viszonyítva, ma sem ismerjük s az a csekély idővesztés, amely a hamis elindulásból származik, nagyon is lényegtelen. Az új csatarend a dolgokra is jótékony hatást gyakorolt, mert hiszen immár teljesen mindegy, melyik hadosztály érkezik elsőnek meg, mely dandár veszi fel elsőben a tűzharcot.

Ily körülmények között a jobbfelöli vagy balfelöli elindulásnak ma csak az az értelme van, hogy az, ha váltakozva történik, a fáradalmakat a csapatok között méltányosan osztja el. Ez az egyetlen, de nagyon fontos ok elegendő arra, hogy az elindulás e kettős módját ma is fenntartsuk.

A középről való elindulás, mint szabványos menetrend, természetesen elesik és csak véletlenség folytán fordulhat elő; az ilyen elindulás egyetlen egy oszlopnál hadászati szempontból képtelenség, mert kettős utat jelent.

Különböen is a menetrend inkább a harcászat körébe tartozik, mert az semmi más, mint az egésznek részekre osztása, amelyek a menet bevégeztével ismét egy egészszé forrnak össze.

És csak azért beszéltünk e dolgok felől annyit, mert amennyiben az újabb hadművészet a részek szoros együttartására súlyt nem fektet, sőt a menetek alkalmával inkább szétválasztja azokat, megtörténhetik, hogy e részek oly önálló ütközeteket vívnak, melyek összeütközeteknek tekintendők.

Egyébként pedig kijelentjük, hogy vonatkozással a második fejezetünkben tárgyaltakra, amelyekben bebizonyítottuk, hogy az egésznek három egymás mellett levő részre oszlása a legtermészetesebb felállítást ott, ahol különleges célok nem forognak fenn, a legtermészetesebb menetrendet a három egymás mellett menetelő oszlop adja.

Most még csak azt akarjuk megjegyezni, hogy az oszlop fogalma nemcsak abból az útból származik, melyet a csapat használnál, hanem hogy hadászati szempontból különböző napokon egy és ugyanazon úton menetelő csapatok mindegyikét ezzel az elnevezéssel kell illetnünk.

Erre feljogosítva érezzük magunkat, mert ha az oszlopba való osztás főleg a hosszukterjedés megrövidítése és a menet megkönnyítése céljából történik, amennyiben kisebb csapatok

gyorsan és kényelmesen menetelhetnek, úgy elérjük e célt s következképen az oszlop fogalma áll elő akkor is, ha a csapatokat nem különböző utakon, de nagyobb időközzel külön napokon indítjuk útnak.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Folytatás.

A menethossz és az ehhez szükséges idő tekintetében az általános tapasztalathoz fordulunk.

Az újabbkori hadseregek számára már régen áll az, hogy 8 mérföld (22½ kilométer) a közönséges napi munka ; sőt hosszantartó meneteknél két mérföldre is le kell szállnunk, hogy a hiányok pótlására szükséges pihenő napokat megnyerhessük.

Egy 8000 főből álló hadosztály menete sík terepen és közepszerű utakon 8—10 óráig, hegyvidéken 10—12 óráig tart.

Ha több hadosztályból áll az oszlop, akkor a menet néhány órával tovább tart még abban az esetben is, ha a hátsó hadosztályok számára megállapított későbbi elinduló időt nem is vesszük tekintetbe.

Látni való tehát, hogy a katonák fáradalma nem közönséges, mert 10—12 órán át teljes felszereléssel úton lenni nehéz dolog s nem is hasonlítható össze oly 3 mérföldnyi menettel, melyet egyesek 5 óra alatt kényelmesen tesznek meg.

Hosszabb időn át folytatott meneteknél legfőlebb 4 mérföldet, kivételesen 5, legfőlebb 6 mérföldet tehetünk.

Egy 5 mérföldnyi menet már több órai pihenést kíván és egy 8000 főből álló hadosztály e menetet 16 órán alul még jó utakon sem hajtja végre. Ha a menet 6 mérföld s több hadosztály van az oszlopban, a menet cél elérésére legalább is 20 óra veendő.

Megjegyezzük, hogy itt az egyik táborból a másikig teendő meneteket értjük s a hadosztályokat e helyeken összpontosítva képzeljük, amennyiben a hadszínhelyen leginkább így szokott lenni a dolog.¹

Ha több hadosztály menetel egyesülten egy oszlopban, az elől levőket korábban gyülekeztetik s korábban indítják útnak ; de ezek annyival korábban is érkeznek a táborba.

E helyen megjegyezzük, hogy a hátsó részek számára az elindulási különbözet mindig több, mint az az idő, mely az elől levő hadosztály menethosszának megfelel, s melyet az, mint a francia igen jól mondja, »découlment«-jára (lejárátára) igényel.²

¹ Közvetlen a csata előtt, vagyis az ellenséggel való érintkezés közben a fent említett állapot tényleg előáll, vagyis a hadosztályok (hadtestek) legfeljebb fél, harmad távközre állanak egymástól.

² Clausewitz adós marad a bizonyítással, hogy ez miképen történik ; mi mai napság a hátsó részeket tényleg az előző rész menetoszlopának megalakítása után indítjuk el.

Ennek következtében a katonák fáradalma abban az arányban növekszik, amint az oszlop erősebb, a menet hosszabb lesz.

Minthogy a hadosztályköteléken belül csak a legritkább esetben lévén képesek a dandárokat különböző időkben gyülekeztetni és elmeneteltetni, egységnek a hadosztályokat vettük.¹

Hosszantartó utazó menetek alkalmával, amidőn a csapatok kis osztagokban egyik szállásból a másikba vonulnak, a rendesnél nagyobb menetek tehetők; ezek egyébként már azért is nagyobbak lesznek, mert a szállások kerülőt igényelnek.

Azok az utazó menetek, amelyeknél a csapatoknak még naponként hadosztályokban, esetleg hadtestekben kell egyesülniök és emellett laktáborba kell szállaniok, a legtöbb időt veszik igénybe. Az ily menetek csak gazdag vidéken és nem nagy létszám mellett tanácsolhatók, mert a könnyű élelmezés és a szállás kárpótlást nyújt az elviselt nagy fáradalmakért.

A porosz hadsereg 1806-ban hibás eljárást követett akkor, amidőn visszavonulása alkalmával a csapatokat könnyebb élelmezés céljából laktáboroztatta. Az élelmet táborozások mellett is könnyen lehetett volna beszerezni és ekként a hadseregnek 50 mérföld megtételére nem lett volna 14 fáradságos napra szüksége.

Rossz utak és hegyvidék az idő- és hosszméreteket annyira képesek megváltoztatni, hogy a menet tartama tekintetében általános szabályokat felállítani igen nehéz.

Az elmélet itt nem tehet mást, minthogy figyelmeztessen a balfogás veszélyeire. Ezeket kikerülendő, a legóvatosabb számítás van helyén és inkább több, mint kevesebb idő számítandó előre nem látható akadályok, valamint a rossz időjárás és a csapatok állapota folytán beállható késleltetésekre.

Mióta a csapatok sátrakat nem visznek magukkal és az élelmezést harácsolják, a hadsereg vonata észrevehetően kisebbedett; ennek az lett a következménye, hogy a mozdulatok bizonyos esetekben gyorsíthatnak és a napi menetek nagyobbak lettek.

Általában véve azonban ezzel a menetek még sem gyorsítottak, miután tudvalévő, hogy eddig is mindazokban az esetekben, amidőn bizonyos célokat a rendesnél erősebb menetet igényeltek, a vonatot amúgy is visszahagyták vagy előre küldötték, úgy hogy ez a mozdulatokra semmi befolyást nem gyakorolt. Ennek tulajdonítható, hogy már a hétéves háborúban is oly menetekkel találkozunk, melyeket ma sem lehet fölülmúlni; e tekintetben példa gyanánt Lascy menetét említjük fel, melyet ez 1760-ban az oroszok Berlinre történt diverziójának támogatására hajtott végbe.

Ő 15.000 főből álló hadtestével a Schweidnitztól Lausitz vidékén át Berlinig terjedő 45 mérföldnyi utat 10 nap alatt tette meg, tehát naponként $4\frac{1}{2}$ mérföldet haladt, ami mai napság is rendkívüli dolog.

¹ A mostani időkben ezt a nézetet már nem valljuk.

Más oldalról azonban az újabb hadseregek mozdulatai a megváltoztatott élelmezési eljárás folytán késleltetnek, mert a csapatoknak élelmezési szükségleteik egy részét önmaguknak kell beszerezniök és ezáltal sokkal több idő megy veszendőbe, mintha az élelmet egyszerűen az eleségkocsiból kellene átvenni. De késleltető körülmény hosszabb ideig tartó hadműveleteknél az is, hogy könnyebb ellátás szempontjából nagy tömeget nem lehet egy ponton táboroztatni és ezért hadosztályokat különválasztanak, némely seregtesteket, főleg lovaságot laktáborokban helyeznek el.

Mindez észrevehető feltartóztatással jár. Ezeknek a körülményeknek tudható be, hogy Napoleon 1806-ban, amidőn a porosz hadsereget űzőbe vette és visszavonulási vonalától elvágta, valamint Blücher is 1815-ben, akinek a francia sereggel szemben hasonló szándéka volt, 10 nap alatt csak 30 mérföldet tettek meg, holott Nagy Frigyes Szászországból Sziléziába történt menete alkalmával ugyanily távolságot hasonló időben, de teljes vonattal nagy könnyúséggel tett meg.

Mindazonáltal mondhatjuk, hogy a nagyobb és kisebb hadseregrészek mozgékonyasága és működési képessége a vonat kevesbítése folytán mégis észrevehetően nyert. Mert hiszen noha a lovasság és tüzérség létszáma nem apadt, most kevesebb lóra van szükség¹ és így a lótáp beszerzése kevesebb bajt okoz s az elfoglalt állás harcászati gondjait nem tetézi az óriási vonattal való bajlódás.

Oly menet, mint amelyet Nagy Frigyes az olmtüzi ostrom abbanahagyása után hajtott végre, amidőn a 4000 járműből alkotott vonatához fedezet gyanánt fél hadseregét zászlóaljakra osztva kellett alkalmaznia, ma még a legfélénekbb ellenséggel szemben sem sikerülhet.

Ellenben oly hosszú utazó meneteknél, mint például a Tajótól a Njemenig, az említett meggykönnyebbítés persze már érezhetőbb; mert ha a többi járművek miatt általában a rendes napi menetnél nagyobb nem is tehető, mégis sürgős esetekben csekély áldozattal a menetteljesítmény feltétlenül emelhető.

Általában véve a vonat kevesbítése inkább erőmegtakarítást mint menetgyorsaságot eredményezett.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Folytatás.

Most pedig a meneteknek a csapatra gyakorolt romboló hatását vegyük szemügyre. Ez olyan nagy, hogy az ütközet mellett tevékeny elvként lehetne felállítani.

Egyetlen egy mérsékelt menet az eszközt (csapatot) nem

¹ A vonat kevesbítése valamint amiatt, hogy az ágyúk vontatására is kevesebb lovat vesznek igénybe.

csorbítja ; de a mérsékelt menetek sorozata már koptat és még inkább, ha a sorozat fáradságos menetekből áll.

A hiányos élelmezés s elszállásolás, rossz, kitaposott utak, a folytonos harc készség szüksége aránytalan erőmegfeszítést igényelnek ; nem csoda, hogy sok ember, állat, jármű, ruházat tönkremegy.

Azt mondják, hogy hosszú pihenés a hadsereg fizikai jólétének mitsem használ, hogy eközben több betegség támad, mint mérsékelt tevékenység mellett. Igaz, hogy betegségek támadhatnak és támadnak is szűk szállásokban összezsúfolt katonák között, de e betegségek akkor is előállanak, ha a katonák menetlaktáborokban vannak.

E betegségeket levegő és mozgás hiányának nem lehet tulajdonítani, különösen a katonaságnál nem, ahol mindkettő gyakorlatok közben bőven kijut az embereknek.

Nagy különbség van abban, ha az ember megrontott és ingadozó szervezettel sáros, iszapos úton podgyászásának terhe alatt törik össze, vagy pedig ha szobában betegszik meg ; utóbbi esetben azonnal kéznél van az orvosi segély, sőt még akkor sem marad sokáig orvosi támasz nélkül, ha táborban éri utól a betegség, mert a legközelebbi helységbe késedelem nélkül viszik át, de menet alatt, az úton, elhagyottan, egyedül, órákig marad fekve és támasz nélkül kell magát mérföldekre vonszolni.

Mennyi könnyű betegség válik az úton súlyos kórrá, mennyi súlyos nyavalya : halálössá !

Porfellegekbe burkolva, a nap égető heve alatt könnyen felmelegszik az ember ; kínzó szomját oltandó, a friss forráshoz fut, hol pilanatnyi üdülés mellett tartós, sőt halálos betegséghez jut.

Nem áll szándékunkban e szemlélődéssel a hadi cselekvést kisebbiteni ; az eszköz azért van, hogy használtassék ; a használat pedig elhasznál : ez a dolog természetes rendje. De mi mindent a maga helyén akarunk látni és annak az elméleti frázisnak ellentmondani, mely a pihenés nélküli tevékenységet, a leggyorsabb mozdulatot, a legbámulatosabb meglepetést olyannak állítja oda, mely mibe sem kerül, mely a restség által kihasználatlanul hagyott gazdag aknának tekintendő.

Igaz, való igaz, hogy gazdag arany- vagy ezüstabánya ; de nem kerül-e nagy fáradságba az aranytermelés ? !

A hadszínhelyen kívül foganatosított utazó menetek alkalmával a menet feltételei rendszerint könnyebbek ugyan és a veszteségek is kisebbek, ámde ehelyett a legkönnyebb beteg is hosszú időn át marad el a hadseregtől, mert a felgyógyultak csak nagy későn érik utól a hadsereget.¹

A lovasságnál a feltört és sánta lovak száma nőttön nő, a járművek elrongáltatnak ; 100 mérföldnyi menet után a hadsereg gyöngült lovassággal, romlott járművekkel érkezik meg.

¹ Abban az időben még nem volt vasút.

Ha a hadszínhelyen, vagyis az ellenség szemeláttára kell ily hosszas meneteket végrehajtani, az említett két hátrány hihetetlen nagy veszteséget szül.

E tekintetben néhány példával szolgálunk.

Midőn Napoleon 1812 június 24-ikén a Njement átlépte, ama derékhad, mellyel később Moszkvára menetelt, 300.000 főből állott. Az állomány Smolensknél, augusztus 15-ikén, bár csak 13.500 embert különítettek ki, már 182.000-nél nem volt több; a veszteség tehát 105.500 embert tett ki.¹ Pedig ez idő alatt csak két lényeges ütközet játszódott le, az egyik Davoust és Bagration, a másik Murat és Tolstoj-Ostermann között és ezekben az ütközet szülte veszteséget legföljebb 10.000 emberre becsülhetjük; a betegségek és elmaradozók tehát a hadsereget 52 nap, vagyis egyenes vonalban számítva 70 mérföldnyi menet alatt 95.000 fővel: a létszám egy harmadával apasztották.

Három héttel később, a borodinói csata idejében már a veszteség (a csatából származottakat beszámítva) 144.000-re rúgott, mely szám 8 napra reá Moszkvában 198.000-re emelkedett.

Ennek a hadseregnek naponkénti vesztesége az 1-ső időszakban $\frac{1}{150}$ -e, a 2-ik időszakban $\frac{1}{120}$ -a, a 3-ikban $\frac{1}{19}$ -e volt az eredeti létszámnak.²

Igaz, hogy Napoleon mozdulata a Njementől Moszkváig szakadatlan volt; de nem szabad elfelednünk, hogy alapjában véve, 82 napig tartott, csak 120 mérföldnyi menet tétetett és e közben a hadsereg kétszer, és pedig egyszer Vilnánál 14 napig, másodszer Vitebsknél 11 napig pihent és ezalatt számos elmaradozó csatlakozott. Az időjárás és a használt utak tekintetében alig lehet kifogás, mert hiszen nyáron történt a dolog, az utak pedig homokosak voltak. A menetet nehezítő körülményeket az egyetlenegy útvonalon összpontosított tömeg, a hiányos élelmezés s a visszavonuló, de nem futó ellenségben találjuk.

A Moszkvától Njemenre vett visszavonulásról nem is akarunk beszélni, csak azt akarjuk megjegyezni, hogy a Kalugáról kiindult 120.000 főből álló üldöző orosz hadsereg csak 30.000 emberrel érkezett Vilnára. Pedig ez idő alatt az orosz hadsereg ütközetekben vajmi keveset veszített.

Még egy példát említünk fel, Blüchernek a nem annyira hosszú menetelés, mint a gyakori ide-oda mozgás által híressé vált 1813. sziléziai és szász hadjáratából. A York-féle hadtest, mely augusztus 16-ikén 40.000 fővel kezdte meg a hadjáratot, október 19-ikén Lipsénél már csak 12.000 főt számlált. A hadtest veszteségei a goldbergi, löwenbergi, katzbachi, war-

¹ Ezeket az adatokat szerző Chambray-műre VII. kötetéből (80. lap) vette.

² Az 1-ső időszakban naponkint	2.006 fő,	vagyis	0.66%.
A 2-ik	»	»	0.84%.
A 3-ik	»	»	5.26%.

tenburgi, möckerni (lipcsei) csaták, illetőleg ütközetek révén a legjobb írók szerint 12.000, a menetsanyarúságok révén pedig 16.000-re : az egésznek $\frac{2}{5}$ -re tehetők.

Ha tehát mozgalmas, tevékeny háborút akarunk, erőnknek menetokozta nagy rombolására legyünk elkészülve s eszerint készítsük tervünket, eszerint gondoskodjunk erősbítéséről.

Visszapillantás a tizedik, tizenegyedik és tizenharmadik fejezetre.

Tekintettel arra, hogy Clausewitz tömör irálya, gondolatainak látszólagos ugrása a gyors megértést nehezítik, tételes mondásait összefoglaljuk és ahol szükségesnek látjuk, rövid magyarázatokkal kísérjük.

1. A csapatokat *harckészség* és *kényelem* szempontjából nagyon mély menetszlopba sorolni nem szabad.

2. Az oszlopok mélysége, összeállítása, sokszorosítása az ütközet lehetőségétől függ ; ütközetmeneteknél a harckészség, utazó meneteknél a kényelem a döntő szempont.

3. A régi csatarend idejében az ellenséghez közel az egész hadsereget együtt kellett tartani s harczerakészen tüskönbokron keresztül kellett meneteltetni ; ma, a fegyvernek egyesítése és az egyesült fegyvernek ellentállási képessége folytán az oszlopok *mélyek* lehetnek, ezenkívül pedig nagyságuk szerint kisebb-nagyobb távolságban párhuzamosan vezető *utakon* menetelhetnek.

4. A menetek alatt a harckészséget elvont értelemben, vagyis az ütközetvíváshoz szükséges alakzatot mindenkor fenntartani nem lehet, mert :

- a) a leendő harctér iránya nem mindig ismert ;
- b) sokszor oldalmenetek is lesznek végrehajtandók.

De az ütközetvívásra képesítő alakzat a menet alatt nem is szükséges, amennyiben a fegyvernek egyesítéséből származott seregtetek az alakzat felvételére szükséges időt hatóképességükkel könnyen megszerezhetik.

5. A régi harcrendnél az elindulás a balszárnyról, jobbszárnyról, vagy a középről történt, hogy a csapatok a szárnyankénti felállításból a harcvonalonkénti felállításba (esetleg megfordítva) könnyen átmehessenek ; ma, a megváltozott viszonyoknál, az alakzatváltoztatások s mozdulatok könnyűségénél, a csatarend hajlékonyságánál az ily elindulásoknak, ha csak oldalmenetet nem teszünk, nagyobb jelentőségük nincs, legfőljebb az, hogy az egyes csapattetek az oszlopok élén vagy végén kijutó nagyobb fáradalomban osztozkodjanak.¹

¹ Megjegyezzük, hogy ma (1892-ben) a *menetrend*, illetőleg a csapattestek sorrendjének megállapítása tekintetében, menetlaktáborokból való elindulásoknál, a méltányosság mellett a menetlaktábor közelsége a menetvonalhoz is döntő szokott lenni.

6. A meneteljesítvény rendes körülmények között 21, esetleg csak 15 kilométer; hosszabb menetek aránytalanul több időt igényelnek, valamint olyanok is, amelyeknél a csapatok laktáborba szállnak.

7. A meneteljesítvényt rövidítő körülmények: a hegyvidék, rossz út, rossz időjárás, a megváltozott élelmezési rendszer, ez utóbbi azért, mert az oszlopokat széles területen elszórtan kell meneteltetni.

8. Ellenben a vonat kisebbitése kedvező befolyást gyakorol a menetképességre.

9. A menetek az erőket gyöngítik, fogyasztják.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Laktáborok.

A laktáborok — mert sátrak és tökéletes vonatügy nem függetlenítik a hadsereget — az újabb hadművészetben nélkülözhetetlenné váltak.

Táborozások kunyhókban vagy szabad ég alatt sohasem válhatnak az elhelyezés rendes módjává anélkül hogy előbb vagy utóbb — aszerint, amint az égalviszony kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb — betegségek ne támadjanak és a hadsereg ereje idő előtt tönkre ne tétessék.

Napoleon 1812-iki hathónapos oroszországi hadjárata egyike azoknak a keveseknek, ahol a francia csapatok, dacára a zord éghajlatnak, majdnem sohasem laktáboroztak.

De vajjon mit eredményezett ez a túleröltetés, amelyet bátran különködésnek nevezhetnénk, ha ugyan ez a kifejezés a vállalat politikai eszméjét még találóbban nem jellemezné.

A laktáborozás ellen két dolog szól: az ellenség közelsége és a mozdulatok gyorsasága. Ezért távozzunk a laktáborokból a döntés közeledtével s újra csak akkor foglaljuk el, ha a döntés már végbement.

Az újabb háborúban, vagyis az utolsó 25 év alatt lefolyt hadjáratokban a hadi elem teljes erővel működött. Tevékenység és erőmegfeszítés tekintetében mi szemrehányás sem tehető neki. Ámde e hadjáratok rövidek is voltak, alig hogy egy félév, sőt sokszor csak néhány hó elmúlt, a legyőzött fél már is fegyverszünetért vagy békéért könyörgött, vagy esetleg pedig a győző ereje végleg kimerült.

E korszakban, az óriási erőmegfeszítések idejében, laktáborozásokról szó sem lehetett; mert a mozdulatok oly gyorsak voltak, hogy a győző még az üldözés veszélytelen munkája közben sem ért rá pihenni.

Ahol az események menete bizonyos okokból kevésbé rohamos, ahol az erők mérkőzésében az egyensúly alig billen fel: ott a csapatoknak fedél alá hozataláról nagy figyelemmel gondoskodnak.

Ez a hadviselésre némi befolyást gyakorol, mi részben abban nyilvánul, hogy egy erősebb előőrsrendszerrel, jelentékenyebb és messze előretolt elővéddel időt és biztonságot óhajtunk nyerni, részben pedig abban, hogy a vidék jelentőségét nem annyira harcászati értékében, vonalainak és pontjainak mértani viszonyaiban, hanem gazdagságában és természetben találjuk.

20—30.000 lakósú kereskedelmi városok és nagy falvak mentén végighúzódnó utak nagy tömegek összpontosított felállítását könnyűvé teszik, az összpontosítás pedig az ügyességnek oly tág teret enged, hogy ez a pont előnyösebb fekvését bőven kárpótolja.

A laktáborozás alakjáról csak keveset kell mondanunk; mert e tárgy főleg harcászati dolog.

A laktábor mellék- vagy fődolog. Mellékdolog, ha a felállítás a hadjárat folyamán harcászati, valamint hadászati okokból történt és a csapatoknak, főleg pedig a lovasságnak csak könnyítés céljából engedik meg a laktáborozást. Amennyiben ebben az esetben a laktáborozás a táborozást pótolja, az előbbi szűk teret foglaljon el, hogy a felállítás idejekorán fogatosítható legyen.

Fődolog lesz a laktáborozás akkor, ha hosszabb pihenés céljából rendelik el; ebben az esetben minden más rendszabályt tehát a felállítást is erre való tekintettel állapítjuk meg.

Az első kérdés — ami itten tekintetbe veendő — a laktábor alakjára vonatkozik.

Rendszerint az elnyúlt *téglány* az, mintegy kibővítése a harcászati csatarendnek. Az összpontosítási tér előtte, a főhadiszállás mögötte fekszik.¹ Mindezek a dolgok a hadsereg biztos gyülekezését az ellenség megérkezése előtt kétségesse teszik. Mert minél inkább hasonlít a laktáborozás alakja a négyszöghöz, vagy még jobban a körhöz, annál gyorsabb egy ponton: a középponti (központosítás) összpontosítás; minél hátrább fekszik a gyülekező pont, annál később éri el az ellenség, annál több idő marad nekünk az egyesülésre. A laktábor mögött kijelölt összpontosítási tért veszély sohasem érheti. És ellenkezőleg, minél messzebb előre helyezik a főhadiszállást, annál hamarabb érkeznek be a jelentések, annál gyorsabb tájékoztat nyer a főparancsnok.

Ámde a laktáborok szokásos berendezésének is megvan a maga alapja, mely többé-kevésbé figyelmet érdemel.

Úgy tartják, hogy a szélesen elterülő laktábor az országot fedezi és azt az ellenség harácsolásokkal nem sanyargathatja. De ez az indok sem nem igaz, sem nem fontos. Igaz, csak akkor lesz, ha a szélső szárnyakról van szó és korántsem áll oly két seregtest térközére nézve, melyeknek laktábora gyülekezési pontjuk körül van, mert ebbe a térközbe hatolni semmiféle

¹ Ma az van szokásban, hogy az összpontosítási tér előtte terüljön el, a főhadiszállás a közepén legyen.

ellenséges csapat sem fog merészkedni. És nem fontos azért, mert a hadsereg szétforgácsolásán kívül egyszerűbb eszközünk van arra nézve, hogy a közelünkben fekvő területeket az ellenség sarcolásától megóvjuk.

Az összpontosítási tereket a laktábor fedezése céljából helyezik előre. Ennek oka a következőkben rejlik. Minden csapat, mely gyorsan fegyver alá sorakozik, a laktáborban sok mindenfélét, jelesen betegeket, málhát, élelmet stb. kénytelen hagyni; ha már most a felállítást hátul kellene foganatosítani, könnyen megtörténhetnék, hogy mindezek a dolgok az ellenség kezeibe kerülnének; de tartani lehet attól is, hogy ebben az esetben az ellenség lovassága kikerülve vagy szétugrasztva az utóvédcsapatot, az egyes ezredek vagy zászlóaljok közé csaphat.

Ellenben elől felállított csapat, ha még oly gyenge volna is, hogy végtére visszaverik: mindig képes megállítani az ellenséget, ezzel pedig időt nyer.

Ami pedig a főhadiszállás fekvését illeti, az a nézet uralkodott, hogy azt sohasem lehet eléggé biztosítani.

E különféle tekintetek egybevetése után azt gondolhatnók, hogy a legcélszerűbb, ha a laktábor alakja a négyszög vagy kör felé közeledő téglány lenne, melynek közepén a gyülekező pont és előrészen némileg tekintélyes erők mellett a főhadiszállás helyeztetnék el.

Amit az általános felállítás alkalmából a szárnyak biztosítása tekintetében mondottunk, itt is igaz marad és ha közös ütközetet akarunk, itt is szükséges, hogy a főcsapattól jobbra-balra ezzel egy magasságban kikülönített seregtestek laktáborozzanak külön gyülekezési hely kijelölése mellett.

Egyébként ha meggondoljuk, hogy a vidék természete egyfelől előnyös terepszakaszokkal jelöli meg a természetes felállítási pontot, másfelől pedig városokkal és helységekkel a laktábor fekvését, úgy könnyen beláthatjuk, hogy a mértani alak mily kevésbé lehet határozó; mindamellert szükséges volt a figyelmet erre irányítani, mivel ez, mint a törvények általában, majd többé, majd kevésbé uralkodni szokott.

A laktábor előnyös helyzetéről még a következőket mondhatjuk. Célszerű, ha erős terepszakasz mögött választjuk s emellett az ellenséges oldalt számos, de kis csapattal figyeltetjük; ajánlatos továbbá, hogy a laktábort várak mögé helyezzük, amelyek különösen akkor, amidőn a várórség ereje nem ismeretes, az ellenséget nagy óvatosságra készítik.

A megerősített téli szállásokról külön cikkben fogunk értekezni.

A menetelő csapat laktábora az álló csapat laktáborától abban különbözik, hogy az út mentén fekszik és ha egy kis napi menetén túl nem terjed, a gyors összpontosításra nagyon előnyös.

Mindazokban az esetekben, amidőn — hogy egy műkifejzéssel éljünk — az ellenség előtt állunk, vagyis mindazokban az esetekben, amidőn a szemközt levő elővédek között nem

nagy a távolság, az elővéd és az előörsök állása és ereje fogja úgy a laktábor kiterjedését, mint az időt meghatározni, mely a csapatok gyülekeztetésére szükséges; ha pedig az elővéd és előörsök ereje az ellenségtől és más körülményektől függ, akkor a laktábor kiterjedése az elővéd ellentállásának tartamától függ.

Azt, hogy előretolt seregtestek ellentállását mikép képzeljük magunknak, már e könyv harmadik fejezetében fejtegettük. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy az összpontosító menetek végrehajtására szükséges idő kiszámításánál az ellentállás tartamából a tudósításra s a csapatok kivonulására szükséges időt le kell vonnunk.

Hogy elmékedésünk végén egy bizonyos eredményre jussunk, megjegyezzük, hogy abban az esetben, ha a laktábor fél átmérője gyanánt az elővéd távolsága szolgálna és a gyülekező pont jóformán a közepén lenne, akkor az ellenség előnyomulásának feltartóztatásából nyert idő a tudósításra és kivonulásra maradna; ami a legtöbb esetben elegendő lenne, még akkor is, hogyha a tudósítás nem tűzjelekkel, jelző lövésekkel stb.-vel, hanem az egyedül biztos levélküldönc-vonallal történik.¹

Eszerint: egy 3 mérföldnyire (22½ kilométernyire) előretolt elővéd mellett, 30 □-méröldnyi területen laktáborozhatnánk. Egy mérsékelt népes országban az ilyen területen 10.000 tűzhelyet találunk, úgy hogy egy 50.000 főnyi hadseregnél, leszámítva az elővédet, minden négy ember számára egy tűzhely jutna, ami felette kényelmes, sőt még akkor sem volna szűk az elszállásolás, ha e körleten belül százezer ember, vagyis tűzhelyenként 9 ember helyeztetnék el. Ellenben, ha az elővéd csak egy mérföldnyire (7½ kilométerre) volna előretolva, a laktábor körlete 4 □-méröldnél több nem lehetne; mert habár az időnyeres nem oly arányban száll lefelé, mint az elővéd távolsága és a feltételezett esetben még 6 órai időre számíthatnánk, mégis az ellenség ily közelsége mellett nagy óvatosságra volna szükségünk. 50.000 emberből álló hadsereg az említett területen csak nagy népességű vidéken kaphatna szállást.

Ebből látható, hogy nagy vagy legalább is jelentékeny városok, melyek 10—20.000 embert fogadhatnak be, mily döntő szerepet visznek a laktáborozások dolgában.

Ebből az eredményből azt lehetne következtetni, hogy az ellenségtől nem nagy távolságban, sőt kellően előretolt erős elővéd mellett még egy összpontosított ellenséggel szemben bátran maradhatunk laktáborban, amiként ezt Nagy Frigyes 1762-ben Boroszlóban és Napoleon 1812-ben Witebsknél tette. Igaz ugyan, hogy oly összpontosult ellenséggel szemben megfelelő távolságban és célszerű intézkedések mellett a gyülekezés biztonsága tekintetében nem kell aggódnunk, még sem szabad elfelednünk, hogy egy hadsereg, mely gyors gyülekezéssel

¹ Ez manapság a táviró kiterjedt használata idején bővíthető, s nem mondható egyedül biztos eszköznek, mert többé-kevésbé ez is az.

van elfoglalva, pillanatnyilag nincs abban az állapotban, hogy a helyzeteket kiaknázza, ennél fogva hatóképessége igen csekély.

Ebből következik, hogy a hadsereg csak a következő esetekben szállhat laktáborba :

1-ször : ha az ellenség szintén laktáborban van ;

2-szor : ha ezt a csapatok állapota feltétlenül megkívánja ;

3-szor : ha a legközelebbi tevékenység csak valamely erős állás védelmére szorítkozik, vagyis ha a csapatoknak nincs más teendőjük, minthogy az állásban kellő időre gyülekezzenek.

Az 1815-iki hadjárat igen figyelemreméltó példája egy laktáborozó hadsereg összpontosításának. Ziethen tábornok Blücher 30.000 főnyi elővédjével Charleroy-nál állott, alig 2 mérföldnyire Sombreffetől, ahol a hadsereg gyülekeztetése céloztatott. A legtávolabbi laktábor 8 mérföldnyire volt Sombreffetől és pedig egy oldalról Cineyn túl, a másikon Lüttichig. Mind emellett a Cineyn túl laktáborban volt csapatok a lignyi csata kezdete előtt helyükön voltak, ami a Lüttich körül elszállásolt Bülow-féle hadtesttől is várható volt, ha ugyan bizonyos esély és a tudósítás hiányossága közbe nem játszott volna.

Tagadhatatlan, hogy a porosz hadsereg biztonsága felől nem volt eléggé gondoskodva ; de magyarázatul szolgáljon, hogy az említett laktáborozás akkor rendeltetett el, amikor a francia hadsereg maga is terjedelmes laktábort foglalt el és a hiba csak abban állott, hogy a szálláskörletet nem változtatták meg abban a pillanatban, amidőn az ellenséges hadsereg mozdulatairól és Napoleon megérkeztéről az első hír megérkezett.

Minden körülmények között azonban megjegyzésre méltó marad, hogy a porosz hadsereget a fennforgó körülmények mellett is az ellenség támadása előtt lehetett volna Sombreffnél összpontosítani. Blücher 14-ikén éjjel, tehát 12 órával Ziethen megtámadtatása előtt kapta meg az ellenség előnyomulásáról szóló tudósítást és a gyülekezést legott meg is kezdte ; Ziethen 15-én reggel 9 órakor már teljes harcban állott ; Thielemann tábornok Cineyben e pillanatban vette azt a parancsot, hogy Namurra meneteljen. A tábornok 24 óra lefolyása alatt hadtestét hadosztályonként egyesítette s Sombreffig 6½ mérföldet tett meg. Bülow tábornok is megérkezhetett volna ez idő alatt, ha kellő időben kapja meg a rendeletet.

Napoleon csak 16-án délután 2 órakor jutott ahhoz, hogy Lignyre támadást intézzen. E lassúságot a küzdő erők egyenetlen volta, vagyis az az aggály szülte, hogy egy oldalról Wellington, más oldalról Blücher áll vele szemben. Láthatni ebből, hogy az óvatos tapogatódzás, mely bonyolult esetekben ki nem kerülhető, még a határozott jellemű hadvezért is nagyon feltartóztatja.

E szemlélődések egy részének nyilvánvalóan inkább harcászati, mint hadászati természete van, de szívesen léptük túl a határt, nehogy homályossággal vádoltassunk.

Visszapillantás a tizenharmadik fejezetre.

1. Mozgalmas háborúban az események rohamos menete folytán laktáborokat alig veszünk igénybe.

2. Kétféle laktáborozást különböztetünk meg :

a) amelynél a pihenés mellékdolog ;

b) amelynél a pihenés fődolog.

Az elsőnél hadászati és harcászati, a másikonál kényelmi szempontok mérvadók.

3. A laktábor alakja rendszerint a téglány vagyis a harcászati csatarend nagyobbított alakja ; célszerű lenne, ha az alak egy négyszöghöz vagy körhöz hasonlítana.

4. A csapatok gyülekező pontja a laktábor előtt szokott lenni ; de célszerűbb, ha a középben van. A főhadiszállás hátul fekszik ; de elül célszerűbb helye volna, ha ott lehetne.

5. A laktábor kiterjedése az elővéd erejétől, a főcsapattól való távolságától függ, amennyiben ezek adják a mértéket a csapatok gyülekeztetésére.

6. Laktáborozásnak csak három esetben van helye a) ha az ellenség szintén laktáborozik ; b) ha a csapatok állapota feltétlenül megkívánja ; c) ha közeli állásban védelemre szorítkozunk.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Az ellátás.

Mai időben az ellátás kérdése két okból fontosabb, mint volt hajdanában.

Az első ok az, hogy a mostani hadseregek sokkal nagyobbak, mint voltak a középkor, sőt akár az ókor hadseregei is. Mert hiszen ha elő is fordult, hogy régentén egyik vagy másik hadsereg a mait fölülmúlta, az csak átmeneti jelenség volt, míg az újabb hadtörténelem főkép XIV. Lajos óta állandóan erős hadseregeket mutat fel.

A második és fontosabb ok az újabb kor szellemében rejlik, mely a háború eseményeit bensőleg összefüggővé teszi és a csapatokat folytonos harcészségben tartja.

Míg a legtöbb régi háború hosszú szünetek által megszakítva, összefüggés nélküli vállalatokból állott és a szünetek alatt a háború vagy egészen pihent, tehát csak politikailag állott fenn, vagy pedig ezalatt a hadfelek oly messze távoztak egymástól, hogy teljes bátorságban gondoskodhattak élelmi szükségleteikről, addig a vesztfáliai béke óta vívott újabb háborúk a kormányok törekvése folytán rendszeresebb, összefüggőbb alakot nyervén, a hadicélt mindenütt előtérbe tolták és az ellátás tekintetében is azt a nehéz követelményt támasztották, hogy a katonák a rohamos műveletek közben se éhezzenek.

Igaz ugyan, hogy a 17—18. század háborúiban is találkoznunk hosszú fegyverszünetekkel : rendes téli laktáborozásokkal, melyek a háború végleges megszűnéséhez nagyon hasonlítottak ; de ezek (a téli laktáborozások) mégis csak mindig a hadicél-nak voltak alárendelve ; mert a rossz időjárás, nem pedig a csapatok ellátása volt az, mely a szünetelést előidézte. Hiszen a szünet a tavasz beálltával rendesen véget ért és legalább nyáron át szakadatlan hadi tevékenységet tapasztalunk.

Amiként az átmenet valamely állapotból és eljárási módból egy másikba mindig csak fokozatosan történhetik, úgy történt az e téren is. — A XIII. Lajos elleni háborúban a szövetségesek még a téli laktáborozást könnyebb ellátás céljából távolabb fekvő tartományokban foganatosítják, holott ezzel az eljárással már a sziléziai háborúban nem találkozunk.

Az államok a hadi tevékenységnek ezt a rendes és összefüggő alakját főképp csak azzal érhették el, hogy szakítottak a hűbér-rendszeren alapuló hadseregszervezettel, s helyébe a zsoldos rendszert léptették életbe. A hűbér-kötelezettséget adóra változtatták át ; a személyes védkötelezettség vagy egészen megszűnt, amennyiben a toborozáshoz folyamodtak, vagy csak az alsóbb néposztályt terhelte, amennyiben a kiváltságos nemesség az újonccsallítást az adó egy nemének (emberadónak) tekintette.

A csapatok mindkét esetben, amint azt már egy helyütt fejtegettük, a kabinet oly eszközévé váltak, mely a kormány gazdagsága s jövedelme szerint majd erősebb, majd gyengébb volt.

Azért mondjuk, hogy a kormány gazdagságától függött az eszköz (a csapat) erős vagy gyenge volta, mert egyedül ő reá háramlott a katonák ellátásának terhe is, amennyiben a rendek pénzadó fejében nemcsak a védkötelezettség, de minden hadi szolgálmány alól is fel voltak mentve.

Ennek következtében a kormányoknak, amidőn egy, a nemességen, vagy ami egyre ment, a nemzeten kívül álló hadat szerveztek, számukra, egyidejűleg békében úgy mint háborúban, egy különös élelmi rendszert is kellett alkotniok.

A messzi vidékről bevásárlás és szállítás útján szerzett élelmikészleteket elraktározták, a raktárakból egy külön e célra szervezett vonattal a csapatok közelébe vitték, ott a lisztet tábori sütődékben feldolgozták s a kenyeret innen ismét más (csapat) vonattal a csapatokhoz szállították.

Erre a rendszerre (raktár-rendszerre) nemcsak azért vetünk egy futó pillantást, hogy a lefolyt háborúk sajátlagosságait megismerjük, de azért is, mert ez a rendszer sohasem szűnik meg egészen és bizonyos módosítással mindenkor vissza fog térni.

Míg egyrészt az élelmezésnek e rendszerre folytán a háború maga rendesebb, összefüggőbb s a politikai célnak alárendel-tebb, addig másrészt a hadicselekmény lassúbb, kimértebb, feszesebb lett és erélyében nagyon gyöngült, mert a raktárak-hoz és a csapatvonathoz volt bilincselve.

Mi sem természetesebb, mint hogy lassanként oly irányzat került felszínre, mely a hadsereg szegényes, takarékos élelmezését fődolognak tekintette.

A katona, egy darabka száraz kenyéren tengődve, gyakran csak árnyék gyanánt lézengett s a nélkülözés pillanatában egy jobb szerencsének kilátása nem kárpótolta őt.

Aki a katona ezen inséges élelmezését közönyösen szemléli s talán arra hivatkozik, hogy mit vitt véghez Nagy Frigyes az ő nem jobb módon élelmezett katonáival, az a tárgyat nem bírálja elfogulatlanul.

A katonának, igaz, egyik legszebb erénye a nélkülözések elviselésében rejlik s valódi, harcias szellemtől áthatott hadsereg nélkül nem is képzelhető; hanem ennek nélkülözésnek csak átmeneti, a viszonyok nyomása alatt létrejött jellege legyen és ne legyen folyománya egy szegényes rendszernek, vagy a nyomor szűkkeblű számvitelének.

Ez utóbbi mindig gyengíteni fogja az egyén fizikai és erkölcsi erejét.

Amit Nagy Frigyes seregével véghezvitt, az reánk nézve mérvadó nem lehet, mert egyrészt ő hasonló rendszerrel állt szemben s másrészt nem ítéltjük meg, hogy mennyivel többre vállalkozhatott volna, ha seregét épen úgy élelmezi, mint Napoleon élelmezte, valahányszor azt körülményei megengedték.

A mesterkelt élelmezési rendszert a lovak ellátására is kiterjeszteni mégsem merték.

Tudvalevőleg a lótápadag tízszer nehezebb, mint a hadtápadag s mert a lovak száma nem $\frac{1}{10}$, de még most $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ részét teszi, régebben pedig $\frac{1}{3}$, sőt $\frac{1}{2}$ -ét tette ki az emberek létszámának, a lótápadag súlya 3—4, sőt 5-ször annyi volt, mint a hadtápadagoké.

Ez, valamint az a körülmény, hogy az állattápnak nagy térfogata is van, a szállítás elé óriási akadályokat gördített.

Ezért arra törekedtek, hogy ezt a szükségletet a legközelebbi módon, t. i. takarmányozás útján fedezzék.

Ámde a takarmányozás a hadviselést békóba verte; egyrészt mert ennek következtében főfeltétel lett, hogy a háború ellenséges területen folyjék le, másrészt mert bizonyos területen a csapat huzamosabb ideig nem tartózkodhatott. Egyébiránt a sziléziai háborúk idejében már sokkal kisebb mértékben éltek a takarmányozás rendszerével, mivel belátták, hogy ily módon a vidék sokkal hamarabb pusztul és merül ki, mintha a szükségletek szállítások s harácsolás útján fedeztetnek.

Vége midőn a francia forradalom egy néphadsereget vitt a háborúba, a zsoldos rendszerrel élő kormányok belátták, hogy eszközei és rendszerei immár nem felelnek meg, mert hadviselésük, amely ezeknek az eszközöknek korlátoltságából származott s melynek viszont ebben a korlátoltságban volt meg a biztonsága is, szétfoslott; de szétbomlott az egésszel együtt a régi élelmezési rendszer is.

A forradalom vezetői anélkül hogy törődtek volna a rak-

tárakkal, s még kevésbé azok mesterséges berendezésével, melyek között és a vonat között oly viszony állott fönn, mint az óra és kerekei közt, katonáikat a harctérre küldték, élelmezték, erősítették, élesztették, ösztönözték oly élelmezéssel, melyet harácsolás, rablás és sarcolással szereztek be.

A Napoleon alatt és ellene viselt háborúban az ellátás e két véglet között a középen mozgott ; vagyis az élelmezés tekintetében mindazokkal az eszközökkel éltek a hadfelek, amelyek pillanatnyilag célszerűek voltak. Így lesz ez a jövőben is.

A legújabb élelmezési rendszernél, mely az élelmet, tekintet nélkül az enyim és tiedre, onnan veszi, ahonnan lehet, 4 módozatot különböztetünk meg :

1. a szállásadó vagy község által nyújtott élelmezést ;
2. a harácsoló élelmezést ;
3. kivetés folytán a (kerület) vidék által nyújtott élelmezést ;
4. a raktár-élelmezést.

Mind a négy élelmezési módot, amely között egyik természetesen uralkodó szerepet visz, egymás mellett használják ; ámde az is előfordulhat, hogy csak egyetlenegy módozatot vesznek igénybe.

1. A szállásadó vagy a község által szolgáltatott élelmezés.

Ha elgondoljuk, hogy a község lakosságánál, még ha miként nagy városokban szokott lenni, csupa fogyasztókból állana is, mindig található néhány napi élelem, akkor be fogjuk látni, hogy a legnépesebb város is képesítve lesz lakosságával egyforma számú seregetestet egy napig, ha pedig e seregetest gyöngébb, több napon át túlterhelhetés és különös előgondoskodás nélkül ellátni. Az ily nagy városok reánk nézve nemcsak azért előnyösek, mert élelmi készletük van, de azért is, mert tetemes haderőt úgyszólván egy ponton élelmeznek ; ellenben az oly vidék, amely csak kis városokkal vagy csak falvakkal van borítva, már kevésbé felel meg, mert négyszögmérföldenként a legjobb esetben csak 3000—4000 katonát (vagyis annyit, ahány lakóval bír) tud ellátni, úgy hogy a haderőt a harc-készség rovására kiterjedt területen kellene elhelyezni.

Mivel azonban a sík föld, sőt kis városok is éppen azokban az élelmiszerekben bővelkednek, melyek háborúban a főszükségletet teszik ki ; mivel a földműves saját maga és családja számára általában 8—14 napi kenyérből készlettel van ellátva ; mivel a hús (élőállat) mindenkor könnyen szerezhető be, főzések pedig kellenél több van, nem okoz nehézséget oly laktáborokban, amely még katona-elszállással nem terhelte, a lakosság-nál 3—4-szer nagyobb csapatot néhány napon át élelmezni.

Ama feltevéssel mellett, hogy valamely vidéken négyszögmérföldenként 2—3000 lakóval bír és jelentékeny város meg nem szállható, egy 30.000 főből álló seregoszlop egy napi élel-

mét oly 4 négyszögmérföldön találná meg, amelynek oldal-kiterjedése 2 mérföldet tesz ki. Egy 90.000 főből álló hadsereg tehát, mely 3 oszlopban egymás mellett menetel, hasonló célból egy 6 mérföldnyi széles területen volna elhelyezendő.

Feltehető, hogy még a következő napon beérkező oszlopok ellátása túlságos nehézségbe nem ütköznék. Ha tehát 90—90.000 ember két nap egymásután érkeznek meg, már egy tekintélyes hadsereg volna együtt anélkül, hogy ez idő alatt szükségét szenvedne.

A lótáp még kevesebb gondot okoz, egyrészt azért, mert sem őrlést, sem málházást nem igényel, másrészt azért, mert lótáp dolgában ott sem lesz hiány, ahol egyébként az istálló-élelem kevés, amennyiben a takarmányt évről-évre teszik el.

Természetes azonban, hogy a takarmány és abrak a községtől s nem az egyes gazdaktól követelendő. Itt megjegyezzük, ami egyébként magától értetődik, hogy a menetek rendezésénél tekintettel kell lennünk a vidék természetére és a lovasságot, ha csak lehet, nem fogjuk kereskedő- vagy gyárvárosokban és általában oly községekben elhelyezni, ahol lótáp semmiképen sem található.

E futólagos pillantás eredményeként állíthatjuk, hogy valamely mérsékeltén népes területen, vagyis oly vidéken, ahol négyszögmérföldenként 1—3000 lélek található, egy 150.000 harcosból álló hadsereg csekély és a közös működést ki nem záró kiterjedésben 1—2 napig a községek, illetőleg szállásadók útján élelmezhető lesz, vagyis más szavakkal: hogy egy ilyen hadsereg az említett időn keresztül szakadatlanul menetelhet anélkül, hogy élelmezés tekintetében raktárt vagy egyéb előgondoskodást igényelne.

A francia forradalom és Napoleon hadseregei az Étschtől az alsó Dunáig, a Rajnától a Visztuláig nyomultak elő anélkül, hogy szükségét szenvedtek volna, bár élelmezési mód gyanánt alig vettek mást igénybe, mint a községet. Mivel a fizikai és erkölcsi túlsúly által támogatott vállalataikat kétségtelen siker kísérte vagy legalább is határozatlanság és túlóvatosság nem késleltette, győztes mozdulataik a szakadatlan menetelés jelleget mutatták.

Ha azonban a viszonyok kevésbé kedvezők, a népesség gyér, vagy pedig leginkább iparosokból mint földművesekből áll, a talaj rossz, a vidéket többszörösen szipolyozták, az eredmény természetesen kedvezőtlenebb lesz.

De ha elgondoljuk, hogy az oldalkiterjedésnek 2 mérföldről 3 mérföldre való emelése által 4 négyszögmérföld helyett 9-et kapunk és hogy ez még mindig olyan kiterjedés, mely az együttes működést megengedi, beláthatjuk, hogy még rossz körülmények közepette és szakadatlan menetelésnél is ez az élelmezési mód lehetségesé válik.

Az előremenet néhány napi szüneténél azonban az ilyen élelmezési mód mellett a legnagyobb szükség keletkeznék, ha kétféle előgondoskodás nem történnék.

Az egyik az, hogy a csapat számára 8 napi élelmet biztosítanak olyként, hogy részben a katona, részben a csapatvonalat viszi a legszükségesebb élelmi készletet.

A második előgondoskodás a hadbiztosság helyes szervezéséből áll. E testületnek azon kell lennie, hogy a pihenés bármely percében távolabb vidékekről élelmező készleteket állítson elő, úgy hogy a szállás-élelmezés egyik rendszeréből legott át lehessen menni egy másikba.

A szállás-élelmezésnek, mely ahhoz a feltételhez van kötve, hogy a csapatok laktáborozzanak, az a végtelen előnye van, hogy semmi szállítási eszközt nem igényel s a legrövidebb idő alatt foganatosítható.

2. Élelmezés harácsolás útján.

Ha valamely önálló zászlóalj táborba száll, a tábor rendszerint falvak közelében lesz, amelyek élelemszállításra utasíthatók. Ebben az esetben az élelmezés az előbbi módtól lényegesen nem is különbözik. Ha azonban, mint rendszerint történni szokott, egy ponton nagyobb tömeg táboroz, akkor nem marad más hátra, minthogy azt az élelmet, mely egy nagyobb egység, például egy dandár vagy hadosztály számára szükséges, bizonyos területekről szerezzük be.

Már az első pillanatra láthatjuk, hogy ez eljárás mellett egy tekintélyes hadsereg épenséggel nem élelmezhető.

Ilyeténképen sokkal kevesebbet lehet beszerezni, mintha ugyanazon területen a csapatok laktáboroztak volna ; mert törjön csak be 30—40 ember egy földműves lakásába, azok ugyan — ha szükséges — az utolsó falatot is előkerítik ; ellenben a tisztt, aki csak néhány ember kíséretében megy harácsolni, gyakran sem idő, sem pedig eszközzel nem rendelkezik, hogy a készleteket felkutathassa ; gyakran pedig szállítóeszközök hiányában a talált készletnek csak igen csekély részét szállíthatja el.

Ezenkívül nem szabad elfelednünk, hogy abban az esetben, ha a csapatok tömegesen táboroznak egy ponton, a környék, amelyből sebtében harácsolni lehet, a szükséglethez viszonyítva nagyon is szűk. Csak el kell képzelni, hogy egy mérföldnyi körletben táborozó 30.000 embernyi seregtest részére 3—4 négyszögmérföldnyi területről vajmi kevés élelmiszer harácsolható, nem is beszélve arról, hogy a legközelebbi falvak többnyire meg lévén szállva, onnan élelmicikkek idegen csapatok számára nem kerülnek ki s hogy a harácsolás művelete alkalmazásánál sok megy veszendőbe azáltal, hogy egyesek a mértéken túl látódnak el, sok cikk pedig élvezetlenül romlik meg, stb.

Arra az eredményre jutunk tehát, hogy a harácsolás csak kisebb, körülbelül 8—10.000 főből álló hadosztálynál és csak végső esetben, mint szükséges rossz, vétessék igénybe.

Nélkülözhetlen lesz azonban ez az élelmezési mód oly csapatoknál, melyek általános előnyomulás közben az ellenséggel közvetlen érintkezésbe jönnek, vagyis elővédeknél és előörsöknél,

mivel ezek számára semmi előgondoskodás nem történhetik és rendesen a főcsapat készleteitől is túlságosan távol állanak; továbbá portyázó csapatoknál, melyek önmagukra vannak hagyatva, végül mindazokban az esetekben, midőn más ellátásra sem idő, sem eszköz nem áll rendelkezésre.

Mennél inkább van a csapat abban a helyzetben, hogy rendes kivetés útján élelmezze magát s mennél jobban megengedik ezt a viszonyok és az idő, annál jobb lesz az eredmény.

Hanem erre többnyire hiányzik az idő és a csapatok közvetlenül, gyorsabban szerzik be a szükségeset.

3. Élelmezés szabályszerű kivetés útján.

Ez az élelmezésnek kétségtelenül a legegyszerűbb és leghatásosabb eszköze, amely minden újabbkori háborúnak is alapköve volt.

Az előbbeni módozattól különösen abban különbözik, hogy ennél a hatóságok is közreműködnek. A készleteket e mód mellett nem szerzik be erőszakosan, ott, ahol épen található, hanem észszerű felosztás alapján, rendszeresen szolgáltatnak be. Ezt a felosztást csak a hatóságok végezhetik.

Itt minden az időtől függ. Mentől több idő áll rendelkezésre, annál általánosabb lehet a kivetés, annál kevésbé lesz nyomasztó a lakosságra s annál nagyobb lesz az eredmény.

E módozat mellett kisegítésképen a készpénzzel történő bevásárlást is alkalmazhatjuk s ebben az esetben egy lépést közeledünk a raktár-élelmezéshez.

Ahol arról van szó, hogy a csapatok saját országunkban összpontosíttassanak, vagy pedig hátramenjenek, ez az élelmezési mód nehézségeket nem okoz. Ellenben vajmi kevés idő áll rendelkezésünkre azt életbeléptetni oly idegen területen, melyet még meg nem szállottunk; az az egy nap, mellyel az elővéd a főcsapatot megelőzi, erre a célra semmi esetre sem lehet elég, mert az elővéd mást nem tehet, minthogy a hatóságokat felszólítsa, hogy itt és ott ennyi és ilyen élelmi adagot tartsanak készen; a sebtében felhalmozott élelem pedig egy jelentékeny hadsereg számára, amennyiben ez csak a meghatározott pontnak néhány mérföldnyire terjedő környékéről szállítható, semmi szín alatt sem lehet elegendő s a hadsereg kénytelen több napi élelmet magával hozni. A hadbiztosság dolga lesz a beszerzett élelemmel gazdálkodni s abból csak azokat a csapattesteket ellátni, amelyeknél semminemű készlet nincsen.

Ámde a zavar napról napra csökken; a távolságok, amelyekről az élelmet beszerzik, a múlt napok számával aránylag növekednek és az élelmet adó terület is négyzetarányban nagyobbodik. Ha ugyanis az első napon 4 négyzetmérföldnyi terület nyújt élelmet, a következő napon már 16, a harmadikon pedig 36 négyzetmérföld teszi ugyanezt, vagyis a második napon 12 négyzetmérfölddel több, mint az első napon, a harmadikon pedig 20-szal több, mint a 2-ik napon.

Magától értetődik, hogy ezzel csak általánosságban akarunk a viszonyokra rámutatni, mert kétségtelen, hogy sok korlátozó körülmény áll fenn, melyek között a legnyomósabb az, hogy az a vidék, ahonnan a csapat épen jön, az élelmezéshez nem képes annyival hozzájárulni, mint a többi. De más oldalról nem kell elfeledni, hogy az élelmezőterületek sugarai naponkint több, mint 2, talán 3, 4, sőt 5 mérfölddel is bővíülhetnek.

A kerületekre rótt szállításoknak legalább is nagy részben való foganatosításáról a hivatalnokok mellé adott különítmények végrehajtó hatalma gondoskodik, de még inkább a lakosságra lidércnyomásként nehezülő az a félelem, hogy az illetőket felelősségre vonják, megbüntetik és kínzásoknak lesznek kitéve.

Egyébként nem lehet feladatunk a hadbiztosság és élelmezési ügy teljes szervezetét taglalni, mi csak az eredménnyel foglalkozunk.

A józan észnek az általános viszonyokra vetett pillantása, valamint a francia forradalom óta viselt háborúk tapasztalatai azt bizonyítják, hogy még nagyon tetemes hadsereget is lehet ily módon élelmezni, ha tartalék gyanánt néhány napi eleséget visz magával. Mert hiszen az élelemkivetést, habár az első pillanatban csak a közvetlen vidékre szól, idővel tágasabb területeket ölel fel és mindinkább magasabb szempontok szerint rendezik el.

Ennek az eszköznek nincsen más határa, mint az ország kimerültsége, elszegényedése és pusztulása.

Mivel hosszabb tartózkodásoknál az élelem-szolgálmányokat a legmagasabb hatóságok vetik ki és ezek természetesen minden lehetőet megtesznek arra nézve, hogy a lakosság egyformán osztozkodjék a terhekben, sőt sokszor a magánosok szállításaiért pénzbeli kárpótlást nyújtanak, de mivel egyébként az idegen államban sokáig tartózkodó hadviselő hatalom sem lehet oly nyers, gonosz és kíméletlen, hogy az ellátás teljes súlyát a megszállott tartományra rója, a kivetési rendszer magától és lassanként a raktárrendszerhez közeledik anélkül azonban, hogy teljesen megszűnnék és befolyását a hadi mozdatokra észrevehetően megváltoztatná. Mert hiszen egészen más dolog az, ha a vidék erejét azzal, hogy élelmi készleteket messze távolról hoznak, újból pótolják, de mégis az ellenséges ország marad a hadsereg élelmezésének tulajdonképeni forrása, mintha a hadsereg, amiként ez a XVIII. század háborúiban történni szokott teljes szükségletét önmaga fedezi és az országot a tekintetben mivel sem terheli.

Az előbbi az utóbbtól abban különbözik, hogy az országos fuvarokat és országos sütődéket is igénybe veszi és ennek következtében elesik a szüksége annak, hogy a hadsereg egy óriási — saját munkáját szünet nélkül romboló — vonattal legyen ellátva.

Igaz, hogy ma sem nélkülözheti a hadsereg az élelmezővonatot, de ez végtelenül kisebb és csak arra szolgál, hogy az

egynapi fölösleget a másnapra tegye el. Különös viszonyok, mint például 1812-ben Oroszországban még az újabb időkben is hatalmas járművonat tartására szoríthatják a hadsereget, sőt tábori sütődék elvitelét is követelhetik.¹

De ezek kivételek, mert hiszen ritka lesz az olyan eset, hogy 300.000 ember majdnem egyetlen egy úton 130 mérföldnyire nyomuljon előre olyan területen mint Lengyel- és Oroszország, közvetlen az aratás előtt ; részint pedig a hadseregnél e tekintetben tett előgondoskodások az ilyen esetekben is csak kiegészítő módozatnak lesznek tekintendők, míg a vidékre rótt szállítások alapkövei lesznek az egész élelmezésnek.

A francia forradalmi háborúk első hadjáratai óta a kontribucionális rendszer mindenkor alapja volt a francia sereg élelmezésének és e rendszert a szemben álló szövetségeseknek is el kellett fogadniuk.

Nem tételezhető fel, hogy az élelmezés ebből a módozatától valaha eltérés történjék. Semminemű más módozat nem mutat fel ilyen eredményt, ami a hadviselés erélyét, az élelmezés könnyűségét és fesztelenségét illeti.

Mivel ilyenképen rendszeren az első három-négy hétben élelmezési zavarokkal nem kell küzdeni, későbbben pedig rak-tárak felállításával segíthetünk magunkon, a háború erős békótól szabadul meg.

Megtörténhetik ugyan, hogy az ily élelmezés egy irányban nagyobb nehézséggel jár, mint egy másikban és ennek a megfontolásnál súlya lehet, ámde abszolút lehetetlen sohasem lesz és az élelmezési tekintet parancsolólag nem fog dönteni. Ez alól csak egy körülmény térszen kivételt : az ellenséges országban végrehajtott visszavonulás. E művelet alkalmával az élelmezést nagyban nehezítő körülményekkel találkozunk. A mozdulat szakadatlan s ennek következtében az élelmeicikkek felhalmozására nincsen idő ; rendszerint azok a körülmények is kedvezőtlenek, amelyek között a visszavonulás történik : a legtöbb esetben kényszerítve vagyunk a tömeget együtt tartani és a csapatoknak laktáborokba való elhelyezéséről vagy egymástól jelentékeny távolságban menetelő oszlopokban való tagolásáról szó sincs ; az országnak ellenséges viszonya folytán pusztá kivetéssel végrehajtó hatalom kirendelése nélkül eleséget beszerezni nem lehet és végre a pillanat sem kedvező, hogy a lakosság ellentállását és rosszindulatát ellenünk kihívjuk. Mindez arra utal, hogy csak a berendezett összekötő és hátrálási vonalakra szorítkozzunk.

Midőn Napoleon 1812-ben visszavonulását meg akarta kezdeni, azt csakis azon az úton tehetette, amelyen előnyomult és pedig főleg az élelmezés miatt, mert máskülönben még hamarabb és biztosabban ment volna tönkre. Mindez tehát, amit e tekintetben francia írók gáncsolólag említenek, föltöbb érthetetlennek látszik.

¹ Tábori sütődékekkel a hadseregek a mai időben is szervezetszerűleg vannak ellátva.

4. Raktárelmezés.

Ez az élmezési mód az előbbtől némileg csak akkor különbözik, ha a XVII. század utolsó harmadában és a XVIII. században szokásos berendezése van. Vajjon ez visszatér-e még?

A régi időben oly nagy hadseregeknek, melyek 7, 10, 12 évig vesztegeltek egy ponton, amiként ez Németalföldön a Rajna mellett Sziléziában és Szászországban történt, nem is lehetett más élmezési rendszerük, mint amilyenük valóban volt. Mert mely ország lenne képes mindkét hadsereget ily soká élmezni, anélkül hogy tönkre ne menne, tehát szolgálatát lassanként fel ne mondja.

De itten az a kérdés merül fel, vajjon a háború határozza-e meg az élmező rendszert vagy pedig megfordítva ez a háborút?

Feleletünk erre az, hogy először az élmező rendszer határozza meg a háborút, amennyiben a háború más körülményei ezt megengedik; ahol azonban ez utóbbiak nagy ellenszegülést tanúsítanak, ott a háború az élmezési rendszerre visszahatást gyakorol, illetőleg annak módozatát megállapítja.

A kivetési (contributivális) vagy más szóval: a kényszer szállítási rendszerre és a helyi élmezésre állapított háborúnak oly följénye van a raktárelmezésre fektetett háború fölött, hogy ez utóbbi alkalmas eszköz nem lehet.

Egyetlen egy állam sem merészelne az előbbivel szemben raktárelmezéssel fellépni s ha találkozónék valahol egy oly hadügyminiszter, aki annyira korlátolt és tudatlan, hogy ezeknek a viszonyoknak általános szükségét félreismeri s a hadsereget a régi módon szereli fel, mégis a körülmények hatalma magával ragadná a hadvezért és a kivetési rendszer önmagától lépne előtérbe.

És ha még meggondoljuk, hogy a raktárelmezés berendezése óriási költségbe kerül, ami a többi felszerelést s a haderő tömegét természetsszerűleg kevesbíti, mert nincsen oly állam, amely fölösleges pénzzel rendelkeznék, beláthatjuk, hogy a szóban lévő élmezőrendszer csakis abban az egyetlen esetben fogadható el, ha — és ez természetesen csak játék lenne — mindkét hadviselő fél előtérrel diplomatikailag megegyezésre jut.

A háborúk tehát ezentúl a kivetési (kényszer szállítási) rendszerrel veszik kezdetüket. Hogy az egyik vagy másik állam e rendszer kiegészítése vagy saját országának kímélése stb. végett mily mesterséges berendezésekkel akar élni, azt szó nélkül hagyjuk, bár kijelenthetjük, hogy vajmi sokat nem tehet, mert a háború első pillanataiban rendszeresen csak a legsürgősebb szükségletek előteremtésével foglalkozunk, amihez a mesterséges élmező ügy semmiképen sem tartozik.

Ha azonban a háború sikerei nem lesznek oly döntők, a csapatok mozdulatai oly tényerők, mint azt a mai háború természete különben megkívánná, a kényszer szállítási rendszer a vidéket lassanként annyira kimeríti, hogy vagy békét kell kötnünk, vagy pedig oly berendezésekhez kell folyamodnunk,

az országnak könnyítést okoznak és a hadsereg független elemek látását biztosítják.

Ez utóbbi következett be a franciáknak Napoleon alatt Spanyolországban viselt háborújában; az első eset azonban gyakrabban fog előfordulni. A hadfelek a legtöbb háborúban oly erősen merülnek ki, hogy a háború továbbfolytatásának gondolata a rémítő költségek miatt alig fogamzik meg agyukban, de ellenkezőleg a békekötés szüksége kényszerítőleg hat rájuk. Ekként az újabb hadviselés erről az oldalról is arra az eredményre vezet, hogy a háborúk rövidülnek.

Korántsem lehet azonban szándékunk azt állítani, mintha régi élelmezőrendszeren alapuló háborúk *általában véve* nem keletkezhetnének. Ott, ahol a viszonyok természete mindkét félnél odatereli a dolgot s más kedvező körülmények is találkoznak, újra felüti majd fejét; ámde mi az élelmezésnek ebben az alakjában természetes szervezetet nem látunk, ellenkezőleg oly természetellenességet, melyet a körülmények ugyan megengednek, de a háború tulajdonképeni jelentőségéből nem származhatnak. Még kevésbé tarthatjuk ezt az alakot — azért, mert emberbaráti színezete van — a háborút tökéletesítő eszköznek, mert hiszen a háború minden, csak nem emberbaráti dolog.

Bármily élelmezési alakkal éljünk is, annyi tény, hogy az élelmezés gazdag és népes vidéken könnyebb lesz, mint szegény és lakatlan területen.

Hogy a népesség számát is tekintetbe kell vennünk, nyilvánvaló, mert egyrészt ott, ahol nagy a fogyasztás, nagy készletnek is kell lenni, másrészt pedig népes területen rendszeren nagyobb termelés is van. Természetes dolog, hogy ez az állítás nem vonatkozik oly vidékre, mely egyrészt terméketlen, másrészt gyári munkások népesítik be; csak hangsúlyozni kívántuk, hogy *általában véve* könnyebb dolog a hadsereget népes területen, mint lakatlan vidéken élelmezni.

400.000 lélek lakta 400 négyszögmérföldnyi terület még ha oly termékeny volna is, semmiképen sem élelmezhet 100.000 főnyi hadsereget oly könnyen, mint más kevésbé termékeny 400 mérföldnyi terület, amelyen 2 millió ember él.

Hátha még azt is tekintetbe vesszük, hogy népesebb vidéken jobb és sűrűbb az út és vízhálózat, szállítóeszközök bővebben találhatóak, a kereskedelmi összeköttetések könnyebbek és biztosabbak; úgy tagadhatatlan, hogy végtelenül könnyebb a hadsereget Flandriában élelmezni, mint Lengyelországban.

Az eredmény az, hogy a háború, melynek a tömérdek szívó és emésztőszerve van, leginkább főutakat, népes városokat, termékeny völgyeket, nagy folyamok és látogatott tengerek partjait szokta felkeresni.

Ebből kiviláglik, hogy a hadsereg ellátása általában véve mily befolyást gyakorol a vállalatok irányára és alakjára, a hadszínhely és összekötő vonalak megválasztására.

Hogy e befolyás meddig terjedjen, az ellátás könnyüésege vagy nehézsége mily értéket nyerjen, az természetesen a had-

viselés módjától függ. Ha a háború az ő legsajátlagosabb szel-
leme szerint, vagyis elemének féktelen erejével a küzdelem és
döntés utáni vágyakozásának tekintetbe vételével folyik,
akkor a hadsereg ellátása bár fontos, de mégis alárendelt dolog
lesz; ha azonban a háború nem más, mint az egyensúlyozás
játéka, ha a hadseregek évek hosszú során csak ide-oda mozog-
nak, akkor az élelmezés: fődolog, a hadbiztos: hadvezér, a
hadvezetés: járművezetés lesz.

Számtalan hadjáratot vívtak, ahol semmi sem történt,
amelyben elhibázott volt a cél, az erőket haszontalanul fecse-
relték el, s ha kérjük, hogy miért mindez, az okot az érlelmi
készletek elégtelenségére hárítják! — Ez balgaság lássák,
Napoleon azt mondta: qu'on ne me parle pas des vivres!
(élelmezésről ne beszéljenek nekem!)

Igaz ugyan, hogy éppen ez a hadvezér bizonyította be az
oroszhadhadjáratban, hogy a kíméletlenséget túlhajtani nagy
baj, mert ha nem is mondjuk, hogy ezért vesztette el a háborút,
de annyi kétségtelen, hogy az élelmezés elégtelensége óriási
mértékben apasztotta az előnyomulás alatt a létszámot és
ugyanaz okozta a visszavonulásnál a hadsereg teljes felbomlását.

Bár részünkről Napoleont szenvedélyes játékosnak ismer-
jük, aki sokszor örült kockázatot merészelt, mégis állíthatjuk,
hogy tulajdonképpen ő és a francia forradalmi háborúk vezetői
voltak azok, akik az élelmezést illető megrögzött előítélettel
szakítottak és megmutatták, hogy az élelmezés csak feltétel,
csak eszköz lehet, sohasem pedig öncél.

Egyébként a háború nélkülözéseivel úgy vagyunk, miként
a testi megerőltetéssel és veszéllyel. A hadvezér által támasz-
tott követelmények biztos határokhoz nincsenek kötve; erős
jellem többet követel, mint az érzelmek embere; de a had-
seregek kitartása is különböző és a szokástól, szellemtől a had-
vezér iránt érzett bizalom és szeretet mértékétől, a haza ügye
iránti lelkesültségtől, a katonák kitartásától és erejétől függ.
De azt mégis alapelvül kellene felállítani, hogy a szükség és
nélkülözés, bármiként fokoztassék is az, mindig csak múlt
állapotot jelentsen és helyet adjon a bő ellátásnak, sőt olykor-
olykor a fölöslegnek.

Hát van-e megindítóbb annál a gondolatnál, hogy a sok ezer
katona, aki rongyosan, hiányosan öltözve 40—50 fontnyi teher
alatt nyögve napokon keresztül, rossz utakon, zivatárban, meleg-
ben, hidegben fáradtan vonszolja magát, aki egészségét és
életét szünet nélkül kockára teszi, még száraz kenyérral sem
csillapíthatja éhségét. — Aki tudja, hogy ez mily gyakran
fordul elő a háborúban, az fel nem foghatja, hogy az akaraterő
miként tartja fenn magát és hogy az elképzelés bizonyos
iránya hogyan képesítheti az embert ily óriási fáradaalmak elvi-
selésére.

Aki tehát a katonákat nagy nélkülözésekre szorítja, mert
a cél így kívánja, az akár érzelemből, akár pedig észszerűség-
ből kellő időben kárpótlásról is gondoskodjék.

Most még azt a különbséget említjük föl, mely az élelmezés tekintetében a támadás és védelem körül főáll.

A védelemző abban a helyzetben van, hogy az élelmezésre vonatkozó előkészületeket a védelem művelete közben is szakadatlanul tökéletesítheti, illetőleg pótolhatja.

A védelemző tehát főleg saját országában alig fog szükségét szenvedni. A támadó ellenben, aki segédforrásaitól mindinkább távolodik, aki előnyomulása közben, sőt megállásának első heteiben is kénytelen egyik napról a másikra élni, sokszor fog nélkülözéseket szenvedni.

A támadó különösen két alkalommal fog kiváló nehézséggel találkozni. Először az előnyomulásnál közvetlen a döntés előtt, amikor a támadó saját élelmi készleteit visszahagyni kénytelen, de még az ellenség készleteihez nem juthatott. Az előnyomuló ugyanis ilyenkor kényszerítve lévén tömegeit egyesülden tartani, nagy területet nem foglalhat el, sőt az utolsó időben, amidőn a csatát előkészítő mozdulatokat hajtja végre, vonata sem követheti őt. Ha pedig e pillanatban az előkészületek hiányoznak, vagy az előgondoskodások nem célszerűek, könnyen megtörténhetik, hogy a döntő csata előtt inség áll be, ami épenséggel nem bátorító eszköz a csata megkezdésére. Másodízben élelmi hiány főleg a nagyon is hosszú győzelmi pálya végén szokott beállani, különösen, ha a háború lakatlan és ellenséges indulatú vidéken folyik le.

Mily óriási különbség ama összekötő vonal között, mely egyfelől Vilnáról Moszkvára vezet és ahol minden szállítóeszközt erőszakkal kell beszerezni és ama másik közt, mely Kölnről Lüttichen, Löwenen, Bruxellesen, Monson, Valenciennesen és Cambrayn át Párisba vezet, ahol egy kereskedelmi megbízás, egy váltó elegendő arra, hogy millió és millió élelmi adag álljon rendelkezésre.

Az ilyen nehézségek már sok ízben eredményezték, hogy a legdicőbb győzelmek fénye kialudt, az erők elcsenevéstek és vissza kellett vonulni, amikor azután oly tünetek is mutatkoztak, amelyek a leggyászosabb megveretéssel szoktak járn.

Lótáp, mely a háború kezdetén bőven van, a vidék kimerültsége folytán és mert messziről nagy térfogata miatt nagyon nehezen szállítható, már alig lesz és a ló — amennyiben nélkülözéseket nem bír úgy elviselni, mint az ember — vajmi hamar elpusztul. Ebből az okból a számos lovasság és tüzérség a hadsereg átka lehet s gyöngítő elvet jelenthet.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

A hadműveleti alap.

Ha valamely hadsereg hadba indul, akár azért, hogy az ellenséget s annak hadszínhelyét megtámadja, akár azért, hogy a saját területhatárán állást foglaljon, szükségképen függni fog élelmezésének és kiegészítésének forrásaitól és azokkal, mint létfeltételeivel összeköttetést lesz kénytelen fenntartani.

A függő viszony a hadsereg nagyságához képest bel- és külterjedelemben növekedik.

Sokszor nem lehetséges, de nem is szükséges, hogy a hadsereg az egész országgal közvetlen összeköttetésben álljon; elég, ha csak azzal a résszel van szabad érintkezésben, mely éppen mögötte fekszik és a hadsereg felállítása folytán biztosítva van.

Az országnak ezt a részét szükség szerint élelmi készletekkel látják el s egyéb oly berendezései lesznek, melyek a kiegészítések akadálytalan továbbítását elősegítik.

Az országnak ez a kis része tehát alapul szolgálhat a működő hadsereg számára és az utóbbival egyetemben egy egészen tekintendő.

Ha a felhalmozott készletek nagyobb biztonság okáért erősített helyeken vannak, a hadműveleti alap fogalma tágul ugyan, de azért az erősített pontok korántsem nélkülözhetetlen kellékei a fogalomnak, mert hiszen várak és másként erősített pontok sok esetben épenséggel nem fognak rendelkezésre állani.

Nemcsak a saját országunk, de egy darab elfogalt ellenséges terület is szolgálhat »alap« vagy legalább is az »alap egy része« gyanánt akkor, ha bizonyos szükségletek onnan vétetnek s ha — ami első helyen áll — tényleg urai vagyunk e területnek, vagyis biztosak vagyunk afelől, hogy rendelkezéseink végrehajthatnak.

Amde e biztosság határai szűkek és csak annyi terület ölelnek át, amelyen belül helyőrségek vagy mozgó csapatok a lakosságot folytonos félelemben tarthatják.

Ebből az következik, hogy vajmi csekély az az ellenséges terület, mely a hadsereg szükségletei szempontjából kihasználható és hogy a legtöbb dolgot a magunk országának kell szolgáltatnia.

Ezt szem előtt tartva tehát rendes körülmények között csakis az az ellenséges terület lesz szükségképen alkotó része az »alap«-nak, mely közvetlen a hadsereg mögött fekszik.

A hadsereg szükségletei két osztályba sorolhatók; az egyikbe azok jönnek, melyeket a termő föld szolgáltat, a másikba pedig azok, melyeket keletkezésük forrásaiból meríthetünk. Az első főleg ellátási, a másik kiegészítési eszközöket karol fel. Az első osztályú szükségleteket tehát az ellenséges föld is nyújthatja, ellenben a második osztályúakat, miként pl. az embereket, fegyvereket, lőszert stb. csakis a haza földje adja. Ha egyes

esetekben a mondottak tekintetében kivételekkel is találkozunk, alapjában véve mégis igazak maradnak s azért fontosak, mert újból bizonyítják, hogy a saját országunkkal feltétlenül összeköttetésben kell maradnunk.

A tápkészleteket úgy a saját, mint idegen területen, rendszeren nyílt helységekből halmozzuk fel, egyrészt azért, mert alkalmas pontokon nem találunk elegendő számú erődöket, amelyekben ezeket a gyors elhasználásnak alávetett, majd itt, majd ott szükséges készleteket elraktározhatnánk; részint azért is, mert könnyebben pótolhatók; ellenben oly kiegészítő készleteket, mint fegyvereket, löszert és felszerelési tárgyakat, mert nehezen pótolhatók, a hadszínhely közelében fekvő nyílt helyeken raktározni nem fogjuk: de ellenséges területen mindenkor elfoglalt várakban, saját területünkön pedig (ha várak nem állanak rendelkezésre), jó — messze hátul fekvő pontokon helyezzük el. Már ez a körülmény is azt bizonyítja, hogy az alapnak inkább kiegészítő készletek, mint élelmező eszközök kölcsönöznek fontosságot.

Minél szorosabban egyesítik helyileg e kétféle szükségletet minél több forrás folyik össze nagy tartályokban, annál inkább lehet e pontokat, e tartályokat az ország helyettesítőinek tekinteni s annál inkább vonatkozik az alapnak fogalma e gyűjtő állomásokra, de ez azért sem mehet annyira, hogy az alap fogalmát egyedül e pontokra vonatkoztassuk.

Ha a kiegészítés és élelmezés forrásai gazdagok, vagyis ha a források nagy és gazdag területet ölelnek fel, ha a készleteket gyors hatályosság szempontjából nagyobb mennyiségben vonták össze s egy vagy más módon biztosítva, a hadsereghez közel fekszenek, ha jó utak vezetnek hozzájuk s ezek szélesen terjednek el a hadsereg mögött, sőt ezt át is karolják; a hadsereg vére erőteljesen fog lüktetni és cselekvő szabadsága úgyszólván korlátlan.

A hadsereg ilyen előnyös helyzetét némely tudósok egy fogalomnak: a »nagy hadműveleti alap«-nak tulajdonították.

Szerintük az alapnak viszonya a vállalat céljához, a szög, melyet az alap végpontjai a céllal képeznek, legott kifejezi az ellátási és kiegészítő források fekvéséből és minőségéből származó előnyök és hátrányok összegét.

Ámde csakhamar szembeötlik, hogy ez a mértani képlet nem egyéb pusztán játéknál, mert oly helyettesítéseken épül fel, melyek az igazságnak nem felelnek meg.

Az »alap«, amint láttuk, háromféle tárgyat ölel fel: a vidék segélyforrásait, egyes pontokon felhalmozott készleteket és azt a területet, ahonnan e készleteket beszerzik. E három dolog egymástól térileg el van választva s annál kevésbé lehet őket az »alap« szűlességi kiterjedését előtüntetető mértani vonal fogalmára visszavezetni, mert e vonalat legtöbbször önkényesen egy vártól a másikkig, egy fővárostól a másikkig, vagy pedig a politikai országhatár mentén képzeljük. De az említettük három dolog viszonyát egymáshoz sem lehet szabatosan meg-

határozni ; némely esetben a közeli vidék oly kiegészítő készleteket nyújt, melyeket rendszerint csak messze távolból lehet beszerezni, máskor ellenben még az élelmi készleteket is távoli vidékről kell előteremteni ; egy esetben a közeli várak : nagy fegyverraktárakat, kikötőket és kereskedelmi városokat foglalnak magukban és ezek az állam összes haderejét úgyszólván egyesítik, más esetben ellenben e várak nem egyebek, mint cél nélkül emelt nyomorúságos kerítések.

És mert ez így van, nem csodálkozhatunk azon, hogy a hadművelati alap nagyságából és a hadművelati szögből vont következtetések, valamint a hadviselés egész rendszere — amennyiben az mértani természetű volt — a valódi háborúban sohasem váltak be, a gondolatvilágban pedig ferde törekvéseket szültek. De mert a gondolat alapja igaz és csak a következtetések hamisak, az említett nézet még sokszor fog felszínre jutni.

Elégedjünk meg azzal, hogy elismerjük a »hadművelati alap«-nak befolyását a vállalatokra és ne tépelődjünk hiába való gondolatokkal ; mert arra nincs mód, hogy a hadművelati alap fogalmát néhány általános mértani szabályra visszavezethessük és cselekedeteinket attól tegyük függővé. Ama szükség alól, hogy minden egyes esetben az említettük összes tárgyakat külön-külön vegyük tekintetbe, nem leszünk sohasem felmentve.

Ha bizonyos hadművelati irányt szem előtt tartva, a hadsereg ellátása és kiegészítése céljából a magunk országának bizonyos területén intézkedések történtek volna, úgy ezt a területet hadművelati alapnak kell tekintenünk. Ezt a hadművelati alapot — a munka és erő miatt — máról holnapra még a magunk országában sem lehet megváltoztatni és ezért a hadsereg a vállalatok iránya tekintetében többé-kevésbé kötve van.

Ellenséges országokban végrehajtandó vállalatokat szem előtt tartva, az egész országhatárt csak akkor lehetne »alap«-nak tekinteni, ha annak hosszában mindenhol megfelelő berendezéseket léptetnénk életbe ; az azonban ritkán lehetséges és alapul szűkebb értelemben rendszerint csak a berendezett terek fognak szolgálni.

Az 1812. hadjárat elején a franciák elől visszavonuló oroszok egész birodalmukat joggal tekinthették volna »alap«-nak, mert bármerre irányítják is visszavonulásukat, akadályt sehol sem találnak.

Ez az állítás részünkről nem képzeleti ; mert az oroszok későbbben tényleg több oldalról támadták meg a franciákat, vagyis átfogó alapjuk volt ; ámde ez a nagy alap, mivel állandó berendezései mindenhol nem voltak, csak ideiglenes jellegű lehetett és a tulajdonképeni alap a háború későbbi mozzanataiban csak azokra az utakra szorítkozott, melyek a hadsereghez és hadseregtől való szállításokra rendeztetek be.

Ennek a korlátolt körülménynek tudható be, hogy az orosz hadsereg a smolenski három napi ütközet után csak Moszkvára vonulhatott vissza s nem fogadhatta el azt az indítványt, hogy az ellenséget Moszkvától elterelendő, Kalugára forduljon.

Azt mondtuk, hogy a hadsereg függő viszonya az alaptól, a hadsereg bel- és külterjedelmének növekedtével szintén nő. Ez nagyon természetes. A hadsereg fához hasonlít, mely csemete korában könnyen, későbbben azonban mindinkább nehezebben ültethető át. A kis testnek is vannak életerei, de könnyebben ver idegen földön gyökeret, mint a nagy.

Ha tehát a hadművelleti alapnak a vállalatokra gyakorolt befolyásáról beszélünk, a hadsereg nagyságát számba venni soha el ne mulasszuk.

Hasonlóképen ne felejtjük el, hogy az *élelmezés*, mely különféle módon szerezhető be, a pillanatnyi szükségletre nézve, a *kiegészítés* pedig, melynek állandó forrásai vannak, a rendszeren folyó szükségletre nézve fontosabb.

Bármily nagy legyen is az alap befolyása a hadműveletekre, még sem szabad elfelednünk, hogy befolyás hatása csak hosszú idő múlva nyilvánulhat és mindenkor kérdéses marad, hogy ez időn belül mi történhetik.

A hadművelleti alap értéke a vállalat megválasztását előzetesen döntő módon nem befolyásolhatja. Ha a hadművelleti alap az, mely a hadművelet elé nehézséget gördít, akkor ez a többi befolyásoló tényezőkkel együtt mérlegbe vetendő; döntő ütközetek sokszor elsimítanak ilyen akadályokat.

Visszapillantás a tizenötödik fejezetre.

1. Hadművelleti alapként a magunk országa, országrésze, esetlegesen ellenséges terület is szerepelhet, ahonnan a hadsereg élelmező és kiegészítő szükségleteit veszi.

2. Az élelmező szükségleteket, a hadművelleti vidék és a magunk földje (esetlegesen a barátságos ország) nyújtja; a kiegészítő kellékeket rendszerint egyedül a magunk országa.

3. Minél kevesebb ponton egyesíttetnek az élelmező és kiegészítő készletek, annál inkább tekinthetők e pontok az ország helyettesítőinek, de anélkül hogy az alap fogalmával teljesen egybeesnének.

4. Az »alap«-ot mértani vonalnak, mértani alaknak venni az alakból a vállalat sikerére következtetni képtelenség, bár más oldalról nem tagadható, hogy az oly alap, melynek széles ezenfelül a vállalat irányát átfogólag övező sok és jól berendezett útjai vannak, a cselekvési szabadságot nagyban elősegíti, viszont pedig a kis alap azt úgy otthon, mint idegen országban korlátozza.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Összekötő vonalak.

A hadsereg álláspontjától az ellátás és kiegészítés forrásait egyesítő pontokra visszavezető utakat, amelyeken egyszersmind a hadsereg rendes körülmények között vissza is vonul, kettős rendeltetésüknek megfelelően *összekötő vonaloknak, visszavonuló utaknak* nevezzük.

Már az előző fejezetben említettük, hogy a hadsereg — még ha egyedül a kontribucionális élelmező módozattal élve, pusztán azon vidékről látná is el magát, ahol épen áll — a hadművelési alappal egybeforrtnak tekintendő.

Az összekötő vonalak az egészhez tartoznak és a hadművelési alap, valamint hadsereg között folytonossági kapcsokat, ereket alkotnak és szünet nélkül nyüzsögnek a hadseregére nézve döntő fontosságú mindennemű készlet-szállítmánytól ide-oda-vonuló különítményektől, örsöktől, futároktól, kórházaktól, raktáraktól, telepektől és közigazgatási hatóságoktól.

Annak tehát, hogy a hadsereg beteges, erőtlen állapotba ne jusson, feltétele, hogy ezek az életerek tartósan ne szakíttassanak meg, se pedig túlhosszúak és fáradságosak ne legyenek, mert ez utóbbi esetben bizonyos erő mindig veszendőbe megy.

Második jelentőségükben pedig, vagyis mint visszavonuló utak, a szó legteljesebb értelmében a hadsereg hadászati hátát képviselik.

Ezeknek az utaknak értéke mindkét jelentőségükben *hosszúságuktól, számuktól, fekvésüktől* (t. i. általános irányukról s a hadsereghez való távolságuktól) *útminőségüktől* és *talajuktól*, továbbá a *lakosság viszonyától* és *érzetétől* s végül attól függ, hogy várak vagy terepakadályok által miként *biztosíthatnak*.

Amde nem minden út tartozik azokhoz a tulajdonképeni összekötő vonalakhoz, melyek a hadsereg álláspontjától életének s erejének forrásaihoz vezetnek.

Ilyeneknek csak a különösen e célra berendezett utak tekintendők, bár nincs kizárva, hogy kiegészítésként futólagosan a többiek is használtassanak. A tulajdonképeni összekötő vonalak azok lesznek, amelyeken raktárak, kórházak, hadtáplálomások levélküldönc-örsök rendeztetnek be, amelyeken tábori csendőrök, megszálló csapatok vannak szétszétva és végre amelyek egyenesen e célra kiszemelt parancsnokok alatt állanak.

E helyen arra a sokszor nem méltatott különbségre felhívjuk a figyelmet, mely a magunk országában és az ellenséges országban futó összekötő vonalak között mutatkozik.

A hadseregnek minden bizonnyal otthon is állanak teljesen berendezett összekötő vonalak rendelkezésére, de ő nem szorul csakis ezekre; szükség esetén letérhet róluk, s a rendelkezésre álló utak bármelyikét választhatja, mert mindenhol otthon van, mindenütt az ő közigazgatási hatósága intézkedik s bárhol

jóindulattal találkozik. Ha tehát a be nem rendezett utak kevésbé jók is és kevésbé is felelnek meg a viszonyoknak, felhasználásuk nem lehetetlenség és az a hadsereg, melyet megkerülés folytán fordulásra kényszerítenek, az említett utak igénybevételét nem fogja *lehetetlennek* tartani.

Az ellenséges országban működő hadsereg azonban rendszerint másnak kizárásával csakis az előnyomuló utakat tekintheti és használhatja összekötő vonalakul, mert ellenséges területen látszólagosan csekély okok nagy hatást szülhetnek.

Az ellenséges területen működő hadsereg, mely az előnyomás alkalmával lépteti életbe az összekötő vonalak lényegét alkotó berendezéseket, jelenlétével a lakosságot félelembe és ijedtségbe ejtve, rendszabályainak nemcsak a megváltozhatatlan szükségesség jellegét kölcsönzi, de azt is elérheti, hogy a lakosság e berendezésekben az általános hadi baj enyhítését látja. Hátrahagyott kisebb megszálló csapatok a lakosság e hitét támogatják és az egészet föntartják.

Ha ellenben hadbiztosokat, hadtápparancsnokokat, táborigadszolgákat, táborigadszolgákat és egyéb rendközegeket küldenek oly félreeső utakra, amelyeket előnyomásunk alkalmával nem használtunk, megtörténhetnék, hogy a lakosság, ha máskülönben teljes vereség páni félelemmel nem töltötte el, ezeket a berendezéseket súlyos tehernek nézi s a hivatalnokokat véres fejjel úzi vissza. Ezt kikerülendő, ilyen út vonalakra a rendesnél erősebb csapatokat kellene kikülöníteni, de még ez esetben is kérdéses marad, vajjon a lakosság nem fog-e ellenszegülést kifejteni? Egy szóval az ellenséges országban előnyomuló hadsereg az engedelmesség eszközeit nélkülözi s kénytelen fegyverhatalomra támaszkodó hatóságokat szervezni, melyeket azonban áldozatok és nehézségek nélkül hirtelenében állásukba behelyezni mindenhol nem képes. Ebből nemcsak az következik, hogy ellenséges országban az összekötő vonalak változtatásával egyik alapról a másikra nem lehet olyan könnyen átmenni, mint saját országunkban, de az is, hogy a hadsereg mozgása ellenséges földön korlátozottabb, az összekötő vonalak pedig érzékenyebbek.

Az összekötő vonalakat a megválasztásukat és berendezésüket befolyásoló tekintetek korlátozzák.

Nemcsak az szükséges, hogy az utak általában jók, de az is, hogy minél szélesebbek legyenek, népes, gazdag városokon megszakítás nélkül vezessenek keresztül s sok erődített hely által védessenek meg. Döntő szempontot alkotnak a folyások mint vízvonalak és hidak mint átkelési pontok is. Az összekötő vonalak, következésképpen a hadsereg által használandó út tehát csak egy bizonyos pontig választható szabadon. Fekvését általában véve a földrajzi viszonyok határozzák meg.

Ezek az előzőleg említett dolgok összességükben erőssé vagy gyönggév teszik a hadsereg összeköttetését az alappal, és ez az eredmény, viszonyítva az ellenségnek hasonló állapotával, fogja eldönteni, ki lesz hamarabb képes a másiknak összekötő

vonalaikat, sőt visszavonulását elvágni, vagy közönséges műkifejezéssel élve : *megkerülni*.

Eltételezve az erkölcsi vagy fizikai túlsúlytól, az előbb említett megkerülésre az lesz képes, akinek összekötő vonalai az ellenségével szemben előnyösebbek : mert máskülönben az utóbbi hasonló eljárással legjobban és leggyorsabban biztosíthatja magát.

A megkerülésnek az utak kettős jelentősége folytán kettős célja lehet. A megkerüléssel vagy azt akarjuk elérni, hogy az összekötő vonalakat megszakítva, a hadsereg elhervadjon s ennek következtében visszavonulásra kényszeríttessék, vagy pedig azt akarjuk, hogy az ellenséges hadsereg a visszavonulás lehetőségétől teljesen megfosztassék. Az első célra nézve megjegyezzük, hogy az ellenség az összekötő vonalak pillanatnyi megszakítását az élelmezés jelen módja mellett ritkán érzi meg és ezért sokszoros hatás által kell a veszteségek számát emelni.

Egyetlen egy az ellenséges oldalba intézett vállalat, mely régentén, amidőn a mesterséges élelmezési módozat mellett még ezrekre menő lisztes kocsik mentek ide-oda, döntőleg hathatott, de ma már semmi hatást sem fog gyakorolni ; legjobb esetben egy szállítmány birtokába jut, pillanatnyi gyöngöséget idéz elő, de a visszavonulást még nem teszi szükségessé.

Az oldalba intézendő vállalatok, melyek mindenkor inkább csak könyvekben, mint valóságban fordultak elő, ma még gyakorlatlaniabbnak látszanak és mondhatjuk, hogy csak igen hosszú összekötő vonalak, hátrányos viszonyok között, de főleg akkor veszélyeztethetők, ha minden pillanatban kész *népfölkelések* lépnek működésbe.

Ami pedig a visszavonulás elvágását illeti, figyelmeztetünk, hogy a bekövetkező veszélyt nem kell túlbecsülni, mert az újabbkori tapasztalatok azt tanúsítják, hogy jó csapatok és merész hadvezér mellett nehezebb a *bekerítés*, mint a keresztültörés.

Az összekötő vonalak rövidítésére és biztosítására csak kevés eszközzel rendelkezünk.

Ezekhez sorolandók : a vett felállítás közelében és hátrafelé vezető utak mentén fekvő várak elfoglalása, vagy pedig ha ilyenek nincsenek, alkalmas pontok megerősítése, jó bánásmód a lakóssággal, kérelelhetetlen fegyelem az útvonalakon, jó rendőrség és az utak gyakori javítása.

Ezek az eszközök a bajt kevesbítik, kisebbítik ugyan, de végtelenül nem szüntetik meg.

Egyébiránt az, amit az ellátás tárgyalásánál az utak tekintetében mondtunk, az összekötő vonalakra fokozottabb mértékben alkalmazandó.

A leggazdagabb városokon keresztül vezető nagy utak, a legjelentékenyebb tartományok a legjobb összekötő vonalakat szolgáltatják ; ezek még nagy kerülok mellett is előnyben részesítendőek, mert a legtöbb esetben rámutatnak az ellenség által megvalósított felállításra.

Vidék és talaj.

A vidék és talaj, eltekintve attól, hogy az ellátás eszközeivel is szoros összefüggésben áll, a hadi tevékenységgel közeli és folytonos vonatkozásban van és főleg az ütközet előkészítésére, lefolyására és kiaknázására döntő befolyást gyakorol.

Itten csak utóbbi vonatkozásában, vagyis abban az értelemben, amit a francia »terrain«-nel (a magyar »terep«-pel) fejez ki, fogjuk tárgyunkat megvizsgálni.

Tevékenysége nagyobb részben a harcászat körébe tartozik, míg eredményei a hadászatban mutatkoznak; a hegyekben vívott ütközet más következményt szül, mint a síkságon lefolyt harc. De ameddig a védelmet a támadástól nem választottuk el és azokat közelebről nem szemléltük, a terep főtárgyainak hatását sem tárgyalhatjuk s csakis általános jellemzésükre szorítkozhatunk.

A vidék és talaj (a terep) három minőségben gyakorol befolyást a harci tevékenységre, t. i. mint közlekedési akadály, áttekintési akadály és mint fedező eszköz a tűz hatása ellen; a terepnek minden más tulajdonsága erre a háromra vezethető vissza.

Hatása a hadi cselekményt változtatossá, bonyolultabbá, mesterségesebbé teszi, mert hiszen a tervezetés számára újabb három tényezőt szolgáltat.

A teljesen nyílt síkság, vagyis a közömbös, befolyástalan terep fogalma valóságban csak kis csapatok számára és csak egy adott pillanat tartamára képzelhető.

Nagyobb csapatok hosszasan tartó műveleteinél a tereptárgyak mindig érvényesítik befolyásukat, sőt nagy hadsereg-nél a cselekmény egy mozzanata, például: a csata sem folyhat le anélkül, hogy a terep arra ne folyt volna be. A terep állandó befolyása tehát kétségtelen és csak arról lehet szó, vajjon az, természete szerint, nagyobb-e, vagy kisebb.

Támaszkodva a leggyakoribb jelenségekre, azt találjuk, hogy a vidék a nyílt és szabad síkság fogalmától háromféle módon tér el; először is színvonal-különbségeket, vagyis magaslatoakat és mélyedéseket, másodsor természetes alakulásokat: mint erdőségeket, mocsarakat és tavakat mutat fel, harmadszor pedig az emberi műveltség által létrehozott tárgyakkal van borítva.

A vidék mindhárom irányban befolyást gyakorol a hadi cselekményre.

Ha a jelzett három irányt bizonyos távolságig követjük, a hegyvidék, a kevésbé művelt, tehát erdőséggel és mocsarakkal fedett, és végre a nagyon művelt vidék fogalmával találkozunk. Mindhárom vidék a háborút bonyolulttá, mesterségessé teszi.

Ami a művelt vidéket illeti, az különböző fokozatához képest majd erősebb, majd gyöngébb befolyást gyakorol. Legnagyobb befolyást gyakorol Flandria, Holstein, Felső-Olaszország stb., ahol a terep sok árokkal, kerítéssel, ösvénnyel, fallal van átszelve, sok egyes épülettel, kerttel borítva.

A hadviselés legkönnyebb módját a sík és mértékelt művelt vidék engedi meg. Ezt azonban csak általánosságban állítjuk és a terepakadályokat kitűnően felhasználó védelemtől eltekintünk.

Az előzőleg említett vidékek mindegyike a megközelítés (mozgás) áttekintés és fedezés tekintetében a maga módja szerint nyilvánítja befolyását.

Az erdős vidéken főleg az áttekintés, a hegyes vidéken főleg a mozgás van korlátozva, holott a nagyon művelt vidéken az áttekintés és mozgás, ha nem is olyan mértékben, mint az előbbieken, egyaránt nehéz.

Az erdős vidék úgy a mozgási akadályok, mint az áttekinthetőség hiánya miatt a cselekvést egy oldalról könnyíti, más oldalról pedig nehezíti. Ha tehát az ily vidéken igen nehéz is az összes erőket a harchoz összpontosítva alkalmazni, még sem szükséges a csapatokat annyira szétesztani, mint a hegyvidéken és átszegdelt terepen. Más szavakkal az erdős vidék a csapatok mérsékelt megoszlását igényli.

A hegyvidéken a mozgási akadály kétféle módon hat és pedig olyként, hogy nem lehet mindenütt áthatolni, ahol pedig lehet, ott a mozgás lassúbb és fáradtságosabb. A hegyvidéken tehát a mozdulatok és ezzel együtt a hatások sok időt igényelnek. A hegyvidék ez a tulajdonságán kívül még egy más sajátlagosságát kell számba vennünk. E sajátlagosság abban áll, hogy egyik pontja uralkodik a másik fölött. Az uralgó pontok hatásának egy külön fejezetet szentelünk és itt csak azt jegyezzük meg, hogy főleg ezek okozzák az erők megoszlását és hogy e pontok nemcsak saját magukért, de inkább a más pontokra gyakorolt hatásuk miatt fontosak.

A vidéknek és a terepnek ez a három legszélsőbb válfaja a hadvezér befolyását a sikerre, mint már valahol másutt említettük, oly mértékben gyengíti, amilyenben a katonák ereje fokozódik. Mert hiszen minél erősebb a megoszlás, minél kisebb az áttekinthetőség, annál több önállósággal kell a kikülönített részeknek rendelkezniök. Igaz ugyan, hogy a nagy tagolásnál, a cselekvés sokféleségénél és változatosságánál az értelem befolyása és következképpen a hadvezér befolyása is jobban érvényesülhet, de itt megint csak vissza kell térnünk arra, amit már egyszer említettünk, hogy a háborúban inkább az eredményeket összege dönt, nem pedig az alak, amely az egyes eredményeket összefűzi. A rajvonalba nem az a fődolog, hogy a katonák együtt legyenek, de az, hogy minden ember külön-külön érvényesítse magát. Az egyesek bátorsága, ügyessége, tehát nézetünk szerint (a hegyvidéken) dönteni fog. Csak ha a hadseregek belértéke és sajátlagossága egyforma lenne, fogja a mérleget az egyik vagy másik hadvezér képessége fölbillenteni.

A mondottaknak tulajdonítjuk, hogy a nemzeti háborút viselő hadfél, melynek katonáit erős harci szellem lengi át, hegyvidéken és átszegdelt terepen kisebb csoportokban működve még akkor is eredményesen fog ellentállni, ha a csapat az ellenségnél bátrabb és ügyesebb nem volna is. De állítjuk azt is, hogy az ily hadsereg csak hegyvidéken képes hosszabb időn át ellenállani, mert tagjainál hiányoznak azok a tulajdonságok és erények, melyek a mérsékeltén erős tömegeknek egyesülten vivandó harcánál nélkülözhetlenek.

De sikeresen védheti magát hosszabb időn át a nemzeti sereg azért is, mert a rendes haderő természete az egyik végétől a másikig csak lassan változik át.

Az álló hadsereg csak a saját országnak több ideig tartott védelmezése után veszi fel a nemzeti jelleget s csak akkor lesz részenként, egyenként alkalmazható.

Minél inkább hiányzik valamely hadseregnél a szükséges tulajdonság és minél erősebben van az az ellenségnél kifejlesztve, annál inkább fog a hadsereg a részek önálló alkalmazásától tartani, annál inkább fogja az átszegdelt vidéket kerülni.

De az átszegdelt vidéket mindenkor mégsem kerülhetjük, mert a hadszínhelyet, miként — az árút a sok minta közül — szabadon választani nem lehet.

Ezért van az, hogy gyakran oly hadseregek, melyek természetük szerint előnyüket a tömeges fellépésben találják, minden erővel odahatnak, hogy ezt a sajátlagosságukat *a vidék természete ellenében* érvényesítsék.

Ezen igyekezetükben sok nehézséggel kell megküzdeniök ; az élelmezés hiányos, a szállás rossz lesz ; az ütközetben nem egyszer több vagy minden oldalról támadtatnak majd meg. Ámde kérjük, nem kisebbek-e ezek a hátrányok azoknál, melyek akkor származnának, ha nekik a szervezetükben és a megszokásban rejülő előnyökről kellene lemondaniok.

A csapatok összpontosításának vagy részekre való osztásának abban a mértékekben kellene történni, amilyenben az egyiket vagy másikat a csapat természete megkívánja, ámde sokszor még a leghatározottabb esetekben sem maradhat az egyik fél mindig összpontosítva s viszont a másik sem várhatja az eredményt mindenkor egyedül a megoszlott tevékenységtől. A franciák Spanyolországban kényszerítve voltak erejüket megosztani és viszont a spanyolok országuknak a nemzeti fölkelésre állapított védelménél többször voltak kénytelenek nyílt csatákban tömegesíteni erejüket.

A terepnek a hadsereg általános és politikai minőségére gyakorolt befolyásán kívül a fegyveremek arányára nyilvánuló befolyása a legfontosabb.

Erdős, hegyes, nagyon művelt vidéken sok lovasság nem működhetik ; épúgy számos tüzérség erdős területen ; mert sokszor hiányzik a lövéshez szükséges széles és mély tér, sokszor nélkülözzük ott a jó utakat, valamint a lovak számára a takarmányt ; ellenben művelt vidéken és még inkább hegyek között

e fegyvernem már szabadabban működhetik, ámbár mindkét hely sok fedezetet nyújt, ami a tüzéségre hatásának szempontjából, valamint azért sem kedvező, mert a gyalogság sokszor meg is lepheti. A tüzéség e két vidéken, főleg pedig a hegyek között előnyösen azért működik, mert a lövésre elegendő tere van s a lassan mozgó ellenség tüzének több ideig van kitéve.

Az akadálylyal telt terep leghatározottabban a gyalogságnak kedvez és ezért ennek számát a többi fegyverneménél e terepen a közönséges arányon jóval felül állapítják meg.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET.

Az uralkodó pont.

A hadművészet terén az »uralkodni« szónak különös varázsa van és tényleg a nagyobb része, sőt talán több mint fele azoknak a befolyásoknak, melyeket a vidék a haderők működésére gyakorol, ezen elemnek tudható be.

A katonai tudományosság nem egy szentélye, például az uralkodó állásról, kulcspontról, hadászati manőverről szóló tan az »uralkodni« szóban találja gyökerét.

Mi e tárgyat élesen óhajtjuk szemügyre venni és hosszadalmasság nélkül az igazat a hamissal, a valót a túlzással összehasonlítva, akarjuk magunk előtt elvonultatni.

Minden fizikai erő kifejtés, következképpen az ütközet munkája is nehezebb, ha a magaslat aljáról a magaslatra történik, mint megfordítva. Ennek három oka van. Először is a magaslat mozgási akadály, másodszor a magaslatról lefelé, ha nem is messzebbre, de *jobban*, biztosabban lehet löni, mint alulról felfelé; harmadszor a magaslat kitünő áttekintést nyújt.

Azzal nem törődünk, hogy ezen előnyök miként egyesülnek az ütközetben; mi a magaslaton vett felállításból származó három harcászati előnyt összevonva csak egyetlenegy hadászati előnynek tekintjük,¹ de emellett megjegyezzük, hogy a magaslatnak felsorolt előnyei közül a mozgási akadály és a kitünő áttekintés még külön-külön is értékes hadászati előnyök, amennyiben hadászati értelemben is szoktunk menetelni és megfigyelni, következképpen, mint a magaslat urai, az ellenfélnek mozgási nehézségeiből s a magaslat nyújtotta áttekintésből hadászati hasznot húzunk.

A dominálás, uralkodás, uralkodó helyzet, a magasabban állás ereje a felsorolt elemekből van összetéve; ezekből a forrásokból meríti fölényének, biztonságának érzetét az, aki a magaslat szélén áll és megpillantja maga alatt ellenségét, viszont ezen forrásokból ered az alant levő gyöngeségének, félelmének érzése is.

¹ A felsorolt harcászati előnyt a hadászat a *harcászati túlsúly* összefoglalma alá vonja.

Talán az összbenyomás kelleténél erősebben is hat abból az okból, mert az uralkodó helyzet előnyeit érzékileg jobban vesszük észre, mint az előnyöket módosító, mérséklő körülményeket; talán ezt az összbenyomást a valóság, a tények nem is teszik indokolttá, de ebben az esetben — mert a jelzett benyomás előáll — a képzelődést egy új és az »uralkodás« hatását erősítő elemnek kell tekintenünk.

A magaslat ura, abszolút értelemben véve, nem mindig rendelkezik a könnyebb mozgás előnyével; könnyebben csak akkor mozog, ha a másik fölfelé és ellene nyomul; ellenben ha ő alászáll és egy széles völgy által elválasztott ellenségét fölkeresi, már nem mozog könnyen; sőt az alant álló ellenségé lesz az előny, ha a síkságon akar vele találkozni. (A hohenzollerni csata.)

Az áttekintés előnyével is így áll a dolog. Az alant elterülő erdős vidék, sőt sokszor maga a hegyek tömege is nagyon korlátozzák az átpillantást.

Akárhányszor előfordul, hogy a térkép szerint választott magaslatra érkeve hiába keressük az uralkodó pont előnyeit, sőt sokszor azt hisszük, hogy ellenkezőleg a mélység hátrányaiba keveredtünk. De mindezek a megszorítások általában véve a magasabban álló előnyeit úgy a támadásnál, mint védelem körül nem szüntetik meg.

Bizonyítsuk ezt néhány szóval:

Az uralkodó helyzetnek három hadászati előnye: a *harcászati túlsúly*, a *megközelítésnek könnyű akadályozása* és a *jobb áttekintés* közül a két elsőnek természetesen csak a védelemnél fogjuk hasznát venni; a harmadik azonban úgy a támadásnál, mint védelemnél tesz szolgálatot.

Ebből az következik, hogy az uralkodó helyzet s amennyiben ezt kiválóan csak hegyi állásokban tarthatjuk fenn, tehát a hegyi állás a védelmező számára nagy előnyt nyújt.

Hogy a dolog a hegyi állásra nézve nem így áll, azt majd a hegyi védelmet tárgyaló fejezetben fogjuk előadni.

Itt általában meg kell különböztetnünk, vajjon csak egy uralkodó pontról, például egy állásról van-e szó? ebben az esetben a hadászati előnyök egy kedvező körülmények között vívott csata harcászati előnyeivel esnének egybe; ha azonban valamely jelentékeny területről, azaz oly egész országreszről van szó, mely egy ferde síkot mutat, miként az az általános vízválasztók felé eső vidékeknél előfordul s amelyen több menetet lehet végrehajtani, anélkül hogy uralkodó helyzetünket elveszítenénk, akkor a hadászati előnyök terjedelmesekké válnak, mert az uralkodó helyzet előnyét a védő nemcsak egy, de több egymásután következő ütközetekre nézve is számba veheti.

A támadó az uralkodó helyzetnek azokat az előnyeit élvezni némileg, mint amelyeket a védő hasonló helyzetben.

Ugyanis a támadó előnyomulása a hadászati támadás közben, mely tudvalevőleg nem egy, de több cselekményből áll és hosszabb időt vesz igénybe, nem hasonlít az óramű folytonos

mozgásához, de kisebb, hosszabb pihenések által van megszakítva, amely pillanatokban ő is, miként ellenfele, védelemre van szorítva.

Az uralkodó helyzetben levő támadónak vagy védőnek még egy különös előnye van az áttekinthetőségéből. Ez az előny abban áll, hogy kikülönített részek nagy könnyűséggel működhetnek. Mert ha az uralkodó helyzet előnyös az egészre, úgy előnyös lesz az egyes részekre nézve is, következésképpen a kikülönített rész uralkodó helyzeténél fogva többet is merészelhet, mint anélkül. Hogy az ily kikülönítésekkel mit nyerünk, az máshová tartozik.

Ha nekünk uralkodó helyzetünkön kívül egyéb földrajzi előnyeink is vannak, ha az ellenség mozdulatai bizonyos körülmények folytán, például egy nagy folyam közelsége miatt korlátozva vannak, az ellenség nagyon hátrányos helyzetéből alig fog menekülhetni. Nincs hadsereg, mely magát egy nagy folyó völgyében tarthatná, ha a szegélyző magaslatot nem bírja.

Ilyeténképpen a magaslat birtoka valóságos uralomra vezet s ennek az elképzelésnek realitása tagadható.

De ez nem akadályoz annak kijelentésében, hogy olyan kifejezések, mint »uralkodó vidék«, »fedező állás«, »az ország kulcsfontja«, amennyiben a magasabbra szállás- és leszállás természetére támaszkodnak, rendszerint tartalom nélküli üres szövegek.

Az emberek a hadi kombinációk látszólagosan közönséges dolgait fűszerezendő, az elméletnek ezen előkelő elemeit hirtették rájuk; a tudós katonák kedvenc témái, az ifjonek hadászok varázsvesszői voltak ezek a dolgok és sem ürességük, sem pedig a tapasztalat ellenmondása nem volt képes meggyőzni a szerzőket és olvasókat arról, hogy a Danaidák kiütött fenekű hordójába töltik a vizet.

A feltételeket a tárgyjal, az eszközt a kézzel cserélték fel. Az ily vidék vagy állás pusztá megszállását nagy erő kifejtésnek, szúrásnak, vágásnak vették és magát az állást vagy vidéket valódi tényezőnek tekintették; holott az előbbi csak a karok felemelését jelenti, az utóbbi pedig csak pusztá eszköz, egy tulajdonság, melynek érvényesüléséhez egy bizonyos tárgy kell, egy plusz vagy mínusz jel, amely után még a tényező teendő. A szúrás, vágás, a tárgy, a tényező: *a győztes ütközet lesz*; csak ez számít, csak ezzel számolhatunk s ezt úgy könyvek megbírálásánál, mint a tett mezején mindig szem előtt kell tartanunk.

Már pedig, ha csak a győztes ütközetek száma és súlya dönt, úgy világos, hogy ez esetben a szemben álló hadseregek és vezérek viszonyai jöhetnek elsősorban tekintetbe s az a szerep, melyet a vidék, a terep befolyása játszik, csak másodrangú lehet.

HATODIK KÖNYV.

A védelem.

ELSŐ FEJEZET.

Támadás és védelem.

1. A védelem fogalma.

Mi a védelem? Az ellenünk intézett lökés elhárítása! Mi tehát a védelem ismertetőjele? A lökés bevárása!

Minden cselekmény tehát, melynek meg van az az ismerető jele, védőleges; s egyedül ez az ismertetőjel különbözteti meg a védelmet a támadástól. Minthogy azonban az abszolút védelem a háború fogalmával ellenzök, mivel ebben az esetben csak az egyik fél viselne háborút, a háborúban csak viszonylagos védelemről lehet szó s ezért az említett ismertetőjel is csak az összfogalomra vonatkozhatik, nem pedig az egyes részekre.

Ezekből kifolyólag már védelmi jellege lesz:

a) *ütközetünk*, ha az ellenség rohamát, — b) *csatánk*, ha az ellenség támadását, illetőleg megjelenését állásunk előtt, — c) *hadjáratunk*, ha az ellenség megjelenését hadszínhelyünkön bevárjuk.

Mindezekben az esetekben a »bevárás« és elhárításban rejlő ismertetőjelek, mint mondtuk, csak az összfogalmakra vonatkoznak s korántsem ellenzök a háború fogalmával, amennyiben az ellenség szuronyrohamának, állásunk általános megtámadásának, avagy hadszínhelyünkre jöttek bevárásától előnyököt reménylünk.

Ami a védőnek a háborúviseléstől elválaszthatlan támadását illeti, ez, vagyis a visszölökés úgyszólván a védelem főcíme alatt folyik, más szóval az előretörés (offenzíva) a védőállás, vagy hadszínhely fogalmán belül történik.

Ebből következik, hogy támadólagos csatát is vívhatunk a védő hadjáratban, egy némely hadosztályunk támadólagosan is viselkedhetik a védőcsatában s végre támadólagos lövedékkel is eláraszthatjuk az állásunk ellen rohamot intéző csapatot.

A hadviselés védőleges alakzata tehát nem közvetlen paizs, hanem oly védelmi eszköz, mely ügyes csapásokból, lökésekből van összeállítva.

2. A védelem előnyei.

Mi a védelem célja? Megtartani azt, ami van!

Valamit megtartani könnyebb, mint elnyerni; következésképpen a védelem, ha egyenlő eszközöket feltételezünk, könnyebb, mint a támadás.

Vajjon mi teszi a »megtartás«, — »megőrzésre« irányuló cselekedetet: a védelmet könnyűvé?

Az, hogy azon idő, melyet a támadó fel nem használ, a védő javára szolgál.

A védő ott is arat, ahol nem vetett. A hamis okoskodásból, vagy félelemből, esetleg restségből elmaradt támadásból a védő hűz hasznot.

Ezen előny a hétéves háborúban nem egyszer mentette meg a végveszélytől a porosz államot.

A védelemnek a fogalomból és célból eredő előnye bármilynemű védelem természetében feltalálható, amint azt a társadalmi élet más ága is, de különösen a háborúval olyannyira rokon spekuláció bizonyítja, amelyre nézve a latin közmondás is azt tartja, hogy beati sunt possidentes.

Ezenkívül a védelemnek a háború természetéből kifolyó másik előnye a »terep« eredményes kihasználásában áll.

Ezeket az általános fogalmakat előrebocsájtva a dolog érdemére térünk át.

A harcászat terén — mint említők — minden ütközet, legyen az nagy, vagy kicsiny, *védőlegesen*, ha a kezdeményezést az ellenfélnek átengedve, megjelenését arcvonalunk előtt bevárjuk. Ettől a pillanattól kezdve azonban bármely támadó eszközzel szabadon élhetünk anélkül, hogy a védelemnek előbb említett azon előnyei, melyeket a »bevárás« és a »terep« nyújtanak, számunkra veszendőbe mennének.

A most mondottak a hadászati védelemre is vonatkoznak, csak hogy az »ütközetet« a »hadjáratral«, az »állást« a »hadszínhellyel« s további fokozatban a »hadjáratot« a »háborúval«, a »hadszínhelyet« pedig az »egész országgal« kell felcserélnünk.

Hogy a védelem könnyebb, mint a támadás, már általánosságban kijelentettük; de most már azt is mondjuk, hogy *a védelem nemcsak könnyebb, de erősebb (hathatósabb) alakzata is a hadviselésnek, mint a támadás*; mert míg a támadásnak pozitív célja: a *hódítás* erős (tetemes) hadieszközöket követel, addig a védelem nemleges (negatív) célja: a »megtartás« ilyesmit nem kíván.

Axiománknak, bár a dolog természetéből folyik és bár a tapasztalat ezerszer igazolta, sok ellenese van és pedig nézünk szerint azért, mert az írók a fogalmakat összezavarták.

Magától értetődik, hogy a hadviselésnek hathatósabb alakzatát: a védelmet csak addig alkalmazzuk, ameddig gyöngegségünk folytán nemleges célt tűztünk magunk elé s legott félretesszük, ha elég erősek vagyunk, hogy a pozitív cél után törekedjünk.

Ezt szem előtt tartva, mondhatjuk, hogy amennyiben a védelem segélyével kivívott győzelem a szemközt levő erők viszonyát rendszerint kedvezőbbé teszi, a legtermészetesebb lesz a háborút a védelemmel kezdeni, a támadással pedig befejezni. A háború fogalma ellen súlyosan vétkeznénk, ha a hadjáratban mindvégig szenvedőlegesen viselkednénk. Más szavakkal : az olyan háború, amelyben a győzelmet csak elhárításra, nem pedig visszlökésre fordítják, époly képtelenség, mint az a csata, melyben mindvégig abszolút (tehát csakis szenvedőlegesen) védelmi rendszabályok fordulnak elő.

Azoknak, akik ezzel az általános tannal szemben számos lefolyt háborúra hivatkoznak, ahol a szenvedőleges viselkedés végső cél gyanánt szerepelt s a támadó visszhatás gondolata meg sem fogamzott, azt feleljük, hogy mi általánosságban beszéltünk s a felhozható példák oly különös eseteket képviselnek, melyekben támadó visszlökést alkalmazni nem lehetett.

Nagy Frigyes például a hétéves háború utolsó három évében hasonlóképen nem gondolt semminemű offenzívára. Helyzete mindvégig a védelemre kényszerítette őt s csak helyes, ha a hadvezér először azt teszi, ami a legszükségesebb.

De azért e példával nem lehet azt bizonyítani, hogy az osztrákok ellen intézendő támadó visszhatás alapeszméje nem lett volna helyén. Helyén lett volna, csak még ideje nem érkezett el. Hogy ez az állításunk alapos, mutatja a békekötés. Mi egyéb készítette volna az osztrákokat a békére, ha nem az a gondolat, hogy ők a király lángesze ellen nem küzdhetnek ; hogy ezentúl még nagyobb erőfeszítéssel kell majd küzdeniök, ha újabb területvesztésbe nem akarnak belenyugodni. És ki kételkedik abban, hogy Nagy Frigyes nem kísérli meg az osztrákok legyőzését Csehországban és Morvaországban, ha a svédek, oroszok és a birodalmi hadsereg nem veszik oly annyira igénybe erejét ?

A védelem helyes fogalmát és a védelem határát ekként megállapítván, még egyszer visszatérünk arra az állításunkra, *hogy a védelem a hadviselésnek hathatósabb alakzata*, amiként ez a védelem és támadás közelebbi összehasonlításából majd kiviláglik. Most csak azt akarjuk bebizonyítani, hogy az ellenkező állítás a tapasztalattal és önmagával is ellenmondásban van.

Azt kérdezzük, lenne-e ok a védő alakzat használatára, melynek amúgy is csak nemleges célja van, ha a támadó alakzat erősebb, hathatósabb volna ?

Hiszen ebben az esetben mindenkinek támadni kellene s a védelem »képtelenség« számba menne ! Ellenkezőleg azonban csak természetes, ha a magasabb célt nagyobb áldozatokkal vásároljuk meg.

Egyedül az akarhatja a magasabb célt, aki elég erősnek érzi magát a gyenge alakzat használatára ; aki kisebb célt tűzött maga elé, ezt csak azért tette, hogy az erősebb alakzat előnyeit élvezhesse.

A tapasztalat szerint hallatlan dolog volna, hogy a gyengébb hadsereg támadólagosan lépjen fel, az erősebb ellenfél pedig védőlegesen viselkedjék ; s mert hallatlan dolog ez, bebizonyítottanak vesszük, hogy még azok a hadvezérek is, akik határozottan támadó hajlamuak, a védelmet a hadviselés erősebb alakzatának tekintik.

MÁSODIK FEJEZET.

Miként viszonylik a harcászati támadás és védelem egymáshoz ?

Mindenekelőtt azokat a körülményeket kell tekintetbe vennünk, melyek az ütközetben a győzelmet elősegítik.

A túlsúlyról, a bátorságról, gyakorlottságról és a hadseregnek egyéb tulajdonságairól nem beszélhetünk, mert ezek rendszerint oly tényezőktől függenek, melyek az általunk tárgyalt hadművészet keretén kívül esnek, de máskülönben is úgy a támadásnál, mint védelemlél teljesen azonos hatást mutatnak fel. Sőt még az *általános számbeli túlsúlyról* sem lehet szó, mert hiszen ez is adott dolog s a hadvezéreknek nem áll hatalmában rajta változtatni ; de egyébként is a támadáshoz és védelemhez különös vonatkozásban nem áll.

A mondottakon kívül a győzelem tényezőiként csak három dolog szerepel és pedig : *a meglepés, a vidékben (a terepben) rejlő előny, a több oldalról történő megrohanás.*

A *meglepés* hatása akkor nyilvánul, ha valamely ponton több erőt alkalmazunk, mint amennyire az ellenség számított. A mennyiségnek, a számnak ez a túlsúlya nagyon különbözik az általános túlsúlytól. Az előbb említett viszonylagos túlsúly elérése a hadművészet legszebb, legfontosabb feladata.

Hogy a vidék (terep) előnye a győzelmet miként segíti elő, eléggé ismeretes s csak azt az egyet jegyezzük meg, hogy itten nemcsak a támadó előnyomulásában nehezítő akadályokról, például : meredek, magas hegyekről, mocsaras patakokról, sövényekről stb. van szó, hanem a védelmet közvetlenül segítő terepfedezékekről is. A helyet jól ismerő félnek még az egyhangú vidék is nyújthat fedezetet.

A nagyobb- vagy kisebbszabású harcászati megkerülés, vagyis : a »több oldalról történő megrohanás« hatását a puskák és ágyúk központosított tüze és az elvágatástól való félelem idézik elő.

Nézzük most, hogy a győzelem e tényezői a támadásnak vagy védelemnek kedveznek-e ?

Részünkről azt állítjuk és be is bizonyítjuk, hogy a támadó csak ritkán lepheti meg, csak ritkán rohanhatja meg több oldalról az ellenfelet, a terep előnyeit pedig épenséggel nem zsákmányolhatja ki ; holott a védő nagymértékben élhet a »meg-

lepés«-sel és a több oldalról történő megrohanással, a terep előnyeit pedig kizárólagosan élvezi.

A támadó csak az egészszel (oszthatlan fogalomnak véve), tehát csak egyszer képes az egészet meglepni, holott a védő az ütközet folyamában megrohanásának erejével és alakzatával minduntalan és különféleképen részesítheti meglepetésben ellenfelét.

A támadó az egészszel (a hadsereggel) az egészet (az elleneséges hadsereget) nagy könnyűséggel bekerítheti, sőt el is vághatja visszavonuló vonalát, mert ő mozgásban van, a védő pedig áll, de már az ütközetben (és ez a fődolog) a védő az, aki könnyebben ronthat több oldalról az ellenfélre, mivel mint mondtuk, *kiváltképen ő van képesítve megrohanásának erejével és alakzatával meglepéseket előidézni.*

A védő azért lepheti meg könnyen a támadót, mert fedetten állva és úgyszólván az utolsó pillanatig látatlanul maradva, az ellenséget menetelése alatt könnyűszerrel megfigyelheti.

Mióta a védelem helyesen történik, azóta a megfigyelés már divatját multa, azaz egyszerűen lehetetlenné lett. A megfigyelést immár csak ritkán alkalmazzák s csak ritkánjár eredménnyel.

Végtelen nagy előny rejlik abban, hogy felállításunk helyét szabadon választhatjuk s még az ütközet előtt teljesen megismerhetjük; végtelen egyszerű tétel az, hogy a vidékkel ismerős és ott lesállást foglalt védő a támadót könnyebben meglepheti, mint viszont.

S ha mindamellett még most is az a nézet uralkodik, hogy az elfogadott csata már félig vesztve van, ez onnan jön, mert az emberek azt a védelmet tartják szem előtt, mely a XIX. század elején, de részben a 7 éves háborúban is dívott, amikor ugyanis a tereptől egyebet nem kívántak, mint azt, hogy az arcvonásban meredek lejtése legyen; amely időszakban a vékony felállítás és az oldalak mozdulatlansága tehetetlenné tette a hadsereget s a védő csak azon igyekezett, hogy a támasztékot nyújtó terepen — akár egy hímzőkereten — kifeszített hadsereg rést ne kapjon. Akkoriban helyén volt e védelem, mert a megszállott terep minden egyes pontjának közvetlen értéke lévén, közvetlenül volt védelmezendő s amennyiben ily viszonyok mellett a csata folyamában mozdulatokat tenni nem volt szabad, meglepetésekről sem lehetett szó.

A mai védelem immár ellentéte az akkori védelemnek.

A védelem kicsinylése tehát — mint már említettük — abban keresendő, hogy az emberek a mult időkben helyén levő, de az újabb korban magát túlélő védelmet tartják szem előtt. Vessünk egy pillantást az újabb hadművészet fejlődésére és látni fogjuk, hogy a támadás és védelem versenyében, nagy küzdelem után elvégre is a védelem lön győztes.

A 30 éves és a spanyol örökösödési háborúk csatáiban a hadsereg felvonulását és felállítását tekintik fődolognak s az ütközet vagy csataterv leglényegesebb részének tekintik.

E körülmény folytán az, aki felállítását és fejlődését

hamarább befejezi, vagyis a védő nagy előnyben van a másik felett. A csapatok mozgékonyságának fejlesztésével azonban a védő imént jelzett előnye megszűnik s a támadás felülkerül. A támadó mozgékonyságát ellensúlyozandó, a védő most folyók, mély völgybevéágások mögött vagy magaslatokon keres oltalmat s így a túlsúlyt visszanyeri s mindaddig meg is tartja, míg a támadó a csapatok mozgékonyságát és ügyességét annyira nem emeli, hogy az átszegdelt terepre is merészkedik és megosztott oszlopokkal támadja, vagyis megkerüli a védő ellenfélét. Erre a védő — és eleintén sikerrel — a nagy kiterjedésű (vékony) felállításhoz folyamodik ; ámde a támadónak is van ellenszere s az a gondolat ébred benne, hogy hadseregét egypár ponton tömöríti s a vékony felállítást keresztültöri. Ekként a támadó már harmadízben jut túlsúlyhoz és a védőnek újabb védelmi eszközökről kell gondoskodnia. A helyes eszközöket az utolsó háborúban meg is találja. Csapatait nagy tömegekben, többnyire fejlődtetés nélkül és ahol lehet fedezve, készütségi állapotban együtttartja, hogy a majdan fejlődő támadó rendszabályait ellensúlyozhassa.

Ez az eljárás a szenvedőleges védelmet egészen ki nem zárja ; hiszen az abban rejlő előny oly kézzelfogható, hogy a hadjáratban számtalanszor veszik igénybe ; csakhogy a szenvedőleges védelem többé már nem a fődolog.

Ha a jövőben a támadó valamely újabb szabású segédeszközt találna fel, ami a mostani eszközök egyszerűsége s belső szükségszerűsége mellett alig képzelhető, úgy a védőnek ismét változtatni kellene eljárását. A vidék (a terep) segélyére azonban mindenkor fog számíthatni s mivel a vidék s terep sajátlagosságaiakkal most inkább, mint valaha, erősen befolyásolják a háború cselekményeit, a védő fölénye a támadó felett általánosságban biztosítotttnak látszik.

HARMADIK FEJEZET.

Miként viszonylik a hadászati támadás és védelem egymáshoz ?

Megint csak azzal a kérdéssel állunk elő : mely főtényezőknek köszönhető a siker.

Mielőtt erre megfelelnénk, meg kell jegyeznünk, hogy a hadászat, mint már említettük, »győzelmet« nem ismer. A hadászati siker egyrészt a harcászati győzelem kedvező előkészítésében, másrészt pedig a kivívott győzelem célszerű felhasználásában rejlik. Minél jobban készíti elő a győzelmet, minél több eseményt képes a nyert csata után mint ennek folyamányát terveibe felölelni, minél több romot ragad magához abból az épületből, melynek alapját a győztes csata megingatta, minél többet hord össze abból, amit a csata egyenként és nagy nehezen lekaszált, annál nagyszerűbb lesz a hadászat eredménye.

A hadászati siker főtenyezői a következők :

1. A vidék előnye.

2. A meglepés, és pedig *a)* okozva a tulajdonképeni megrohanással, vagy pedig *b)* olyaténképen, hogy bizonyos pontokon több csapatot összpontosítunk, mint amennyit az ellenség gondolt.

3. A több oldalról történő megrohanás.

4. Támogatás a hadszínhely erődei részéről, továbbá a hadszínhely segédforrásainak felhasználása.

5. A nép segélynyújtó közreműködése.

6. Hatalmas erkölcsi erők igénybevétele.

Egyformán szegődnek-e ezek a tényezők a támadó és védő szolgálataiba ?

Lássuk !

1-hez. A vidék előnyét csak a védő élvezi.

2. *a)*-hoz. A hadászati, valamint harcászati rajtaütéssel a támadó a dolog természetéből kifolyólag könnyebben élhet. Ámde a hadászati rajtaütés, mely végtelenül erősebben hat, mint a harcászati, — mert míg az utóbbival döntő és nagy győzelmet ritkán aratunk, addig az előbbivel az egész háborút egy csapással befejezhetjük — az ellenség részéről *nagy, határozott és ritka mulasztásokat és hibákat tételez fel*, minélfogva mint kivételes eszköz számításba alig jöhet.

2. *b)*-hez. Az ellenségnek meglepése azáltal, hogy nagy erőket alkalmazunk bizonyos pontokon, sok tekintetben hasonlít a harcászati meglepetéshez.

Ha a védőt arra lehetne szorítani, hogy hadszínhelyének több bejáró pontjára helyezze el erejét, a támadó tagadhatatlanul abban az előnyben volna, hogy egyesült erővel rohanhatná meg az elvált részeket. De az újabb védőművészet e téren is más elveket hozott be.

A védelemnek nincsen oka az erőket szétválasztani, ha csak nem kell attól tartania, hogy a támadó egy szabadon hagyott úton haladva, egy jelentékeny raktárt, egy védelemre be nem rendezett erősséget ejthet birtokába, vagy pedig a fővárost szállhatja meg ; továbbá, ha nem kell avégből az ellenféllel az utóbbi által választott úton szembeszállania, hogy visszavonuló útja el ne vágassék ; mert ha el is tekintünk attól, hogy a támadó rendszerint abban a megtisztelésben részesít bennünket, hogy állásunkban felkeres, mindig elég idő áll rendelkezésünkre, hogy egész hadseregünkkel menjünk elébe. Ellenben, ha főképp az élelmezés miatt a támadó nyomul megoszlottan előre, a védőnek nyilvánvalóan megvan az a határozott előnye, hogy összpontosított erővel ronthat az ellenfél részleges erejére.

3-hoz. A hadszínhely hátára és oldalára irányított hadászati oldal- és háttámadások a harcászattól nagyon különbözőnek, amennyiben :

a) a tűznek, kereszttűznek kettős hatása esedik, mivel a hadszínhely egyik végétől a másikig löni nem lehet ;

b) a megkerült kevésbé fél attól, hogy visszavonulási

vonalától elvágtatik, mivel nagy területeket nem lehet úgy elzárni, mint a harcászatban a kicsinyeket ;

c) a nagy területek felett uralkodó hadászatban belső vagyis a rövidebb vonal hatása fokozottabb s e hatás a több oldalról történő megrohanások ellensúlyozására kiválóan alkalmas ;

4. az összekötő vonalak pusztá megszakítása iránti érzékenység a hadászatban új elvként lép fel.

Ezeket előrebocsátva kijelentjük, hogy a hadászati megkerülést, vagyis a több oldalról történő megrohanást a dolog természeténél fogva rendesen csak az alkalmazhatja, aki kezdeményez : tehát a támadó ; holott a védő nem úgy, mint a harcászat terén, a cselekmény menete közben az átkarolót ismét átkarolni nem képes, mivel csapatját a kellő mélységbe és kellően takarva nem tagolhatja.

De mit használ a támadónak az átkarolás könnyűsége, ha ez a harcászati átkarolás előnyeivel nem rendelkezik ?

Hiszen a hadászati megkerülést sohasem állították volna fel a győzelem elvéként, ha hatását az összekötő vonalakra nem kellene némelykor tekintetbe venni. Némelykor, mondjuk, mert ez a tényező a háború első pillanatában, vagyis amidőn támadó és védő legelőször találkoznak egymással, ritkán fog hatni ; súlyos következményeket csak akkor fog eredményezni, ha a támadó az ellenséges országban lassanként a védő szerepére szorul és összekötő vonalait gyöngülvé, a támadóvá vált védő ellenfelének ezt a gyöngéjét kizsákmányolhatja.

Világos tehát, hogy a több oldalról intézhető megrohanás általában véve a támadó előnyeként nem fogadható el, mert azt a védelem magasabb körülményeiből merítik.

4-hez. A negyedik elvet : a hadszínhely segélyét természetesen csak a védő élvezi, mert összeköttetésben marad váraival, segédforrásaival és kikülönítésekre, sok áldozatot követelő menetekre nincs szüksége, holott a támadó, aki a háború megkezdésével elhagyja hadszínhelyét, nemcsak nélkülözi várait, raktárait, de ereje úgy a szükséges kikülönítések, mint a menetfáradalmak következtében mindinkább fogy.

A 3. és 4. alatt említett eszközök hatását az 1812. háború nagyítóüveggel adja vissza.

500.000 katona lépte át a Njement, de csak 120.000 vívhatta a borodinói csatát és még kevesebben juthattak Moszkvába.

Állíthatjuk, hogy e borzasztó kísérlet megsemmisítő hatása oly nagy volt, hogy az oroszok, még ha a háború folyamán nem is mentek volna át támadásba, egy újabb betöréstől hosszú időn keresztül mentek maradnak. Igaz ugyan, hogy Svédország kivételével más európai államban oly viszonyok nem találhatók, mint Oroszországban, de a hatásos elv mindenhol azonos marad s csak erejének nagyságában mutat fel különbségeket.

5-höz. Az ötödik elvre, a nép közreműködésére — mely alatt főképen a népfelkelés működését, a lakosság jó indulatát és anyagi támogatását értjük — leginkább a védő számíthat, mert a védelem rendszerint a saját területen folyik.

Ha már most szem előtt tartjuk, hogy a 4. és 5. elv csak az otthon folyó védelmet erősíti, míg az ellenséges országba átültetett és támadó műveletekbe bonyolított védelmet cserben hagyja és ha szem előtt tartjuk azt is, hogy amiként a védelem nem állhat pusztán szenvedőleges viselkedésből, azonképen a támadás sem lehet csak tevőleges elemekből alkotva, hanem védőelemekkel is kell rendelkeznie, úgy azt mondhatjuk, hogy a támadásban lakozó védőelemek a támadás általános, sőt főhátrányának tekinthetők.

E kijelentés épen nem szofisztikus és amint a haditervről szóló könyvünkben látni fogjuk, a hadászati támadás tervezeténél a támadást követő védelemre nagy figyelmet kell fordítani.

6-hoz. A háború elemében erjesztő anyagként ható erkölcsi tényezők a védelem szolgálatában épúgy képzelhetők, mint a támadás oldalán. Ezt azért mondjuk, mert irányadóknak nem tekinthetjük a támadásnak kedvező azokat a tényezőket, melyek mint például az ellenségnél keletkezett zavar és ijedség, rendszeren csak a döntő csapás után állanak be.

Ezek után azt hisszük, hogy beigazoltuk tételünket, amely szerint *a védelem erősebb hadalakat, mint a támadás*. Most még csak egy figyelmen kívül maradt csekély tényezőről kell megemlékeznünk, melyet bátorságnak, a fölény érzetének neveznek s mely azon tudatból ered, hogy a támadófélhez tartozunk.

Tagadhatatlan, hogy ez az érzet erőnket növelheti, csak hogy ezt vajmi hamar leteperi az az erősebb általánosabb érzés, melyet a győzelem, vagy vereség, a hadvezér tehetsége vagy képtelensége idéz elő.

NEGYEDIK FEJEZET.

A támadásnak központosuló, a védelemnek központfutó hatásáról.

Valahányszor szó van a csapatok támadásáról és védelméről, a címben jelzett fogalmak, alakzatok oly gyakran állnak elő, hogy azokat úgy a gyakorlatban, mint elméletben a támadás, illetőleg a védelem elválaszthatlan alakzatának tekintjük. De mivel a legcsekélyebb megfontolás arról győződtet meg bennünket, hogy egy nagy tévedéssel állunk szemben, e tárgyakat már most vesszük boncolás alá, hogy felőlük tiszta fogalmat alkotva, a támadás és a védelem viszonyainak további szemléleténél tőlük eltekinthessünk, nehogy látszólagos előnyük és hátrányuk szüntelenül zavarjon bennünket.

A fenti képzeteket tehát ez alkalommal egész elvontan

szemléljük és a bennük lakó fogalmakat tiszta magként hámozzuk ki, fenntartva magunknak, hogy későbbben rámutathassunk a támadásra és védelemre gyakorolt hatásukra is.

A védőt úgy hadászati, mint harcászati váró, tehát álló helyzetben, a támadót pedig a védő álló helyzetére vonatkozólag mozgásban levőnek képzeljük.

Ebből szükségképen az következne, hogy abban az időben, amidőn a támadó mozog, a védő pedig áll, az átkarolás és körülzárolás a támadó kénye-kedvétől függ.

Nagy előny lenne, ha a támadó tetszés szerint központilag vagy nem, aszerint, amint a központosulás előnnyel vagy hátránnyal jár, közelíthetné meg ellenfelét. Csakhogy a támadó mozdulatok alakját a hadászatban mindenkor nem lehet szabadon választani. Mert a védő, aki szárnyait harcászati majdnem sohasem támaszthatja abszolúte biztosító tereptárgyakra, azt hadászati gyakorta teheti, ha az egyenesen húzódó védelmi vonal tengertől tengerig, vagy semleges területtől semleges területig terjed. Ebben az esetben pedig a hadászati támadás nem lehet központosuló s a támadás alakzatának szabad választása eszik. Még kellemetlenebbül korlátozódik a szabad választás akkor, ha a támadó csak központilag nyomulhat előre. Oroszország például csak központilag, vagyis átkarolólag, tehát oszlott (nem egyesült) erővel támadhatja meg Németországot.

Ha már most bebizonyíthatjuk, hogy a központosuló alakzat az erők hatását tekintve a legtöbb esetben gyengébb, mint más alakzat, úgy bebizonyítottnak vehető az is, hogy a szabad választásban rejlő előny megsemmisül s a támadó sok esetben kénytelen a gyengébb alakzatot használni.

Bizonyításunkhoz szükséges, hogy a szóban levő alakzatok harcászati és hadászati hatását vegyük szemügyre.

Az erőknek a kerülékről a középpont felé haladó irányánál nagy előnynek tekintették, hogy a csapatok előnyomulás közben mindjobban egyesülnek; az egyesülés tény, de ebben semmi előnyt sem találhatunk, mert a másik fél szintén egyesül.

Van azonban egy másik és igazi előnye a központosulásnak s ez az, hogy az erők hatásukat egy közös pont ellenében fejtik ki, holott a központtól távolodó erőknél ez nem történik.

Miben nyilvánul a központosulásnak a közös pont ellenében kifejtett hatása?

Hogy erre a kérdésre megfelelhessünk, a harcászatot a hadászatától meg kell különböztetnünk.

A központi hatás harcászati előnyeit, mivel az elemzésben túlmesszire menni nem akarunk, a következőkben foglaljuk össze:

1. Egy bizonyos pontra közeledve, innentúl a tűznek kétszeres vagy legalább fokozott hatása lesz.
2. Egy és ugyanazt a védőt egyszerre több oldalról lehet megtámadni.
3. A visszavonulás elvágható.

A központi hatásnak ezeket a harcászati előnyeit a hadászati térre átvéve a következőket találjuk :

1. A tűz hatásának a hadászatban nem volt szerepe, de ehelyett az alap megingatásának van súlya, amennyiben minden hadsereg többé-kevésbé fájdalmasan fogja megérezni a hozzá közelebb vagy tőle messzebb levő ellenség győzelmét.

2. Ugyanannak a védőnek több oldalról való megtámadása annál nagyobb hatást mutat fel, minél gyöngébb a megtámadott fél, minél inkább közeledik a végső határhoz : az egyes küzdőkhoz. Egy hadsereg több oldal felé sikeresen védheti magát, egy hadosztály már kevésbé, egy zászlóalj csak akkor, ha négyszögben áll fel, az egyes ember épenséggel nem.

Ezért a nagy tömegekkel, tágas térségekkel és hosszú idővel működő hadászatban a több oldalról történő (hadászati) támadásnak más következményei lesznek, mint a harcászati megkerülések.

3. A visszavonulás elvágása hadászatilag is képzelhető, de az nyilvánvalóan nehezebb, mivel a nagy térségeket jól elzárni nem lehet.

Ezekből egész világos, hogy az erők központosulása előnyös, mivel az »a« ellen kifejtett hatás egyszersmind »b« ellen is irányul anélkül, hogy az »a« ellenében kifejtett hatás gyöngülne és viszont ; tehát az egész hatás valamivel több, mint a + b és ez az előny úgy a hadászatban, mint a harcászatban más-másképen nyilvánul.

A központosulásnak ezekkel az előnyeivel szemben a központtól való távolodásnak az a kettős előnye van, hogy a hadsereg részei közel vannak egymáshoz és a belső vonalon mozognak, működnek.

Hogy ez a körülmény a központfutó erejét hatványozza és hogy a támadónak, hacsak nem igen erős, nem szabad magát ennek a hátránynak kitenni, bővebb fejtegetésre nem szorul.

Ha a védő már addig a pontig jutott, hogy a mozgás elvét érvényesítse (ama mozgás elvét, mely ugyan a támadóénál későbbben kezdődik, de még mindig elég korán, hogy a dermedtő szenvedőlegesség békóit összetörje), úgy a részek szoros együttléte és a mozgadozás a belső vonalon többnyire könnyebben idézi elő a győzelmet, mint a támadás központosuló alakzata. Már pedig a győzelemnek kell a sikert megelőznie ; a visszavonulás elvágására csakis a győzelem után gondolhatunk.

Röviden : itten is hasonló viszonyt látunk, amilyent általában a támadás és védelem között észlelünk : a központ felé törekvő alakzat fényes eredményre vezethet, a központtól távolodó alakzat biztosabb eredményt ígér ; amaz a gyöngébb : tevőleges céllal, emez az erősebb : nemleges céllal. Ezzel az utolsó kijelentéssel egyszersmind azt is mondtuk, hogy a két alakzat egymást ellensúlyozza.

Ha ehhez a fejtegetésünkhöz még hozzátesszük, hogy a védelem, mely nem mindenhol szenvedőleges, sokszor van abban a helyzetben, hogy központi hatást fejtsen ki, nem fogja senki

sem állítani, hogy a központi hatás a hadászati támadásnak a védelem felett általános fölényt biztosít és megszabadulnak a helytelen elképzelésnek ítéletünkre gyakorolt káros befolyásától.

Mindaddig a hadászatot és harcászatot közösen érintő dolgokról beszélünk; most azonban egy felette fontos és kizárólagosan a hadászatot érdeklő pontról fogunk megemlékezni.

A belső vonal értéke a hadművelet színhelyének területével emelkedik. A belső vonalon való mozgás kis kerület mellett csak kevés időnyerést eredményez; de több napi járásnyi sugárnál már 100—200 kilométernyi időnyerés mutatkozik.

Az időnyerés pedig felette fontos hadászati tényező, mert ez a belső vonalon működőt arra kényszeríti, hogy egyesült erővel az ellenséges részeket bizonyos egymásutánban tönkretegyje.

Ezenkívül még egy másik hadászati előnye van a belső vonalon mozognak. Nevezetesen: míg a harcászatban, ahol a mozdulatok úgyszólván az ellenség szeme láttára történnek, a kerületen álló, a védelmező mozdulatait rendszeren hamarabb veheti észre, addig a hadászatban a nagy térségek miatt ez nem történhet vén meg, a védő műveletei sokáig maradnak titokban, ami — mint könnyen belátható — végtelen előnnyel jár.

Ezzel egyelőre befejeztük szemléletünket a központ felé törekvő és a központtól futó erők hatásáról, nemkülönben arról a viszonyról, melyben ezek az erők a támadáshoz és védelemhez állanak. Fenntartjuk azonban magunknak, hogy e tárgyakra alkalomadtán visszatérhessünk.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A hadászati védelem jelleme.

Már említettük, hogy a gyengébb fél: a védő a hadviselés erősebb alakzatához: a védelemhez azért folyamodik, hogy azzal a győzelmet, illetőleg a túlsúlyt az ellenség felett megszerezve, a háború tevőleges célját elősegítő támadásra mehessen át. Mert támadásra kell átmennie a védőnek még akkor is, ha a háború célja csak a »status quo« fenntartása volna, mert a támadás egyszerű visszautasítása a háború fogalmával ellentézik, mert a háború szenvedőleges tűrést nem jelenthet.

Ha a védelem segélyével jelentékeny előnyt vívtunk ki, félre kell azt tennünk és a kivívott előny oltalma alatt visszlökéssel kell élnünk, ha csak nem akarjuk magunkat a biztos pusztulásnak kitenni. Az észszerűség parancsolóan megkívánja, hogy a vasat addig verjük, míg meleg és a nyert fölényt arra használjuk, hogy egy második támadást megelőzzünk.

Hogy a visszhatás hogyan, mikor és hol történjék, sok befolyásoló körülménytől függ, melyeket alkalmilag fogunk

fejtegetni. Itt csak amellet a kijelentés mellett állunk meg, hogy a visszlökésre való átmenet a védelem elvének, a védelem lényeges alkatrészének tekintendő és hogy nagy hiba történt ott, ahol a védelmi alakzattal kivívott győzelmet a hadi háztartásban támadó módon igénybe nem vették, ahol a védelem nyújtotta győzelmet úgyszólván felhasználatlanul elszáradni, kárba veszni engedték.

A gyors, erélyes átmenet a támadásra — a megtorlásnak villámként cikázó fegyvere — a védelem legfényesebb pontja. Aki erre nem gondol, vagyis aki e pontot a védelem keretébe nem illeszti be, az sohasem foghatja fel a védelem fölényét, az mindig csak az egyoldalú támadás által szétrombolt ellenséges eszközöket, az egyoldalú támadás által magunknak szerzett hatalmi eszközöket látja lelki szemei előtt és elfelejti, hogy az ellenséges eszközöket szétrombolni, hatalmi eszközöket megnyerni nem a csomósítás, de csak a csomó felbontásának műveleténél lehet. De egyszersmind erősen téved abban is, ha a támadás alatt mindenkor rajtaütést ért és következőképen a védelmet egy szükséges rossznak képzei.

Annyi kétségtelen, hogy a hódító hamarabb határozza el magát a háborúra, mint a mit sem sejtő védő; s ha az előbbi rendszabályait titokban tudja tartani, az utóbbit meg is lepheti. De hiszen ennek, mint a háborútól teljesen idegenszerűnek, nem szabadna megtörténnie. A háború inkább a védő, mint a hódító akaratából folyik, mert a betörést s vele együtt a háborút csak védelem idézi elő! A hódító mindig békés (legalább Napoleon ezt állította magáról) és szívesen nyomulna vérontás nélkül országunkba, de mi vagyunk azok, akik ezt nem engedjük s mi folyamodunk a háborúhoz, minekünk kell tehát azt előkészíteni. Vagyis más szavakkal: a hadművészet elve szerint a gyengéknek, a védelemnek alávetetteknek mindig készen kell állaniok, hogy egy rajtaütés áldozatául ne essenek.

A korai megjelenés a hadszínhelyen egyébként a legtöbb esetben nem a támadó vagy védelmi szándéktól, de egészen más dolgoktól függ. A támadó vagy védelmi szándék rendszerint nem ok, de okozat. Aki hamarabb lesz harckész, támadni fog, ha a rajtaütés előnye nagyon kecsgetető és az, aki később helyezkedik harckész állapotba, hátrányos helyzetét csak a védelemmel képes némileg ellensúlyozni.

És ezért mi tényleg a támadás előnyének tekintjük, hogy a korai harckészültséget ilyen szépen kihasználhatja; csak hogy megjegyezzük, hogy a támadás ezt az általános előnyt minden egyes esetben nem érvényesítheti.

A mondottakat összegezve, mi az igazi védelmet a rendelkezésre álló eszközök teljes előkészítésével, hadratermett hadsereggel, oly vezérrel, aki zavarbaejtő bizonytalanságból eredő félelmet nem ismer, de higgadtan, szabad elhatározásból várja be az ellenfélt, ostromlástól meg nem ijedő várakkal, az ellenségtől nem reszketőnéppel vívandónak képzeljük. Ily tényezők mellett a védelem nem fog mostoha szerepet játszani a táma-

dással szemben, s ez utóbbi nem fog oly könnyűnek és csálhatatlannak látszani, mint azok előtt, akik a támadást csak bátorsággal, erős akarattal és mozgással, a védelmet pedig a tehetetlenséggel és bénulással azonosítják.

HATODIK FEJEZET.

A védő eszközök terjedelme.

Ennek a könyvnek második és harmadik fejezetében már rámutattunk arra, hogy a védelemnek természetes túlsúlya van a támadás felett, vagyis hogy csak a védelem használja fel a vidék előnyét, a meglepés elemét, a többi oldalról történő megrohanást, a hadszínhely és a nép segélyét, a nagy erkölcsi erőket, szóval: azokat a tényezőket, melyek a haderő abszolút erején és értékén kívül a hadászati és harcászati sikerre nézve döntők szoktak lenni.

Vessünk most egy pillantást a védelem épületének úgyszólván oszloprendszerét alkotó ez eszközök terjedelmére, vagyis belső erejére.

1. *A honvédség.* Az újabb időben az országon kívül támadásra is alkalmaztatott s nem tagadható, hogy szervezete némely országban, például Poroszországban olyan, hogy a hadseregnek majdnem egyenértékű része, következésképen nem pusztán a védelem szolgálatában áll.

Ámde nem szabad elfelednünk, hogy a honvédség erélyes alkalmazása az 1813., 1814. és 1815-iki védelmi háborúból származik és a legkevesebb államban van oly szervezete, mint Poroszországban; ha pedig szervezete csak némileg is hiányos, akkor szükségképen inkább a védelem, mint támadás körül használható. És mi részünkről tényleg azt tartjuk, hogy amennyiben a honvédség fogalmában ama gondolat rejlik, hogy a háborúban a nép zöme többé-kevésbé önkéntesen segítse fizikai erejével, gazdagságával, érzületével a hadsereget: eltévesztett dolog volna, ha a honvédség intézményének szervezete ettől eltérne, mert ebben az esetben más elnevezés alatt közlelnék az álló hadsereg intézményéhez, átvenné ennek előnyeit, de másrésztől elvesztené a tulajdonképeni honvédségnek azt az előnyét, hogy úgy a mennyiséget, mint a szellemet és érzületet nagymértékben fokozni lehetne.

Az általunk értelmezett honvédség lényege és a védelem fogalma között fennálló közeli rokonságot semmiképen sem lehet félreismerni; tehát azt sem, hogy az ilyen honvédség inkább a védelemhez tartozik, mint a támadáshoz s hogy igazi erejét csak a védelemnél mutatja fel.¹

¹ A mai (az 1870/71. francia-német háború utáni időben) hadseregszervezet lényegesen különbözik a század elején dívott hadseregszervezettől. Ma majdnem minden államban az általános védkötelezettség elvén építik fel a hadseregeket; a katonák fegyver alatt 2—3 évig

2. *Erődök.* A támadó erődei közül csakis a határszél közepében levők jöhetnek számításba; ezeknek közreműködése pedig gyenge; ellenben a védő várai közül, ha nem is mind, de igen sok tevékeny és emellett jelentékeny szerepet játszik.

Az olyan vár, mely az ellenséget ostromlásra kényszeríti s amely az ostromlást ki is állja, mindenesetre többet nyom a háború mérlegében, mint az olyan, amely ellenséges erőket le nem köt s nem emészt fel.

3. *A nép.* Míg a hadszínhely egyes lakója a háború menetére a legtöbb esetben époly észrevehetlen befolyást gyakorol, akár az esősepp a nagy folyamra, addig az összes lakók befolyása, tehát az *összbefolyás*, akkor is érezhető, ha az nem a népfelkelés alakjában mutatkozik.

A magunk országában minden dolog könnyebben megy, feltéve, hogy a lakosság nem viseltetik a kormány iránt ellenséges érzülettel; ellenben az ellenségnek teendő szolgálmányok, akár kicsinyek, akár nagyok, az erőszak kényszere alatt történnek; az erőszak alkalmazása pedig sok erőt s fáradságot kíván. A védő szükségleteit rendesen símán, akadálytalanul szerzi be, mert a lakosság, ha nem is nyújtja önkéntesen a kívánt dolgokat, mint a nagy lelkesedés idejében, a felszólításnak eleget tesz részint a megszokott polgári engedelmességből, mely második természetévé vált, részint pedig félelemből, melynek indító oka azonban korántsem a hadseregben, de egyéb messze fekvő körülményekben rejlik. Ezenkívül számíthat a védelem a népnek önkéntes és valódi ragaszkodásából származó oly közreműködésre, mely amellett, hogy jelentékeny, áldozatokat nem követel.

E tekintetben csak egy nagyfontosságú szolgálatot emelünk ki. Ez a *hírszerzés*, mely alatt nem a kémek által szolgáltatott tudósításokat értjük, hanem ellenkezőleg azt a szolgálatot, melyet a védővel egyetértésben levő nép azzal tehet, hogy az ellenséges hadsereget mindenkor és minden irányban bizonytalanságban hagyja.

És ha ezekről az általános, soha el nem maradó körülményekről a különösökre térünk át, vagyis olyanokra, amidőn a nép maga is résztvesz a küzdelemben, sőt esetleg azokban a főtevékenységet fejt ki, mint például Spanyolországban, nemcsak fokozott népségélyhez, de egy jó tényezőhöz:

4. *a fegyveres néphez*, a népfelkeléshez jutunk, mely a védelemnek egy sajátos eszköze.

szolgálnak és legnagyobb részt egyforma kiképzetésben részesülnek; egyforma szellem lengi át úgy azokat, akik az első vonalban tesznek szolgálatot, mint azokat, akik korosabb voltak folytán a második és harmadik vonalhoz tartoznak. És ha még hozzátesszük, hogy a mostani időkben az igazi háborúk és pedig úgy a támadó, mint védő háborúk, a felfegyverzett néppel, a lakosság zömével megfeszített törekvéssel vívatnak, kijelenthetjük, hogy most a honvédség, népfelkelés, szóval a második és harmadik vonalbeli katonák nem csak a védelem szolgálatában állanak.

5. Végtére, a védő utolsó támaszaként, a *szövetségeseket* említjük. Ezek alatt nem a közönségeseket értjük, amilyeneket a támadó is szerzett magának, hanem azokat, akiknek *kiválóan érdekükben áll*, hogy az ország fenntartassék.

Jobb megérthetés végett e dologra bővebben térünk ki.

Ha ugyanis a mostani európai államalakulatot tartjuk szem előtt, azt találjuk, hogy úgy a nagy, mint kis államok és nemzetek érdekei a legváltozatosabban keresztezik egymást. Az ily keresztező pontok egy-egy erős csomóvá egyesülnek, mert szálai egymást, vagyis az egyik állam irányai a másiknak irányait egyensúlyban tartják.

A csomók összesége ekként az európai államok összességét összefüggésbe hozván, annak, aki az államalakulatban változást akar előidézni, a csomókat részben szét kell szakítania.

Ebből következik, hogy az államok viszonyai inkább kívánják a meglévő alakulatok fenntartását, mint azoknak megváltoztatását.

Ilyen értelemben kell a politikai egyensúlyt képzelni s ilyen értelemben áll az elő ott, ahol több művelt állam sokoldalú érintkezésbe lép egymással.

Most pedig azt nézzük, hogy az összérdek a meglévő állapot fenntartása tekintetében miként működik. Az államok egymáshoz való viszonyában változások állhatnak elő, melyek az összérdeknek vagy kedveznek, vagy ellene vannak. Első esetben olyan törekvésekkel állunk szemben, melyek a politikai egyensúlyt helyreállítani, kiépíteni akarják és amennyiben e törekvések az összérdekkel azonos úton haladnak, az államok, népek ezeknek a törekvéseknek oldalán lesznek. A másik esetben, egyes részeknek az egyensúlyból való kiköppenésével, lázas tevékenységével, valóságos betegségével van dolgunk. Hogy a laza összeköttetésben levő egészben, amilyent a nagy és kis államok összessége alkot, ily betegség előfordul, ne csodálkozzunk, hisz ezt a jelenséget az élő természetnek bámulatosan rendezett szervezetében is megtaláljuk.

Ha most valaki állításunk megcáfolására a történelemre utal, amely bizonyítja, hogy sokszor fordult már elő az az eset, mely szerint egyes államok saját előnyükre forgatták fel a meglévő államalakulásokat, anélkül hogy az összegész ennek megakadályozását megkísérelte volna, ha valaki arra mutat, hogy voltak egyes államok, melyek mások fölé emelkedve, majdnem korlátlan urai lettek az egésznek, azt feleljük: mindezek a dolgok nem arról tanuskodnak, hogy az összérdek a meglévő állapotok fenntartását nem akarta volna, de arról, hogy az összérdek fenntartó elvét ama pillanatokban nem tudta érvényesíteni. A »törekvés a cél után« még nem jelent »mozgást a cél felé«, de azért az előbbinek is van értéke, amint az égboltozat dinamikus törvénye mutatja.

Mi azt mondjuk: a politikai egyensúly a meglévő állapot fenntartását célozza, feltéve, hogy ebben az állapotban nyugalom, azaz egyensúly van; mert ott, ahol az egyensúly megin-

gott, ahol a feszültség kezd uralkodni, a politikai egyensúly törekvése egész helyesen bizonyos változás előidézésére irányulhat, mely változás azonban, ha a dolog mélyére tekintünk, csak egyes államokra vonatkozhatik és sohasem az államok többségére. Bizonyos tehát, hogy az összérdek a fennálló állapotot követeli, valamint bizonyos az is, hogy minden egyes állam, mely az egészszel szemben feszült viszonyban nincsen, védelménél több érdekűrsra (több rokonszenvre) talál, mint ellenlábasra.

Aki e szemlélet felett, mint utópikus álom felett nevet, ezt a bölcsészeti igazság rovására cselekszi.

Azt mi is állítjuk, hogy hiba lenne, ha minden egyes esetre irányadó törvényeket csak a bölcsészeti igazság által feltárt viszonyok tekintetbe vételével s az esetleges beavatkozások teljes mellőzésével alkotnánk. De viszont az is bizonyos, hogy annak véleménye, aki, egy nagy író kifejezésével élve, »az adomán felül nem emelkedik« és állítását csak arra építi fel, bizonyítását a legegységibbel, az esemény tetőzetével kezdi, aki csak annyira hatol a dolog mélyébe, amennyire az alkalom engedi, és ekként az uralkodó általános viszonyok legmélyebb mélyére sohasem jut, csak a szőnyegen levő esetre lehet értékes és előtte az, amit a bölcsészet az esetek többségére nézve igazságként hirdet, álom gyanánt tűnik fel.

Ha a törekvés a nyugalom és a meglévőnek fenntartása után nem volna általános, több művelt állam sok időn keresztül egymás mellett nyugodtan nem állhatna fenn, hanem szükségképpen eggyé olvadna össze.

Ha Európának mostani alakulata már 1000 év óta áll fenn, ezt csak az összérdek törekvésének, hatásának tulajdoníthatjuk és ha az összegésznek oltalma nem mindenkor volt elegendő egyesek fenntartására, ez az összegész életében mulékony rendellenes állapot volt.

Felesleges lenne felsorolni a történeti események tömegét, amidőn az egyensúlyt nagyon felbillentő változásokat a többi államok megakadályozták, vagy pedig megsemmisítették.

Ellenben beszélni fogunk arról az esetről, melyet a politikai egyensúly gondolatát kigúnyoló emberek minduntalan idéznek s amely szerintünk kiválóan ide tartozik. Beszélni fogunk az idegen segély nélkül elpusztult Lengyelországról.

Az a körülmény, hogy egy nyolc millió lakost számláló ország a föld színéről eltörölhető és más három állam között feldarabolható, anélkül hogy a szenvedő ország érdekében csak egy hatalom is kardot húzott volna, első pillanatra vagy azt látszik bizonyítani, hogy a politikai egyensúlyról felállított elmélet hatálytalan, vagy pedig azt, hogy egyes kivételes esetek nagyon messzire mehetnek.

Vajjon egy oly eset, melynél egy nagy kiterjedésű ország a leghatalmasabb államok (Oroszország, Ausztria) zsákmányává válik, anélkül hogy az európai államok valamelyike az ellen akcióba lép, nem bizonyítja-e fényesen, hogy az összérdek nem kívánja a meglévő állapot fenntartását?

Szerintünk nem ; mert egyrészt egyes eseteknek, ha még oly rendkívüliek is, az általános ellenében bizonyító erejük nincsen, másrészt pedig Lengyelország pusztulása természetszerű okokra vezethető vissza.

Mindenekelőtt kérjük : európai állam, az európai államtest homogén tagja volt-e Lengyelország ?

Nem ! Tatár állam volt, mely ahelyett, hogy a krimi határkerület módjára az európai államvilág határán feküdt volna, a Visztulánál az európai államok közé ékelődött.

Ezzel korántsem akarunk a lengyelekről megvetőleg beszélni és nincsen eszünkben országuk feldarabolását helyeselni, csak tárgyilagosak akarunk maradni.

Lengyelország már száz év óta nem játszott politikai szerepet ; száz év óta Eris almája volt mások számára. Ilyetén körülmények között és célszerűtlen alkotmányával, zilált viszonyaival sokáig nem tarthatta magát ; érdemes vezetőkkel az élén a tatár állapotokat 50, vagy 100 év alatt gyökeresen megváltoztatta volna ugyan, de hiszen a vezetők maguk is sokkal nagyobb tatárok voltak, mintsem a változást óhajtották volna ; széthúzó állami életük, végtelen könnyelműségük az örvény felé sodorta a lengyeleket. Az oroszok a feldarabolás előtt már jóval hamarabb ténylegesen uralkodtak az országban s amennyiben egy önálló, kifelé elzárt lengyel állam már rég nem állott fenn, semmi sem volt bizonyosabb, mint az, hogy az ország, ha fel nem darabolják, orosz tartományává válik.

Ha Lengyelország rendes viszonyok között élő oly állam lett volna, mely magát megvédeni képes, a három hatalom könnyen fel nem osztja s azok a hatalmak, melyek fenntartása tekintetében érdekelve voltak, mint Franciaország és Törökország, bizonyára máskép cselekszenek.

Azt nem lehet kívánni, hogy külerő tartsa fenn az államot !

Lengyelország szétdarabolása már száz évvel azelőtt jött szóba s azóta nem volt zárt épületnek tekinthető, de oly nyilvános útnak, melyen idegen csapatok állandóan jártak-keltek. Ily viszonyok között más államok nem állhattak folyton fegyverrel kézben őrsegen, hogy a lengyel határ szentségét megtalmazzák ! Ez erkölcsi lehetetlenség volt ! Lengyelország politikailag egy több állam között elterülő lakatlan sivataghoz hasonlított, melyet — mert védképtelen — megvédelmezni nem lehetett.

Ebből az okokból époly kevéssé kell csodálkoznunk Lengyelország zajtalan pusztulása felett, mint ahogy nem csodálkozunk a krimi tatár állam csendes bekebelezésén. A törökök, akik az utóbbi ország fenntartása körül érdekelve voltak, szintén belátták, hogy hasztalan erőlködés lenne egy védképtelen sivatagot megoltalmazni.

Ezek után visszatérünk tárgyunkra, bebizonyítottunk tartván, hogy a védő általánosságban inkább számíthat külső segélyre, mint a támadó, hogy a védő annál inkább számíthat

arra, minél nagyobb fontossága van fennállásának a többire nézve, vagyis minél egészségesebb és erősebb politikai és hadügyi állapota.

Nagyon természetes, hogy a védelem eszközeiként felsorolt tárgyakból egyik-másik egyszer-máskor hiányozni fog; de azért ezeknek az eszközöknek összessége mégis a védelem gyűjtő fogalmát alkotja.

HETEDIK FEJEZET.

A támadás és védelem kölcsönhatása.

Természetes és szükséges, hogy a védelem szabályait a támadásra, a támadás szabályait a védelemre állapítsuk.

Hogy ezt tehesük, vagyis hogy alkotandó képzetsorozatoknak kezdete legyen, egy harmadik pontot kell felkeresnünk, mely vagy a támadással, vagy a védelemmel feltétlenül kapcsolatban áll.

Ha a háború keletkezése felett bölcsészeti elmélkedünk, meg kell vallanunk, hogy a háború szülő oka nem a *támadásban*, de a *védelemben* rejlik, mert az előbbi nem a *küzdelmet*, de a *birtokbavételt* tűzte ki abszolút célul, míg a védelemnek a harc a közvetlen célja, minthogy az elhárítás a harccal, küzdelemmel azonos.

Az elhárítás a rajtatörésre vonatkozván, azt szükségképen feltételezi, holott a rajtatörés, melynek abszolút célja a *birtokbavétel*, az elhárítást szükségképen nem tételezi fel.

A dolog természetében rejlik tehát, hogy az a fél fogja az első törvényeket a háború számára megalkotni, aki a háború elemébe legelőször viszi a cselekményt, akinek álláspontjából először látunk két küzdő félt.

Ez a hadfél a védő. Amidőn ezt állítjuk, nem az egyes eset, de az általános, az elvont van szemünk előtt, az, melyet az elmélet útjának megállapítására maga előtt lát.

A védelem és támadás kölcsönhatásán kívül álló pont tehát a védelemnél található.

Ha e következtetés helyes, akkor a védőnek viselkedése számára, illetőleg harceszközeinek elrendezésére még akkor is lesznek támaszpontjai, ha a támadó eljárása felől homályban van. A támadónak ellenkezőleg mindaddig, míg az ellenséges viszonyokról nem értesül, eljárása és harceszközeinek alkalmazására nézve nem lehetnek támaszpontjai. A támadó egyelőre nem tehet mást; minthogy hadseregével az idegen birtok elfoglalására indul el.

Tényleg így áll a dolog. Mert a támadó, aki proklamációk helyett hadsereggel akarja az ellenséges országot birtokba venni, hadseregét egyelőre csak amellet az egészen általános feltevés mellett viszi oda, hogy arra szüksége lehet; míg a védő, aki nemcsak szervezi, gyűjti harceszközeit, hanem a

küzdelem mikéntjére nézve is rendelkezik, elsőnek fejti ki oly tevékenységet, melyre a háború fogalma teljesen ráillik.

Már mostan az a kérdés : elméletileg véve mily természetűek legyenek a védelem részéről a támadás megkezdése előtt megvalósítandó rendszabályok ?

Erre feleletet ad a támadónak a birtokbaejtésre irányuló előnyomulása, mely ugyan háborún kívül állónak gondolt mívelet, de mégis támpontokat nyújt a hadi cselekmény első lépéseire.

A védelemnek meg kell akadályozni a támadónak az országba való előnyomulását !

Ez az első és legáltalánosabb irányelv a védelem számára.

A további eljárás a támadó viszonyaitól, rendszabályaitól függ.

Ezzel a kölcsönhatáshoz jutottunk, melyet az elmélet addig vizsgálhat, míg a felszínre hozott új eredmények arra érdekesek.

Ez a kis elemzés a következő szemléletek megvilágítására volt szükséges, megjegyezvén, hogy az nem a leendő hadvezér, sem a csatatér számára készült, de elméleti írók okulására, akik dolgukat eddig nagyon is könnyen végezték.

NYOLCADIK FEJEZET.

A védelem nemel.

A védelem fogalmát az »elhárítás« adja ; az »elhárításban« a »bevárás« fogalma rejlik, mely fő ismertető jele, de egyzersmind főelőnye is a védelemnek.

Mivel a védelem pusztá túrés nem lehet, a bevárás sem lehet abszolút, hanem csak viszonylagos. A bevárás terület tekintetében az országra, hadszínhelyre és állásra idő tekintetében a háború, hadjárat vagy csatára vonatkozhatnak.

Ezek a tárgyak (ország stb.) nem változhatlan egységek, hanem csak középpontjai bizonyos területnek, amelyek egymásba folynak ; de mert a gyakorlati életben annyira tisztában vagyunk fogalmunk felől, hogy körültök a többi fogalmakat akadálytalanul összegyűjthetjük, pontos szétválasztásuktól eltekintünk.

Ezeket előre bocsátva, állítjuk, hogy az ország védelme az ország támadását, a hadszínhely védelme a hadszínhely támadását, az állás védelme az állás támadását várja be.

A mondott pillanatok után végrehajtott pozitív tehát többé-kevésbé támadásszerű működés a védelem fogalmát nem semmisíti meg, mert annak fő ismertető jele és főelőnye a »bevárás« nem hiányzik.

Az időhöz kötött fogalmak : háború, hadjárat, csata, a térhez kötött fogalmakkal, vagyis az ország, hadszínhely és

állás fogalmaival párhuzamosan haladván, tárgyunkhoz hasonló vonatkozásban állanak.

A védelem tehát két különmemű alkatrészből, a bevárásból és a cselekvésből áll. Amidőn az elsőt egy bizonyos tárgyra vonatkoztattuk és így a cselekvés elé helyeztük, mindkettőt egy egészre kötöttük össze. Ámde nem szabad azt képzelnünk, hogy a védelemben, különösen ha az nagyszabású és a hadjáratra vagy háborúra vonatkozik, az időnek első fele a bevárással, második fele pedig a cselekvéssel telik el.

E két állapot felváltva fordul elő, úgy azonban, hogy a »bevárás« a védelem egész folyamán, mint vörös fonal húzódik végig.

A dolog természete követeli, hogy a »bevárásnak« különös fontosságot tulajdonítsunk; mert az a gyakorlati világnak, ha öntudatlanul is, amennyiben az elméletben önálló fogalomként nem szerepelt, mindenkor vezércsillagul szolgált.

A »bevárás« a védelmi műveleteknek lényeges alkatrésze, s enélkül nem is képzelhető. Szemléletünk során még gyakran visszatérünk reá, hogy az erők dinamikus működésére gyakorolt hatását bemutassuk.

Most azt világítjuk meg, hogy a »bevárás« elve miként húzódik végig a védelem folyamán s ebből kifolyólag a védelemnek hány fokozata van.¹

A helyes fogalmak könnyebb megszerzése okáért ez alkalommal nem beszélünk az ország védelméről, amelyet a politikai viszonyok és egyéb körülmények nagyon változatossá tesznek; hasonlóképpen mellőzzük az állás védelmének tárgyalását, mely mint egész, csak a kezdő pontja a hadászati cselekménynek s a harcászat körébe tartozik. Egyedül a *hadszínhely* védelméről mint olyanról fogunk beszélni, amelyen a védelem viszonyait a legkönnyebben feltárhatjuk.

Az nem jár helyes úton, aki a visszhatás (reakció) tekintetében, mely a védelemnek második lényeges alkatrésze, különbséget tesz és csak a veszélynek elhárítását: az ellenségnek visszautasítását az országból, a hadszínhelyről, az állásból tartja szükségszerűnek, holott a messzebbre menő reakciót, az *igazi hadászati támadásba való átmenetet*, a védelemtől idegen, közönyös dolgoknak tekinti.

Alapelv legyen, hogy minden védelemben a *megtorlás* gondolata uralkodjék, mivel az említett szükségszerű reakció, még ha sok kárt okozott volna is a támadónak, a támadás és védelem dinamikus viszonyában sohasem képes a szükséges egyensúlyt létrehozni.

Hogy a megtorlás meddig menjen, az a viszonyoktól függ.

Ezeket szem előtt tartva, szerintünk a védelem nem más, mint a hadviselés erősebb alakzatának használata az ellenség

¹ A következőket ne csak azért tartsuk szem előtt, mert tárgyalásunk során szükségünk van reá s megóv bennünket az abszurdumtól, de azért is, mert a beléjük vetett hit a védelmet erősíti.

könnyebb legyőzésére, avégből, hogy győzelmünket a viszonyok szerint szűkebb vagy tágabb visszhatásra (reakcióra) használjuk fel.

A hadszínhely védelme a következőleg történhetik :

1. A hadsereg akkor támadja meg az ellenséget, mihelyst ez a hadszínhelyre benyomul. (Mollwitz, Hohen-Friedberg.)

2. A hadsereg a határ közelében foglal állást és az ellenséget akkor támadja meg, amidőn ez az állás előtt támadás céljából megjelen. (Csaszlau, Soor, Roszbach.)

Nyilvánvaló, hogy e második eljárás, az elsőnél szenvedőlegesebb. A védő több ideig van várakozó állapotban, ámde ha az időnyerés az első eljáráshoz képest kevés is, vagy épen semmi, a csata, mely előbbi esetben egészen bizonyosan megtörténik, a második esetben kérdéses marad, mert nincs kizárva, hogy a támadó ütközetet vívni nem akar. A bevárás előnye tehát a második esetben nagyobb.

3. Az állásban elhelyezkedett hadsereg nemcsak az ellenség megjelenését az állás előtt, de valódi támadást is bevárja. (Bunczelwitz.)

Ebben az esetben egy valóságos csatáról van szó, melynek azonban, mint már említettük, a támadó mozdulatokat nem kell nélkülöznie. Az időnyerés itt sem jön számba, de az ellenség elhatározása nehéz próbának van kitéve. Nem egyszer történt, hogy a támadásra előnyomuló az utolsó pillanatban, vagy az első kísérletnél túlerősnek találván az állást, abbahagyta a támadást.

4. A hadsereg az ország belsejében áll ellent. Ebben az esetben a visszavonulás célja : a támadót annyira gyöngíteni, hogy előnyomulását félbeszakítsa, ha pedig tovább megy, a pálya végén az ellentállást meg ne törhesse.

A védő ezt igen egyszerűen elérheti, ha visszavonulási útján egy vagy több oly várral rendelkezik, melyet a támadó körülfárasztani vagy megostromolni kénytelen. A körülfárasztott vagy ostromlott vár a támadó erejét gyöngíti s a védőnek alkalmat nyújt ellenfelét egy bizonyos ponton túlerővel megtámadni. A védő a visszavonulással még akkor is megszerzi a szükséges egyensúlyt vagy túlsúlyt, ha várai nincsenek is, mert a hadászati támadás részint absolute gyengít, részben pedig az erők megosztását kívánja, amiről a támadás megbeszélésénél majd bővebben emlékezünk meg s amelyet itt a háborúk során beigazolt tételként előlegezünk.

Ebben az negyedik esetben az időnyerés tekintendő főelőnyként. Ha a támadó egyik vagy másik várunkat ostromolja, az erők bevételeig, mely hetek, sőt sokszor hónapok múltán történik meg, sok időt nyerünk, de még több és zárós hatánaphoz nem kötött időt nyerünk akkor, ha a támadó gyengülését, azaz támadó erejének kimerültségét egy hosszú menetpályán történő előnyomulás és bizonyos pontoknak szükségszerű megszállása okozza.

A pálya végén a támadó és védőnek az utóbbi előnyére

megváltozott erőviszonyán kívül a bevárás fokozott előnyét is számba kell vennünk. E fokozott előny abban áll, hogy a támadó, ha nem is gyengült volna az előnyomulás alatt annyira, hogy főcsapatunkat ott, ahol megáll, meg ne támadhatná, sokszor nem teszi azt bátorság és elhatározás hiányában.

A pálya végén nehezebb az elhatározás, mint a határszálen ; a csapatok többé már nem frissek, sőt elcsigázottak ; a veszély nagyobb, a csapat élén sokszor oly határozatlan vezér áll, akit az ország birtoka a csata gondolatától elterel, ürügyet szolgáltatván neki arra, esetleg pedig tényleg felkeltvén benne azt a hiedelmet, hogy csatára többé nincs szüksége. Az ilyen abbahagyott támadással a védő természetesen úgy meg nem elégedhetik, mint a határszálen, hanem a nyert időt helyesen felhasználván, támadásra kell átmennie.

Világos, hogy a védő mind a négy esetben a vidék segélyét élvez, a várak és a lakosság támogatását pedig maga számára biztosíthatja. Ezek a segélyt nyújtó elvek minden védelmi fokozattal jobban és jobban hatnak, illetőleg gyengítik az ellenséges erőt. S mivel a bevárás előnyei is a védelem 4. fokozata felé haladva nőnek nagyra, önként következik, hogy a védelem annál erősebb, minél inkább távozik a támadástól.

Nem félünk attól, hogy valaki e kijelentésünket megragadva szemünkre lobbantja, hogy hiszen mi a legszenvedőlegesebb védelmet tartjuk a legerősebbnek. Ez nem áll, nem azt akarjuk mi, hogy az ellentállás cselekménye minden fokozattal gyengítették, de azt, hogy a cselekmény elhalasztassék. Az az állításunk pedig nem foglalhat magában képtelenséget, hogy az elsáncolt és erős állásban kifejtett ellentállás erősebb, mint a nyílt csatában, és hogy abban az időben, amidőn már az ellenség ereje felig kimerült, hatásosabb visszlökésre vagyunk képesítve. Daun sohasem győz Collinnál, ha elfoglalt állása erős nem lett volna ; és ha ő Nagy Frigyesnek a csataterőről visszavezetett 18.000 emberét erősebben üldözi, a hadtörténelem e tényben a legfényesebb hadi sikerről emlékezik meg.

Még egyszer állítjuk tehát, hogy a védő minden védelmi fokozattal újabb és újabb túlsúlyhoz jut s következésképen erősebb és erősebb visszhatásra van képesítve.

Vajjon e védelmi fokozatok előnyei ingyenesek-e ? Semmiképen sem ! Az értök hozandó áldozat a védelmi fokozattal egyenes arányban áll.

Ha mi az ellenséget a hadszínhelyen belül bevárjuk és a határszáelhez bármily közel keressük a döntést, mégis az ellenség az, aki a hadszínhelyünket átlépte és ezzel a hadszínhelyünkre áldozatokat rótt. Ha mi, hadszínhelyünkön belül nem megyünk az ellenség elébe, hogy megtámadjuk a hadszínhely szenvedései még nagyobbak és pedig annál inkább, minél nagyobb területet foglalt el az ellenség és minél több idő kell neki állásunk megközelítésére. Ha védő csatát akarunk vívni és az ellenségnek engedjük át az időpontot a csata elfogadására, megtörténhetik, hogy hosszabb időn keresztül marad

az elfoglalt terület birtokában és így azt az időt, amelyet elhatározásának késedelmezésével velünk nyeret, ezen úton fizeteti meg magának. Méginkább érezhetők az áldozatok, ha visszavonulásunk az ország belsejébe történik.

De a védő részéről hozott ezek az áldozatok csak oly dolgokra vonatkoznak, melyek *közvetve*, tehát csak később és alig észrevehetően érintik hadseregét. A védő tehát eljárásával úgy cselekszik, mint az, aki a jövő rovására a jelen pillanatban erősíti magát, vagyis mint a viszonyaihoz képest szegény ember, aki kölcsönöket vesz fel.

A különböző nemű védelmek sikeréről beszélve, *a támadónak azt a célját* kell szem előtt tartani, mely szerint ő egész hadszínhelyünket vagy legalább annak legnagyobb részét akarja birtokba keríteni, amennyiben csak néhány mérföldnyi terület birtoklásának hadászati fontossága nem volna.

Míg tehát a támadó nem birtokol, azaz, míg ő hatalmunktól félve, hadszínhelyünket meg nem támadta, állásunkat meg nem közelítette, a megajánlott csata elől kitért, addig a védelem elérte célját és a védelmi rendszabályok hatása sikeres volt. Természetes dolog, hogy ez a *siker* nemleges természetű, mely a *visszlökésre* szükséges erőt közvetlenül nem nyújtja. De *közvetve* igen adhat erőt, vagyis a védelmező azon az úton van, hogy az erőt magának megszerezze, mert a múlt időt a *támadó veszíti* s minden időveszteség reá nézve bizonyos hátrányt jelent.

Az első 3 fokú védelem, vagyis az, mely a határon vagy közelében folyik, a *döntés abbamaradásában* találja sikerét.

Nem így a 4. fokú védelem.

Ha az ellenség valamely várunkat ostromolja, kellő időben kell azt felszabadítanunk; rajtunk tehát a sor a döntést pozitív cselekvéssel előidézni.

Hasonlóképen áll a dolog, ha az ellenség váraink körülzárolása vagy ostromlása nélkül követ bennünket az ország belsejébe. Bár ebben az esetben több idő marad rendelkezésünkre és az ellenség legnagyobb gyengülésének pillanatát bevárhatjuk; ezt mégis csak azzal a feltevésével tehetjük, hogy végtére is a cselekvés terére megyünk át.

Vajjon mikor jön meg a cselekvés ideje? és miben is áll a döntés?

Míg a védő erősbül, a támadó pedig naponként gyengül, a döntés elodázása a védő érdekében áll; mihelyst azonban az ellenség gyengülésének tetőpontja elérkezett, amint annak feltétlenül be kell következnie, már az általános veszteség hatása folytán is, a bevárás előnye kimerült és megjött a védő számára az idő, hogy cselekedjék.

Ezt az időpontot naptárilag még általánosságban sem állapíthatjuk meg; a viszonyok és körülmények egész tömege lesz esetenként határozó. De megjegyezzük, hogy a tél természetes fordulópont. Ha meg nem akadályozhatjuk, hogy az ellenség az elfoglalt területről a tél előtt kihurcolkodjék, e

terület reánk nézve rendszerint elveszett. Amde csak »Torres Vedras«-ra kell gondolnunk és be fogjuk látni, hogy a felállított szabály korántsem általános.

A döntést vizsgálódásaink során mindig a nagy csata alakjában gondoltuk; ez természetesen nem szükségszerű; osztott erőkké végrehajtandó ütközetek is idézhetnek elő fordulatot azzal, hogy véresen felrobbannak, vagy pedig azzal, hogy az ellenséget visszavonulásra kényszerítik.

E kettőn kívül más döntés a hadszínhelyen nem lehetséges, miként ezt a háborúról felállított elméletünkben tüzetesen kifejtettük; mert ha az ellenség pusztán csak élelemhiány miatt vonulna is vissza, az élelemhiányt kardunk okozza; ha fegyverrel kézben nem állnánk ott, az ellenség könnyen segíthetne magán.

Az ellenséget tehát a támadó pálya végén is, nem annyira a kikülönítések okozta gyengülés, az éhség és betegségek folytán előálló veszteség, mint a fegyverünktől való félelem fogja arra indítani, hogy visszamenjen s vállalatát abbahagyja. Csakhogy a pálya végén és a határszélen történő ily döntés között mégis nagy a különbség.

A határszélen csak fegyver áll fegyverrel szemben, csak fegyver tartja medrében az ellenerőt, csak fegyver hat rombolólag, de a pálya végén már erős szövetségesei vannak fegyverünknek a fátadalmakban, melyek az ellenséges hadsereget önmaguk is félig megtörik.

Az ellenséges haderőnek előnyomulása közben átélt fátadalmi a döntést olyannyira előkészíthetik, hogy már a visszahátas pusztá lehetősége is visszavonulásra bírhatja a támadót és előidézheti a szerencsét. Gyakorlatilag véve tehát a pálya végén a fátadalmak szerepelnek főtényezőként a döntés körül és ezt, ha nem is volt rá eset, hogy a védő fegyvere a döntésben közre ne működött volna, különösen szem előtt tartandónak véljük, mert ezáltal ahhoz a törvényhez jutunk, hogy a védelemben kettős döntés, kettős visszahátas lehetséges, a szerint, hogy a *támadót* fegyverünk éle, avagy *nélkülözések és fátadalmakkal akarjuk-e tönkretenni*.

A védelem első 3 fokozatánál a fegyver, az utolsónál a nélkülözés, fátadalom játssza a főszerepet.

Az utóbbi főleg akkor pusztít, ha a védő messze vonul az ország belsejébe.

Ha a nélkülözés pusztítása nem volna nagymérvű, a visszavonulással hozott áldozat elhibázott lenne.

Mi tehát a védelemnek két különböző elvét ismertük meg.

Vannak történelmi példák, ahol mindkét elv külön-külön s oly tisztán fordul elő, ahogy egy elemi fogalom a gyakorlati életben általában előfordulhat.

Amidőn Nagy Frigyes 1745-ben Hohenfriedbergnél a sziléziai hegyekből kijövő osztrákokat megtámadja, a gyengítés, kifárasztás elvét nem veszi igénybe és csak a fegyverrel keresi a döntést.

Ha Wellington a Torres Vedrasi elsáncolt állásban bevárja, míg Massena hadserege éhség és hideg által gyötörve önként vissza nem vonul, a fegyver főszerepet nem játszhat.

Vannak megint oly hadtörténelmi példák, ahol a két elvet egymással összevegyülve ugyan, de mégis az egyiket uralkodó szerepet játszva, találjuk fel.

Igy volt az 1812-iki híres hadjáratban is, ahol sok véres ütközetre bukkanunk, melyek más viszonyok között a döntést feltétlenül előidézték volna, de itt csak másodrangú szerepet vittek, holott a nélkülözések és fáradalmak példátlan módon tették tönkre a támadó hadseregét. A 300.000 főt számláló francia derékhadból csak 90.000 ember érkezett Moszkvába; a külön küldetésekből levő 13.000 leszámításával még hiányzó 197.000 ember közül $\frac{1}{3}$ fegyver, $\frac{2}{3}$ pedig fáradalmak következtében ment tönkre.

Az úgynevezett halogató (temporizáló) hadjáratok mindegyike, miként a hírneves Fabius Cunctatoré is, azt célozták, hogy a hadi fáradalmak tegyék tönkre az ellenséget.

És ha a történetírók mesterséges okoskodásai előtt szemet húnynak és az eseményeket élesen boncoljuk, sokszor fogunk rájönni arra, hogy a temporizálás elve titokban számos hadjáratban dominált.

Azt hisszük, hogy a védelem alapjául szolgáló fogalmakat elegendőképen kifejtettük, a védelem két főnemét kellőleg megvilágítottuk és megmutattuk, hogy a bevarás elve miként vonul végig az egész gondolatrendszeren és miként egyesül a tevőleges cselekménnyel, melynek szükségessége majd hamarabb, majd később nyilvánul, aszerint, amint a bevarás előnye többé-kevésbé kimerült.

Ezekkel a védelem terét teljesen bejártuk és felöleltük.

Találunk ugyan abban még fontos tényezőket, melyek önálló gondolatrendszerek középpontjaiként szerepelve külön fejezetekben tárgyalandók, mint például a várak, elsáncolt táborok, hegyek és folyamvédelmek, oldalállások stb.; e dolgok nem fekszenek az előbbeni képzetsorozat körén kívül, hanem a képzetsorozatnak a tereptárgyak és viszonyokra fektetett közelebbi alkalmazását jelentik. Az említett középsorozatot a védelem fogalmából és a védelem s támadás viszonyából merítettük; ezeket az egyszerű fogalmakat (elképzeléseket) a valósághoz kötöttük s így megmutattuk azt az utat, amelyen haladva, az egyszerű elképzelésekhez visszajuthatunk és biztos talajt nyerhetünk ködfátyolszerű támpontokhoz folyamodjunk.

Most pedig még egy balhiedelmet kell lerontanunk. Az ütközettervezetek sokasága ugyanis a fegyverrel ellentállást oly változatossá, oly különböző jellegűvé teszi, különösen akkor, ha az ütközetek nem jutnak a keresztülvitel állapotába, hanem csak pusztá lehetőségekkel hatnak, hogy könnyen felébred bennünk a gondolat, hogy az egyszerű csata véres lefolyása s az ettől messze távolságban álló és a véres összetűzést kikerülő hadászati kombinációk között egy közbeeső erőnek kell lenni.

Ez az okoskodás az észszerűség látszatával téveszt meg, ha per analogiam azt vesszük, hogy a csillagászok is hasonló alaptól indultak ki, amidőn a Mars és Jupiter egymástól nagy távolságából közbeeső planétákra következtettek.

Csakhogy nem úgy van a dolog, mert nézetünk szerint pusztá hadászati kombinációknak harcászati utógondolat nélkül nincs hatásuk s ennek következtében a véres összetűzés és a hadászati kombináció között állítólag fennálló különbség merő képzelődés.

Ha a támadó a védőt oly erős állásban találja, melyről feltételezi, hogy bevehetetlen, ha őt egy hatalmas folyam mögött találja, melyről azt véli, hogy rajta átnyomulni nem képes; ha a támadó messze, az ellenséges országba behatolásnál élelemhiánytól tart; mi más ébreszti a támadóban az állás bevehetetlenségének, a folyamon átkelés és az élelmezés lehetlenségének gondolatát, mint *az ellenség fegyvere*? Nem az a félelem készíti-e a támadót a hátrálásra, hogy a főcsatában vagy fontos pontokon fegyver győzi le?

S éppen ezért nincsen igazuk azoknak, akik azt hiszik, hogy az utolsó folyamodásban vérméltű döntésre igénybevett ütközetek, más szavakkal a felajánlott, de el nem fogadott ütközetek oly hadászati kombinációk, melyek nem harcászati-lag, de hadászati-lag hatnak s e hadászati hatás benső okának korántsem a fegyver, de egy más védelmi elv tekintendő.

Nézetünk ellenfeleinek, mint mondtuk, nincs igazuk, mit más módon is igyekezünk bebizonyítani.

A védő vérméltű megoldásra irányuló hadászati tervezete hatást csak abban az esetben mutathat fel, ha a támadó harcászati sikerétől egyik vagy másik okból nincs mit tartania, de ha a támadó, amitől mindig félhetünk, egészen a célig hatol és úgy intézkedik, hogy az ellenséges hadászati tervezetet megrontandó, harcászati sikert arasson, *a hadászati tervezet* egymaga önálló egésznek többé nem tekinthető.

Hogy magunkat kevés szóval értessük meg, elég Napoleonra utalnunk, ki elleneinek minden hadászati hálózatát kímélet nélkül keresztültörte azzal, hogy a harcot, melynek kimenetelében mindig bízott, felkereste.

Ahol Napoleon ellenei nem igyekeztek azon, hogy a császárt harcászati törekvése közben túlerővel összenyomják, ahol finomabb (gyengébb) hadászati vonatkozásokba elegyedtek, ott tervüket Napoleon pókháló módjára szakította szét; de Napoleon és hadserege ellenében oly hadászati kombinációkba bocsátkozni, melyeket a porosz hadsereg a 7 éves háborúban Daun ellen magának megengedhetett, bátorságszámba is ment.

Miért?

Mert Napoleon jól tudta, hogy csak a harcászati siker dönt s a harcászati sikerben bízott is, holott Daun nem ismerte a harcászati siker értékét s abban nem is reménykedett.

Éppen ezért érdemünkül tudjuk be, ha azt a meggyőződésünket hangoztatjuk, hogy minden hadászati tervezetés a

harcászati sikeren épül fel és hogy ez utóbbi — véres tünettel vagy sem — a döntés örökös és tulajdonképeni előmozdítója. Csakis akkor várhatunk sikert a vérnélküli hadászati kombinációktól, ha akár az ellenség jelleme vagy viszonyai, akár a két hadsereg egyenlő erkölcsi és fizikai állapota miatt, akár pedig fölényünknel fogva az ütközet sorsa iránt nincs kéte-lyünk.

Ha pedig valaki azzal áll elő, hogy amennyiben a hadtörténelem egész sorát mutatja fel a hadjáratoknak, amelyekben a támadó, ütközet nélkül adta fel támadását, joggal feltehető, hogy a hadászati kombinációnak legalább ott, ahol a támadó a harcászati sikerekben határozott fölényt ki nem vív, önmagában véve is nagy hatása van s egyedül is képes eldönteni a háború sorsát : erre azt feleljük, e nézet is hamis s hogy a legtöbb támadás balsikere a háború magasabb politikai viszonyaiban gyökeredzett. Ezt a következőkkel bizonyítjuk :

Az általános viszonyok, melyekből a háború származik s melyek természetesen a háború alapját is alkotják, egyszersmind annak jellegét is meghatározzák, amint ezt a »haditerv« tárgyalásánál bővebben kifejtjük. Az általános viszonyok pedig régente a háborút félrendsabállyá tették, amelynél az ellenségeskedésnek a vonatkozások szabálya között kellett keresztül-vergődnie, úgy hogy az ellenséges érzület csak gyenge elemként szerepelt. Ez természetesen a támadónál, akinek *cselekednie kell*, a leghátrányosabban mutatkozott. Így aztán nem volt csoda, hogy a nehezen lélegző, tüdővésztes támadást az ujjnak egy kis nyomása is megállíthatta. A lankadt, ezer tekintet által bénított, gyöngye, ingadozó elhatározás ellenében az ellentállás *látzata* is elegendő lesz.

Nem a mindenhol nagyszámban található bevehetetlen állásokban, nem a hadszínhelyet borító sötét hegytömegekben, nem hatalmas folyamokban, sem pedig oly ütközetek elrendezésében, melyek hivatva lennének az ellenség izmait akkor, mikor működik, megbénítani, keresendő a védőnek vérfolyás nélkül elért gyakori sikere, hanem a *támadó habozó és gyenge akaratában*.

A most felsorolt ellensúlyok mindenestre tekintetbe vehetők és tekintetbe is veendő, de anélkül hogy idegenszerű hatást tulajdonítsunk azoknak.

A hadtörténelem célzatosan vagy nem, hamis oknak tulajdonítván a döntést, könnyen válik hazuggá és csalóvá, ha a bíráló helyreigazító álláspontra nem helyezkedik.

Most pedig vessünk egy pillantást a vérfolyás nélkül lefolyt és sikertelen maradt támadó hadjáratok közönséges alakjaira.

A támadó az ellenséges országba nyomulva, az ellenséget egy darabra visszaűzi ugyan, de döntő csatába bocsátkozni egy csomó ok miatt nem merészkedik ; ő tehát a védő előtt megáll s úgy tesz, mintha már hódított volna és immár csak a hódítás biztosítása volna egyedüli feladata, mintha az ellenség-

nek kellene a csatát keresni, melyet ő neki készségesen felajánl stb. Ily álokokkal ámítja a hadvezér hadseregét, kormányát, ez egész világot, sőt magát is és nem vallja be megállásának igazi okát, hogy az ellenséget túlságos erősnek találja. Nem oly esetről beszélünk mi most, amidőn a támadó egy sikeres támadás egy valódi hódítás győzelmét nem képes kikaknázni, mert a támadó pálya végére érve, egy új pályafutáshoz nincs meg többé a kellő lendülete, de olyanról, amidőn a támadó a szándékolt hódítás közepén elakad.

A támadó tehát, mint mondtuk, megáll és kedvező viszonyokra vár, pedig rendesen hiába, mert a jövő sem nyújt többet, mint a jelen. Ekként újabb csalódásban ringatja magát s ha a szomszédban egy seregetest van, tétlenségeért bizonyosan azt teszi felelőssé, azt állítván, hogy az illető hadtest nem támogatja kellőképen; ha ilyen bűnbak nincs jelen, áthághatatlan nehézségeket emleget s a legbonyolultabb, legfinomabb vonatkozásokban keres és talál indokokat. A támadó erejét a tétlenség, jobban mondva az elégtelen és ezért sikertelen tevékenység emészti fel. A védő megnyeri, amit óhajtott: az időt és a támadó a rossz időszak bekövetkeztével téli szállásra megy haza.

A bemutatott hazug elképzelések szövését a történelem átveszi és a sikertelenség egyszerű és igaz okát: *az ellenséges fegyvertől való félelmet* elnyomja, elhallgatja. Az ily hadjárat bírálatának igen nehéz dolga van, ha nem kutat az igazság alapélményében; mert máskülönben légből kapott okok és ellenokok tömkelegéből átlátszó és meggyőző eredményt nem merít.

A háború elemi erejét gyengítő ellensúlyok nagyobbrészt az államnak a nép, a hadsereg, sokszor még a hadvezér előtt is eltítkolt politikai viszonyaiból és szándékaiból származnak.

Egy állam sem fogja félenkségét, habozását azzal indokolni, hogy attól tart, hogy ereje nem lesz elegendő... új ellenségei támadnak stb., stb. Az ily dolgokat rendszerint elhallgatja, s a világ előtt a sikertelenség számára kevésbé kompromittáló okokat akarván feltálatni, a hadvezért arra kényszeríti, hogy vagy a saját, vagy a kormány számlájára hamis okokat gondoljon ki.

A hadi dialektikának folyton ismétlődő vakításai az elméletben hamis rendszert teremtettek, melyet csak úgy bonthatunk meg, ha a belső összefüggés egyszerű fonálát követjük.

Ezek után még csak a különböző védelmi nemek alkalmazására nézve kell nyilatkoznunk.

Minthogy a különböző védelmek fokozatai egymásnak, és minthogy minden magasabb fokozat nagyobb és nagyobb áldozatba kerül, nem volna nehéz közöttük választani, ha más tényezők közbe nem folynának.

A hadvezér más körülmények tekintetbe vétele nélkül a védelemnek azt a nemét választaná, mely hadseregének a kellő ellenállást biztosítja s nem menne tovább, nehogy hiábavaló áldozatokat hozzon.

Csakhogy legtöbb esetben, mint említettük, egyéb viszonyok határozzák meg a választandó védelmi nemet.

Például: az ország belsejébe irányuló visszavonulásra nagy kiterjedés, vagy pedig oly viszony szükséges, amilyent 1810-ben Portugáliában találtunk, ahol egy szövetséges (Anglia) a hát fedezetéről gondoskodott, egy másik pedig (Spanyolország) tágas területeivel az ellenség lökemerejét lényegesen csökkentette.

A várak is aszerint, amint a határ közelében vagy az ország belsejében fekszenek, de méginkább az ország és a terep természete, a lakosság jelleme, szokása, érzülete döntőleg fognak az említett visszavonulás mellett vagy ellen szólni.

Azt a kérdést, vajjon támadó vagy védő csatára határozzuk-e el magunkat, az ellenfél terve, a két hadsereg s hadvezér sajátlagosságai vagy pedig egy kitűnő védelmi vonal vagy állás birtoka fogják eldönteni. Szóval a védelem választását a pusztá hatalmi viszonyon felül sok más is befolyásolja. Mivel az érintett dolgokat még közelebről fogjuk megvizsgálni, a védelem megválasztására gyakorolt befolyásukat csak későbbben fejtjük ki s csak a haditervtől tárgyáló könyvünkben fogjuk az egészet egybefoglalni.

De már itt megjegyezzük, hogy az említett befolyások csak akkor lesznek határozók, ha az erőviszonyok nem nagyon egyenetlenek; az utóbbi esetben az elhatározás mérlegét az erőviszony billenti fel.

A hadtörténelem világosan mutatja, hogy az erőviszony a gyakorlatban sokszor úgyszólván öntudatlanul döntött.

Egy és ugyanaz a hadvezér és hadsereg ugyanazon a hadszínhelyen egyszer a hohenfriedbergi csatát vívja, máskor pedig a buncelwitzi állást foglalja el.

Tehát Nagy Frigyes is, aki csata dolgában a legtámadóbb szellemű hadvezérek egyike volt, kényszerítve érezte magát az erőviszony nagy egyenetlensége miatt védő állást elfoglalni s Napoleon, aki azelőtt bős vadkan módjára tört ellenségére, a megváltozott erőviszony következtében, 1813. évi augusztus és szeptember havában, mint a ketrecbe zárt vad forgolódott ide-oda anélkül hogy határozottan megtámadta volna egyik vagy másik ellenét, Ugyanannak az évnek októberében pedig, amikor már szövetségeseinél aránytalanul gyengébb volt, Lipcse mellett a Parthe, Elster és Neitze szögletében olyként várta ellenfeleit, mint a szoba szögletében szokás, ahol az ember a hátát a falhoz támasztja.

Végezetül nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy sehol sem igyekeztünk jobban, mint e fejezetben eleget tenni azon elvünknek, hogy új módszert, új elméletet nem állítunk fel, de a rég meglévót legbensőbb összefüggésében vizsgáljuk meg s azt legegyszerűbb elemeire vezetjük vissza.

A védő csata.

Már az előző fejezetben említettük, hogy a védő egy harcászatiag véve teljesen támadó csatára szánhatja magát abban a pillanatban, amidőn a támadó hadsínhelyükre betör. Mondtuk továbbá, hogy a védőfél támadó csatájával mindaddig is várhat, míg az ellenség arcvonala előtt meg nem jelen. Végtére előadtuk, hogy a védő az állása ellen intézett támadást is bevárhatja s ekkor úgy helyi védelemmel, mint erejének egy részével foganatosítandó visszlökemekkel fejthet ki hatást.

A védőcsatában a tevőleges visszlökés elve és a helyi védelem elve a legváltozatosabb vegyületekben fordulhatnak elő.

Ehelyütt nem bocsátkozhatunk annak taglalásába, hogy a visszlökésnek és a helyi védelemnek mely előnyös vegyülete idézi elő a döntő győzelmet; csak annyit mondunk, hogy a támadó fellépésének teljesen sohasem szabad hiányoznia annál, ki győzelmet akar aratni és mi abban a meggyőződésben élünk, hogy a védőcsatának támadó talaján épűgy sarjadosz a pozitív győzelem, mint a tisztán támadó csata mezején. Sőt teremnie kell ott is a győzelemnek, mert amiként hadászati értelemben a csatatér egy pontnál többet nem jelent, úgy a csata ideje sem lehet több egy pillanatnál s nem a csata lefolyása, de a csata vége és eredménye válik hadászati tényezővé.

És ha igaz, nézetünk szerint pedig igaz, hogy a védőcsatában rejlő támadó elemekkel teljes győzelmet arathatunk, akkor a hadászati tervezés a védő- és támadócsata között különbséget nem tehet.

Látszólagosan azonban másként áll a dolog. Fejtegetésünkben a látszatot akarjuk eltávolítani és ebből a célból legelőször a védőcsatának képzeletünkben alkotott képét kell futólagosan ecsetelnünk.

A védő, aki állásában várja a támadót, mindenekelőtt kiszemeli és berendezi az alkalmas terepet, vagyis: a terepről kellő tájékozást szerezve, a fontosabb pontokon sáncokat épít, közlekedési utakat készít, falvakat védelmi állapotba helyez, csapatjainak fedett felállítására alkalmas helyeket szemel ki stb. A csata kezdődik. A többé-kevésbé erős arcvonal, melynek megközelítése párhuzamos bevágásokkal, egyéb akadályok emelésével, bizonyos erős pontok hatásával megnehezítettett, a védőt az ellentállás különböző mozzanataiban arra képesíti, hogy *kevés erővel nagy ellenséges erőt tegyen tönkre.*

Az előkészített szárnýtámaszok a védőt a több oldalról történő meglepő megrohanástól óvják meg; a kiválasztott fedett terep az ellenséget körütekintővé, sőt félénkké teszi és a védőnek eszközt nyűjt, hogy csapatai egy részének a mindinkább összehűződő ütközetben visszafelé irányuló mozgását kisebb szerencsés kitörésekkel gyengítse. A védő megelégedéssel szemléli a mérsékelt tűzzel égő csata lefolyását, de azért az

arcvonal erejét nem tartja legyőzhetetlennek, szárnyait teljesen biztosítottak, néhány zászlóalj vagy lovasszázad szerencsés kirohanását nem oly dolognak, mely a csata végkimenetelét szerencsésen eldönti. A gondos védőnek állása mély, mert egyfelől a csatában résztvevő egységek mindegyike a hadosztálytól a zászlóaljig előre nem látható esetekre, a küzdelem megújítására tartalékot különített ki, másfelől pedig az egésznek egy tetemes része, talán egy harmada, a csatán kívül oly távol áll, hogy nemcsak az ellenséges tűz nem okozhat neki veszteséget, de az ellenséges csapatoknak az egyik vagy másik szárny ellen intézendő megkerülése körén is kívül marad. Ezzel a résszel akarja a védő hadvezér felállításának szárnyait a nagyobbszerű megkerüléstől megóvni, hadseregét előre nem látható esetekre biztosítani; ezzel akar a csata utolsó harmadában, amikor a támadó tervét már feltárta, ereje nagyobb részét már kijátszotta, egy kisebbszű csatát intézni, úgy hogy abban a támadás összes elemei, mint: a megrohanás, meglepés, megkerülés érvényre jussanak és egy egyszerű nyomással az ő előnyére billentsék fel a csatának még egy nagyon kis ponton nyugvó egyensúlyát.

Ismételjük: így képzeljük mi magunknak a mostani harcászati elvekre alapított védőcsata szabályos képét.

A támadónak általános átkarolása ellenében, mellyel ő a sikert valószínűbbé, az eredményt nagyobbá akarja tenni, a védőcsatában védelmi paizs gyanánt a megkerülő csoportra irányított úgynevezett alárendelt, részletes átkarolást használjuk.

Ez az alárendelt átkarolás elegendő lehet, hogy az ellenséges hasonló irányzatot ellensúlyozza, de már arra korántsem elég, hogy oly hatást mutasson fel, mint amilyent a támadó általános átkarolása esetleg eredményezhet; e kétféle átkarolásban a különbség az, hogy míg az általános vagyis a támadó átkarolása a középpont felé hat, addig a védő »alárendelt« átkarolása többé-kevésbé a középpontból a kerület felé a sugarak irányában működik.

Az általános átkarolás a csatatéren és az üldözés első mozzanatában akkor fog nagy hatást felmutatni, ha az átkaroló csapatok egész a szélső pontig juthatnak és még a csata folyamán sikerül nekik a védőt visszavonuló vonalai nagyobb-részének használatától elűtni.

Az alárendelt átkarolás ez ellen dolgozik s nem akarja megengedni, hogy az ellenség az említett szélső pontig jusson. Ezért a részletes átkarolás még akkor is hasznot hajtó lesz s a végsőtől óvja meg a hadsereget, ha nem is szerezheti meg az abszolút győzelmet.

Meg kell engednünk, hogy a védőcsata egyik nagy hátránya az, hogy a visszavonulás szabadsága mindig veszélyezhető és ha e veszélyt ellensúlyozni képesek nem vagyunk, a támadó sikere úgy a csatában, mint az üldözés első mozzanatában fokozódik.

A támadónak ez az előnye azonban, mint mondtuk, csak az üldözés első mozzanatában, vagyis az éj bekövetkeztéig tart ; másnap az átkarolás megszűnt s ebben a dologban az egyensúly helyre van állítva ; mert ha a védő még a legjobb visszavonuló vonalát el is veszti és hadászatiilag hátrányos helyzetbe jut, az átkarolás maga, kevés kivételt leszámítva, véget ért, amennyiben az csak a csataterre volt tervezve.

De mi történik akkor, ha a *védő győz* ? Ez a körülmény a megvert fél hadseregét szétválasztja.

A szétválasztás, illetőleg a csapatok szétvált állapota ugyan megkönnyíti a visszavonulást, de a következő nap már a részek egyesülése *égetően szükséges* ; és ha a védő határozott győzelmet aratott s nagy eréllyel üldöz, az egyesülés gyakran nem sikerül, ami pedig nagy baj lehet és a visszavonuló teljes szétszórására vezethet.

Ha Napoleon Lipszénél győzött volna, a szövetségeseket tökéletesen szétválasztja s hadászati viszonyuk színvonalát hatalmasan leaszta.

Drezdánál pedig, ahol Napoleon nem *vívott ugyan* védőcsatát, de a szóbanforgó mértani alakban, vagyis a közép-pontról a kerület felé intézte sikeres támadását, a szétválasztott szövetségesek óriási zavarba jöttek, melyből csak a katzbachi győzelem segítette ki őket, amennyiben Napoleon e hír hallatára a testőr-csapatokkal Drezdába tért vissza.

A katzbachi csata hasonló példát szolgáltat ; itt a védő az, aki az utolsó pillanatban átmegy a támadásra és következőképpen excentrikusan hat ; a hatás oly nagy volt, hogy a francia hadtestek teljesen szétválasztattak és a Puthod-féle hadosztály néhány nap múlva mint a győzelem gyümölcse hullott a szövetségesek kezébe.

Ebből azt következtetjük, hogy amiképen a támadásnak a természetével megegyező koncentrikus alakban eszköze van győzelmének nagyobbítására, azonképen a védő is hatalmasabb eszközt talál a természetével jobban összeférő excentrikus alakban arra, hogy győzelmeit hatásosabbá tegye, mint azt tehetné a párhuzamos állásból merőlegesen ható erővel. Mi azt véljük, hogy az egyik excentrikus eszköz legalább is annyit ér, mint a másik (koncentrikus eszköz).

És ha a hadtörténelem ritkán mutat fel a védő csatából kifolyólag oly nagy győzelmeket, mint amilyent a támadó csata eredményez, ez mit sem bizonyít azzal az állításunkkal szemben, hogy a védőcsata is szülhet hasonló eredményt. A sikertelenség, illetőleg a kisebb siker okai egyéb dolgokban keresendők. A védő rendszerint nemcsak számerő, de más körülmények tekintetében is gyengébb ; hite szerint, vagy tényleg is aratott győzelmét nem képes nagygyá tenni és rendszeren megelégszik a veszély visszautasításával, a fegyverbecsület megmentésével.

Hogy a védő ilyenén eljárásra gyengeségénél s egyéb viszonyainál fogva kényszerítve lehet, kétségtelen, de min-

denesetre hibáztatandó, hogy azt, amit a szükség hozott magával, a védőszerep következményének tudták be és tételül állították fel, hogy a védő csatája csak a szenvedőleges védelemre szorítkozzék, az ellenség tönkretételére sohase irányuljon.

A fenti dolgot a legártalmasabb tévedések egyikének, a lényegnek az alakkal való felcserélésének tartjuk s feltétlenül állítjuk, hogy ha a szükséges erővel s akarattal rendelkezünk, az általunk *védelemnek* nevezett hadalakzatban nemcsak valószínűbb, de nagyobb és sikeresebb is lehet a győzelem, mint a támadás alakzatában.

Nagyobb és sikeresebb lehet a győzelem : a védelem alakzatában, nemcsak az egész hadjárat ütközeteinek *együttes eredményét* tartva szem előtt, de az *egy csatában is*.

TIZEDIK FEJEZET.

Az erődök (várak).

A régi időkben a nagy álló hadseregek koráig az erődök, azaz várak, kastélyok, megerősített városok, csak lakóik védelmére épültek. A nemes ember az őt minden oldalról környező veszély idején kastélyába menekült, hogy ott várja be a jobb időt ; a városi lakók hasonlóképen erődítésekkel igyekeztek a háború fergetegét maguktól távol tartani.

Később az erődítéseknek ez a legegyszerűbb és legtermészetesebb célja idejét multa. Észrevették ugyanis, hogy erődített pontok az egész országhoz és az itt-ott küzdő haderőkhöz erős vonatkozásban állanak és az ország meghódításához, illetőleg megtartásához lényegesen hozzájárulnak. E hadászati jelentőségük miatt s mivel a hadjárat összefüggő alakzatának létesítésére eszközül szolgáltak, a készülő haditervek oly figyelemre méltatták azokat, hogy a hadműveletek ezentúl többé nem az ellenséges haderők megsemmisítésére, de a várak elfoglalására irányultak.

Szóval az emberek, a várak eredeti rendeltetését majdnem elfelejtették s csak elvont céljukat tartották szem előtt, ami azután arra is vezetett, hogy városok és lakosok nélküli várakat építettek.

Ámde az idő haladt és elavultak azok a nézetek is, amelyek szerint pusztá erődítések más hadi intézkedések nélkül valamely pontot, az egész országot előzőnlő háború árja elől megvédenék ; s hogy a pusztá várak sokasága döntő befolyást gyakorolna.

Régentén az erődített városoknak megvolt a létjoguk, mert egyrészt az államok, országok nagyon is kicsinyek voltak, másrészt az akkori támadások időszaki természete folytán, tartamuk egészen pontosan határolt volt, részint azért, mert a hűbéresek hazasiettek, vagy pedig azért, mert a zsoldosoknak kijáró pénz elfogyott. Mikor azután a nagy álló hadseregek

hatalmas tüzéségükkel könnyen rombolták össze a falakat és bástyákat, nem volt város, vagy kisebb testület, mely kedvet érzett volna néhány heti ellentállásra csak azért, hogy később annál szigorúbb bánásmódban részesüljön. Még kevésbé lehetett érdekében a hadseregnek sok várat megszállva tartani és ekként erejét szétforgácsolni, mert egyfelől e kisebb várak, ha az ellenséget némileg fel is tartóztatják, utóvégre mégis az ellenség kezébe esnek, másfelől pedig elvvé lett, hogy a hadsereg mindenkor oly erővel lépjen fel, mellyel az ellenséget a nyílt csatában legyőzheti.

A várak számát tehát kevesbítették ama eszme behatása alatt, hogy a várak az ország közvetett oltalmazói és csak hadászati jelentőségükkel fejtenek ki hatást.

Az eszme-tisztulásra szükség is volt s minden jó lett volna, ha a természetet mesterkéltné dolgokkal nem szorították volna ki.

Mi csak a természetet és szükségest fogjuk szem előtt tartani, amidőn a következőkben a várak céljait és feltételeit felsoroljuk és az egyszerűről az összetettre átmenyünk, vagyis a várak fekvése és rendeltetésére következtetéseket vonunk.

A vár két egymástól különbözően ható elemből áll; az egyik szenvedőleges, a másik tevőleges természetű. A szenvedőleges a helyet (helységet) és mindazt oltalmazza, amit tartalmaz; a tevőleges elem pedig bizonyos befolyást gyakorol a lövegtűz határára kívül eső vidékre is. Az utóbbiból következik, hogy a tevőleges elem alatt azokat a támadásokat értjük, amelyeket a helyőrség a bizonyos pontokig közeledő ellenség ellen intézhet. Minél erősebb a helyőrség, annál erősebb ez a rész, annál nagyobb távolságra mehet előre; ebből pedig következik, hogy a nagy erőd tevőleges hatásköre nemcsak intenzíve erősebb, de sokkal nagyobb is, mint egy kis erőd hatásköre.

Az említett tevőleges elem magában véve is két részre oszlik, t. i. a tulajdonképeni helyőrség vállalataira és azokra a vállalatokra, melyeket egy idegen, de a várőrséggel összeköttetésben álló kisebb-nagyobb seregetest¹ végrehajthat.

A helyőrség vállalatai mindig meglehetősen korlátolt természetűek. Még a legnagyobb vár igen erős helyőrsége közül is csak aránylag gyengébb erőt lehet néhány menetnél messzebbre nem terjedhető vállalatokra alkalmazni. Kis erődöknél pedig a legközelebbi környéken túl nem terjedhető vállalatokra csakis jelentéktelen rész alkalmazható. Azok a seregetestek azonban, amelyek nem tartoznak a várbeli csapatok kötelékébe és melyeknek szükségképen nem kell a várba visszatérniök, kevésbé vannak megkötve és általuk az erősség hatóköre rendkívüli módon szélesbíthető, ha egyébként más körülmények is kedveznek.

¹ Ezek oly seregetestek, melyek önmagukban gyöngék önálló műveletekre és a vár környékére húzódva, annak oltalma alatt uralkodnak a vidéken.

Amidőn tehát mi a várak tevőleges hatásáról általános-ságban beszélünk, kiváltképen az utóbb említett dolgot tartjuk szem előtt.

Hogy fejtegetéseinkben teljesen megértessünk, a következőket kell előzetesen megjegyeznünk :

a) A leggyengébb helyőrség legcsekélyebb tevőleges működése is lényegesen elősegítheti a vár rendeltetésének sikerét ; mert hiszen szigorúan véve a várőrség által végrehajtandó cselekmények közül a legszenvedőlegesebb is, t. i. a vár védelme megtámadtatás esetén, tevőleges működés nélkül, nem képzelhető.

b) A várak általános rendeltetésükhöz képest, esetleg a viszonyok szerint egyik és másik pillanatban is, majd a szenvedőleges, majd a tevőleges cselekvést veszik igénybe.

c) A várak rendeltetése lehet egyszerű s ebben az esetben a hatásuk közvetlen ; lehet összetett, ekkor hatásuk többé-kevésbé közvetett.

Először az egyszerű, később az összetett rendeltetésű várakat szemléljük, de már eleve megjegyezzük, hogy vannak oly várak is, amelyeknek rendeltetésük általában véve vagy pedig bizonyos mozzanatokban mindkét irányt felelelik.

A várak nagy és kitünő támaszpontjai a védelemnek, mint : *biztos raktárak, nagy és gazdag városok oltalmazói, tulajdonképeni záróművek, harcászati támpontok, hadtáppállomások, gyengébb vagy megvert seregtetek menedékei, ellenséges támadásokkal szemben használandó paizsok, kiterjedt laktáborok és meg nem szállott tartományok fedezői, népfelkelések középpontjai.*

1. *Várak, mint biztos raktárak.* Míg a támadó támadó művelete közben menetterületén napról napra élhet, addig a védő a vidéken, amelyen talán sokáig áll s amelyet szívesen megkímél, bevásárlás útján nem élelmezheti magát és kényszerülve van a raktárelélemezéshez folyamodni : míg a támadó különböző készletei az előnyomulás alatt visszamaradnak s ekként a hadszínhely veszélyei alól kivonatnak, addig a védő készletei állandó veszélynek vannak kitéve. Szükséges tehát, hogy a védő az élelmi készleteket *megerősített* helyeken raktározza, nehogy azok máskülönben a cselekvést károsan befolyásolják és a védőt fedezésük céljából a legkiterjedtebb állások vételére kényszerítsék.

A védő hadsereg várak nélkül olyan, mint egy test paizs és sisak nélkül s száz megsebezhető pontja van.

2. *Várak, mint nagy és gazdag városok oltalmazói.* Az ilyen erődítések rendeltetése rokon az 1. alatt megnevezetttel, mert nagy és gazdag városok, főképen pedig kereskedőhelyek, a hadsereg természetes éléstárai s birtokuk vagy elvesztésük a hadsereget közvetlen érinti. Azonkívül már csak azért is érdemes az államnak ezeket a pontjait megtartani, mert a hadsereg belőlük közvetve erőt merít, és jelentékeny helyek birtokának, a béketárgyalások mérlegében észrevehető súlya van.

Ez alkalommal közvetve felemlítjük, hogy várakat az

utóbbi időben nem méltatták eléggé, bár azok a legtermészetesebb, leghatásosabb s a legkevesebb tévedésnek alávetett tényezők.

Ha volna oly ország, amelyben nemcsak a nagy és fontos városok, de a népes helységek is erődítve lennének, és melyeket nemcsak a tulajdonképeni lakosok, hanem a közelfekvő falvak népe is védelmezne, az ellenséges előrenyomulás annyira késleltetné s a megtámadott lakosság oly tényezővé válnék, hogy a támadó vezér tehetsége és akaratereje a tornyosuló nehézségek következtében végképen megtörne.

Az országserődítésnek ezt az eszményképét csak azért említjük, hogy az erősségek érintett rendeltetéseinek értékét, valamint az általuk nyújtandó *közvetlen oltalom* fontosságát ne kicsinyeljük.

Ez az elképzelés azonban valahogy ne zavarja az olvasót, mert még a feltételezett esetben is szükséges lenne néhány várost, mint a hadsereg tulajdonképeni támpontját, a rendesnél jobban megerősíteni.

Az 1. és 2. alatt említett várak rendeltetésük következtében csak a szenvedőlegesen védelmi cselekményt igénylik.

3. *Várak, mint tulajdonképeni záróművek.* Ezek utak vagy folyók elzárására épülnek.

Nem oly könnyű, mint gondolnók, a várat megkerülő, használható mellékutakat találni; mert a megkerüléseknek nemcsak az erőd ágyúhatásának körletén kívül, de a kitörések lehetőségére tekintettel jóval messzebb kell történniök. Már pedig ha a vidék járhatóság tekintetében kedvezőtlen, a legcsekélyebb letérés az útról késést, sőt ismétlődés esetében válságot okozhat. A hajózás meggátolásának fontossága nem kíván bővebb fejtegetést.

4. *Várak, mint harcászati támaszpontok.* Jelentékenyebb várak valamely állás szárnytámaszpontjaiként kitünően használhatók, mert a tűzök által pásztázott terület és támadó hatáskörüik félátmérője néhány órányi szokott lenni. Több mérföldnyi kiterjedésű tő bizonyára jó szárnytámpontot szolgáltat, de ennél hasonlíthatlanul jobb támaszt nyújt még egy közepes nagyságú vár is.

A védő hadsereg szárnyának nem kell szorosán a várhoz támaszkodnia, mert az ellenség már visszavonulási szabadságának megőrzése miatt sem fog a szárny és vár között előnyömulni.

5. *Várak, mint hadtámpállomások.* Ha a várak a védő összeköttetési vonalán fekszenek, ami rendszerint úgy szokott lenni, a szállítmányok számára kényelmes állomást nyújtanak. Az összekötő vonalat az időközönként megjelenő és lökemszerűen ható portyázó csapatok veszélyeztetik; ha tehát valamely fontos szállítmány az ily üstökös közeledésekor gyorsított menettel akár előre, akár hátra a várat elérheti: a megsemmisülés elől megmenekül. Az ide-oda vonuló csapatok pedig az ily várakban egy vagy több napon át pihenhetnek s azután annál

gyorsabban folytathatják menetüket. Ez a körülmény azért fontos, mert épen a pihenések alatt vannak a csapatok megtámadtatásoknak kitéve. Egy 30 mérföldnyi hosszú összekötő vonalat a középben fekvő vár úgyszólván a felére rövidít meg.

6. *Várak, mint gyenge vagy megvert hadtestek menedékei.*

Közepes nagyságú várak ágyúi még akkor is oltalmat nyújtanak a gyenge vagy megvert hadtesteknek, ha azok elsáncolt tábornak nem is vesznek igénybe. Az ugyan bizonyos, hogy az ilyen seregtesteknek — ha egyszer több időre megállapodnak — a további visszavonulásról le kell mondaniok, de hiszen ez az áldozat nem lesz nagy, ha a további visszavonulás egyértelmű lenne a megsemmisüléssel.

Sok esetben azonban a vár a visszavonulás veszélyeztetése nélkül is adhat néhány napi oltalmat. Például: a könnyű sebesülteknek, szétugrasztottaknak, akik a megvert hadsereget megelőzve ott csatlakoznak a főcsapathoz.

Ha Magdeburg 1806-ban a porosz hadsereg egyenes visszavonulási vonalán fekszik, mely egyenes vonal már Auerstädtnél elveszett, a porosz hadsereg a vár oltalma alatt 3—4 napig maradva, gyülekezhetett s rendbe jöhetett volna. De a fennforgott körülmények között is gyülekezőhelyül szolgált a Hohenlohe-féle hadsereg maradványainak.

Csak a háborúban jutunk valóban annak tudatára, hogy mily jótékony hatást gyakorol a vár nehéz viszonyok között. A vár az, melyben lőszer, fegyver, kenyér, zab van felhalmozva, mely szállást ad a betegnek, biztosságot az egészségesnek, mely észretéríti a megfélemlített harcost, vezért. A vár valószínűs szálló, vendégfogadó a sivatag közepén.

Az utoljára felsorolt négy jelentőségben a vár már inkább tevőleges cselekményt kíván meg.

7. *Várak, mint tulajdonképeni paizsok megtámadtatások ellenében.*

A visszavonulásban levő védő mögött hagyott várak jég-tömbök módjára törnek meg a támadás folyamát. A támadónak a vár körülzárolására, mert ez a legkevesebb, amit tennie kell, kétannyi emberre van szüksége, mint a várőrség létszáma. A támadó tehát kétszeresen, sőt négyszeresen gyengül, ha várőrségként oly harcosokat alkalmazunk, kik csak részben tartoznak az első vonalbeli csapatokhoz és nagyjából pedig félig kiképzett honvédekből s félrokkantakból, polgárőrségből, népfelkelőkből állanak.

Az ellenségnek ez az aránytalan gyengítése az első és legfontosabb előny, melyet az ostromlásnak ellentálló várunk nyújt. Ez az előny az első, de nem egyetlen. Attól a pillanattól kezdve, midőn a támadó váraink vonalát túllépte, mozgása kényszeredett lesz; visszavonuló vonalait korlátoltak és az ostromló seregtestének közvetlen biztosítását mindenkor szem előtt kell tartania.

Ebben az esetben tehát a várak a védelem tényében nagy-

szerűen és döntő módon működnek közre, mely közreműködést részünkről a várak legfontosabb rendeltetésének tartjuk.

Ha mindamellett a várnak említett módon való alkalmazását a hadtörténelemben ritkán találjuk aránylag, az indok az, hogy a legtöbb védő ezt az eszközt úgyszólván túlságosan döntőnek, túlságosan élesnek tartja. E kijelentésünk közelebbi értelmét későbbben tárjuk fel.

A váraknak ez a rendeltetése főleg a támadó fellépést követeli; mert ha a vár egy meg nem szállható ponton kívül nem volna egyéb, a támadó nem érezné magát indítatva arra, hogy a várat, ha még némi akadályozó befolyása volna is, ostrom alá vegye. Így azonban a támadó, ha nem akarja, hogy hat-tízezer főnyi ellenséges csapat a hátában szabadon működjék, kénytelen kellő erővel a várat ostrom alá fogni és annak bevételével a reá nézve veszélyes helyzetnek véget vetni.

Az ostrom kezdetével a várőrség működése főképen szenvedőleges természetű lesz.

Az erődök az eddig felsorolt rendeltetéseknek meglehetősen közvetlenül és egyszerűen felelnek meg; ellenben a következőkben megbeszélt két cél már összetettebb hatáskört kíván tőlük.

8. *Várak, mint kiterjedt laktáborok fedezői.* Hogy egy közepes nagyságú vár a mögötte fekvő laktáborok bejáratait 3—4 mérföldnyi szélességben elzárja, a dolog természetéből folyik; de azt már fejtegetnünk kell, hogy ilyen vár miként és mily értelemben képes egy 15—20 mérföldnyi szélességben elterülő laktáborkörletet oltalmazni, aminek megtörténtéről a hadtörténelemben nem egyszer olvasunk.

Fejtegetésünk megkezdése előtt azonban meg kell jegyez-nünk, hogy a kiterjedt laktáborozás oltalmának lehetősége bizonyos feltételekhez van kötve. E feltételek a következők:

a) A vár zárja el a főutak egyikét és tényleg fedezze a vidéket 3—4 mérföldnyi szélességben.

b) A vár egy rendkívül erős előörs szerepének feleljen meg és a vidék teljes megfigyelését tegye lehetővé; a megfigyelést a lakosság titkos hírszerzéssel tökéletesítse, amit annál is inkább megtehet, mivel a 6—10.000 főnyi lakosság a vidékbeli lakókkal amúgy is üzleti stb. összeköttetésben áll.

c) Kisebb seregtestek, melyeket a vár oltalomban részesít, időközönként keressék fel az ellenséget hírszerzés céljából, avagy ha az ellenség a vár mellett elvonul, indítsanak valamelyes vállalatot hátába; szóval a várnak e seregtest révén olyan hatáskörének kell lennie, mint valamely előretolt seregtestnek (lásd ötödik könyv 8. fejezetét).

d) A laktáborkörletben levő védő, ha egyszer gyülekezett, épen e vár mögött, úgy vegye felállítását, hogy a vár a támadónak hátát veszélyeztesse, ha az a felállítás ellen előnyomul.

Most pedig nézzük, hogy az elősorolt feltételeknek megfelelő vár mennyiben képes egy kiterjedt laktáborkörletet fedezni.

A laktáborvonalra történő támadás rajtaütésszerű, vagyis jobban mondva a jelen esetben csak az ilyen támadásról lehet szó. Minthogy ez a támadás kevesebb időt igényel, mint az egész hadszínhely megtámadása, a vár hatása egy egyszerű rajtaütés esetében sokkal gyengébb, mint az általános hadászati támadásnál. Ez a következtetés mindenesetre helyes s a vár a mögötte 6—8 mérföldnyire elterülő laktáborkörletet közvetlen módon nem is képes fedezni.

De ha tekintetbe vesszük, hogy némely hadtáborkörlet megtámadásánál nem a rajtaütés általános célja lebeg a támadó szeme előtt, hanem, amint azt majd a »támadásról« szülő könyvünkben kifejtjük, az, hogy oly seregtesteket, melyek gyülekezésre indulva, sietős útvonalok miatt harcra kész állapotban alig lehetnek, ütközetre kényszerítsen s ezáltal az ellenséges erőt tetemesen gyengítse és ha továbbá tekintetbe vesszük, hogy a támadó főleg a laktáborkörlet közepe felé irányítja az e fajta támadást, állíthatjuk, hogy az elől fekvő vár a támadónak vállalatát nagy mértékben nehezíti és az előzőleg felsorolt pontokban feltételezett állapot közös hatása a nagy laktáborkörletnek is közvetlen és közvetett módon némi biztonságot fog nyújtani.

»Némi biztonságot« mondjuk, mert a közvetett hatás az ellenség előnyomulását nem teszi *lehetlenné*, csak *nehezebbé* s *veszélyesebbé*, további következtetésben valószínűtlenné és a védőre nézve kevésbé veszélyesebbé.

A laktáborkörlet biztosítása tekintetében a vártól észszerűleg többet nem követelhetünk és a közvetlen oltalmat az előőrseknek és a körlet műszaki berendezésének kell átengednünk.

Nem nélkülözi tehát a realitás színezetét, ha jelentékeny várak abbéli képességéről beszélünk, hogy a mögöttök nagy kiterjedésben elterülő laktábort fedezhetik; de másrésről nem tagadható, hogy a tárgyalt kérdést illetőleg úgy a haditervekben, de méginkább a történelemben üres szövegekkel vagy ábrándokkal találkozunk. Mert ha az említett oltalom, mely egyébként is egyedül a *veszély csökkentéséből áll*, csak különböző tényezők összműködése által érhető el, úgy az is áll, hogy egyes esetekben különös körülmények, főleg pedig a támadó merészsége az egész oltalmat illuzóriussá teheti.

Ezért figyelmeztetünk arra, hogy az említett rendeltetésű várak hatását általánosságban megállapítani nem lehet; hanem minden egyes esetben külön kell mérlegelni.

9. Várak mint meg nem szállott tartományok fedezői.

Az ellenséges portyázásoknak alávetett tartomány nem épen jelentéktelen várakat fedező, vagy ha akarjuk, biztosító eszközöknek szokták tekinteni akkor, ha a tartomány csak gyengén vagy sehogy sincs megszállva.

Az ilyen várak tagadhatatlanul biztosító eszközök, mert elfoglalásukig a támadó nem lehet ura a tartománynak s mi időt nyerünk, hogy védelemre siessünk elő.

De tulajdonképeni fedezetet csak nagyon is közvetett módon, vagyis csak úgy nyújthatnak a várak, ha támadólagos eljárással (akár saját várórséggel, akár a várra támaszkodó külső segítségével) tevőleges hatást kifejtve a portyázásnak véget vetnek; másként, azaz gyenge, csak gyalogságból álló s minőségileg is kifogás alá eső várórséggel nagy eredményt nem érnek el.

10. Várak mint népfelkelések központjai.

Népháborúkban élelmiszereket, fegyvereket, lőszereket és egyéb hasonlókat rendesen nem lehet szállítani; az emberek úgy segítenek magukon, ahogy tudnak és ők az ellentálló eszközök ezer meg ezer csekélyebb forrásait nyitják meg; ha már most egy nagyobb vár áll rendelkezésre ez eszközök befogadására, nyilvánvaló, hogy ez az ellentállást összefüggőbbé és erősebbé teszi. Az ilyen vár azonkívül a sebesültek menedéke, a kormány székhelye, kincstára, nagyobb vállalatok gyülekező helye szokott lenni; egyúttal magja az ellentállásnak is, mivel az ostromló ellenséget kötve tartja s a népfelkelések rajtaütéseit, lesállításait elősegíti.

11. Várak folyamok és hegyek védelmére.

Nagy folyamok mellett elterülő várak a legjelentékenyebb szerepet játsszák és a legszélesebb hatáskörük van. Minden időben biztosítják az átkelést, megátolják az ellenség hasonló törekvését több mérföldnyi körletben, uralják a folyam kereskedését, menedéket adnak hajóknak, elzárják a hidakat és utakat, megengedik, hogy a folyamot közvetett módon, vagyis az ellenséges oldalon védjük, szóval sokoldalú hatásukkal a folyamvédelmet lényegesen megkönnyítik és annak tekintélyes tényezői.

A hegyekben fekvő várak hasonló hatást fejtenek ki. Megnyitják és elzárják az úthálózatot, melynek csomópontjai, következképpen uralkodnak vidékükön.

Az ilyen várak tehát a védelmi rendszer főoszlopait képezik.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Folytatás.

Míg az előző fejezetben a várak rendeltetéséről beszéltünk, addig most telepítésük helyéről szólunk.

Az első pillanatra úgy tetszik, hogy a dolog, tekintettel a várak sokféle rendeltetésére, melynek mindegyikét még a helyi viszonyok is különfeleképp módosíthatják, nagyon is bonyodalmas. Ez az aggodalom azonban egészen hiábavalónak bizonyul, ha a tárgy lényegéhez tartjuk magunkat és felesleges elménckedésektől tartózkodunk.

Világos, hogy a megbeszélte követelményeknek egyidejűleg megfelelünk, ha a hadszínhelyül tekinthető területnek, a két állam között húzódó nagy utain, kikötőhelyeken, tengeröböl-

ben, nagy folyamok mentén és hegyek között fekvő legnagyobb és leggazdagabb városokat megerősítjük.

Nagy városok és nagy utak mindenkor karöltve járnak s együttesen nagy folyamokkal, valamint tengerparttal közeli vonatkozásban állanak, következésképen békésen megférnek egymás mellett s erődítés tekintetében nem teremtenek ellentmondást. A hegységek azonban e tekintetben kivételek, mert nagy városokat ritkán találunk bennök. Abban az esetben tehát, ha a hegység fekvése és iránya kedvez a védelemnek, szükséges lesz a keresztülhúzó utakat és szorosokat kisebb erődökkel elzárni. Ezeket az egyoldalú rendeltetésű záróműveket kevés költséggel építik; a költségeseket, vagyis a nagy várakat, mint fontos fegyverhelyeket, a síkság már jelzett alkalmas pontjain emelik.

Mostanáig nem voltunk figyelemmel a politikai határra, nem beszéltünk az erődítések vonalának mértani alakzatáról s nem emlékeztünk meg a várak fekvésének többi földrajzi vonatkozásáról, mert azt hisszük, hogy a leglényegesebb feltételeket kell először felemlíteni s hogy sok esetben, különösen kis államokban, a jelzett feltételek szem előtt tartásával emelt várak mindenféle várakozásnak megfelelnek. De most már szükséges róluk értekezni, mert nagy kiterjedésű országoknál előfordulhat és elő is fordul, hogy vagy igen sok jelentékeny városuk és utjuk van, vagy pedig megfordítva, jelentékeny városokban nagyon is szűkölködnek, hogy gazdag nép lakja őket és a már meglévő várak mellé még újakat akarnak emelni, vagy megfordítva, minthogy szegény nép lakja, kevés várral kell megelégedniök.

Amidőn az emelendő várak száma nem vág össze a jelentékeny városok számával, vagy azért, mert az utóbbiak a kelletténél számosabbak, vagy ritkábbak, vagy pedig mert a szükséges pénzeszköz nem áll rendelkezésre, a várak helyzetére nézve más szempontok is lesznek irányadók.

A mondott esetekben a következő kérdésekkel kell tisztába jönnünk :

1. Ha a két országot összekötő összes országúton mindenhol nem akarunk várakat építeni, mely országúton emeljünk várat vagy várakat ?

2. Vajjon a várak csak a határszélen, vagy pedig az egész ország területén emeltessenek-e ?

3. Vajjon egyenletesen, vagy pedig csoportszerűen szétosztva építtessük-e azokat ?

4. Mely földrajzi viszonyokat kell a várépítésnél tekintetbe vennünk ?

A mértani alakzatból levezethető többi kérdések, például : vajjon a várak több sorban egymás mögött, vagy egymás mellett, továbbá saktáblaszerű, egyenes, kiugró vagy visszahúzódo rendben emeltessenek-e, pusztán elméncdedések és oly alárendelt jelentőségűek, hogy a többiek mellett nem tárgyalhatók s mi itten csak azért hoztuk szóba, mert az idevágó

irodalomban e nyomorúságos dolgoknak túlságos nagy fontosságot tulajdonítanak.

Az első kérdést teljesen megvilágítandó, csak Dél-Németországnak Franciaországhoz vagyis a felső Rajnához való viszonyára emlékeztetünk.

Ha ezt a területet oly egésznek képzelnök, melynek megerősítését, tekintet nélkül az egyes államokra, hadászatiilag kellene megállapítani, nagy zavarban lennénk, amennyiben a Rajnától számos és kitünő műút vezet Franciaország, Bajorország és Ausztria belsejébe. Igaz, hogy e területen számos várost találunk, melyek nagyság tekintetében a többieket felülmúlják, mint aminők például Nürnberg, Würzburg, Ulm, Augsburg, München; de ha mindannyit megerősíteni nem akarnók, melyek mellett döntsünk? És azután, ha a legnagyobb s leggazdagabb városok erődítését tartjuk is szem előtt, mégsem szabad elfeledkeznünk arról, hogy annál a nagy távolságnál fogva, mely Nürnberg és München között van, az elsőnek az utóbbtól észrevehetően eltérő hadászati vonatkozása lesz és ezért mindenkor felmerül az a kérdés, vajjon nem lenne-e célszerűbb Nürnberg helyett egy Münchenhez közelebb fekvő, bár jelentéktelenebb pontot megerősíteni.

Az efféle elhatározás, vagyis az első kérdésre adandó felelet tekintetében az általános védelmi tervezettől s a támadó pont megválasztásáról szóló fejezetünkre utalunk. A várakat ott építsük, ahol támadásnak leginkább ki vagyunk téve.

Az ellenséges országból hozzánk vezető sok főút közül tehát azt válasszuk, mely a legegyszerűbben fut országunk szívéhez, vagy azt, mely az ellenség élelmezését megkönnyíti, amennyiben termékeny területeken vagy hajózható folyamok mentén vezet.

A támadó azután azokra a várakra bukkanva, amelyek ezeken az utakon épültek, azokat vagy körülzárolja s esetleg ostromolja, vagy pedig mellettük elvonulva, kiteszi magát a védő legtermészetesebb oldalozó hatásának.

Vegyük Bécsét kiindulási pontul. Ez a város Dél-Németország szíve lévén, ennek Franciaországhoz való vonatkozásban, tehát Svájcot és Olaszországot semlegesnek képzelve, a Münchennél vagy Augsburgnál épített főerősség jobban felel meg, mint egy Nürnberget vagy Würzburgot körülkerítő vár.

És ha még egyidejűleg a Svájból Tirolon keresztül vezető és az Olaszországból húzódó utakat is tekintetbe vesszük, úgy München vagy Augsburgnak feltétlenül oda kell ítélnünk az elsőbbséget, mert e két hely még a mondott esetben is fog némi hatást kifejteni, holott Würzburg és Nürnberg már teljesen hatástalanok maradnának.

Most a második kérdéshez fordulunk, megállapítandó, vajjon a várak a határszélen fekdjenek-e, vagy pedig az egész országon végig húzódnak-e?

Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy ez a kérdés kis államoknál nem jön tekintetbe, mert amit mi hadászati szempontból *határnak* nevezünk, az a kis állam területével egybeesik; ámde minél nagyobb az állam, annál szükségesebb lesz e kérdés tisztázása.

Tagadhatlanul a legtermészetesebb felelet az lenne, hogy a várak a határra valók, mert feladatuk abban áll, hogy megvédjék az államot; ez pedig akkor van megoltalmazva, ha a határt megvédik. De ezt az általános megállapítást igen sok körülmény korlátozza, amint az a következő szemléletből kitűnik.

Minden védelem, mely főképen idegen segílyre számít, nagy súlyt fektet az időnyerésre; az ily védelem nem veszi igénybe a visszlökést, de lassú cselekvésre szánja magát, mert mint mondtuk, főcélja nem az ellenség gyengítése, hanem az időnyerés. Ezt szem előtt tartva, valamint minden körülményt egyforma értékűnek feltételezve, az a várrendszer lesz előnyös, mely az országon végighúzódik és nagy területet bekerít, mert a dolog természetéből kifolyólag több ideig tartja magát, vagyis lassabban foglalható el, mint az, mely csak a határon sűrű vonalban csoportosulva összeszorul.

Ellenmondás, botorság lenne a várakat csakis a határra építeni oly esetekben is, amidőn az ellenséget azoknak a hátrányoknak felhasználásával akarjuk legyőzni, melyek az ő összekötő vonalának túlságos hosszából és fenntartásának nehézségeiből keletkeznek, vagyis oly országokban, ahol erre a visszahatásra nagyon is lehet számítani.

Ha még ehhez hozzátesszük, hogy ha csak a körülmények engedik, a főváros megerősítése mindenkor fődolog marad; hogy elveink szerint a tartományok fő- és kereskedelmi városai, nemkülönb az országot átszelő folyamok, hegységek s más szakaszok szintén megerősítendők; hogy vannak az ország belsejében oly városok is, melyek megerősítésére a természet egyenesen felhív bennünket; hogy bizonyos hadsereg-intézmények: például fegyvergyárak, célszerűen csakis az ország belsejében lehetnek, könnyen beláthatjuk, hogy száz okunk van várakat az ország belsejében is építeni.

Ezért az a véleményünk, hogy azok az államok, melyek sok várat építhetnek, azok nagyobb részét teljes joggal a határon helyezték el, de nagy hibát követnének el, ha az országot azoktól üresen hagynák.

Franciaország például ily hibát követett el.¹

A várhelykérdés eldöntése körül egyébként nagy kételyek támadhatnak akkor is, ha a határon, illetőleg határtartományban jelentékeny városokat nem találunk, amint ezt Dél-Németországban látjuk, ahol a sváb tartományok nagy városokat tényleg nélkülöznek. A kételyeket általános indokokkal egyszersmindenkorra eloszlatni nem tartjuk szükségesnek (és

¹ Immár nem!

lehetőnek) és azt hisszük, hogy e felmerülő esetekben az individuális helyzetnek kell döntenie; egyébként pedig e tekintetben e fejezet zárómegjegyzéseire utalunk.

Az a harmadik kérdés, vajjon a várak csoportszerűen vagy pedig a területen egyenletesen szétszórva építtessenek-e, mindent megfontolva, csak ritkán fordul elő.

A kérdés megvitatása korántsem hiábavaló dolog, mert 2, 3 vagy 4 várból alkotott oly csoport, melyben az egyes várak a központtól csak néhány napi menetire vannak, annyira erőssé teszi e pontot, illetőleg az ott levő hadsereget, hogy nagy kísérletbe jövünk ily hadászati basztiont alkotni.

A negyedik kérdés, mint emlékezünk, a kiválasztandó pont egyéb földrajzi vonatkozásait öleli fel.

Azt már mondtuk, hogy a főtékintetekből kifolyólag a tenger, folyam vagy folyó partján és a hegységben épült vár kétszeres hatást fejt ki; most még a többi körülményeket vesszük figyelembe.

Ha a várnak közvetlen a folyam mellett helye nem lenne, azt ne annak közelében, de attól 75—90 kilométernyi távolságban építsük, mert a folyam kettévágja, szétrombolja a vár hatáskörét mindazokban a vonatkozásokban, melyeket felsoroltunk.¹

A hegységben építendő várra nézve az előbb mondott nem áll, mert a hegység a nagy és kis tömegek mozgását nem szorítja egyes pontokra, mint a folyam. A hegységnek az ellenség felé eső oldalán azonban ne telepítsük a várakat igen közel a hegységhez, mert ebben az esetben nehéz lesz azt az ostromlás alól felmenteni. A várat legcélszerűbb a hegység innenső oldalán felépíteni, mivel a hegység keresztülszelvén az ellenség összekötő vonalát, az ostromlás nehezzé válik. Emlékezzünk az 1758-iki Olmützre.

Megközelíthetlen erdők és mocsarak a folyammal hasonló vonatkozásokat nyújtanak.

Sokszor vitatkoztak arról is, vajjon megközelíthetlen helyzetű városokat célszerű-e vagy sem várakká átépíteni?

Nézetünk szerint az ilyen pontok, mivel megerősítésük és védelmük kevés költséget kíván s sokszor a bevehetlenségig erőssé tehetőek s mivel a vár szolgálata inkább szenvedőleges, mint cselekvő természetű, megérdemlik a megerősítést és arra az állításra, hogy könnyen elzárhatóak, nagy súlyt ne fektessünk.

Ha most végezetül az országerődítésnek ismét kifejtett egyszerű rendszerére visszapillantunk, állíthatjuk, hogy rendszerünk nagy, tartós és az állam alapjával közvetlenül összeköttetésben levő dolgokra és körülményekre támaszkodik s hogy abban nem találjuk nyomát a háború felől alkotott mulandó divatnézeteknek, képzelt hadászati finomságoknak, a pillanat egyéni

¹ Philippsburg a rosszul fekvő várak példája volt s egy bamba emberhez hasonlított, aki orrát közvetlen a falhoz dugja.

szükségleteinek, amelyeknek figyelembevétele a sok száz évre épített váraknál sok nyomort okozó hiba volna.

A sziléziai Silberberg, melyet II. Frigyes a Szudetek egyik tetőjén épített, megváltozott viszonyok folytán korábbi jelentőségét és rendeltetését majdnem teljesen elvesztette; holott Boroszló, ha hatalmas várrá alakították volna, minden körülmények között úgy a franciák, mint oroszok, lengyelek és osztrákok ellenében véges-végig megtartja jelentőségét.

Olvasóink nem fogják elfeledni, hogy szemléletünk megírásánál nem azt tartottuk szem előtt, hogy valamely állam egy egészen új várrendszert épít, mivel ez az eset csak ritkán vagy sohasem fordul elő, de azt, hogy egyes várakat kell majd építeni, melyeknél irányelveink egyikét vagy másikat tekintetbe kell venni.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A védő állás.

A csatavívás céljából elfoglalt állás, mely a vidéket, illetőleg terepet erősítő eszközül veszi igénybe: védőállás, tekintet nélkül arra, vajjon az állás birtokosai támadólag vagy védőleg járnak-e el. Ez a fogalommeghatározás a védelemről kifejtett általános nézetünkéből folyik.

Tulajdonképen azonban védőállásnak lehetne elnevezni minden állást, amelyet az ellenség ellen előnyomuló hadsereg csatavívás céljából elfoglal, ha az ellenség abban felkeresné. A középkorban minden csata a menettáborral szemben menetállásnak nevezhető ily állásban folyt le. Mi ehelyütt nem ezekről beszélünk. A védőállásnak fogalomszerűleg egészen más valaminek kell lenni.

Nyilvánvaló, hogy a közönséges állásokban történő döntéseknél főleg az *idő* szerepel főtényezőként; a hadseregek egymás ellen nyomulnak, hogy találkozzanak; a találkozóhely mellékes és csak azt a követelményt támasztjuk irányában, hogy hasznavehetetlen ne legyen. A tulajdonképeni védőállásnál azonban a *hely* a főtényező, azt célozván, hogy *ezen a helyen* és nem máson, illetőleg főleg e hely által történjék a döntés.

A következőkben az utóbbi célzattal elfoglalt állást tartjuk szem előtt.

A védőállás helyének kettős vonatkozása van. Először is az ott felállított csapatnak bizonyos általános hatást biztosít, azután pedig az ott felállított csapat küzdő erejét növeli, röviden: a hely hadászati és harcászati hatást fejt ki.

A »védő állás« kifejezése alapján véve csak a harcászati vonatkozásból származik, mert a hadászati vonatkozás: vagyis, hogy az e helyen felállított haderő már pusztán jelenlétével is megvédelmezi a területet, illetőleg országot a támadó eljárással egybekötött védelemre is illik.

A védőállás hadászati hatását kimerítően csak a hadszínhely védelmének megbeszélésénél fejthetjük ki s e helyen csak annyiban emlékezhünk meg róla, amennyiben ez már most lehetséges. Evégből mindenekelőtt két egymással gyakran felcserélt fogalommal kell tisztában lennünk, tudniillik a *megkerülés* és az *elkerülés* fogalmával.

Valamely állás megkerülése csakis az arcvonal megkerülésére vonatkozik s vagy azért történik, hogy az állást oldalról, esetleg hátból támadjuk meg, vagy pedig azért, hogy a védő összekötő és visszavonuló vonalát elvágjuk.

Az első, vagyis az oldal- és háttámadás harcászati természetű lévén, az erősnek nevezendő állástól megkívánjuk, hogy tekintettel a csapatok nagy mozgékonyására, valamint arra, hogy a támadó terve többé-kevésbé mindig a megkerülésre és az átkaroló harcra irányul, erős arcvonal mellett, erős oldala és háta legyen, vagy ha az utóbbi nem lehetséges, legalább is a helyes ütközetcsoportosítást engedje meg. A harcászati követelménynek megfelelő állás a megkerüléssel szemben sem lesz hatálytalan és a védelmezőnek a vívandó csatánál tényleg azt az előnyt nyújtja, amelyet az tőle elvár.

A második, vagyis a visszavonuló és összekötő vonal elvágását célzó megkerülés hadászati vonatkozás lévén, a jó védőállástól elvárjuk, hogy az e fajta megkerülést kibírja, sőt e tekintetben az ellenséget felülmúlja. Mindkét dolog az állás előnyös helyzetétől, vagyis a szemközt lévő összekötő vonalaknak a védőre kedvező viszonyától függ. A jó állást tehát a hadászati megkerülés sem teszi hatálytalaná, amennyiben ha a követelményeknek megfelel, a mondott eljárással élő ellenséget legalább is semlegesíti. Ennyit a megkerülésről. Nézzük az elkerülést.

Ha a támadó célját anélkül hogy a védőállást foglalt ellenséggel törődnék, főserégével egy más úton előnyomulva követi, ez esetben ennek állását elkerüli; mit ha a támadó büntetlenül tehet, bennünket legott arra kényszerít, hogy hatálytalaná vált állásunkat odahagyjuk.

Talán nincs állás a világon, melyet szószerinti értelemben elkerülni ne lehetne, mert a perekopi földszorosféle eseteket ritkaságuknál fogva nem vehetjük tekintetbe. Az elkerülés lehetetlenségét tehát az elkerüléssel járó hátrányokra kell vonatkoztatnunk. Hogy e hátrányok miben állanak, a huszonkettedik fejezetben fogjuk tüzetesen kifejteni; legyenek azok kicsinyek vagy nagyok, mindenesetre egyenértékűek az elmaradt harcászati hatással és ezzel közösen alkotják az állás célját.

Az eddig elmondottakból a jó védőállásnak két hadászati tulajdonságára következtethetünk, nevezetesen:

1. hogy azt elkerülni nem lehet,
2. hogy az összekötő vonalakért való küzdelemben a védőnek nyújt előnyt.

Ezekhez a tulajdonságokhoz még más két hadászati tulajdonságot kívánunk, jelesen:

3. hogy az összekötő vonalak viszonya az ütközet alakzatára is előnyösen hasson ; és

4. hogy a vidék általános befolyása kedvező legyen.

A 3. alatti követelményt azért támasztjuk, mert az összekötő vonalak viszonya nemcsak az állás elkerülését és az élelmezés megszakítását teszi lehetővé, de a csata sorsára is befolyhat. A védő rézsútos visszavonuló vonala például könnyűvé teszi a támadónak a harcászati megkerülést, holott megnehezíti a saját harcászati mozdulatokat. Itt meg kell azonban jegyeznünk, hogy az összekötő vonalra vonatkozó ferde felállítás sokszor nem a harcászat hibája, de a hibás hadászati pont következménye. Így például a ferde felállítás akkor, amidőn az útvonal az állás környékén irányt változtat (mint 1812-ben Borodinónál) ki sem kerülhető. A támadó ebben az esetben már eredetileg abban az irányban van, mely megkerülésünkre vezet, anélkül hogy öneki *merőleges állásáról le kellene térnie*. Hasonlóképen hátrányt jelentene a védőre, ha öneki csak egy, a támadónak pedig több visszavonuló útja volna ; ebben az esetben a védő harcászati művészete nem ellensúlyozhatja a mostoha hadászati viszonyok okozta hátrányokat.

A 4. alatt említett követelményt pedig azért hangoztattuk, mert a többi vonatkozások tekintetében hátrányos vidék, a terep leggondosabb kiválasztását, a harcászati eszközök legcélszerűbb alkalmazását is illuzóriussá teszi. Ezt kikerülendő :

1. A védő oly állást válasszon, mely az ellenfél viszonyaiba való bepillantást és következképp a leggyorsabb és legcélszerűbb megrohanását teszi lehetővé ; és viszont a támadó megközelítését akadályozza, megnehezíti. Ellenben kerülje : azokat a pontokat, melyek *uralkodó* vidék befolyása alatt állanak ; a legtöbb állást a hegységben ; az oly állást, melynek oldalában valamely hegység van, amennyiben az utóbbi nem az *elkerülést*, mert ez nehéz, de a *megkerülést* megkönnyíti ; hasonlóképen oly állásokat, melyek előtt közeli hegyek terülnek el, stb. (Az ily állások azonban, amint a hegyi háborút tárgyaló fejezetekben tüzetesen meglátjuk, oly előnyökkel is dicsekedhetnek, például ha mögöttük egy hegység fekszik, melyek azokat a legkitünőbb védőállásokká minősítik.)

2. A védő oly állást válasszon, mely a hadsereg jellegének (összeállításának) leginkább megfelel. A nagyszámú lovasságból álló hadsereg a nyílt vidéket, a lovasságot, esetleg tüzérséget is nélkülöző, de harcedzett tájismerő gyalogságból álló hadsereg a nehezebb vidéket keresse fel.

Ezek után a védőállás helyének harcászati hatását, illetőleg e hatás összeredményét tárgyaljuk, minthogy csak az összeredmény hadászati tényező.

Az állástól, melyben az ellenség támadását bevárjuk, megköveteljük, hogy a küzdő erő hatását jelentékenyen növelje, szóval : a meglevő erőt sokszorosítsa. Ahol a természet nem hatványozza kellő mértékben erőinket, ott az elsáncoló művészethez folyamodunk. Ily módon nem ritkán történik, hogy

erőnk egyik vagy másik része és visszhatáskép sokszor az egész erő is legyőzhetlenné, megtámadhatatlanná válik. Ez utóbbi természetesen egészen más eredményhez vezet, mint egy nem túlerős állásban vívott csata.

Bizonyos nem túlerős állásban előnyös feltételek mellett *csatát akarunk vívni* s e csatával a hadjárat sorsát eldönteni; túlerős állás vételével ellenben csata nélkül akarunk eredményhez jutni, más módon akarván gyengíteni az ellenséget.

A két esetet tehát jól meg kell különböztetnünk egymástól és az utóbbiról: az úgynevezett *erős állásról* a következő fejezetben kívánunk beszélni.

Az ehelyütt szóba kerülő védőállás tehát, amint fentebb említők, csak egy előnyös feltételeket mutató csatateret lehet, melyhez *túlzott* követelményeket fűznünk nem szabad.

Ezt előre bocsájtva, először azt kell kérdeznünk, vajjon mily erős legyen az ilyen állás?

A csatateret annál erősebb legyen, minél elszántabb a támadó; ennél fogva az állás erejének megállapítása egyéni esettől függ. Erősebb mellvédek mögé húzódhatunk, sőt kell is húzódunk, ha egy Napoleon ellen küzdünk, mint akkor, ha egy Daun vagy Schwarzenberg áll szemben velünk.

Általában véve azonban az állás erejének meghatározásánál annak a kérdésnek eldöntése lesz mértékadó, hogy 1. az ellenséges támadás, mely alakzata legalkalmasabb reánk nézve, és 2. mily állás felel meg leginkább célunknak.

1-hez. A támadó irány mérlegelésének szükségét bebizonyítandó csak azt az egyet említjük, hogy igen erős arcvonal, mely a saját csapatoknak más ponton való alkalmazását teszi lehetővé, tehát absztrakte véve előnnyel jár, mitsem ér, ha az ellenség ennek következtében oly támadó alakzattal él, mely reánk nézve hátrányos.

Ha tehát például egy jelentékeny folyam mögött óhajtunk állást foglalni és azt meg akarjuk erősíteni, az alkalmazandó rendszabályok tekintetében legelőször is azzal kell tisztába jönnünk, hogy a bal- vagy jobboldalunkba intézendő támadás előnyösebb-e reánk nézve, mert nyilvánvaló, hogy az ellenséget az erős arcvonal egyik vagy másik, talán mindkét irányban való megkerülésre, illetőleg arcváltásra kényszeríti. Stb., stb.

2-höz. Ami azt a kérdést illeti, hogy mily állás felel meg leginkább célunknak, válaszunk a következő:

Az állás annál megfelelőbb, minél kevésbé árulja el természetes erejét, és minél alkalmasabb meglepő ütközetek színrehozatalára. Amiként elv, hogy az ellenség előtt eltitkoljuk csapataink erejét, cselekvésünk irányát, épúgy azon kell lennünk, hogy a támadót a terepalkatból húzandó előny felől is homályban tartsuk. Ezt persze csak egy bizonyos fokig érhetjük el s talán egy sajátos, eddig alig használt eljárást kíván.

Részünkről a kitűnő védőállást, melyet rendszerint a hulámos, mérsékelt kultivált vidéken találunk, valamint a védőállás felhasználását a következőképen képzeljük:

A csatatér, a csapatok szabad mozgását s használatát elősegítő s az ellenség felett nagy túlsúlyt biztosító jelentékeny vár közelében oly helyen válasszuk, melynek akadályai az ellenség működését megnehezítik, de lehetetlenné nem teszik ; a csatatér gyenge pontjait sáncokkal célirányosan erősítsük meg s e sáncokkal az ütközet alakzatát nagy vonalakban állapítsuk meg.

Ha azután a csatatér pontos ismeretéből az ellenség ez irányban való tájékozatlanságából olyképen húzunk hasznot, hogy mi rendszabályainkat jobban eltitkoljuk, mint a támadó az övéit, szóval : a meglepés eszközei és használata körül fölényt mutatunk, úgy a terep döntő módon idézi elő a sikert, a támadó tönkremegy anélkül, hogy vereségének okaival tisztában lenne.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Erős várszerű állások és elsáncolt táborok.

Előbbi fejezetünkben kijelentettük, hogy a természet s művészet közreműködésével úgyszólván elfoglalhatlanná tett állások az »előnyös csatatér« jelentőségét elveszítik, de helyette sajátos jelentőséget nyernek. E fejezetben az ilyen — várszerű természetüknél fogva — »erős«-nek, »várszerű«-nek nevezett állások sajátlagosságait fogjuk megvizsgálni.

Várszerű állásokat, kivéven elsáncolt táborokat várak környékén, pusztán sáncolások nem egy könnyen hoznak létre ; de még kevésbé természetes akadályok. Természet és művészet együttesen alkotják azokat ; és ezért gyakran »elsáncolt táborok«, »elsáncolt állások« névvel is jelöltetnek ; ami azonban könnyen fogalomzavart okozhat, amennyiben ezzel az elnevezéssel minden többé-kevésbé elsáncolt állást is lehet jelölni, noha ezek a szóbanforgó állások természetétől lényegesen különböznek.

A várszerű állás célja az, hogy a benne felállított csapatot majdnem megtámadhatlanná tegye, vagy azért, hogy egy bizonyos terület közvetlen biztosítsa, vagy azért, hogy a *csapat* más módon és közvetve védhesse meg az országot.

Az először említett célnak a korábbi háborúkban, jelesen a francia határon az úgynevezett *vonat*, az utóbbinak a várak közelében épített s minden oldal felé arcot mutató *elsáncolt tábor* felelt meg.

A *vonat* telepítése mellett a következőképen érveltek:

Ha valamely állást az arcvonalban sáncok és egyéb akadályok emelésével oly erőssé teszünk, hogy az arctámadás lehetetlenné válik, a támadót oldal- vagy háttámadásra ; vagyis megkerülésre szorítjuk ; minél hosszabb az állás arcvonala, annál messzebbre kell az ellenségnek kerülni ; de minél messzebbre kerül az ellenség, annál könnyebb a megkerülést akadályozni, mert minden megkerülés némi nehézséggel jár, s e nehézség az eredeti iránytól való eltérés arányában növekszik.

Ha már most sáncok stb. építésével erőssé tett hosszú arcvonal szárnyait természetes akadályokra támasztjuk, a megkerülést, illetőleg oldal- és háttámadást is lehetetlenné tesszük, s ekként egy jelentékeny nagyságú területet közvetlen módon fedezhetünk.

Ily okoskodás alapján keletkezett az elzászi vonal, mely jobbszárnyával a Rajnára, balszárnyával a Vogézekre, továbbá a 112 kilométer hosszú flandriai vonal, amely jobbszárnyával a Schelda folyóra és Tournay erődre, balszárnyával a tengerre támaszkodott.

Az elsáncolt tábor érdekében pedig így érveltek :

Abban az esetben, ha a terület közvetlen védelmére egy hosszú, erős arccal és szárnytámaszokkal rendelkező vonal nem volna létesíthető a közvetett védelem céljából egy minden oldal felé arcot mutató, tehát meg nem kerülhető művet kell alkotnunk.

Ez az alkotmány, mely ugyan elkerülhető, de meg nem kerülhető, a csapatot oltalmazza s lehetőséget nyújt arra nézve, hogy a magát fenntartó csapat az országot is megtarthassa.

A vonal és elsáncolt tábor keletkezésére vonatkozó nézeteket elmondván, a következőkben valódi értéküket kívánjuk megállapítani, megjegyezvén, hogy amennyiben az úgynevezett »erős állások« és »várak környékén emelt elsáncolt táborok« között szerintünk különbség van, tárgyalásunkban először a *vonalról*, másodsor az *erős állásról*, harmadszor *várak környékén emelt, elsáncolt táborokról* külön-külön emlékezünk meg.

1. *A vonalak.* Ezek a kordon-háború legkárosabb nemét idézik elő ; a vonal mentén emelt vagy már meglévő akadályok önmagukban véve mitsem érnek ; értékük csak akkor lesz, ha erős tűzzel védelmezi őket. Mivel pedig a hadsereg erős tűzzel csak egy csekély kiterjedésű vonalat képes megvédelmezni, a vonalak nagy kiterjedésű országot teljesen nem fedezhetnek, vagy pedig a hadsereg nem lesz abban a helyzetben, hogy minden ponton egyenlő erősen védelmezze azt. Igaz, hogy már korábban is rájöttek erre és a vonal védelmét olyképen rendezték be, hogy csak bizonyos pontokat szállottak meg, holott a többit csak megfigyelték és a tartalékokat hátul tartották, mint azt egy nem túl hosszú folyam védelménél szokás tenni. Ámde az ilyen eljárás a vonal természetével ellenkezik ; mert ha a természetes terepakadályok oly nagyok, hogy ezt a védelmi eljárást megengedik, a sáncok hiábavalók, sőt veszélyesek, amennyiben az említett védelmi eljárás legkevésbé sem helyi természetű, holott a sáncok kizárólagosan helyi védelmet igényelnek ; ha pedig a sáncok a főakadályok, világos, hogy azok *meg nem szállott állapotban* vajmi keveset használnak. Mit használ egy 5 vagy 8 méter mély árok, mit egy 5—6 méter magas bástya védelem nélkül a sok ezer támadó egyesült erőlködése ellenében ? Világos tehát, hogy ezeket a vonalakat, ha rövidek és következképpen aránylag erősen tartják megszállva, *meg lehet kerülni*, ha pedig nagy kiterjedésűek és gyengén vé-

delmezik őket, arcban könnyen megtámadhatók és elfoglalhatók.

Ezenkívül egy nem kevésbé jelentékeny hátránya e vonalaknak az, hogy a védő csapatot helyi védelemre szorítja és mozgási szabadságát korlátozza ; a védő csapatok röghöz kötve a vállalkozó támadó ellenében mit sem tehetnek.

Ha a vonalak az újabbkori háborúban mégis elég sokáig tartották magukat, ennek okát a gyengített hadi elemben találjuk, melynek a látszólagos nehézség is annyit imponált, mint a valódi. Egyébként nem szabad elfelednünk, hogy a vonalak a legtöbb háborúban portyázások ellenében, tehát csak alárendelt szerepben alkalmaztattak ; és ha e szerepükben némi hatást mutattak fel, rögtön azt kell kérdeznünk, mennyivel hasznosabb dolgot művelhettek volna más pontokon a védelmükre rendelt csapatok. A legújabb háborúban a vonalakról már nem volt szó s nagyon kételkedünk, hogy valamikor még alkalmazásba jöhetnének.

2. *Az állások.* Valamely terület védelme mindaddig folyik, míg a védelemre rendelt csapat tartja magát és akkor szűnik meg, ha a védő a területről elvonul vagy megadja magát.

Az ellenséghez képest nagyon gyenge csapat a védelmezendő területen azonban csak úgy tarthatja magát, ha valamely olyan erős, megtámadhatatlan állásba húzódik, mely a csapatot az ellenség fegyverétől megóvjaa.

Az ilyen állást, mely, mint már említettük, minden oldal felé arcot mutat, szükségképen nagy kiterjedésűvé kell tennünk, mert ez abban az esetben, ha kiterjedése mértékeül a csapatok harcászati felállításának közönséges szélességét vesszük, oly kis területet foglal el, különösen akkor, ha a védő csapatnak gyenge létszáma van, hogy még a legerősebb sáncolások mellett is gyorsan és könnyen eshetik a támadó birtokába ; de mivel másrészt a nagy kiterjedésű állást az elsáncolás művészete egymagában bevehetetlenné nem teheti, alapfeltétel, hogy az ilyen tábor oly terepen rendezzék be, melynek természetes akadályai részint megközelíthetlenné, részint nehezen megközelíthetővé teszik. Ahol kedvező terep nincs, ott az említett minőségű tábor nem rendezhető be.

Ezzel a szemlélődéssel a tábor, illetőleg az »erős állás« hadászati jelentőségének harcászati előfeltételeire mutattunk ; e tekintetben példa gyanánt szolgálnak : Pirna, Bunzelwitz, Colberg, Torres-Vedras és Drissa.

Az erős állás hadászati jelentőségének egy másik, de már hadászati előfeltétele az, hogy a táborban lévő csapatnak annyi élelmi készlete legyen, amennyi idő a tábor hatásának kifejtéséhez szükséges.

A kellő minőségű élelem biztosítva lesz : 1. ha az állás háta mögött kikötő van, mint például Colberg és Torres-Vedras mögött ; 2. ha az állás valamely várral áll összeköttetésben, mint például Bunzelwitz és Pirna ; 3. ha az állás belsejében az élelmi készletet már eleve felhalmozták, mint például

Drissában. Csakis az első esetben, vagyis ha az állás háta mögött kikötővel rendelkezünk, biztosítjuk az élelmezést korlátlan időre; a második és harmadik esetben ezt már nem tehetjük és bizonyos időn túl élelmezés tekintetében nagy veszély környezhet bennünket. Ebből az következik, hogy az élelmezés nehézsége gyakran nem fogja megengedni az oly pontok igénybevételét, melyek helyzetüknél fogva egyébként igen előnyösek lehetnek.

Ezek után a szóban forgó állás előnyeit s veszélyeit, szóval hadászati hatását méltatandó, mindenekelőtt azzal jöjjünk tisztába, hogy a támadó mily eszközöket alkalmazhat az állás ellen?

a) A támadó az erős állást vagy egészen elkerülheti, vagy vállalatát tovább folytatva, az állás megfigyelésére többkevesebb csapatot hagy hátra.

Mindkét eset más elbírálás alá esik akkor, ha az elsáncolt tábornak a főerő, más alá akkor, ha azt egy alárendelt erő tartja megszállva.

Ha az elsáncolt tábornak a főerő tartja megszállva, az elkerülés a támadónak csakis akkor használhat némileg, ha hadászati alapja és összekötő vonalának helyzete oly erős, hogy valamely más *döntő fontosságú* tárgy, például egy vár, főváros stb. ellen hadászati oldala megtámadtatásának veszélye nélkül működhethet.

Ha már most ebből a védő főereje által elfoglalt erős állás hatóképességére visszafelé következtetünk, mondhatjuk: hogy az állás hatóképes csak akkor lesz, ha a mellette egy más hadműveleti tárgy kedvéért elvonuló támadót egy ártalmatlan ponton úgyszólván leköti, vagy pedig ha a támadó számára az álláson kívül fontosabb jelentőségű támadási tárgy nem akad. Abban az esetben, ha a támadó egy más és döntő fontosságú tárgyat megtámadhat anélkül, hogy hadászati oldala e műveletnél veszélyeztetné, az állás vagy épenséggel nem tartható, vagy csak abban a gyenge reményben, hogy talán a támadó az állásnak — helytelen okoskodásból kiindulva — jelentőséget tulajdonít, ebben az esetben azonban mindig kitésszük magunkat annak a veszélynek, hogy reményünkben csalódva, a valóban megtámadott tárgy segítségével elkészünk.

Ha azonban az állást valamely alárendelt erő tartja megszállva, a támadó mindig talál egy más jelentékeny hadműveleti tárgyat, jelesen pedig magát az ellenséges főerőt; ebben az esetben az állás kizárólagosan csak az ellenséges hadászati oldalra kifejtendő kisebb-nagyobb hatásra van szorítva.

b) A támadó az állást, ha mellette nem mer elvonulni, körülzárolhatja és kiéheztetheti. Ez két feltétel mellett történhetik: az első az, hogy az állás szabad háttal ne rendelkezék, a második pedig, hogy a támadónak elegendő ereje legyen. Ha e két feltétel megvan, a támadó az erős állás által egy ideig semlegesíttetné ugyan, de a körülzárolt védő erő a semlegesítés árán tönkre is menne.

Ebből az következik, hogy a főerőt egy erős állásban csak akkor helyezhetjük el :

α) ha biztosított hátunk van (Torres-Vedras),

β) ha bizonyosak vagyunk afelől, hogy az ellenséges erő nem elegendő a teljes körülrzésra, mert ez esetben képesítve volnánk egy kirohanással az ellenséges erőt részletenként megverni ; végre

γ) ha felmentésre számíthatunk, miként a szászok 1756-ban Pirnánál, miként Károly herceg 1757-ben Prágánál.

Amidőn ismételten hangsúlyozzuk, hogy az erős állásnak megszállása a főerővel e három feltétel egyikéhez okvetlenül kötve van, megjegyezzük, hogy a két utóbbi feltételnek problematikus értéke van.

De ha csak alárendelt seregestről van szó, melyet az összesség érdekében feláldozhatunk, a fentemlített feltételek elesnek s csak az a kérdés marad fenn, hogy a hozandó áldozattal egy nagyobb bajt elhárítunk-e? Ez ritkán ugyan, de végtére megtörténhetik. Hiszen csak a pirnai elsáncolt tábornak tudható be, hogy Frigyes Csehországot 1756-ban, amidőn az osztrákok teljesen készületlen állapotban voltak, meg nem támadta s el nem foglalta. A Pirnánál kapitulált 17.000 főnyi seregetest elvesztése tehát, tekintetbe véve a megemelt tartományt s egyéb erőt, nagy áldozatnak nem volt mondható.

c) Ha a támadó az erős állást el nem kerülheti, teljesen körül nem zárolhatja, ki nem éhezetheti, akkor nem marad számára más hátra, mint az állás előtt megállani olyformán, mint például az eb egy sereg csirke előtt és nem tehet mást, minthogy kisebb különítmények szárnyrabocsátásával az országban terjeszkedik és ezekben a kisebb előnyökben megnyugodva a terület birtokának eldöntését a jövőre bízza. Ebben az esetben az állás megfelelt feladatának.

3. *Váarak környékén emelt elsáncolt táborok.* Ezek annyiban tartoznak az elsáncolt állások osztályába, amennyiben céljuk nem az, hogy területet, hanem hogy a csapatot oltalmazzák ellenséges támadások elől, de másrészt abban különböznek az elsáncolt állásoktól, hogy a várral együtt egy elválaszthatlan egészet alkotva, nagyobb erejük van s ennek folytán még a következő különleges céljuk lehet :

a) Hogy a vár ostromlását lehetetlenné vagy legalább nehezzé tegyék. Ez a cél csak akkor érdemli meg a csapatok esetleges feláldozását, ha a vár egy el nem zárható kikötőt fedez ; más esetekben tartani lehet attól, hogy a vár sokkal hamarabb lesz kiéheztetve, semmint a tetemes haderő elvesztése egyenértékű nyereséget hozhatna.

b) Hogy kisebb seregetestek számára erős állásul szolgáljon. Az ily táborban levő 4—5000 emberből álló seregetest legyőzhetlenné lehet, míg a szabadban emelt legerősebb táborban vajmi hamar áldozatul esnék.

c) Hogy kevés benső erővel rendelkező csapatok, például

újoncok és népfelkelő csapatok gyülekeztetésére és kiképezte-
tésük biztosítására szolgáljon.

Ezekből látjuk, hogy e táborok igen használhatók lenné-
nek, ha nem volna meg ez az rendkívüli hátrányuk, hogy kellő
őrséggel el nem látható várnak többé-kevésbé ártanak; már
pedig a várba mindenkor annyi helyőrséget tenni, amennyi az
elsáncolt tábor ellátására is szükséges, sokszor nagyon is nyo-
masztó dolog lenne.

Nézetünk szerint tehát az ily elsáncolt táborok csak kikötő-
helyen emelendők, mert máshol esetleg többet ártanak, mint
használnak.

Végezetül az erős és elsáncolt állások felől alkotott néze-
tünket a következőkben összegezzük.

E művek:

1. annál kevésbé nélkülözhetők, minél kisebb az ország,
minél kisebb a tér az elkerülésre,

2. annál veszélytelenebbek reánk védőkre nézve, minél
biztosabban számíthatunk más csapatok, a rossz időjárás,
népfelkelés stb. által nyújtott segílyre,

3. annál nagyobb hatást fejtenek ki, minél gyengébb az
ellenséges lökés elemi ereje.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Oldalállások.

Az oldalállásnak «önálló jelentőséget nem tulajdoníthatunk,
és róla külön fejezetben csak azért beszélünk, hogy a tudni-
vágyók ezt a közönséges katonai gondolatvilágban előkelő
helyet foglaló fogalmat akár a szótárban könnyen fellelhessék.

Minden állás, melyet még akkor is megtartunk, amidőn
az ellenség mellette elhalad, oldalállás lesz, mert az ellenség
elmenetelésének pillanatától kezdve csak az ellenség hadászati
oldalára képes hatást gyakorolni.

Eszerint az *erős (várszerű) állás* szükségképen oldalállás is
s működésének tárgya csakis a hadászati oldal lehet, amennyi-
ben bevehetetlen voltánál fogva az ellenséget feltétlen »el-
kerülésre« szorítja. Hogy az »erős állás« tulajdonképeni arca az
ellenség hadászati oldalával párhuzamos-e, mint a colbergi
állásé, avagy arra merőleges, mint Bunzelwitzé és Drissaé, tel-
jesen közömbös, mert az erős állás minden felé mutat arcot.

Az erős álláson kívül az *eredményesen megtámadható* állás
is oldalállássá válhatik, ha a helyzet a visszavonuló és össze-
kötő vonalak tekintetében *oly tömegeket biztosít részünkre*, hogy
az ellenséges hadászati oldalt nemcsak sikeresen támadhatjuk
meg, de a támadó visszavonuló vonalát is veszélyeztethetjük
anélkül hogy ő a mienket hasonló mértékben veszélyeztetni
képes lenne. Más esetben, vagyis ha az ellenség visszavonuló
vonalunkat veszélyeztetheti, az ily állás oldalállás nem lehet.

E tekintetben az 1806. háború nyújt egy használható példát.

A porosz hadsereg részéről a Saale jobbpartján elfoglalt állás, vonatkozással Napoleonnak Hofon át történt előnyomulására, oldalállásnak lett volna tekinthető, ha a porosz a Saale felé fordít arcot s a további fejleményeket bevárja. Oldalállás lett volna azért, mivel ez a pont fényes hatást mutathatott volna fel, ha a szemközti erők fizikai és erkölcsi állapotában nincs oly szembeszökő aránytalanság és ha a francia hadsereget egy Daun vezérelte volna.

Az említett hely az oldalállás fogalmának megfelelt:

1. Mert megtámadása mutatja, hogy lehetetlen volt büntetlenül mellette elmenni; 2. mert a védő visszavonuló vonalának elvágása egy *Napoleon*-nak sem sikerült teljesen, sőt épen séggel nem sikerült volna, ahogy nem sikerült az elkerülés, ha, mint mondtuk, az erők fizikai és erkölcsi állapotában nincsen oly szembeszökő aránytalanság; mivel a porosz hadsereg nézve balszárnyának legyőzése, kevesebb veszélyt rejtett magában, mint amilyen a francia hadsereget fenyegette volna, ha megverik balszárnyát; 3. mert egy higgadt és elszánt vezér a fizikai és erkölcsi állapot nagy aránytalansága mellett is győzelmet arathatott volna. A braunschweigi herceget mi sem akadályozta abban, hogy 14-én hajnalpirkadásra 80.000 embert állítson Napoleonnak Jena Dornburgnál a Saalen átvezetett 60.000 embere ellenében; 4. mert a számbeli túlsúly, valamint ama körülmény mellett, hogy a franciák háta mögött a Saale meredek völgye terült el, sem lehetett volna döntő győzelemhez jutni, a kevésbé nagy győzelem is eredményt jelentett volna; amennyiben máskülönben a poroszok messzebbre vonulnak vissza és illetéknépen gyengítik a franciákat és nem választanak oly állást, amelyben győzelemre nincs kilátás.

A Saalenél elfoglalt állás, tehát még egyszer mondjuk, a hofi műútra vonatkoztatva joggal oldalállásnak volt nevezhető. Hogy félre ne értessünk, ismételve hangsúlyozzuk, hogy a Saale melletti állás csak viszonylagos értelemben mondható oldalállásnak, mert az abszolút oldalállás, amiként már bebizonyítottuk, csak az lehet, mely meg nem támadható.

Az oly sikeresen megtámadható állás pedig, mely az elkerülést, a mellette való elhaladást ki nem tartja, oldalállásnak épséggel nem nevezhető. Hiszen a védő ezen helyen csak azért áll fel, hogy a mellette elvonuló ellenséget oldalban megtámadhassa, már pedig az oldaltámadás ténye az állás fogalmával alig van némi vonatkozásban.

A mondottakból kitetszik, hogy az oldalállás tulajdonságairól valami újat fel nem említhetünk. Legfeljebb a megtámadható oldalállás jellegéről mondhatunk még egypár szót.

A megtámadható oldalállás kitünően ható kétélű fegyver.

Ha a támadót megkötheti, csekély erő kifejtés mellett óriási hatást érünk el; oly hatást, amelyet a kisujjnak az éles zablára gyakorolt nyomása fejt ki.

Ha azonban az állás a támadót le nem kötheti, a védőnek visszavonulási vonalát a legnagyobb veszély fenyegeti, úgy hogy vagy sietősen és kerülő utakon, tehát nagy hátrányok között kell menekülnie, vagy pedig hajóit maga mögött elégetve kell harcolnia.

Merész, erkölcsileg fölényben levő támadó ellenében, aki a döntést mindenkor keresi, az oldalállás helyén nem levő és reánk nézve veszedelmes eszközt jelent, mint azt az említett 1806-iki példa mutatja. Ellenben óvatos ellenséggel szemben és megfigyelő hadjáratokban egyike lesz a legjobb szerekek. Bizonyítják ezt pozitíve: a Weser védelme Ferdinánd által a balparton vett állással és a schmottseifeni állás; negatíve pedig a landshuti állás.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

Hegységvédelem.

Mint hogy a hegység igen nagy befolyást gyakorolván a hadviselésre, az elmélet számára fontos tárgyat jelent. S mert befolyása a feltartóztató elvben, tehát főleg a védelemben nyilvánul, e fejezetben nemcsak a szorosabb hegységvédelmet, de a hegységnek a hadviselésre gyakorolt teljes hatását is fogjuk tárgyalni, annival is inkább, mert némely dolgokban az általános hiedelemmel ellenkező nézetet vallunk.

Tárgyunk számára egy hadászati kiinduló pontot keresendő, legelőször a hegység harcászati természetét vesszük szemlélet alá.

A végtelen nehézség, mellyel nagy menetoszlopoknak hegyi utakon megküzdieniök kell, a rendkívüli erő, melyet szakadékokkal oldalozott meredek hegyhát, mint arc- és oldaltámasz, kis őrségnek is ád, tagadhatatlanul az a két főtényező, melyek minden időben a hegységvédelmet erőteljessé és hatássóssá tették. És ha a nagy katonatömeg ezt felismerve bizonyos időszakban még sem folyamodott a hegységvédelemhez, ennek oka az akkori idők fegyverzetében és harcászatában rejlett.

Ha a menetoszlop kígyózdó vonalakban, szűk hasadékokon át pihegve kapaszkodik fel a hegyre és csigalassúsággal kúszik tova, a tüzérek és vonatkatonák szitkozódás és kiabálás között ostorozzák a lehajszolt lovakat; ha az emberek kimondhatatlan fáradtsággal teszik az utat szabaddá az eltört járművektől, mialatt a megtorlódott menetoszlop levegő után kapkod, önkénytelenül mindenki arra gondol, hogy mily könnyűszerrel lehetne most néhány száz fővel az óriási oszlopot visszaüzni.

Történetírók is, midőn útszorosokról beszéltek, melyeket egy csekély erő egy nagy hadsereg ellenében megvédelmezhet, szintén ezt tartották szem előtt. Csakhogy ma már mindenki tudja, legalább mindenkinek, aki a háborút ismeri, tudnia

kellene, hogy a hegységen át történő menet legkevésbé sem jelenti még a *hegység megtámadását* és a menet nehézségeiből a támadás még nagyobb nehézségeire következtetni helytelen.

Azon nem csodálkozunk, hogy a laikus e tárgyról félszeg fogalmakat alkotott magának, sőt azon sem ütközünk meg, hogy bizonyos kor hadművészete is ilyen tévedésben leledzett, mert az, amit ma mindenki tud, hogy t. i. a hegység átvonulásának nehézségeiből a hegységtámadás nehézségeire következtetni nem lehet, előtte époly ismeretlen volt, mint a laikus előtt. A 30 éves háború előtt a mély csatarend, a nagyszámú lovasság, a tökéletlen tűzfegyver és egyéb sajátlagosság a terep erős akadályainak védelmi célokra igénybevételét rendkívüli dologgá, a valóságos hegységvédelmet pedig — legalább a rendes katonaság számára — lehetetlenné tette. Csak később, amidőn a csatarend széthúzóbb lett, a gyalogság és puskája pedig főtényezővé vált, gondoltak a hegyekre és völgyekre és ettől a pillanattól kezdve 100 évnek kellett lefolynia, míg a katonák a hegység-háborúban tökéletességre tettek szert.

Az a második körülmény t. i., hogy a megközelítés nehézségei egy kis őrségnek nagy ellentálló képességet ad, régen-tén még inkább megerősítette azt a nézetet, hogy a hegység védelme legyőzhetetlen. Az emberek meg voltak győződve, hogy ha egy kis védő őrséget bizonyos számmal sokszoroznak, a zászlóaljából hadsereget, a hegyből hegységet teremthetnek.

Alapul, mint mondtuk, azt vették, hogy egy kis őrség, a jól megválasztott hegyen, rendkívüli erőt képvisel. Egy csapat, — mondták a régiek — mely a síkságon néhány lovasszázad által széjjelszórva, csak a legsietősebb visszavonulással menekülhet a megsemmisülés elől, a hegységben — ha szabad e kifejezést használni — bizonyos harcászati szemtelenséggel egy egész hadseregnek is ellent tud állani s azt módszeres támadásra, megkerülésre, stb tudja szorítani. Szem előtt tartva, hogy a védő csapat az arcban emelt akadályokkal, szárnytámaszokkal, ismételt állásvétellel az ellentállást óriási mértékben fokozhatja, azt vélték, hogy a hegység sikeres védelmére nem kell egyéb, mint az arcvonalat sok egymás mellett felállított őrség által úgyszólván rohammentessé tenni, a megkerülést pedig vagy kellő szárnytámaszokkal, vagy pedig, ha ilyenek nincsenek, széles felállítással meghiusítani, lehetetlenné tenni.

A védők így is cselekedtek, csak hogy a gyakorlatban a szívből gyűlölt megkerülés ellen főleg a széles felállítással védekeztek, vagyis 10—15 egyes őrsöt 75, sőt még ennél is több kilométernyi területen helyeztek el. A megkerülés elleni hasznos óvszereknek ehhez a neméhez előszeretettel azért folyomodtak, mert nem tudtak megállapodni, hogy a hegyvidék szebbnél szebb pontjai közül melyeket válasszák az utolsó állásnak és különben is azt gondolták, hogy a megközelíthetetlen terep (mert hiszen a támadó oszlopok csak kész utakon menetelhetnek) folytán egymással összeköttetésben látszó őrsök megdönthetetlen védőfalat alkotnak. Arra az esetre, ha netalán

a támadó várakozás ellenére egyik vagy másik örs között keresztültörne, néhány zászlóalj, lovasszázad és lovagló üteg szolgált általános tartalék gyanánt.

Ez alapján téves és történetileg beigazolt hegyvédelem egynémely visszasságai, mint folyamányai a harcászat fejlődésének, illetőleg a támadás és védelem között az elsőbbségért folyó versenynek, korunkig megmaradtak.

Egy pillantás a harcászat fejlődésére attól az időszaktól kezdve, amidőn a hegyvédelem általánosabb lett, erről legott meggyőződött bennünket.

Abban az időben, amidőn a hadseregeket szaporítani kezdtek és a lőfegyver tökéletesebb szerkezetet nyert, a szemközt jövő hadseregek csapataikat, hogy a tűz által okozott veszteséget kevesbítsék, hosszú, vékony vonalakban állították fel.

E vékony vonalak megalakítása annyival is inkább nehéz volt, mert velük mozogni csak nagy fáradsággal vagy alig lehetett.

Sokszor a csatában egy félnap is eltelt, míg a nehézkes gépezet működőképes állapotba jutott.

A csatarend merevsége és csekély mozgóképessége a támadó előnyére vált, mert míg ő a már állást foglalt ellenfél viszonyai tekintetbevételével alakíthatta vonalait, addig a védő ezzel szemben tétlenségre volt kárhozható, hacsak csapatait időrabló hely- és alakzatváltozással védképtelen helyzetbe juttatni nem akarta.

A védő, megértvén a vonalharcászat e sajátságát, a fölényért való küzdelemben nem tehetett egyebet, minthogy akadályok mögé húzódva, a terep előnyeit kihasználja; és mert a hegyvidék e célra legalkalmasabb, a hadsereget a kitűnő terepszakasszal úgyszólván összeházasították és hű frigy társakhoz illően a hegy védte a zászlóaljat, a zászlóalj oltalmazta a hegyet.

Innentől kezdve a szenvedőleges védelem a hegyvidéket választotta a küzdelem színhelyéül s tagadhatatlanul erősödött is általa, mert az első időkben az akkortájban még nehézkes harcászat nem tekintette hátrányul a hegységnek azt a sajátlagosságát, hogy a mozgás szabadságát korlátozza.

Ámde a támadás és védelem örökös torzsalkodásának folyamában a támadó nem sok idő múlva felhasználta azt a törvényt, amely szerint két ellenséges rendszer küzdelmében az egyiknek gyenge oldala, gyenge pontja a másiknak lökemét magára vonja. Így történt ez a hegységvédelem körül is. A támadó látván, hogy az erős és megtámadhatatlan állás az ott elhelyezkedett őrséget úgyszólván fogva tartja, nekibátorodott s megkerülésekkel élt.

Tovább folytán a játszma, a védelem a támadónak a megkerüléssel elért túlsúlyját nem nézte télenül s ellenszerűl az állást mindjobban kiterjesztette.

Mit tett erre a támadó?

A túlszárnyalás helyett az áttöréshez folyamodott s a túl-

hosszú kiterjedés folytán gyengévé vált védő arcvonalát tömörített rohammal szétrobbantotta.

A túlsúly tehát, főleg mióta mozgékonyság jellemzi a hadseregeket, ismét a támadóé lett.

A védő a mozgékonyság ellenében ellenhúzásul csak a mozgékonyt játszhatja ki, de mivel ezt a hegyvidék természete meg nem tűri, az *általános* hegységvédelem nem vált be, amiként ezt a francia forradalmi háborúkban a hegységvédelmet igénybe vevő hadseregek fájdalmasan tapasztalták.

Immár idejét multa az a nézet, hogy: »hegységvédelemmel a háborúra nézve döntő eredményt érhetünk el«.

Hogy ezt bebizonyítsuk, a következőkben a hegységvédelem hatásait az esetek természete szerint kell megkülönböztetnünk.

A tárgyunkra világot vető és döntés alá kerülő főkérdés az, vajjon a hegységvédelemmel *viszonylagos* vagy *abszolút* eredményt akarunk-e elérni, vajjon csak bizonyos ideig tartó ellentállást szándékozunk-e vele kifejezni, avagy határozott győzelmet akarunk-e aratni?

A hegyvidék viszonylagos ellentállásra kiválóan abszolút győzelem kivívására csak néhány különös esetben alkalmas.

Először az elsőt, azután a másodikat bizonyítjuk.

A hegységben a mozgás lassúbb és nehezebb lévén, sok időt és veszély esetén sok harcost emészt fel.

Eszerint a védőnek mindaddig, míg áll, határozott fölénye van a támadó felett, de elveszíti azt, mihelyest neki is mozognia kell. Mivel pedig a dolog természetében, vagyis harcászati okokban rejlik, hogy a viszonylagos ellentállásnál mindenkor és mindvégig a legszenvedőlegesebben viselkedhetünk, holott a döntést kereső védelem utolsó mozzanatában bizonyos aktivitást nem nélkülözhetünk, következik, hogy a hegyvidék nehéz eleme, mely a pozitív cselekményeket gyengíti, a viszonylagos védelemnek kedvező talajt nyújt.

Hasonló eredményre jutunk, ha a hegység megszállásának természetét vesszük vizsgálat alá.

E tekintetben mindenekelőtt azt a kérdést vetjük fel, mit akarunk elérni a hegység egyes pontjainak megszállásával?

Azt, hogy az őrség, melynek erejét, amint jól tudjuk, a terepakadályok nagyon fokozzák, a reá bízott pontot egy bizonyos ideig, vagy pedig egészen a győzelemig védelmezze.

Első eset akkor áll elő, ha az őrségnek egy nálánál erősebb ellenséggel kell szembeszállania, a második akkor, ha vele hasonló erejű ellennel van dolga.

A kis őrség (önálló őrség) a terep előnyei segítségével mind a két feladatnak megfelelelhet, nem így azonban az őrs-láncolat, őrsrendszer, melynek terjedelmes arcvonalat kell megvédelmeznie.

Ez utóbbi az abszolút célú küzdelem következményének nem tud eleget tenni, mert egyfelől nem tekinthető oly egésznek, melynek részei egységes hatást fejthetnek ki, amenny-

nyiben az örslánc tagjai : az egyes örsök szétvált állapotban vannak, másfelől az ellenség főereje által az egyes tagra gyakorolt óriási hatás egyúttal a többi tagokra nagy visszahatással van.

Más szavakkal : az örsrendszer aránytalanul gyengébb hatást fejt ki, mint a kis (önálló) örs, mivel az egyes örstagok szoros kapcsolatban nem lévén egymással, nem két, de kétannyi veszélyeztetett oldala van, mint ahány örsöt foglal magában.

Hogy az örsök közötti összefüggés laza voltát kimutassuk, csak arra utalunk, hogy a terep és pedig amennyiben az előterepet már a tűz miatt is megtámadhatatlannak tartjuk, az oldaltérep mostanában, amidőn a csapatok nagyon mozgékonyak, egyáltalában nem megközelíthetlenség, s nagy tévedés, ha az úttalan vidéket a járhatatlannal felcseréljük.

Olyan vidék, melyen tűzérsséggel és lovassággal egy oszlopban menetelni nem lehet, a gyalogság harci előnyomulását, a tűzérsség felkapaszkodását még mindig lehetővé teszi. Az ütközet téren véghezviendő mozdulatokra, melyek bár megerőltetőek, de rövidek, a menetek mértékét alkalmazni sohasem szabad.

Az egész szemléletből tehát tanuságul megjegyezhetjük, hogy :

a) a viszonylagos ellentállás a hegyvidéken alkalmasabb talajt talál, mint a síkságon.

b) az önálló kis örs viszonylagos ellentállása hatásos,

c) az örslánccolat ellentállása aránytalanul gyengébb az önálló örs ellentállásánál.

Nézzük most a főkérdés 2. részét, vagyis hogy a nagy ütközetek tulajdonképeni célja : a *pozitív győzelem*, a hegységvédelem révén elérhető-e.

Hogy a döntést az egész hadsereg vagy ennek főereje keresi, a hegységvédelem eo ipso a *hegységben végrehajtandó védelmi csatává változik át*, melyben a hegységvédelemnek csak alárendelt jelentősége lesz, vagyis csak eszköz és korántsem cél.

A védelmi csata jellege : szenvedőlegesen visszhatás az arcban, hatványozott cselekvő visszhatás az állás hátterén. Ámde a hegység a cselekvő visszhatás körül három körülménynél fogva szerepel bénító elv gyanánt ; először azért, mert míg egyfelől hiányzanak az utak, hogy hátulról minden irányban gyorsan nyomuljunk előre, addig másfelől az egyetlen terep gátolja a hirtelen harcászati megrohanást ; másodszer azért, mert hiányzik a szabad áttekintés ; harmadszer azért, mert az elvágatás veszélyének itt jobban vagyunk kitéve, mint máshol. Ez utóbbi annyival inkább igényel indokolást, mert általában tudva van, hogy a hegységben úgy az arcvonal erős volta, valamint a megkerülés hosszadalmassága a biztos visszavonulás tényezőjeként szerepelnek. Csakhogy nem szabad elfelednünk, hogy most nem a viszonylagos ellentállásról, de végleges döntésről, döntő csatáról van szó, amikor is a végsőikig kell kitaratnunk. Ebben az esetben pedig, ha a fentjelzett tényezők

szívósabb ellentállást engednek is addig az időig, míg az ellenség szárnyoszlopai a visszavonulást veszélyeztető pontot el nem érték, a veszélyes pont birtokbavétele pillanatával a visszavonulás menthetetlenül el is van vágva.

Nincs oly hátulról kiinduló ellentámadás, mely az elleniséget a *veszélyeztető* pontról elkergetni képes lenne, nincs oly nagy erő, mely kétségbeesett megrohanásával elérhetné, hogy a *zárópont* birtokában levő ellenséget legyőzhetné.

Nagyon téved és nem veszi figyelembe a körülmények különféleségét, aki e kijelentésben ellenmondást lát és azt hiszi, hogy a támadónak a hegységben kijutó előnyeivel a keresztültörést megkísérlőnek is kell rendelkeznie. A hadtest, mely a visszavonulást elzárja, nincs *abszolút védelemre* szorulva s valószínűleg siker fogja koronázni néhány órai ellentállását. Ezenkívül az ellenség csapatai számra nézve megfogytak, a rendetlenség a sorok között elharapódzott, nincsen elegendő lőszer stb., szóval: kilátásai a sikerre minden körülmények között vajmi csekélyek.

A védő, aki a visszavonulás elvágatásának veszélyét ösztönyszerűleg érzi, fél is tőle és e félelem a csata menetére is kártékonyan hat. Az oldalak ideges érzékenységet mutatnak és a támadónak csekélyebb osztaga, mely az állás hátában fekvő erdős hegyoldal szegélyén mutatkozik, a győzelem újabb emeltyűjévé válik.

Mind e hátrányok legott eltűnnének s csak az előnyök maradnának meg, ha a hegyvédelem olyként történhetnék, hogy a hadsereg egyesült erővel terjedelmes és lapos hegy-síkon állhatna fel. Az ilyen állás, mely erős arcvonal s nehezen megközelíthető oldalak mellett úgy az állás belsejében, mint annak hátában, teljes mozgásszabadságot engedne, rendkívül erős lenne. Csakhogy az ecsetelt állás majdnem képzeleti, mert habár a legtöbb hegység a hátakon járhatóbb, mint az oldalakban, mégis a hegység legtöbb fensíkja vagy kicsiny a mondott célra, vagy pedig elnevezését nem annyira mértani, mint földtani jelentőségéből merítette.

A hegységben védőállást foglalt kis seregtestek nincsenek oly nagy hátrányoknak kitéve, mint a nagyok. Az ok abban rejlik, hogy kisebb testek, kisebb területet, kevesebb visszavonuló vonalat igényelnek stb. Egy magános hegy nem hegység s nincsenek is meg azok a hátrányai, mint emennek. Minél kisebb a seregtest, annál kevesebb hegyháton foglal állást s annál kevésbé fog a számtalan meredek bevágásból készült hálóba belekerülni.

Folytatás.

Most az előző fejezetben kifejtett harcászati eredmények hadászati alkalmazására térünk át.

Tárgyalás alá vesszük :

1. a hegységet, mint csatatér ;
2. a hegység birtokának befolyását más vidékekre ;
3. a hegységet, mint hadászati torlaszt (barriére) ;
4. a hegységet, vonatkozásban a hadsereg ellátásával.

1. A hegység mint csatatér.

A hegységet ebben a legfontosabb vonatkozásában meg kell különböztetnünk : a) mint a főcsata, b) mint alárendelt ütközetek színhelyét.

Már az előző fejezetben kimutattuk, hogy a *hegyvidék* hátrányos a védő és kedvező a támadó *döntő csatájára*. E nézet a közhiedelemmel ellentétes ; de hát a közvélemény mindent összevissza hány s nem tesz különbséget a sokféle vonatkozások között ! Csekély alárendelt részek rendkívüli nagy ellentálló képességéről, az egész hegységvédelem óriási erejére következtet s csodálkozik azon, ha valaki tagadja, hogy a hegység minden védelem fölényének : az *ellentámadásnak* segélyére volna. Másfelől azonban rögtön kész a hegységben elvesztett védőcsata okát a kordonháború megfoghatatlan hibájának tekinteni, anélkül hogy a tényezők természetét és ennek elkerülhetetlen hatását csak figyelemre is méltatná.

Nem szégyenljük, hogy e dologban ellenkező nézetet vallunk a közvéleménnyel s pedig annál kevésbé, mert egy nagyon is tekintélyes szerző : Károly főherceg, aki jó történetíró, jó bírálót és mindenekelőtt *jó hadvezért* egyesít *egy személyben*, az 1796. és 1797. hadjáratról írt művében állításunkat igazolja.

Az amúgy is gyengébb védő, aki hadseregét a legnagyobb fáradsággal és verejtékkal gyűjtötte össze, hogy majdan a döntő csatában a támadóval a hazaszeretet, lelkesedés és a bölcs higgadtság hatását éreztesse, akire az egész nemzet feszült várakozással tekint, sajnálatraméltó helyzetbe jut, ha a sokszorosan elfátyolozott hegység homályát kell felkeresnie, ahol aztán a makacs terep békóiba kerülve, az erősebb támadó ezerféle megrohanásának teszi ki magát. Értelmisége csak egy irányban : az akadályok felhasználásában talál munkateret ; ez azonban a káros kordonháború határához vezet, amit minden körülmények között kerülni kell. Ezért távol áll tőlünk a gondolat, hogy a döntő csata vívására azilumul ajánljuk a védőnek a hegységet ; épen ellenkezőleg, mi azt tanácsoljuk, hogy ezt a terepet a legvégsőkig kerülje.

Persze ez sokszor lehetetlen. Ebben az esetben a csata észrevehetőleg különbözik a síkság csatájától. Az állás a hegységben terjedtebb, sőt gyakran kétszeresen, háromszorosan hosszabb ; az ellenállás szenvedőlegesebb, a visszlökés sokkal gyengébb. Ez a hegyvidék természetével jár s ellene tenni semmit lehet. Az ilyen csatát illetőleg azt tanácsoljuk, hogy a védő ne menjen át a tulajdonképeni hegységvédelemre, de törekedjék csapatját úgy együtt tartani, hogy az ütközet egységesen s úgyszólván szeme alatt folyják le ; tartalékait ne fecsérleje el, hogy azokkal erős csapást mérjen és ne álljon meg a paizzsal való puszta elhárításnál. Egyedül e feltételek mellett arathat sikert ; vajjon e feltételek betarthatók-e, az persze nagy kérdés, mert az átmenet a valódi hegységvédelemre annyira kínálkozik, hogy nem csodálkozunk, ha ez a csata rendes vége. De mert e vég nagyon is szomorú, az elméletnek fel kell emelni intő szózátát.

Ennyi elég a főerővel vívandó döntő csatáról.

Az alárendelt jelentőségű ütközeteknek azonban a hegység már sokat használhat, mert ezeknél nincsen szó az abszolút ellenállásról, nincsen szó döntő következményekről.

Világosság kedvéért az alárendelt jelentőségű ütközetek céljait felsoroljuk.

a) *Időnyerés.* Ezen cél százszor fordul elő és pedig mindenkor, amidőn a védővonalat hírszerzés okából állítjuk fel és mindenkor, amidőn segélyre számítunk.

b) *Az ellenséges tüntetés vagy kisebb mellékvállalat meg-hiusítása.* Valamely tartományt fedező hegységet védelmezve, még ha a megszálló csapat gyenge is, mindig képesek leszünk portyázásokat vagy más, a tartomány kifosztására irányuló efféle kisebb vállalatokat ellensúlyozni, holott hegység nélkül gyenge csapattal ily feladatokra nem vállalkozhatunk.

c) *Tüntetés.* Sokáig fog még tartani, míg a hegység természete felől helyes nézet fog uralkodni ; addig pedig mindig lesznek oly ellenfelek, akik a hegység ellen intézendő vállalatoktól visszariadnak. Ily erőt és mozgékonytságot nélkülöző hadjáratokban természetesen a főerő is alkalmazható a hegységvédelemre, csakhogy ebben az esetben a főfeltétel az, hogy döntő csatát ne fogadjunk el, arra magunkat ne kényszeríttessük.

d) *Általában minden olyan célzatu felállítás, mely a főcsata elfogadását kizárja,* mert a főerő egyes részei a hegységben, miként már egyszer bebizonyítottuk, nagyon erősek s csak összességükben gyengék. Ezenkívül az ily állásokban nem egykönnyen lehet bennünket meglepni és nem egykönnyen kényszeríthetnek bennünket a főcsatára.

e) *Végtére a népfelkelés támogatása.* A népfelkelés mindig megkívánja, hogy a hivatásszerű katonaság egy kisebb része támogassa.

Ennyi a hegységről, mint a kisebb ütközetek színteréről.

2. A hegység befolyása más vidékekre.

Mivel egyfelől a hegységben — mint láttuk — könnyebben lehet egy nagy területet gyenge örsökkel biztosítani, mint a síkságon, ahol csak folytonos veszélyeknek volnának kitéve, mivel másfelől a hegységben, ha megszállja az ellenség sokkal lassabban nyomulhatunk előre, mint a síkságon s következésképen az itt és ott előnyomulók nem tarthatnak lépést, nagyon fontossá válik az a kérdés, hogy melyik fél bírja a hegységet. Míg a nyílt vidék egyik vagy másik pontjáról az időleges birtokos egy erősebb oszlop pusztá előnyomulásával könnyen elűzhető, addig a hegység birtokbavételére még gyengébb csapatok ellenében is, észrevehető erőt és időt igénylő vállalatot kell indítani. Ha tehát a hegység nem is a fővállalatok színhelye, birtokbavétele és megtartása nem lesz folyománya az általános előnyomulásnak, miként ez a nyílt vidéken volna.

A hegyvidék tehát sokkal önállóbb, mint más, és könnyebben megtartható. És ha még ehhez hozzátesszük, hogy a hegység széle a nyílt vidék felé jó áttekintést nyújt, míg a hegység maga a sötét éj leplébe van burkolva, beláthatjuk, hogy valamely hegység különösen akkor, ha azt az ellenség nemcsak megszállva tartja, de bírja is, a hatáskörletében levőkkel szemben a leghátrányosabb befolyások ki nem apadó forrásává, az ellenséges erők műhelyévé válik. A szabad harcosok (partizánok) kis csoportjai, melyek üldöztetés esetén a hegységben menedéket találnak, büntetlenül majd itt, majd ott törhetnek elő; a legerősebb oszlopok észrevehetetlenül cserélhetnek helyet s közelíthetnek meg bennünket; és ezért csapatainkat a hegység uralkodó hatáskörén kívül kell tartanunk, ha nem akarjuk azokat a meglepő s csak hátrányt hozó megrohanásoknak kitenni.

Ilyeténképen minden hegység egy bizonyos távolságig nagy befolyást gyakorol a szomszédos alacsonyabb vidékre. Vajjon e befolyás hatása rögtönösen, például csatában nyilvánul-e meg, (miként 1796-ban Maltch mellett a Rajnánál), vagy pedig csak bizonyos idő múltán az összekötő vonalakra nézve áll elő, az térbeli viszonyoktól függ; ellenben azt, vajjon e befolyás a völgyben vagy a nyílt vidéken végbement döntés által megtörhető-e, vagy sem, a két haderő viszonyai fogják meghatározni.

Napoleon 1805-ben és 1809-ben Bécsre nyomult elő anélkül hogy Tirollal törődött volna. Moreau ellenben 1796-ban a sváb földet azért volt kénytelen elhagyni, mert nem volt ura a felsőbb vidéknek s megfigyelése sok csapatot igényelt. Oly hadjáratokban, amelyekben egyenértékű erők játszatnak ki, az ellenség megszállotta hegység állandó hátrányának nem tehetjük ki magunkat és a hegységnek azt a részét, melyre nekünk, a főtámadási irányunknál fogva szükségünk van, el kell foglalnunk. Ekként magyarázható meg az a jelenség, hogy a nyílt vidéken keresett döntéssel párhuzamosan, vagy azt megelőző-

leg a hegységben kis részletütközetek játszódnak le. Minden-
esetre azonban nagy hiba lenne a hegységet az egész hadjárat
kulcsául vagyis fődolognak tekinteni. Ahol a *győzelem* a cél,
ott a *győzelem* lesz a fődolog; s csak ennek elérése után
lehet s kell a további teendőket a viszonyok tekintetbevételé-
vel megállapítani.

3. A hegység mint hadászati torlasz.

Itt két vonatkozást kell megkülönböztetnünk: *a)* a döntő
csata-; *b)* az ellenséges összekötő vonalak vonatkozását.

a)-hoz. A hegység, miként a folyam is, olyan torlasznak,
gátnak (barriére) mutatkozik, melynek csak kevés kijárata van és
mely a védő győzelmes ütközetét azzal mozdítja elő, hogy míg az
ellenséges erőt az előnyomulás közben szétválasztja és bizonyos
meghatározott utakra szorítja (mert hiszen a támadó, ha min-
den mástól eltekint is, már csak azért sem vonulhat egy oszlop-
ban a hegységen keresztül, mert ekként egyetlen visszavonuló
vonallal kellene döntő csatába bocsátkoznia), addig a védőt
arra képesíti, hogy a hegységen innen egyesülten felállított
hadseregével az ellenséges hadsereg egyes részeire vethesse
magát. A védelmi eljárás mikéntjére határozott szabályokat
felállítani nem lehet. Ennél lényeges körülmények, főleg pedig a
vidék terepviszonyai fognak döntő szerepet játszani, annyival
is inkább, mert a hegység és a hegységkijáratok határozatlan
fogalmak. Bárminő legyen is azonban védőeljárásunk,
annak két hátránya mindig lesz és pedig: az első az, hogy az
ellenség, lökemünk után visszahúzódva, a hegységben vajmi
hamar oltalmat talál, a második, ha nem is lényeges hátrány
az, hogy üldözés alkalmával az ellenség bírja a magasabb
vidéket.

Mi egy ilyen körülmények között vívott csatát nem ismer-
ünk, ha csak az 1796-ban Alvinczi ellen vívottat, nem akar-
juk idesorolni. De hogy ilyen eset *előfordulhat*, bizonyítja Napo-
leonnak az alpeseken keresztül végrehajtott menete 1800-ban,
amidőn Melas teljes erővel megakadályozhatta volna a francia
oszlopok egyesülését.

b)-hez. A hegységnek, mint hadászati torlasznak második
vonatkozása az ellenséges összekötő vonalakkal akkor áll elő,
ha a vonalakat a hegység keresztül szeli. Eltekintve az átjáratok
megerősítésétől, a népfelkelés hatásától, a rossz hegyi utak,
rossz évszakban egymagukban is elegendők lesznek, hogy az
előnyomuló hadsereget érzékenyen gyengítsék. Nem egyszer
készítettek már rossz utak valamely hadsereget a visszavonulásra,
miután előzőleg ennek véréit és nedvét kiszipolyozták. És ha a
szabad harcosok portyázásai vagy a népfelkelők műveletei
is közbejátszanak, akkor az előnyomuló hadsereg jelentékeny
kikülönítésekre, sőt erős örsök kiállítására kényszerül s így
a támadó háború leghátrányosabb helyzetébe jut.

4. A hegység vonatkozásban a hadsereg ellátásával.

E tárgy igen egyszerű s könnyen megérthető. A legnagyobb előny a védőre akkor háramlik, ha a támadó a hegységben megáll, vagy azt közvetlen maga mögött hagyja.

E szemléletünket, mely nemcsak a hegységvédelmet, de alapjában véve az egész hegyi háborút is felöleli és ennek visszugaraival a támadásra is vet világot, nem szabad azért helytelennek vagy gyakorlatiatlannak tartani, mert a hegységből nem lehet síkságot, a síkságból hegységet alkotni; nem szabad azzal sem előállani, hogy a szemléletünkben hangoztatott tekintetek alig lesznek figyelembe vehetők, mert a hadszínhely megválasztása sok egyéb körülménytől függ.

Mi azt tartjuk, hogy nagy viszonyok között igenis lehet figyelemre méltatni az említett nézeteket.

Példaképen felemlítjük, hogy amidőn főerő felállításáról és a döntő csata hatásáról van szó, alig akadályozhat meg bennünket valaki abban, hogy a hadsereget néhány menettel előre vagy hátra a hegységből a síkságra vigyük és ott egyesülten felállva a szomszédos hegységet semlegesítsük.

A következőkben az e tárgyról szétszórt sugarakat egy gyúponthoz határozott képpé foglaljuk össze.

Állítottuk és azt hisszük, hogy be is bizonyítottuk, hogy a hegység a *döntő védelem* számára, melytől az ország birtoka vagy elvesztése függ, úgy harcászatiilag, mint hadászatiilag véve, általában hátrányos. A hegység megfoszt az áttekintéstől s minden irányban akadályozza a mozdulatokat; szenvedőleges viselkedésre s minden bejárat elzárására kényszerít, szóval: többé-kevésbé kordon-háborút idéz elő.

Ezért a főerővel lehetőleg kerüljük és oldalt, elől vagy hátul hagyjuk a hegységet.

Ellenben erősítő elvet jelent a hegység alárendelt feladatok és célok számára; s azok után, amit erről mondtunk, nem keveredünk ellenmondásba, ha azt állítjuk, hogy a hegyvidék valóságos menedékhelye a gyengéknek, azaz olyanoknak, akiknek az abszolút döntést keresni tiltva van. Az előnyök, amelyeket a mellékszerepek a hegységben találnak, ismét kizárják, hogy a főerő használhassa a hegységet.

Félünk, hogy e szemléletek alig lesznek képesek a téves közhiedelmet megváltoztatni.

Ugyanis némelyek és pedig nemcsak a tapasztalatlanok, de a helytelen hadi módszert megszokottak is oly mélyen vésték lelkükbe az egyes esetekben átélt nehézségeket, melyeket a hegyvidék, mint sűrűbb elem, a mozgásban levő támadó elé gördít, hogy állításunk nem győzi meg őket és azt a legcsodálatosabb paradoxonnak fogják tartani. Másokat pedig, akik az általános szemléletre támaszkodnak, az utolsó század

sajátságos hadviselésének történetére utalnak, mely ellenünk szól. Ezért csak kevesen lesznek, akik velünk együtt azt hiszik, hogy pl. Ausztria ép oly könnyen védheti magát a Rajna felől, mint Olaszország ellenében. Egyedül a franciák érhetnek meg bennünket, akik 20 éven keresztül erélyes és kíméletlen vezető alatt viselvén háborút, e háborúk szülte szerencsés eredményeit szem előtt tartják s gyakorlott ítélőképességükkel tűnnek ki.

Nehogy azonban valaki szemünkra lobbantsa, hogy mi szemléletünkkel azt a hamis tant hirdetjük, hogy valamely államot a síkság jobban véd, mint a hegység, hogy erősebb Spanyolország a Pyrenäák nélkül, Lombardia az Alpok nélkül, s hogy egy sík ország, például : Észak-Németország nehezebben hódítható meg, mint a hegyvidék, a következőket jelentjük ki :

Nem azt vitattuk mi, hogy Spanyolország a Pyrenäák nélkül erősebb lenne, de azt, hogy egy spanyol hadsereg, mely elég erősnek érzi magát egy döntő csatára, jobban teszi, ha az Ebro mögött egyesülten áll fel, mintha a hegység 15 szorosát védelmezi.

Az előbbi még nem semlegesíti a Pyrenäusoknak a háborúra való befolyását.

Ugyanezt állítjuk az olasz hadseregről is, mely a magas Alpokban szétszolva, egy erélyes ellenség által legyüretnék anélkül hogy a győzelem vagy vereség alternatívájával rendelkeznék, holott a túrini síkon ép azokkal az esélyekkel számolhatna, mint a másik hadsereg. Ne higye senki, hogy a védőnek a síkságon maradása a támadóra nézve kívánatos, mert ekként az Alpok hegytömegén átvonulhat és azt maga mögött hagyhatja.

Egyébként a síkságon elfogadott főcsata még nem zárja ki azt, hogy alárendelt erők a csatát megelőzőleg ne védelmezzék a hegységet ; ellenkezőleg, ez különösen oly hegytömegeknél, mint a Pyrenäusok és Alpések, csak célszerű lehet. Végre pedig távol állunk attól, hogy a sík föld meghódítását könnyebbnek tartsuk, mint a hegyvidéket, azt az esetet kivéve, amidőn egyetlenegy győzelemmel semmisítjük meg az ellenséget. Mert a győzelem után a hódító védő helyzetbe kell hogy jusson s ez esetben a hegyvidék reá nézve époly hátrányos, sőt még hátrányosabb lesz, mint volt a védőre nézve. És ha a háború további folyamában külső segély érkezik, vagy a nép fegyverbe lép, a hegység a visszhatást csak növelni fogja.

Tárgyunkra a dioptrika törvényeit alkalmazhatjuk. A képek egy bizonyos irányban mozogtatva, a gyúpontig jobban és jobban domborodnak ki, innen túl azonban már megfordított alakot mutatnak. Ugyanis :

ha a védelem a hegységben gyengébb, ez kellő okot szolgáltatna arra, hogy támadó hegységnek forduljon. De ez csak ritkán fog történni, mert az ellátás és útviszonyok nehézségei, valamint a bizonytalanság, hogy az ellenség főerejét a hegységben állítja-e fel és a főcsatát ott fogadja-e el, a legnagyobb mértékben ellensúlyozzák az ellenséges előnyöket.

Folytatás.

A 15. fejezetben a hegyi ütközetek természetéről, a 16. fejezetben pedig ezeknek az ütközeteknek hadászati felhasználásáról értekeztünk. Tárgyalásunk során nem egyszer bukkantunk a *hegységvédelem* fogalmára, anélkül hogy alakzatát és berendezését méltattuk volna. Az utóbbit ez alkalommal pótolni fogjuk.

Mivel a hegységek gyakran sáv- vagy övszerűleg húzódnak a földfelületen s a minden irányban elfolyó vizeket szétválasztják, mivel továbbá a hegységnek ez az alakzata a hegység részeinél is ismétlődik, amennyiben ez utóbbiak a hegytörzsből mint hátaik és nyúlványok ágazódnak ki és kisebb vízrendszerek választó vonalaivá lesznek: a védőrendszer felépítésére a főalakzatában inkább hosszú mint széles hegység szolgált alapul.

Noha a geológia a hegység keletkezése felől még mindig nincsen tisztában és a hegységalakulás törvényeit még nem állapította meg, mindazonáltal a víz folyásában oly eszköz áll rendelkezésünkre, mely a hegyrendszert teljesen felderítheti, amennyiben egyfelől e rendszer folyamánya, másfelől pedig a hegyidomok alkotásában nagy szerepet játszik.¹

Csak helyes volt, hogy a hegységvédelem a víz folyását kalauznak használta, mert a víz természetes fekszint, melyből a hegység általános magasságát, tehát oldalképét meg lehet állapítani, völgyei pedig ezenfelül a legmagasabb pontokig vezető legjárhatóbb utakat szolgáltatják.

Ezeknek előrebocsájtása után a hegység geológiai struktúrájára alapított védelemnek régi elméletek által hirdetett sémáját mutatjuk be.

A régi elméletírók a védő arcvonallal körülbelül párhuzamosan futó hegységet egy óriási bástyanak tekintették, melynek a völgyek a természetes bejáratai; szerintük a tulajdonképeni védelemnek ezen bástya ormózatain (azaz a hegység szélén levő fensíkon) kellett lefolynia és a fővölgyeket kellett keresztülszelnie.

A védő arcra inkább merőlegesen húzódó hegységnél, a fővölgyvel párhuzamosan futó oly főágot tartottak védelmezendőnek, mely egyenesen a hegyvédelem záró pontját alkotó főgerincre vezet.

Nem sok kell annak bebizonyítására, hogy az ily elmélet, mely hemzseg a hamis feltevések és homályos helyettesítések árajtól, keveset ér.

A valódi hegység főgerincei sokkal sívárabbak, szegényebbek és úttalanabbak, semhogy rajtok jelentékenyebb

¹ A víz folyása a hegyoldalak egyenetlenségeit, szelidít simítja.

csapatokat lehetne elhelyezni; a mellékhátak sokszor szint-olyanok, vagy pedig rövidek és szabálytalanok. Fensíkok nincsenek minden hegyháton és ha vannak, ezek rendszerint keskenyek és kopárak. Sőt mi több, általában véve kevés hegységet ismerünk meg nem szakított főgerinccel s oly oldalakkal, melyek némileg a ferde síkhoz vagy legalább teraszszerű alakulathoz hasonlítanak. A főgerinc, főhát tekerődzik, görbül és szétválik; hatalmas ágak görbékben nyúlnak az ország belsejébe s végpontjaikban sokszor magasabbak, mint a főgerinc. Majd előhegyek terülnek a hegység előtt s oly völgymélyedéseket alkotnak, melyek a rendszerbe sehogy sem illenek; majd pedig hegyláncok kereszteződnek, úgy hogy a keskeny sáv vagy öv fogalma elenyészik és sugárszerű víz- és hegységrendszernek ad helyet.

Ezekből következik, hogy a bemutatott hegységvédelem sémáját a gyakorlatban alig használhatjuk. Még jobban feltűnik ez, ha a védelem közelebbi alkalmazását vesszük szemlélet alá.

A hegységháború harcászati jelenségei ugyanis arról tanuskodnak, hogy abban két főelem, jelesen: a meredek oldalak és a szűk völgyek védelme uralkodik. Az utóbbi azonban, mely sokszor, sőt legtöbbször jobban mozdítja elő az ellentállás sikerét, mint az oldalak védelme, annál kevésbé egyeztethető össze a főgerincen vett felállítással, mert a völgyet magát és pedig nem a keletkezés közelében, de ott kell megszállani, ahol az a hegyet elhagyja. De egyébként is a völgyvédelemmel a hegyvidéket még akkor is oltalmazhatjuk, ha a hegyháton nem lehetne csapatokat felállítani, sőt mondhatjuk, hogy a völgyvédelem annál nagyobb szerepet játszik, minél úttalanabb a hegytömeg.

Világos tehát, hogy arról a gondolatról, hogy a hegyvédelem egy egyenes vonalat ábrázol és a földtani alapvonal egyikével egybeesik, le kell mondanunk és készen kell lennünk arra, hogy a védelmet a terület egyes akadályainak természete szerint rendezzük be. Szóval: az a meggyőződés éljen bennünk, hogy a földtani vonalak, noha azok a hegytömegek alakzatának helyes felismerésére szükségesek is, a védelem rendszabályaira mégsem gyakorolhatnak valami nagy befolyást.

Sem az osztrák örökösödési, sem a hét éves, sem a forradalmi háborúban nem találunk oly felállítást, mely az egész hegyrendszert felölelte s védelmét a hegység fővonalai szerint rendezte be.

Sohasem állottak fel a hadseregek a főgerincen, de mindig az oldalakban; majd magasabban, majd alantabb, egyszer egyik, másszor másik irányban; párhuzamosan, merőlegesen, ferdén; a vízfolyás irányában, némelykor ellenében is; sőt magasabb hegységekben, mint például: az Alpésekben, azoknak valamelyik völgyében lépcsőzetesen; kisebb hegységekben, mint a Szudetekben (ami a legnagyobb anomália) az innső oldalon, vagyis a főgerincet maguk előtt hagyva. Így Nagy

Frigyes is 1762-ben, Schweidnitz ostromlását fedezvén, a »Hohe Eule« mögött állott fel.

A hétéves háborúban a schmottseifeni és landshuti híres állások általában véve völgymélyedésekben voltak ; nemkülönben Vorarlbergben a feldkirchi állás is. Az 1799. és 1800-iki hadjáratokban úgy a franciák mint osztrákok főörsei mindenkor a völgyekben voltak elhelyezve és pedig nemcsak merőlegesen, hogy azokat elzárják, de hosszirányukban is ; holott a hegyhátakra vagy épen semmi, vagy csak gyenge örsöket állítottak.

A magas Alpések gerincei ugyanis oly kopárok és úttalanok, hogy ott teljes lehetetlen csapatokat elhelyezni. És ha a hegységet annak birtoklása kedvéért okvetlenül meg kell szállanunk, nem tehetünk mást, minthogy csapatainkat a völgyekben állítjuk fel.

Ez az első pillanatban hibás eljárásnak tetszik, mert a közönséges elméleti felfogás szerint : *a hegyek uralkodnak a völgyeken.* De e nézet a fennforgó esetben nem helyes. A gerincekre, illetőleg annak némely pontjaira, — mivel azokra kevés út és ösvény vezet fel — ritka kivételeket leszámítva, csak gyalogság juthat, ennek tüze pedig — a gerinc és a völgy között levő nagy távolság miatt — vajmi keveset árt. Ehelyett azonban a völgyvédelem egy másik nagy veszélynek : az elvágatásnak van kitéve.

Az ellenséges gyalogság ugyanis, noha nagy veszéllyel a gerinc egyes pontjairól leszállhat a völgybe, ahol lassanként annyival is inkább jelentékeny tömeget egyesíthet, mert a védő a leszálló csapatok ellenében hathatós ellentállást nem fejthet ki. Ha a támadó egyszer a völgyben van, a védő vékony és övele szemben gyenge vonalát könnyen áttöri. Ebben az esetben pedig a lépésről lépésre történő, szakadozott visszavonulás a hegység kijárataig nagyon nehéz, sőt sok csapatra nézve lehetetlen. Valahányszor az osztrákok Svájcban ilyen helyzetbe jutottak, csapatjuk egy harmada, sőt fele fogolyként maradt a győző kezén.

Most még néhány szót a védő csapatok szétosztásának mérvéről.

A főerő rendszerint a legjelentékenyebb átjáró tájékán áll : balra és jobbra tőle a fontosabb bejáratok megszállására hadtestek különíttetnek ki, úgy hogy meglehetősen egy vonalban 3, 4, 5, 6 csoport képződik. Hogy e csoportok mily kiterjedést foglaljanak el, ez a viszonyoktól függ ; 45—60 kilométer mérsékelt kiterjedést jelent, mert a történelem feljegyzett már olyat is, mely 150—225 kilométer volt.

Az egymástól néhány órányi távolságra levő csoportok között részint mint összekötő tagok, részint a kevésbé fontos bejárók megvédésére néhány zászlóaljból álló örsök rendeltetnek ki. Vajjon az erők még ezenfelül egészen a századokig vagy még lejjebb szétosztandók-e azt az egyes esetek határozzák meg. A történelem e tekintetben számos példát mutat fel.

Amiként az örsök tekintetében nem lehet határt szabni, úgy az egyes örsök erejére nézve sem lehet határozott szabályt felállítani és pedig annál kevésbé, mert az elsősorban a rendelkezésre álló összerőtől fog függni.

Mindkét irányban betartandó támpontokként ide iktatjuk, amit a tapasztalat és a dolog természete tanít :

1. Minél magasabb és járhatlanabb a hegység, annál jobban lehet és *kell is szétoztani az erőket*, mert minél kevésbé biztosíthatjuk a vidéket a mozgáson alapuló kombinációval, annál inkább kell azt közvetlen módon fedezni. Az Alpések védelme nagyobb mérvű megoszlást kíván és közelebb hozza a kordon-háborút, mint a Vogézek és az óriási hegység védelme.

2. Valahányszor hegységet védelmeztek, az erőt olyként osztották fel, hogy a főörsök gyalogsága legtöbnyire csak egy harcvonalat tett ki, a lovasság pedig néhány századból állott ; kivétel csak a középen levő főerő volt, melynek még néhány zászlóaljából álló második harcvonala is volt.

3. Olyan hadászati tartalékról, mely a megtámadott pontokat erősíthette volna, ritkán volt szó, mert az arcvonal nagy kiterjedése következtében minden pont amúgy is gyengének látszott. A megtámadott pontot, ha kellett, a meg nem támadott örsök egyike vagy másika segítette többnyire.

4. A védelem még ott is, hol az erők szétoztása nem volt túlságos, tehát az egyes örsök ereje nagy volt, a helyi ellentállásból (szenvedőleges eljárásból) állott, úgy hogy ha egyszer az ellenség az örs állását elfoglalta, a segélyre sietett csapat többé mit sem tehetett.

Ezekután az elméletnek a hadvezér tapintatára kell bízni, hogy mit várhat a hegységvédelemtől, mely esetekben alkalmazhatja azt és mennyire menjen az erők szétoztásával.

Az elmélet megtette kötelességét, midőn megmondta, hogy milyen természete van ennek az eszköznek és mily szerepre van a hadsereg hadi vonatkozásaiban hivatva.

Egy hadvezér, aki egy kiterjedt hegyi állásban megveretteti magát, megérdemli, hogy haditörvényszék elé állíttassék.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET.

Folyam- és folyóvédelem.

A védelmezendő folyamok és jelentékeny folyók — miként a hegységek — a »hadászati torlasz« osztályába soroltatnak ugyan, de a hegységekkel szemben úgy a viszonylagos, mint az abszolút védelem körül különbséget mutatnak fel.

Bár szintén erősítik a viszonylagos védelmet, de az a sajátlagosságuk, hogy valamely kemény és törékeny anyaghoz hasonlítanak, egészen elütő eredményt hoz létre. A folyamok (folyók) ugyanis e sajátlagosságuk folytán vagy kiállják az

ütést anélkül hogy görbülne, vagy pedig eltörnek, s ez esetben a védelem teljesen megszűnik. Más szavakkal : abban az esetben, ha a folyam nagyon széles és a többi körülmények is kedvezők, az ellenséges átkelést lehetetlenné tehetjük ; de viszont abban az esetben, ha a támadó a folyamvédelmet egy ponton megtörte, a folyamvonal többi pontjain többé oly szívós védelmet nem fejthetünk ki, mint a hegységben és az ellentállás legott megszűnik, hacsak a folyam hegyvidéket nem szel keresztül.

Az abszolút védelem, vagyis az ütközet tekintetében mutatkozó sajátlagosságuk pedig abban áll, hogy a döntő csatára nézve — ellentétben a hegységgel — általában véve jó, sőt némelykor kitünő tervek készítését engedik meg.

A folyam és hegység közös tulajdonságaként azt említjük fel, hogy mindkettő veszélyes dolog, mely sokszor félrendszabályokra csábította és sokszor kétes helyzetekbe sodorta a védőt.

E kijelentésünket a folyamvédelem vizsgálatánál beigazoljuk.

Ámbátor a hadtörténelem sikeres folyamvédelmet alig mutat fel s így megerősíti azt a véleményt, hogy a folyamok és folyók nem tekintendők oly erős torlaszoknak, amilyeneknek régentén hitték, mégsem tagadható, hogy az ütközetre és az ország védelmére általában véve előnyös befolyást gyakorolnak.

Tárgyunkat összefüggésben a következő nézőpontokból kell áttekintenünk.

Mindenekelőtt és általában meg kell különböztetnünk a folyamok és folyók védelme folytán előálló hadászati eredményeket attól a befolyástól, melyet az országvédelemre még a meg nem védelmezett folyamok és folyók is gyakorolnak.

Másodszor szem előtt kell tartanunk, hogy a folyamvédelemnek három különböző jelentősége van, amidőn :

1. a főerő abszolút ellentállását célozza ;
2. színleges ellentállásra szolgál ;
3. alárendelt részek, mint : előőrsök, védvonalak, mellék-seregtestek viszonylagos ellentállását segíti elő.

Végére magánál a védelemnél alaki tekintetben meg kell különböztetnünk :

1. a közvetlen védelmet, amidőn az ellenség átkelését megakadályozzuk ;
2. az inkább közvetett védelmet, amidőn a folyó és völgye csak eszköz arra nézve, hogy jobb csatatervhez jussunk ;
3. a teljesen közvetlen védelmet, amidőn a folyam ellenséges oldalán megtámadhatatlan állást foglalunk el.

Ezeknek előrebocsájtása után először a folyamvédelem három alakját és pedig mindegyiket a védelem főjelentőségére, vagyis a főerő abszolút ellentállására vonatkoztatva fogjuk tárgyalni ; később a színleges ellentállás és a viszonylagos ellentállás jelentőségét vizsgáljuk meg, végezetül pedig a véde-

lem híján levő folyamoknak az országvédelemre gyakorolt hatásáról fogunk értekezni.

Kezdjük az ellenség átkelését megakadályozó közvetlen védelemmel, melyet természetsszerűleg csak nagy folyamoknál alkalmazunk.

E védelem elméletének elemei : a tér, idő és erő kombinációi, tárgyunkat meglehetősen bonyolulttá teszik. Érett megfontolás után azonban a következő eredményre jutunk :

A hídveréshez szükséges idő *támpontot ad arra*, hogy a védő hadtestek milyen távolságban álljanak fel egymástól. E távolságokkal a védővonalak teljes hosszát elosztva : a szükségelt hadtestek számát ; — ez utóbbiakkal a rendelkezésre álló haderőt elosztva : eredményként az egyes hadtestek erejét kapjuk meg. Ha ezután az egyes seregtestek erejét összehasonlítjuk azoknak az ellenséges csapatoknak erejével, melyek hídverés közben más szállító eszközökkel partra szállíthatók, megítélhetjük, vajjon sikeres ellentállásra számíthatunk-e? Eredményes ellentállásra csak akkor lesz kilátásunk, ha a partra szállított ellenséget a híd elkészülte előtt *tetemes, talán kétszeres túlerővel* támadhatjuk meg. Egy példa ezt a fejtegetésünket megvilágítja.

Ha az ellenségnek a híd elkészítésére 24 óra szükséges, s ez idő alatt egyéb eszközökkel 20.000 embernél többet partra nem szállíthat, holott mi 20.000 emberrel 12 óra lefolyása alatt bármely ponton megjelenhetünk : akkor az átkelés nem lesz végrehajtható, mert mi a színhelyen abban a pillanatban érkezünk meg, amidőn az ellenség még csak a feltételezett 20.000 ember felével kelhetett át. Mivel pedig a 12 óra alatt, a jelentéstételre szükséges időt beszámítva, 30 kilométernyi utat tehetünk meg, minden 60 kilométernyi távolságra 20.000 ember volna felállítandó és egy, 180 kilométer hosszú folyamvonal védelmére 60.000 emberre volna szükségünk. Ezen erő teljesen elég arra, hogy akár két átkelési ponton kétszeres erővel, akár pedig egyen négyszeres túlerővel léphessünk fel.

A mondottakból következik, hogy az átkelés megakadályozása tekintetében három tényező dönt :

1. a folyam szélessége ;
2. az átkelés eszközei, amennyiben e kettő nemcsak a hídépítés tartamát, de az átszállítható csapatok mennyiségét is megállapítja ;
3. a védő ereje.

Az ellenséges hadsereg ereje itten nem jön számításba.

Ez elmélet szerint tehát feltétlenül van egy oly pont, amely az átkelést teljesen lehetetlenné teszi, úgy hogy azt semminemű hatalommal sem lehet kierőszakolni.

E közvetlen folyamvédelemnél, mellyel az ellenséget úgy a híd elkészítésében, mint az átkelésben is megakadályozni akarjuk, az átkelő esetleges tüntetésének hatását még nem vettük figyelembe.

Most erről és az ellenrendszabályokról fogunk beszélni.

Ha a földrajzi viszonyoktól eltekintünk, legcélszerűbb, ha a bemutatott elméletünk szerint meghatározott számú és erejű hadtestek közvetlen a folyam partján egyenként, de önmagukban egyesülten foglalnak állást, mert : először is az ellenség nagyobb mérvű hatásától, melyet a folyam nagy víztömege kizár, nincs mit tartani és egy hátul vett tartalékfelállítás hiábavaló idővesztést okoz ; másodsor a folyammal párhuzamosan futó utak rendszerint jobbak is, mint az arra merőlegesen vagy bizonyos szög alatt vezetők ; harmadszor a hadtestek a folyamat ekként tagadhatatlanul jobban megfigyelhetik, mint a pusztá örsvonalak.

A szóbanforgó hadtestek — miként említettük — magukban véve egyesülve álljanak fel, mert különben egész más időszámítással kellene élnünk. Aki tudja, hogy az egyesülés mily sok időt igényel, könnyen belátja, hogy épen az egyesült felállításban rejlik a védelem főhatása.

Az első pillanatban ugyan nagyon kívánatosnak mutatkozik, hogy kisebb örsökkel az ellenséges csapatok áthajózását is megakadályozzuk ; csak hogy ez a rendszabály, azokat a helyeket kivéve, ahol az átkelés nagyon is könnyen végrehajtható, feltétlenül káros. Mert ha el is tekintünk attól, hogy a túlparton levő ellenség a kis örsöket erős tűzzel mindenkor elűzheti, ezek felállításával, mely elvégre is az erő szétforgácsolására vezet, legfeljebb csak azt érjük el, hogy az ellenség más átkelő pontot fog választani.

Látjuk tehát, hogy ez utóbbi módszer, ha csak nem vagyunk oly erősek, hogy a folyóvonalat olyként védelmezhetjük, mint mondjuk pl. a várakat, amely esetben szabályokra nincsen szükségünk, a közvetlen partvédelmet céljától szükségképen eltereli.

A felállításra vonatkozó s itt letárgyalt általános nézpon-
tokon kívül esetünkben még tekintetbe veendő : a) a folyam egyéni sajátlagosságai ; b) az átkelőeszközök eltakarítása ; c) a folyam mentén levő várak befolyása.

a)-hoz. Ha a közönséges védővonal fogalmát a folyamra alkalmaznók, akkor szükséges volna, hogy az utóbbinak jobbról-balról olyan támaszpontjai legyenek, amilyen például a tenger vagy a semleges terület, vagy pedig oly körülményeknek kellene fennforogniok, melyek a folyamon való átkelést a védővonal végpontjain túl nem engedik meg. Mivel azonban ily támaszpontok és körülmények csak nagy kiterjedéseknél fordulnak elő, világos, hogy a folyamvédelemnek tetemes hosszúságot kell felölelnie és vajmi ritka az az eset, hogy nagy haderőt egy, a közönséges védővonalnál nem sokkal hosszabb, vagyis rövid *folyóvonal* mögött összpontosíthassunk. Ilyen esetek, mint mondtuk, nagyon ritkák lévén, minden közvetlen folyamvédelem legalább, ami a kiterjedést illeti, a kordonrendszer egy neméhez fog hasonlítani és ennek következtében az esetleges megkerülést nem is lesz képes olyként ellensúlyozni, mint az egyesült felállítást. Ebből pedig az következik, hogy ott, hol a megkerülés

lehetséges, a közvetlen folyamvédelemmel nagy veszély nélkül nem élhetünk, még akkor sem, ha egyéb körülmények kedvezők volnának is.

Ami a védővonal végpontjain belül végrehajtandó átkelést illeti, arra, amint önként értetődik, nem minden pont egyaránt alkalmas.

A védő az átkelés pontjára biztosan nem mutathat, mert megválasztására legtöbbször a legcsekélyebb helyi viszonyok nagyobb befolyást gyakorolnak, mint a könyvekben fontosnak hirdetett nagyhangú dolgok. De ha azokat bizonyosra nem is vehetjük, mégis egy pillantás a folyamra és a lakosságtól beszerzett hírek az átkelőpontot legalább is gyaníttatni fogják.

Támaszpontul szolgáljon, hogy a folyóhoz vezető utak, a beömlő mellékfolyók partjain elterülő nagy városok, és főleg szigetek kedveznek leginkább az átkelésnek. Ellenben a könyvekben nagy szerepet játszó »uralkodó part«, »az átkelő hely behajló alakja«, melyek az abszolút partvédelmet segítik elő, az átkelésre ritkán gyakorolnak befolyást, mivel az abszolút partvédelem nagy folyamoknál vagy sohasem, vagy csak ritkán fordul elő.

A felsorolt körülmények, melyek az átkelést bizonyos pontokon könnyűvé teszik, a védő felállítását bizonyára módosíthatják, csakhogy az általános mértani szabálytól nagyon is messze eltávolozni és bizonyos pontok terepnehézségeiben bízakodni mégsem volna tanácsos, mert hiszen az ellenség épen a legnehezebb átkelő pontokat fogja választani, ha abban reménykedhetik, hogy ott velünk nem találkozik.

Hogy az ellenség átkelő pontjaira következtessünk, mint célszerű rendszabályt azt ajánljuk, hogy a védő a szigeteket erősen szállja meg. Ha ezeket a csapatokat komolyan megtámadják, biztosak lehetnek afelől, hogy az ellenség a környéken akar átkelni.

Ezenkívül a védelem egy másik fontos előkészítő rendszabálya abban áll, hogy a folyóval párhuzamosan utakat készítsünk, illetőleg esetleg már meglévő rosszabbakat átala-kítsunk.

b)-hez. A védelemre felettébb üdvös volna, ha a szállítóeszközöket eltávolíthatnók, csakhogy ez nem könnyű dolog, sőt, mert az ellenség a túlsó part mellékfolyóit rendszerint birtokába kerítette, a legtöbbször legyőzhetetlen akadályokba ütközik. Ezért nagyon is fontos, ha a mellékfolyók torkolatát várak zárják el.

A szállítóeszközök eltávolítása azért fontos, mert azok az átkelő eszközök, jelesen hajók, csónakok, hadi hidak, melyeket az ellenség magával hozott, rendszerint elégtelenek és így a folyamon vagy pedig annak mentén a nagy városokban, erdőségekben, továbbá a mellékfolyókon található efféle (hajó-, talp- és hídverésre alkalmas) anyagra nagyon is rá van utalva. Vannak esetek, amidőn e viszonyok oly kedvezőtlenek, hogy a folyamon való átkelés majdnem lehetetlenné válik.

c)-hez. Végre a folyam mindkét partján vagy pedig az ellenséges oldalon elterülő várak tekinthetők lényeges védőeszközöknek, amennyiben nemcsak az átkelést akadályozzák meg a területen, amely fölött uralkodnak, hanem a mellékfolyókat is elzárják s az összehordott szállítóeszközöket őrizet alá veszik.

Ennyi a nagy víztömeget feltételező közvetlen folyamvédelemről.

A nagy víztömeg elodázhatlan követelmény, s azt nem pótolhatja sem a meredek völgybevágás, sem a mocsaras part, bár ezek máskülönben az átkelést nehezítik, s a védelmet erősítik; — nem pótolhatják azért, mert a vidéket abszolút értelemben nem szakítják meg, holott az abszolút megszakítás a közvetlen védelemre nézve *nélkülözhetlen kellék*.

Ha most azt kérjük, hogy a közvetlen folyóvédelem mily szerepet játszik a háború hadászati tervezetében, erre azt kell felelnünk, hogy sohasem olyat, mely döntő győzelemhez vezethetne, részint azért, mert a védelem szándéka épen az, hogy az ellenséget sehol sem engedje átkelni a túlpartra, ha pedig annak egy jelentékenyebb része mégis átkelt, azt azonnal összetiporja; részint pedig azért, mert a folyam akadályoz bennünket abban, hogy a nyert előnyt erélyes előnyomulással döntő győzelemmé szélesbítsük.

A közvetlen folyamvédelem tehát főleg időnyerésért folyik és ennek legtöbbször sikeresen meg is felel.

Mert míg a támadó a szállítóeszközöket beszerzi, sok idő múlik el; még több akkor, ha néhány ily kísérlete meggyúsul. Ha pedig az ellenség — épen a folyam miatt — hadműveletének más irányt ad, a védő egyéb előnyhöz is juthat. Végére pedig a folyam az ellenséget mindazokban az esetekben, amidőn ő nem igen akar előnyomulni, teljesen megállítja s így az ország állandó védőgátjává válik.

A közvetlen folyamvédelem tehát kedvező körülmények között ott, ahol nagy katonatömegekről és hatalmas folyamról van szó, kitünő és sikert ígérő védőeszköznek tekinthető. Jósága ellen mitsem bizonyít, hogy újabb időben (elégtelen eszközökkel megkísérlett szerencsétlen folyamvédelmekre gondolva) kevésbé vették igénybe. Mindenesetre nagyon meg lehetünk elégedve, ha a felsorolt feltevések mellett, melyek például a Dunánál és Rajánál könnyen bekövetkezhetnek, 60.000 emberrel 180 kilométernyi hosszú folyamvonalat egy *jelentékenyen erősebb ellenséggel szemben* védhetünk meg.

Nyomatékosan hangsúlyoztuk, hogy egy *»jelentékenyen erősebb ellenséggel szemben«* sikerrel védhetjük a folyóvonalat. Erre most visszatérünk. Az általunk felállított elmélet szerint ugyanis a védelem az átkelés eszközeit veszi tekintetbe és korántsem az átkelő csapat erejét (feltéve, hogy ez nem kisebb mint a védő csapaté). Ez különösnek tetszik, de mégis úgy van. Hogy a túlerős átkelő csapatjának egy részét a szárnytámaszpontokat nélkülöző folyamvonal megkerülésére használhatják fel, más kérdés.

Ha már most még azt is figyelembe vesszük, hogy az ily folyamvédelem még akkor sem hasonlítható össze egy veszített csatával, ha szerencsétlenül folyik le, amennyiben csapatainknak csak egy része jöhet ütközetbe, s az ellenség — az egy ponton végrehajtott átkelés folytán feltartóztatva — győzelmének nyomatékot nem adhat, úgy e védőeszköznek értékét kicsinyelni nem fogjuk.

Amiként gyakorlati életben minden attól függ, vajjon a helyes pontot eltaláljuk-e, úgy a folyamvédelemnél is nagy különbséget tévesen, vajjon minden körülményt helyesen áttekin-tünk-e vagy sem? Egy látszólagosan jelentéktelen dolog lényegesen megváltoztatja az esetet és ami egy helyütt böles és hathatós rendszabály, más helyütt vészthozó lehet.

A folyamvédelemnél mindent helyesen megítélni sokkal nehezebb, mint másfajta védelemnél, s azt hinni, hogy a folyam : folyam, nagy tévedés ; ezért tiltakoznunk kell, felállított tételeink hamis magyarázata és alkalmazása ellen, de egyszersmind nyíltan kijelenthetjük azt is, hogy nekünk nem imponál azoknak fennhangú lármája, akik homályos érzés és bizonytalan fogalom után indulva mindent a támadástól és mozgástól várnak s a valódi háborút a kardját bőszen forgató, vágató huszárbán látják meg személyesítve.

Az ilyen érzések és fogalmak nem mindig találók (gondoljunk csak Wedelre, a híres diktátorra Züllichaunál 1759-ben); de ami a legrosszabb, nem is állandók, mert a parancsnokot elhagyják legott, amidőn nagy, elhatározó és ezer vonatkozású, szóval nagyon bonyodalmas eset előtt áll.

Még egyszer mondjuk, hitünk az, hogy a nagy (erős) csapat közvetlen folyamvédelme kedvező körülmények között sikeres lehet. Ezt a kis csapatok végrehajtottá védelem felől nem állíthatjuk. Míg egy bizonyos hosszúságú folyamvonalat védő 60.000 ember, 100.000, sőt ennél is több ember átkelését megakadályozhatja, addig 10.000 ember, ugyanazon hosszúságú folyó védelménél 10.000 ember átkelését nem képes feltartóztatni, sőt még 5000 emberét sem, ha utóbbi nem retten vissza a gondolattól, hogy a kétszer oly erős ellenséggel egy parton legyen. A dolog világos, mert az átkelő eszközök változatlanok maradnak.

Eddig a színleges átkelésről csak keveset beszéltünk, amennyiben a közvetlen folyamvédelem alig törődik vele. És ez természetes is, mert hiszen a közvetlen védelemmel megbízott csapatok nem egy ponton, de részekre osztva bizonyos folyamszakaszokban állanak fel. Ezenkívül pedig a színleges átkelés nagyon is nehéz lenne a feltételezett viszonyok között. Mert ha a támadónak egy ponton történő átmenetnél sincsen rendszerint elegendő átkelő eszköze, azaz annyi, amennyi vállalatának biztosítására kívánatosnak mutatkozik, miként akarná seregének jelentékeny részét egy színleges átkelésre alkalmazni. Bárhogy legyen a dolog, annyi tény, hogy a színleges átkelés mindig kevesbíti a valódi átkelés pontján átmenendők számát,

s mi ezen körülmény folytán megnyerjük azt az időt, amit a bizonytalanság révén elveszthetnénk.

A közvetlen védelemmel közönségesen csak a főfolyam alsó folyásán élhetünk. Kisebb folyóknál és mélyen bevágott, sőt sokszor még jelentéktelen völgyeknél is legcélszerűbb, ha a védelem második módját vesszük igénybe.

Ez abban áll, hogy a folyó mögött oly központi állást foglalunk el, mely távolságánál fogva lehetővé teszi, hogy az ellenséget, ha több ponton kél át : még megosztott állapotban, ha pedig csak egy átjárót használ, közel a hídhöz támadhassuk meg. Felettébb hátrányos körülmény, ha a csatát háttal a folyónak vagy mély völgybevágásnak egyetlenegy visszavonuló vonalra szorítva kellene elfogadni.

A központi felállítás célszerűségét az összevont esetben a következőkkel indokoljuk :

A hadseregnek, közvetlen a folyam mögött hadtest-csoportokban való felállítása, amint már mondtunk, feltételezi, hogy az ellenség meglepőleg és nagy sokaságban nem kelhet át, mert máskülönben a védő annak a veszélynek volna kitéve, hogy csoportonként verik meg.

Ha tehát a körülmények a folyóvédelemnek nem kedveznek, ha az ellenségnek sok szállítóeszköze van, a folyón sok a sziget vagy még inkább a gázló, ha továbbá a folyó *nem eléggé széles*, vagy mi magunk nagyon is gyengék vagyunk stb. : akkor közvetlen védelemről többé szó sem lehet. A védő csapatoknak, hogy biztos összeköttetésben maradjanak egymással, hátrább kell menniök, s azon igyekezniök, hogy egyesülten támadhassák meg az ellenséget, mielőtt még annyi területet nyert volna, amennyi neki több átjáró létesítésére szükséges. Ebből kifolyólag a védő eljárása a következő lesz : a folyót vagy pedig a völgyet előörsökkel megfigyelteti és gyengén védelmezteti, míg hadseregével több csoportban alkalmas pontokon néhány órányira áll fel a folyó mögött.

Hogy jól megértessünk, kijelentjük, hogy ennek a védelemnek alapját a folyó és ennek völgye által alkotott útszoros szolgáltatja. A mély sziklavölgy sokkal nagyobb akadályokat gördít az átkelés elé, mint a nagy víztömeg, s arról a nehézségről, melyet egy jelentékeny seregnek kell legyőznie, amidőn a mély útszoroson átvonul, elméletileg kellő fogalmat nem alkothatunk magunknak. Mivel az átvonulás sokáig tart, közel a veszély, hogy a védő még az átkelés előtt foglalja el a környék magaslatait. És ha az élén lévő csapatok nagyon is messze nyomulnak előre, annak a veszélynek vannak kitéve, hogy a túlerő agyonnyomja őket ; ha pedig az átkelő közelében maradnak, rossz viszonyok között kell megverekedniök. Minden körülmények között tehát merésznek mondható, vagy legalább is biztos és fölényre valló vezetést feltételez az olyan vállalat, melynek célja a terep egyik mélyebb bevágásán átkelni, hogy a túlsó parton verekedjék az ellenséggel.

A szóban levő védelem természetesen nem terjeszkedhetik

ki oly hosszúságra, mint a nagy folyam közvetlen védelme, mert először is az összerövel akarunk harcba bocsájtkozni, másodsor pedig az átkelések, ha nehezek is, még sem hasonlíthatók össze a nagy folyamon végrehajtandó átkelésekkel.

Ha pedig a védelem csak rövid vonalat fedez, úgy meg is kerülhető. Csakhogy ebben az esetben a támadó (mivel feltételezzük, hogy a völgybevágás a védővonalat merőlegesen szeli át), természetes irányától eltér, ami annyiban baj, hogy visszavonuló utai szűkülnek, s e hátrány csak idővel szűnik meg. Mondhatjuk tehát, hogy a védő még akkor is előnyben van az előnyomuló felett, ha nem is a krízis pillanatában támadja meg az utóbbit, hanem később, amidőn az már a megkerülést végrehajtva, némi időt nyert.

Mivel e megbeszélésünk alkalmával a folyókat nemcsak víztömegük, — de főleg völgyeik mély bevágása tekintetében vettük szemügyre, szükségesnek tartjuk olvasóinkat arra figyelmeztetni, hogy e völgyeket a hegység völgyeivel ne cseréljék fel, mert az utóbbiakra nézve a »hegységvédelem« tárgyalásánál kifejtett nézetek állanak. A szóban forgó völgyek a síkságon vannak, ahol számos oly kisebb-nagyobb folyó található, mely mély és meredek bevágásokat alkot és melynek mocsaras partjai és egyéb akadályai vannak.

Ily körülmények között a védő hadsereg valamely tekintélyes folyó vagy mélyebb völgybevágás mögött nagyon előnyösen állhat fel, s az e fajta folyóvédelem a legjobb hadászati rendszabályhoz számítható.

Van azonban e védelemnek egy gyengéje, mely abban áll, hogy a csapatok nagyon könnyen húzódnak széllyel. Csak természetes dolog, ha a csapatok egyik átkelő pontról a másikra csábítatják el magukat s elhibázzák a helyet, ahol az átkelőket szétválaszthatják. Már pedig abban az esetben, ha nem sikerül az egyesült hadsereggel verekedni, az egész hatás odavész. Egy szerencsétlen ütközet, a szükséges visszavonulás, egyéb zavar s veszteség a hadsereget a végfeloszlás közelébe hozhatja még akkor is, ha a végsőig nem is marad helyén.

Hogy a védőnek ily körülmények között nem szabad túlterjeszkedni; hogy csapatait aznap estéjén gyülekeztetnie kell, már több ízben mondtuk s alapot nyújt az idő, erő és tér tekintetbevételével megvalósítandó kombináció számára.

A mondott viszonyok között létrejött csatát a védőnek a legnagyobb heveséggel kell vívnia. Ugyanis: Az előnyomuló színleges átkelésekkel úgyannyira bizonytalanságban tartja a védőt, hogy ez a valódit rendszerint csak az utolsó pillanatban fogja felismerni. Odasietve, előnyös helyzetét az előnyomulóval szemben kizsákmányolandó, a már átkelt hadtestet megtámadja, ámde más átkelő pontokról új ellenséges hadtestek sietnek elő, melyek őt átkarolják; ezek ellenében nem képes — miként a védő csatában — hátulról a részleges átkarolást alkalmazni, mert ezzel helyzetének előnyeit feláldozná; szük-

ségképen tehát az arcvonalban kell döntésre vinni a dolgot, mielőtt még az átkaroló hadtestek hátrányt hoznának. Más szavakkal : a védő azt a csapatot, amelyet épen maga előtt talál, a lehető leggyorsabban támadja meg s igyekezzék ennek legyőzésével a döntést előidézni.

De *ennek* a folyóvédelemnek nem is lehet az a célja, hogy egy túlnyomóan erősebb ellenséggel szemben védekezzünk, ami a nagy folyam közvetlen védelménél mindig képzelhető. Nem lehet ez a célja azért, mert közönségesen mégis az átkelő ellenség legnagyobb részével akad dolgunk s ha mi előnyösebb helyzetben vagyunk is, a számerő viszonya minden körülmények között fontos tényező marad.

A közepes nagyságú folyók és mély bevágású völgyek az esetben védelmezendők illetékesen, ha magukról a hadseregekről van szó, részint azért, mert a hadseregek a döntő győzelem után törekednek, részint azért, mert az a mindenesetre számottevő ellentállás, melyet az előnyomuló a völgyszéleken kifejt, nem olyan hátrány, mint az elforgácsolt állásvétel.

Ha azonban valamely alárendelt jelentőségű védővonalról van szó, melyet bizonyos időn belül csak addig kell tartanunk, míg a segélyhad meg nem érkezik, akkor akár a völgysegélyt, akár a partot magát közvetlen módon is védelmezhetjük ; és ha e védelem nem is nyújtja a hegységvédelem előnyét, az ellentállás mégis tovább tart, mint a közönséges vidéken.

Egy esetben azonban a közvetlen védelem nagyon veszélyes, sőt lehetetlen. És pedig akkor, ha a folyó kigyózdó vonalakban húzódik tova, ami épen a mély bevágásúaknál fordul gyakran elő. Csak tessék a Mosel folyását szemügyre venni. Ily folyónál a kihajló íveken előretolt részek visszavonulás esetén menthetetlenül elvesznek.

Az magától értetődik, hogy nagy folyamoknál még előnyösebben lehet a közepes nagyságú folyóknál, vonatkozással a hadsereg zömére, legalkalmasabbnak jelzett védő eljárással élni. Ezt az eljárást főleg akkor vesszük igénybe, ha döntő győzelemre törekszünk (Aspern).

Az az eset, amidőn valamely hadsereg közvetlen a folyam, folyó vagy pedig egy mély völgy mögött áll fel, azért, hogy valamely harcászati közlekedési akadály felett uralkodjék, vagy pedig hogy valamely arcerősítő eszközhöz jusson, egészen más valami, aminek közelebbi szemlélete a harcászat dolga ; e rendszabály eredménye felől mi csak annyit mondunk, hogy az egész dolog pusztá önámítás. Ugyanis : ha a bevágás nagyon is jelentékeny, az állás arca megtámadhatlanná válik és mivel az ily állás elkerülése nem jár több bajjal, mint bármely más állásé, az elfoglalt állás tulajdonképen nem jelent egyebet, mint a védő szándékos kitérését az előnyomuló útja elől. Ezt pedig a védő csak nem akarhatja ? Ezért az erős állás megszálása csak abban az esetben fog célirányos lenni, ha helyzeténél fogva az előnyomuló összekötő vonalait annyira veszélyez-

teti, hogy annak legcsekélyebb eltérése az egyenes úttól hátrányokkal jár.

A második védő eljárásnál a színleges átkelések veszélyesebbek, mert az előnyomuló, felhasználva a védőnek azt a feladatát, hogy hadseregét a helyes ponton együtttartsa, könnyen működhetik. Igaz, hogy a védőnek elég idő áll rendelkezésre arra, hogy a helyes intézkedéseket még idejekorán megtegye, amennyiben a helyzetéből kifolyó előny addig tart, míg a támadó összes erejét nem egyesíti és több átjárót hatalmába nem kerít. Ezenkívül a színleges támadás hatása itten nem is oly nagy, mint a kordonvédelemnél, ahol minden pontot meg kell tartani és ahol a tartalék alkalmazása tekintetében nem arra a kérdésre kell feleletet adnunk, mint mostani esetünknel, hogy hol van az ellenséges főerő, hanem arra, melyik pontot fogja az ellenség legelőször megtámadni.

A nagy és kis folyók most megbeszélte kétféle védelmét illetőleg még meg kell jegyeznünk, hogy alig vagy épen nem lesz hatásuk, ha a vissza vonulás a varjai közepette előkészületek, szállítóeszközök eltávolítása és a vidék pontos ismerete nélkül alkalmazzuk azokat.

Mivel általában véve a háborúban minden, amit világos öntudattal és teljes akarattal nem cselekszünk, sikertelen marad, úgy az a *folyóvédelem* is rosszul fog végződni, melyhez azért folyamodunk, mert nyílt csatában megverekedni nem merünk és a széles folyóba meg a mély völgybe vetjük abbéli hitünket, hogy helyettünk fogják az ellenséget feltartóztatni. Ily viszonyok között, vagyis valódi bizalom nélkül a helyzet iránt, a hadvezér és hadseregének vészes sejtelmek a legtöbbször teljesülésbe mennek.

A nyílt csata — ellentétben a párbajjal — egyforma viszonyokat korántsem tételez fel s a védő, aki sajátlagos védelemre nem képes, nehézkesen mozog, a vidéket nem ismeri, magának cselekvő szabadságot nem biztosít, veszve van s rajta senki és semmi sem fog segíteni s legkevésbé a folyam és völgye.

A védelem harmadik neme: az ellenséges parton levő erős állás megszállásából áll s hatását arra állapítja, hogy az átkelő ellenség visszavonuló és összekötő vonalait megszakítja, illetőleg azokat egy-kettőre leszorítja. Magától értetődik, hogy ez esetben a nagy folyam áll szemünk előtt, mert csak ez korlátozza az átkelő pontokat, holott a mélyen bevágott kis folyón közönségesen számos helyen lehet átmenni.

Elengedhetlen követelmény, hogy az állás nagyon erős legyen, mert máskülönben a védő nemcsak hogy lemond előnyéről, hanem félig elő is segíti a támadó szándékát. Ha az állás oly erős, hogy azt az ellenség megtámadni nem meri, akkor célját elérte, mert a támadót bizonyos körülmények között az innenső parton leköti.

Ugyanis, ha az előnyomuló az erős állást elkerüli és a túlpartra átmegy, összekötő vonalait feladja, de viszont a miénket veszélyezteti. Ilyen körülmények között az lesz fölény-

ben, akinek összekötő vonalai számosabbak és mind fekvés, mind pedig más körülmények dolgában biztosítottabbak, akinek továbbá egyéb tekintetben is kevesebb a veszíteni valója s végre, akinek hadserege nagy erőt képvisel, melyre még a végső esetben is támaszkodhatik. A folyónak a mondott esetben nincs más szerepe, mint hogy a kölcsönös veszélyt fokozza azzal, hogy a szabad mozgást megszorítja. Amennyiben azonban feltételezhető, hogy a védő a dolgok közönséges rendje szerint átkeléseit, tárait és telepeit várakkal jobban biztosítja, mint a támadó, az ilyen védelemnek kellő alapja van s különösen akkor volna alkalmazandó, ha a közvetlen védelmet kedvezőtlen körülmények nem engedik meg. Igaz, hogy e fajta védelemnél a hadsereg nem védi a folyót, sem pedig ez amant, hanem mindkettő összeköttetésben egymással mégis megtartja az országot és mi azt gondoljuk, hogy ez a fődolog!

Ami azonban ezt a döntő csapást kerülő védelmet illeti, még meg kell jegyeznünk, hogy ez csak egy kevésbé erélyes lökést képes feltartóztatni. Óvatos, határozatlan fővezérrel szemben, aki csak lassan nyomul előre, még akkor is alkalmazható, ha nálunk jóval erősebb is; valamint akkor, ha a szemközt álló erők egyensúlyban ringatóznak s csak kisebb előnyök kivívásáról van szó; nem úgy azonban a túlnyomóan erős, merész ellenséggel szemben, aki ebben az esetben könnyen az örvénybe taszíthat bennünket.

E védőeljárás különben oly merész s emellett oly tudományos, hogy bátran az »elegáns« jelzővel illethetnők. Mivel azonban az elegancia az ízléstelenséggel határos és ezt a háborúban nem bocsátják meg oly könnyen, mint a társadalomban, e védelmet ritkán alkalmazzák.

A védelem e harmadik fajtájából a két első védelem javára egy különös segédeszköz nő ki, jelesen: a híd és a hídfő birtokbatartása azzal a célzattal, hogy minden pillanatban átkelésünkkel fenyegezzük az ellenséget.

A védelemnek ez a három neme a főerővel teljesítendő abszolút ellentálláson kívül még *színleges ellentállásra* is törekedhetik.

A színleges ellentállás, mely számos más rendszabállyal együtt minden harci állásnál előfordul, a nagy folyamnál nemcsak fokozott jelentőséget nyer, mert többé-kevésbé körülményes rendszabályokat igényel, de nagyobb és tartósabb hatást is mutat fel, mint másutt, amennyiben a támadónak az ellenséges hadsereg színe előtt végrehajtandó átkelése mindenha oly fontos lépés, mely hosszas megfontolást igényel.

A színleges védelem legelső kelléke, hogy a hadsereg zöme körülbelül olyaténképen, mint a valódi védelemnél, oszoljon és álljon fel a folyam mögött. Mivel azonban már a színleges védelem szándéka is arra vall, hogy az igazinak a körülmények nem kedveznek, az ilyen — szükségképen mindenkor kiterjedt és szétszórt — felállítás nagy veszélyt hozhatna azokra a hadtes-

tekre, melyek komoly ellentállást fejtenek ki. Ezért követelmény, hogy a színleges ellentállás úgy rendezendő, hogy az ezzel megbízott hadtestek csak a legszükségesebb ellentállásra szorítkozzanak s egy hátul, sokszor több napi járásra fekvő ponton feltétlenül egyesíthetők legyenek.

A mondottak jobb megértésére, egyszersmind a színleges védelem fontosságának kimutatása végett az 1813-iki hadjáratral állunk elő. Napoleonnak, aki 40—50 ezer emberrel ment vissza a Rajnán, ezzel az erővel lehetetlen lett volna a folyamat abban a szélességben (Mannheimtól Nimwegig) megvédenie, amelyben a szövetségesek menetirányuknál fogva a folyón kényelmesen átkelhettek. Komoly ellentállást csak a francia Maasnál fejthetett ki, ahol reménye volt erősítve felléphetni. Ha Napoleon csapataival azonnal eddig a vonalig vonul vissza, az ellenség nyomon követi; ha pedig csapatait a Rajna mögött laktáboroztatja, a szövetségesek, még ha oly kislelkűek és óvatosak lettek volna is, egy hó lefolyása alatt könnyűszerrel átléphetnék a Rajnát, mert tapogatózással megállapíthatták volna, hogy túlhan nincs mit tartaniok.

A franciáknak tehát a Rajna védelmére komoly intézkedést kellett tenniök. És mert előrelátható volt, hogy ez a védelem a szövetségesek átkelése esetén mítsem ér, az egész oly színleges védelemnek volt tekinthető, amelynél a franciákat veszély sem fenyegette, mivel gyülekező pontjuk a felső Mosel volt.

Csak Macdonald, aki tudvalevőleg Nimwegnél állott, követte el azt a nagy hibát, hogy addig maradt állva, míg tényleg elűzték, ami — mert a Winzingerode-féle hadtest későn érkezett meg — csak január közepén következt be. Ennek tulajdonítható ezután, hogy a briénnei csata előtt nem egyesülhetett Napoleonnal.

A Rajnának színleges védelme mégis elegendő volt, hogy a szövetségesek előnyomulását megállítsa s azt az elhatározást érlelje meg bennök, hogy átkelésüket az erősítések megérkezéséig, tehát 6 hétig elhalasszák. Hat hét pedig Napoleonnak megbecsülhetetlen nyereség volt. A Rajna színleges védelme nélkül a lipcsei győzelem közvetlen Párizs alá vezette volna a győztes hadakat, mivel a fővároson innen a franciák döntésre nem is gondolhattak.

A folyamvédelem második neménél tehát közepes szélességű (víztömegű) folyóknál is lehet ily áttatással élni; ennek hatása azonban már korántsem lesz oly nagy, mert az átkelés megkísérlése könnyebb lévén, a megbűvölésnek vajmi hamar vége szakad.

A folyamvédelem harmadik neménél a tüntetés még hatálytalanabb s csak annyira terjedhet, mint minden más ideiglenesen megszállott állásnál.

Végtére megjegyezzük, hogy az első és második módon védelmezett folyam (folyó) egy bizonyos alárendelt célból felállított előőrsnek, vagy kordonvonalnak, avagy egy figyelő

hadtestnek nagyobb erőt és biztonságot ad, mint bármely más akadályt nélkülöző felállítás.

Mindezen esetekben csak viszonylagos ellentállásról lehet szó és ezt az akadály nagyon elősegíti. Emellett nemcsak az aránylag jelentékeny időnyerésre szabad gondolnunk, melyet a tényleges ellentállás eredményez, de arra is, hogy az ellenség ily vállalat megkezdése előtt ide-oda latols 100 eset közül — hacsak a szükség nem kényszeríti — 99-szer abbahagyja az átkelést.

TIZENKILENCEDIK FEJEZET.

Folytatás.

Most még a meg nem védelt folyók és folyóknak az országvédelemre gyakorolt hatásáról kell egyetmást elmondanunk.

Minden jelentékeny folyó fő- és mellékvölgyeivel erős terep-akadály lévén, a védelemre nézve általában véve előnyt nyújt.

Sajátlagos befolyásukat felsorolandó, mindenekelőtt meg kell különböztetnünk, vajjon a folyó a határral, vagyis az általános hadászati arcvonalal párhuzamosan, avagy arra rézsút vagy merőlegesen folyik-e?

A párhuzamos folyásnál ismét meg kell különböztetnünk azt a két esetet, amikor vagy a saját hadsereg vagy az ellenség hagyja a folyót maga mögött, ezenkívül mindkét esetben még azt a távolságot, melyben egyik vagy másik hadsereg a folyótól áll.

A védő hadsereg, mely mögött közel, de mégsem egy közönséges meneten alul valamely kellő számú biztosított átjárókkal rendelkező jelentékeny folyam folyik, sokkal előnyösebb helyzetben van, mint enélkül; mert ha az átjárók tekintetében mozgólatai korlátozottak is, e hátrányt mindenkor felülmúlja hadászati hátának vagyis összekötő vonalainak biztosított volta. Ennél a kijelentésünknel a magunk országában megvalósított védelemre gondolunk, mivel ellenséges országban még akkor is, ha az ellenség zöme előttünk áll, félni lehet attól, hogy hátunk mögött is megjelen valamely ellenséges csapat. Ebben az esetben pedig az útszorosokat alkotó folyó több kárt tévesen, mint amennyi előnyt hoz.

Minél messzebb hagyjuk a folyót mögöttünk, annál kevesebb hasznát vesszük, míg végre bizonyos távolságban befolyása teljesen megszűnik.

Más dolog az, ha az előnyomuló (támadó) hagyja maga mögött a folyót. Ez az eset csak hátrányt okozhat neki, amennyiben összekötő vonalait kevés átjárókra szorítja. Henrik hercegnek, mikor 1760-ban Boroszlónál az Odera jobbpartján az oroszokkal szembeállt, az egy menetre mögötte levő folyóban háttámasza volt; ellenben a Cernitschef alatt később az Oderán átkelt oroszok igen kényelmetlen helyzetben voltak, mert

mindig tarthattak attól, hogy az egyetlen egy hídon át történhetõ visszavonulást az ellenség elvágja.

A hadszínhelyen többé-kevésbé merõlegesen folyó víz ismét csak a védõnek hoz elõnyt, mert elõször közönségesen jó felállításokat szolgáltat, amennyiben a folyót magát oldal-támaszul, harántvölgyeit pedig arcerõsítõ eszközül használhatjuk fel; másodsor pedig a támadót arra készleti, hogy megoszolják, vagy pedig az egyik oldalt szabadon hagyja. Mindkét dolog a védõ javára szolgál, főleg pedig az elsõ, mert ebben az esetben a támadóval szemben több biztosított átjárója lesz.

Egy öszpillantás a hétéves háborúra megmutatja, hogy az Odera és Elba Nagy Frigyesnek, Szilézia, Szászország, Brandenburg védelménél nagy hasznára volt, holott az osztrákokat meg az oroszokat ezeknek a tartományoknak elfoglalásánál nagyon is akadályozta, bár igazában nem védelmeztettek s folyásuk az ellenséges arcra vonatkozással inkább rézsútos, vagy merõleges, mint párhuzamos volt.

A merõleges irányban folyó víz hadtápvonal-minőségben inkább a támadónak kedvez, mert az utóbbi, minthogy hosszabb összekötõ vonala van, vállairól a szállítás egynémely nehézségét leveszi. Ha a védõ határvárakkal zárja el a folyót, az elõny csökken ugyan, azonban teljesen nem enyészik el, mivel a határig még mindig igénybe vehetõ.

De ha tekintetbe vesszük, hogy sok folyó — ha széles is — mégsem hajókázható, sok folyó pedig csak bizonyos évszakokban lesz azzá; hogy a hajózás felfelé lassú, sőt nehéz, hogy a kanyarulatok az utat nagyon is meghosszabbítják és mostanában az országok főösszekötõ vonalai, az országutak,¹ végre, hogy az élelmet stb. lehetőleg a legközelebbi tartományokból szerzik be, beláthatjuk, hogy a folyó kevesebb szerepet játszik az ellátás körül, mint ahogy a könyvekben állítják és befolyása e minőségben az események menetére csekély, vagy bizonytalan.

HUSZADIK FEJEZET.

A) Mocsarak védelme.

Nagy és kiterjedt mocsarak, mint például a bourtangeri láp Észak-Németországban, oly ritkák, hogy alig volna érdemes róluk beszélni, ha bizonyos mélységi vonalak és számos kis folyó mocsaras partjai nem alkotnának oly jelentékeny szakaszokat, melyeket a védelem elõnyösen felhasználhat és fel is használ.

Védelmük a folyókéval, némi sajátlagosságtól eltekintve, majdnem hasonló.

Az elsõ sajátlagosság az, hogy a mocsaras területen (mely a töltésen kívül gyalogság részére is teljesen járhatatlan) sokkal

¹ Most már a vasutak.

nehezebb átkelni, mint bármely folyón, mert először is a töltést oly gyorsan nem készíthetjük el, mint a hidat, másodsor pedig a töltés építését biztosító csapatokat semminemű eszközökkel sem szállíthatjuk át a túlsó partra.

A hídépítéshez senki sem kezd, mielőtt az elővédnek egy részét hajókon stb. a másik partra át nem szállította volna; de hogyan tegyük ezt a mocsaraknál? Gyalogcsapatokat legkönnyebben deszkák segítségével szállíthatunk át, de ha a mocsár széles, ez nagy munkába és sok időbe kerül. És ha még ehhez a mocsarat folyó szeli keresztül, melyen át híd nélkül nem mehetünk, akkor óriási, sokszor legyőzhetetlen lesz a nehézség, mert hiszen a deszkapallók a hídveréshez szállítandó nehéz anyag terhét sehogy sem bírják ki.

A mocsár egy másik sajátlagossága pedig abban áll, hogy az átkelő eszközt (az építményt, töltést) a folyók hasonló eszközei módjára teljesen szétrombolni, illetőleg eltávolítani képesek nem vagyunk.

A következmény az, hogy a töltéseket meglehetősen erősen kell megszállanunk s komolyan védelmeznünk, ha a mocsár előnyeit értékesíteni akarjuk.

E sajátlagosságok tehát megkívánják, hogy a mocsarak még inkább, mint a folyók, helyileg és szenvedőlegesen védelmezzenek.

Következőképpen állíthatjuk, hogy ahhoz, hogy valamely mocsarat védelmezzünk, erősebbnek kell lennünk, mint a közvetlen folyamvédelemnél és így a mocsárnak nem szabad hosszú védővonalat alkotnia, különösen akkor nem, ha mívelt vidéken terül el, ahol sok az átjáró.

Arra az eredményre jutunk tehát, hogy amennyiben minden helyi védelem a védőre nézve veszedelmes szokott lenni, a mocsár ebben a tekintetben a folyamnál hátrányosabb.

De ha tekintetbe vesszük, hogy a szóban forgó akadályok közönségesen szélesebbek, mint Európának bármely folyama, s hogy ennek következtében a túlpárti tüzeléstől mitsem szenvedő örsök tűzhatását a keskeny és mély (hosszú) töltés végtelenül fokozza, továbbá hogy a 4—6 kilométer hosszú útszoroson nehezebb az átkelés, mint a rövid hidakon: beláthatjuk, hogy a mocsarak s mélységi vonalak, hacsak nagyon is számos átjárói nincsenek, a legerősebb védelmi vonalakat adják.

Ha döntő csatához előnyös feltételt akarunk teremteni, megtehetjük azt is, hogy a mocsarat közvetve védelmezzük, vagyis — amiként a folyamoknál — a terep bevágásait használjuk fel.

A folyamvédelem harmadik neme: az állásvétel az ellenséges oldalon azonban a hosszasan tartó átkelés miatt nagyon is veszélyesnek látszik.

Nagy veszéllyel járhat még oly mocsarak, rétek, szakadások, stb. védelme is, melyek a töltésen kívül abszolút járhatlanok, amennyiben az ellenség által felfedezett egyetlen egy átjáró elégséges, hogy az egész védővonal szétszakíttassék.

B) Árvizek.

Az árvíz úgy is mint védőeszköz, úgy is mint természeti tünemény, a mocsárhoz nagyon hasonlít.

Kétségtelenül ritkán fordul elő. Talán Hollandia az egyedüli ország, ahol jelentékeny szerepe van és megérdemli, hogy a katonák vele foglalkozzanak. Részünkről egyfelől a Hollandiában 1672-ben és 1787-ben lefolyt emlékezetes hadjáratok miatt, másfelől azért emlékezünk meg róla, mert Hollandia és Németország szomszédos államok.

A hollandi árvíz jellege a mocsár és járhatlan lapályétól a következőkben különbözik :

1. Az ország maga száraz s vagy száraz rétekkel vagy termőfölddel borított.

2. Az országot számos kisebb öntöző és vízlecsapoló árkok kockázottan szelik keresztül.

3. Az országon a legkülönbözőbb irányban öntözésre, vízlecsapolásra s hajózásra szolgáló oly nagy csatornák húzódnak végig, melyeken másként, mint hidakon, nem lehet átkelni.

4. Az árvízterület a tenger és következőképen a csatornák színeinél mélyebben fekszik.

5. Ebből következik, hogy a töltések keresztülvágásával, a zsilipek felhúzásával az országot akként áraszthatjuk el, hogy csak a töltéseken húzódó utak maradnak szárazon, holott a többiek vagy víz alá kerülnek, vagy pedig úgy felpuhíttatnak, hogy alig használhatók. Az nem tesz semmit, ha az árvíz 3—4 lábnál nem is magasabb, mert a 2. alatt megnevezett és víztől észre nem vehető kis árkok a tartós vagy huzamosb menetelést feltétlenül megakasztják. Az ily árvíz csak ott nem volna akadály, ahol a két árok közt haladhatunk anélkül, hogy harántárokra bukkannánk.

Mivel azonban a harántárkok rövid közkben ismétlődnek, az ily terület csak harcászati célokra használható.

Mindezekből kiviláglik, hogy :

1. az előnyomuló csak nagyon kevés utra számíthat, melyek különben is keskeny töltéseken telepítve, jobbról, balról árkokkal oldalazva, hosszú útszorosokat alkotnak ;

2. a töltések védelme a legyőzhetetlenségig erőssé tehető ;

3. az eszközeiben korlátozott védő majdnem minden ponton a szenvedőleges védelemre van utalva ;

4. itten nincsen szó az országot valamely egyszerű gát módjára elzáró és oldaltámaszt nélkülöző védővonalról, amennyiben ugyanaz a korlátolt közlekedési eszköz, mely védpontul szolgál, tetszésszerinti távolságban választva az oldaltámaszt szolgáltatja, és mivel valamely elveszített védpont egyúttal legott pótolható, a terület a védelem tekintetében oly sok kombinációt enged, akár csak a saktábla ;

5. amennyiben a mesterséges árvízterületnek számos átjárója van, a hadászati felállítás nagyon terjedelmessé válik, ha korlátolt nagyságú védővonalra nem szorítkozunk.

Hollandiában a legfontosabb vonal a Zuider tótól (Naardentól) a Waal partján fekvő Gorgumig, illetőleg a Biesboschig húzódik és körülbelül 60 kilométer hosszú. E vonalat 1672-ben és 1787-ben 25—30.000 ember védelmezte. A védők 1672-ben nagy hadvezérek, jelesen Condé és Luxemburg által vezetett 40—50.000 ember ellenében annyiban fejtettek ki sikeres ellentállást, amennyiben a franciák a szép időszakban a vonalnak nekimenni nem mertek és támadásukat a téli időre halasztották, mely azonban a szokottnál enyhébb volt. Ellenben 1787-ben az első vonalat alig védelmezték, a Zuider tótól a Haarlemi-tengerig terjedő sokkal rövidebb vonal komolyabb védelme pedig a braunschweigi hercegnek nagyon mesterséges és a helyi viszonyokra kitűnően állapított harcászati intézkedése folytán egy nap alatt megtörtetett, bár e vonal ellen működő poroszok a védőnél nem voltak erősebbek.

E két védelem eredményeiben mutatkozó különbség oka a fővezérlet különbségében rejlett.

Az 1672. háború első szakasza után, vagyis miután a franciák nemcsak a hollandiak által megszállva tartott brandenburgi várakat, hanem Gröningen kivételével a jelzett védővonalról keletre fekvő összes holland várakat is elfoglalták, és a De Witt fiútestvérek meggyilkoltattak, az orániai herceg ragadta kezébe a hatalmat. A herceg egységes védőrendszabályokat léptetett életbe s sikerült neki az utolsó órában elzáratni a többször említett védővonalat. Ettől az időtől kezdve a védelem cselekménye oly szabatosan működött, hogy sem Condé, sem Luxemburg nem merték az örsöket megtámadni.

Más viszonyok uralkodtak 1787-ben.

1672-ben az értelmes, okos orániai Vilmos, 1787-ben a 4 tagból álló ügynevezett védőbizottság állott az ügyek élén, de ez utóbbi nem volt képes a védelmet egyöntetűvé tenni, a harcosokban pedig bizalmat kelteni.

Ennél a tárgynál azért időztünk, hogy a védőrendszabályokról tüzetesebb fogalmat nyerjünk és megmutassuk, hogy az egységes és állhatatos vezérlet sikert, a sokfejuség kudarcot eredményez.

Ámbátor e védővonal berendezése és védelmi módjának megállapítása a harcászat körébe tartozik, mindazonáltal az utóbbira nézve — mert a harcászathoz közel áll, az 1787 iki hadjárat tanulságai után — egy megjegyzést kockáztatnunk.

Mi azt hisszük, habár az egyes örsöknek a dolog természetéből kifolyólag szenvedő védelemmel is kell élniök, mégsem menne képtelenség számba, ha a nem sokkal erősebb ellenféllel szemben a vonal valamelyik pontjáról támadó ellenhatást fejtenék ki.

Igaz, hogy kirohanásunk, mely szintén csak a töltésen megy végbe, a mozgásszabadságot nélkülözné és csekély lökemereje lenne, de mivel a támadó nem képes mindazokat a töltéseket megszállani, amelyeken elő nem nyomul, nem csalatkozunk, ha azt állítjuk, hogy a védő, aki az országot jól ismeri és erős pontok

birtokában van, mindig találhat módot arra, hogy oldaltámadást intézzen az előnyomuló ellenség egyik-másik oszlopa ellen, vagy pedig hogy annak összekötő vonalait megszakítsa. Hiszen ha meggondoljuk, hogy az előnyomuló az összevont esetben kényserhelyzetben van és összeköttetéseitől jobban függ, mint minden más esetben, beláthatjuk, hogy a védőnek oly kirohánása, mely a siker legcsekélyebb valószínűségével kecsegtet, már mint pusztá tüntetés is nagy hatást fog felmutatni.

Hisszük, erősen hisszük, hogy az óvatos braunschweigi herceg nem merészelt volna Amsterdam ellen nyomulni, ha a hollandiak csak egyetlen egy tüntetést rendeznek, mondjuk pl. Utrecht felől.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

Erdők védelme.

Mindenekelőtt meg kell különböztetnünk a sűrű, járhatlan, vadul összekuszált erdőt a mívelt, ritkás és utakkal átszelt erdőségtől.

Ez utóbbit, ha védővonal választásáról van szó, vagy mögöttünk hagyjuk, vagy pedig egészen kerüljük. A védő a szabad áttekintést kevésbé nélkülözheti, mint a támadó, részint azért, mert annál rendszerint gyengébb, részint azért, mert helyzetének természetes előnyeinél fogva tervét a támadóéra kell állapítania. Hátrányosan, vak módjára küzd az a védő, aki az erdős vidéket maga előtt hagyja. De az erdő közepén sem szabad felállania, mert az még nem segít rajta, hogy ebben az esetben a támadó is a vak szerepébe esik.

Az ily erdős vidék tehát a védő ütközeteivel előnyös összeköttetésbe nem hozható, kivéven azt, hogy hátban hagyva, a mögötte történő dolgokat az ellenség elöl elrejtí s a visszavonulást fedezi, könnyíti.

Ne felejtjük el azonban, hogy itten csak a sík vidék erdőiről beszélünk, mert a hegység erdejének, miként már említettük, más befolyása van.

A járhatlan erdő ellenben, vagyis az olyan, amelyen a közlekedés csak a keresztülfutó utakon lehetséges, a közvetett védelemnek nagy előnyt nyújt.

A hadsereg az erdő mögött többé-kevésbé egyesülten akkor támadhatja meg az ellenséget, amidőn az az útszorosból kibontakozik. Az ily erdő hatás tekintetében inkább a hegységhez, mint a folyamhoz hasonlít; mert ha egyfelől csak lassan és nehezen is lehet rajta átkelni, másfelől a visszavonulásnak inkább kedvez, mint árt.

Az erdőség közvetlen védelme azonban, ha még oly járhatlan is, vakmerő feladat. Mert a torlaszok csak képzelt akadályok s nincs oly erdő, mely annyira járhatatlan lenne, hogy kisebb osztagok sok helyen ne törjenek be; ezek pedig

azok az első vízcseppek, melyek a gáton keresztül szivároghva, hírnökei az általános áttörésnek.

Nagy erdők a népfelkelés fontos elemei s ha a védőterv olyként rendezhető be, hogy az ellenség összekötő vonalai nagy erdőségen futnak végig, akkor a védelem hatalmas emeltyűt nyer.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

A kordon.

Kordon névvel illetjük azt a védőrendszabályt, amidőn az országot egy összefüggő őrlánccal közvetlen módon akarjuk megvédeni.

»Közvetlen módon« mondjuk, mivel nagy hadseregnek egymás mellett felállított hadtestei kordonkép, de más és nem közvetlen módon is képesek az országot az ellenség betörése ellen megvédeni. Ebben az esetben a védelem főjellege a kombinációkban és mozdulatokban áll.

Hogy valamely jelentékeny terület fedezésére szolgáló hosszú védővonalnak csak csekély ellentállóképessége lehet, nyilvánvaló. Ezen nem változtat az sem, ha nagy hadseregek képviselik a vonal birtokáért küzdő feleket. Ebből következik, hogy a kordon célja csak az lehet, hogy a gyenge akarat, vagy a gyenge fizikai erő gyenge lökése ellen oltalmazzon.

A kínai fal is csak azért épült, hogy védelmet nyújtson a tatár-portyázások ellen. Hasonló jelentőségük volt az Ázsiával és Törökországgal érintkezésben álló európai államok vonal- és határvédő intézkedéseinek is. Ilyen alkalmazásban nem megy képtelenségszámba a kordon, sőt inkább célszerűnek mutatkozik. A portyázásokat nem fogja ugyan visszatartani, de megnehezítheti és következképpen ritkábbá teheti, ami az ázsiai népeknél, melyek ellenében a hadi állapot sohasem szűnik meg, nagyon is fontos.

A kordon e jelentőségéhez legközelebb áll a »vonal«. Célja az volt, hogy az országot a megsarcolástól és portyázásoktól megóvja. Mivel e vonalakat, amint látjuk, csak mellékvállalatok ellenében emelték, csak alárendelt erővel kellett őket védelmezni. De azokban az esetekben, amidőn e vonalak ellen az ellenséges főerő nyomult elő, a védő kényszerülve volt azokat teljes erővel megszállani, ami fölöttébb hátrányos, mert a vonal önmagában véve jó védőintézkedéseket nem engedett meg. Az említett hátrány miatt, valamint azért is, mert a mostani háborúban a portyázások alárendelt fontosságú dolgok, melyek meg nem érdemlik, hogy ellenök nagy erőt alkalmazzunk, a vonal telepítését immár káros rendszabálynak tartják.

A »vonalakon« kívül végre a hadsereg laktáborának fedezésére szolgáló és a hivatásukban bizonyos ellentállást kifejtő terjedelmes előörsvonalak tartoznak a valódi kordon osztályába.

Az őrök — ha a vidék előnyös — portyázásokat és a laktáborok biztossága ellen intézett kisebb mellékvállalatokat sikeresen megghiusíthatnak, de már ellenséges főerők ellenében csakis viszonylagos vagyis időnyerést célzó előnyöket vívhatnak ki; és mert ez az időnyerés a legtöbb esetben csekély, ez az előőrs-kordon főcélja annál kevésbé lehet, mivel az ellenséges főerő összpontosulása és előnyomulása sohasem maradhat annyira észrevehetlen, hogy a főparancsnok az erről szóló első híreket más úton, mint előőrsei útján meg ne kapná.

Ezek után világos, hogy a kordon csak gyengébb erők visszatartására alkalmas és a főerők védőőrsökké való tagolása az ellenséges főerő ellenében a legnagyobb képtelenség. Mivel azonban nem tételezhetjük fel, hogy a kordonállást minden egészséges alapeszme nélkül kezdték alkalmazni, kutatnunk kell keletkezésének, illetőleg alkalmazásának indokait.

A hegységben minden állás, még ha azzal céllal foglaltuk is volna el, hogy a főerővel döntő csatát fogadunk majd el, szükségképen kiterjedtebb, mint a síkságon. Az állás a hegységben kiterjedtebb lehet, mert a terep az ellentállóképességet növeli és kiterjedtebbnek kell lennie, mert a hegységben, miként már kifejtettük, szélesebb visszavonuló területre van szükségünk. Ha a hegységben a legközelebbi időben csatára nincs kilátásunk és valószínű, hogy az ellenség huza-mosb ideig marad velünk szemközt, anélkül hogy az épen kínálkozó nál egyéb vállalatokba bocsátkoznék, nagyon természetes, hogy igyekezni fogunk balról, jobbról annyi területet elfoglalni, amennyit biztonságunk megenged, annál is inkább, mert szélesebb terület birtoklásából, amint később látni fogjuk, többféle előny származik. Nyílt és hozzáférhető vidéken, ahol a mondott előnyt a mozgás elvével könnyebben és jobban érhetjük el, a csapatok kiterjeszkedése és szétforgácsolása kevésbé szükséges, sőt veszélyes volna, amennyiben az egyes részeknek a síkságon csekélyebb ellentállóképességük van.

A hegységben azonban, ahol a vidék birtoka egyedül a helyi védelemtől függ s egy pontról a más veszélyeztetett pontra gyorsan menni nem lehet, ahol a tért nyerő ellenséget némi túlerővel sem űzhetjük könnyen vissza, a hegységben, mondjuk, ilyen körülmények között oly felállításban fogunk elhelyezkedni, mely ha nem is tulajdonképeni kordon, mégis védőőrsökre oszolván, ahhoz közel jár. A több őrsre felosztott felállásból a kordonig vezető utat a hadvezérek sokszor lassanként és öntudatlanul teszik meg.

Ugyanis, míg eleintén az állás egyes pontjait s határait az ország biztosítása és birtoka szempontjából határozzák meg és ehhez képest osztják el a csapatokat, addig később az őrsparancsnokok a csapatok biztonságát tartván egyedül szem előtt, önkéntelenül foglalkoznak azzal az előnnyel, melyet ennek vagy annak az útnak megszállása hoz és észrevétlenül a legkiterjedtebb állás elfoglalására csábítatják magukat.

A főerővel viselt kordon-háború tehát nem tekintendő oly

szándékosan választott alakzatnak, mellyel az ellenség lökemét feltartóztatni akarjuk, hanem oly helyzetnek, melybe egy más cél követése közben belesodortattunk, tudniillik annak a célnak követése közben, hogy fedezzük és tartsuk meg az országot oly ellenséggel szemben, aki fővállalatokba nem bocsátkozik. Hogy a hadvezér ily helyzetbe juthatott, mindenesetre nagy hiba, annyi-val is inkább, mert a kis örségekre történt feloszlás okai a főerő céljához viszonyítva, kicsinyeseknek mondhatók; de hát, amint kimutattuk, az ily tévedés emberi dolog s könnyen megesik.

Ezért méltánytalan és pedig annál is inkább méltánytalan, hogy az emberi tévedést a rendszernek tudjuk be, mert előforduló ellenkező esetben, vagyis, még ha a rendszer előnyösen vagy legalább hátrány nélkül alkalmaztatott is, nem azt, de a hadvezért dicsérjük.

Az egész világ dicséri Henrik hercegnek hibamentes hadjáratait a 7 éves háborúban, csakis azért, mert Frigyes király úgy nevezte azokat. Pedig ezek a hadjáratok a legerősebb és legmegfoghatatlanabb példái a nagyon is kiterjedt és joggal »kordon«-nak nevezhető örsállásoknak.

A kiterjedt állásfoglalást teljesen igazolhatjuk, ha azt mondjuk: Henrik herceg ismerte elleneit és tudta, hogy döntő vállalataiktól mitsem kell tartania és amennyiben felállításának célja az volt, hogy minél nagyobb területet birtokoljon, csak helyes volt, ha a csapatok felosztásában annyira ment, amennyire a viszonyok megengedték.

De ha így érvelünk, akkor abban az ellenkező esetben, ha tudniillik a herceg egy ily pókhálóban egyszer szerencsétlenül járt és hatalmas vereség érte volna, sem szabadna azt mondani, hogy ő hibás rendszerrel élt, hanem azt, hogy rendszabályát elhibázta és annak alkalmazása, a viszonyokat tekintetbe véve, nem volt helyén. Amidőn az előzőekben kimutatni igyekeztünk, miként áll elő a főerő kordona és hogy az észszerű és hasznos is lehet; tehát magában véve képtelenség-számba nem megy, tartozunk beismerni azt is, hogy nem egy hadvezér vagy vezérkar félreismerve a kordon-rendszer tulajdonképeni jelentőségét, viszonylagos értékét általános értéknek tartotta és azt hitte, hogy mindennemű támadás ellenében alkalmazható. Ily képtelenséget követek el az osztrákok és poroszok 1793. és 1794-ben a Vogézek védelme körül.

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

Az ország kulcsa.

A hadművészet nem mutat fel még egy más elméleti fogalmat, mely a bírálat terén oly szerepet játszott volna, mint a szóban levő.

A csata- és hadjáratleírások kedvteléssel bíbelődnek vele, az okoskodások előszeretettel forgolódnak körülte, szóval a

tudományos alakzatnak oly töredéke, mellyel a kritika minduntalan dobálódzik, vagdalódzik. Pedig fogalma korántsem szilárd s mindeddig világosan körülírva nem volt.

A következőkben megpróbáljuk tiszta képét adni, hogy lássuk, mily értéke van a gyakorlati életben.

Azt kérdik önök, hogy miért tárgyaljuk oly későn ?

Mert először a vele szoros összeköttetésben levő »hegység-és folyamvédelmet«, továbbá »az erős és elsáncolt tábornak« kellett bemutatnunk.

Ez ősrégi katonai metafora (hasonlat) mögött rejlő bizonytalan, zavaros fogalom majd a hadszínhely legnyíltabb, majd legerősebb vidékét jelentette.

Ha van olyan vidék, melynek birtoka nélkül az ellenséges országba nem merészkedhetünk, azt joggal az ország kulcsának nevezhetjük. Ámde ez az egyszerű, de kétségkívül terméketlen elképzelés az elméletíróknak nem volt elég, hatványozták és »az ország kulcsa« alatt *pontokat* képzeltek, melyek az egésznek birtoka felett döntenek.

Valahányszor az oroszok a krími félszigeten előnyomulni akartak, mindenekelőtt Perekopot és vonalait kellett elfoglalniok, de nem annyira azért, hogy szabad bejáratot nyerjenek, mert hiszen Lascy kétszer (1737-ben és 1738-ban) kerülte meg, de azért, hogy Krimben тұrhető biztonsággal fészkeljék meg magukat. Ez ugyan egyszerű, de mert egyszerű, a kulcs-pont fogalmának nem felelhetett és nem felelt meg. Jobban megközelítette a tudósok szerint annak fogalmát az, aki a tételt így állította fel: az, aki a langresi vidéket tartja hatalmában, egészen Párisig ura Franciaországnak, vagyis a mondott esetben az illetőtől függ, hogy az országot elfoglalja-e vagy nem. Jobban megfelelt a fogalomnak e kijelentés azért, mert így a kulcs-pontnak nagyobb jelentősége van. Az első példa szerint egészen világos, hogy az országot ama pont birtoka nélkül, melyet kulcsnak mondunk, nem bírhatjuk; a második példa szerint azonban a pont birtoka, melyet kulcsnak akarunk nevezni, egyértelmű volna az ország birtoklásával. Hogy ez mikép lehetséges, azt közönséges ész nem fogja fel! Ahhoz a táltosok titkos tudománya szükséges.

E kaballa 50 év előtt keletkezett s a múlt század vége felé élte fénykorát; s bár Napoleon hadviselése biztosan és világosan bebizonyította a kulcs-pont fogalmának silányságát, a kaballának mindazonáltal hívői maradtak.

Önként értődik, hogy minden országnak vannak oly pontjai, melyeknek, mert utakat egyesítenek, élelmi- stb. cikkeket szolgáltatnak, a mozdulatok szabadságát megengedik, *kiváló fontosságuk van*. Ha a hadvezérek az ily fontos pontokat egy szóval akarják megjelölni s ez okból nevezik az *ország kulcsának*, pedantéria volna rajta megütközni, annál is inkább, mert a használt kifejezés bizonyos fokig találó. Ha azonban a stílusnak (irály) ezt a pusztá virágját oly magnak gondolják, melyből egy sokféle elágazó rendszer nő ki, csak szükséges,

hogy a józan ész a szóban forgó kifejezést valódi értékére szállítsa le.

A tudósok, kik az ország kulcsának fogalmából egy teljes rendszert akartak faragni, nem elégedhettek meg a hadvezérek gyakorlati, de nagyon is határozatlan fogalommagyarázatával; nekik maguknak kellett a célnak megfelelő, tehát határozottabb és következőkép egyoldalúbb fogalmat alkotni.

Erre az összes vonatkozások közül a magas vidéket szemelték ki.

Már az egyes vándor is, hát még a hadsereg, hálát rebeg az égnek, amidőn a hegységet keresztül szelő út legmagasabb pontjára ér, ahol rendszerint a fáradalmaknak, nehézségeknek vége szakad. S valóban, innen túl a leereszkedés már könnyű dolog és szívből érezzük, hogy az utunkat elállni akarót könnyűszerrel üznénk vissza. De ez még nem elég, e ponton erőt fog rajtunk az az elképzelés, hogy az alattunk elterülő országon, melyen még csak szemünket legeltetjük, már is uralkodunk.

Ezért tartották döntőnek a hegységen keresztül vonuló út legmagasabb pontját, amiben legtöbb esetben (de nem mindenkor) igazuk is volt. A hamis elmélet is, melynek megállapítójául talán Lloydot mondhatjuk, ezt vette alapul s azt a magas pontot, ahonnan több út ereszkedik le az országba, »az ország kulcsának«, vagyis oly pontnak tekintette, mely az országon *uralkodik*. Az elmélet ezt az elképzelést később összekapcsolván a vele rokonságban levő *rendszeres hegységvédelemmel*, ennek fontosabb harcászati elemeiből az illúziót még tovább szötte és többé *nem az út legmagasabb pontját, de a hegyrendszer legmagasabb pontját, vagyis a vízválasztó pontot tekintette az ország kulcsának*.

A természettudomány, mely a múlt század utolsó felében a földterület képzését a vízmosság erejére vezette vissza, a hadi elméletnek ebben az irányban igazat látszott adni és okul szolgált arra, hogy a gyakorlati igazság gátja áttöréssé s a hamis okoskodások a földtani analógia illuzórius rendszerében úszkáljanak. Tényleg a 18-ik század katonai könyveiben nem olvasunk másról, mint a Duna és Rajna forrásairól. Meg kell vallanunk, hogy az ily nyakatekert könyvbölcsességről a józan világ rendszerint mitsem akar tudni, de kivételesen mégis sok bajt okoz, aminthogy a németeknek két ízben okozott is.

A poroszoknak 1793. és 94-iki tudós vogézi hadjáratát a Graverts és Massenbach könyveiben foglalt elméletek sugalmazták. 1814-ben pedig ugyancsak ily nevetséges elmélet ösztönözte a 200.000 főből álló hadsereget arra, hogy Svájccon keresztül a langers-i fensíkra menjen.

A magas pont, melyről a vizek több irányban lefolynak, egy magas pont, de semmi egyéb; az, amit a magukban véve igaz fogalmaknak túlhajtása és hamis alkalmazása annak tulajdonít, merő képzelet.

Ha a Duna, Rajna és Németországnak mind a hat folyama egy hegyen eredt volna is, pusztán ezért ennek a hegynek katonai jelentősége még nem növekedett volna.

Könyvbölcsesség, igazibban döreség az országnak *kulcs-pontját* a *kulcsvidéken*, vagyis ott keresni, ahonnan a hegyek szétágaznak és a források széjjel patakanak. A természet maga is ellene szól ennek az elméletnek, amidőn a hátakat és völgyeket felülről lefelé nem teszi oly megközelíthetővé, miként azt a tereptan tanítja; a természet a kúpokat és bevágásokat tetszés szerint szórja szerteszét s gyakran a legalacsonyabb víztükör körül a legmagasabb tömegeket helyezi el. Kérdezzük meg a hadtörténelmet, vajjon a vidék földtani zárópontjai változatlan befolyást gyakorolnak-e a cselekményekre? Sok példával erősített tagadó választ kapunk.

Ettől a hamis fogalomtól, melynél csak azért időztünk, mert egy felfuvalkodott, szappanbuborékként álló rendszer támaszkodott reája, most már eltávoztunk és nézetünkhöz térünk vissza.

Mi azt állítjuk: a *kulcsállás* kifejezés a hadászatban önálló fogalmat csak akkor jelenthet, ha oly vidékre vonatkozik, melynek birtoka nélkül az országba nem merészkedhetünk. Ha azonban ezzel a kifejezéssel az országnak kényelmes bejáróit vagy központjait akarjuk illetni, akkor elveszíti sajátlagos fogalmát (vagyis értékét) és olyasmit jelent, ami többé-kevésbé mindenhol található. Ebben az esetben e kifejezés egy tetszőtől szóképénél nem egyéb.

Állások, melyek a kulcsponthoz fogalmának megfelelőeknek, ritkán találhatók. Közönségesen az ellenséges hadsereg az ország kulcsa és nagyon kedvező viszonyoknak kellene uralkodni, hogy a vidék fogalma a hadsereg fogalmánál fontosabb legyen.

A vidék — véleményünk szerint — fontosabb akkor lesz, ha a hadsereget erős harcászati ellentállásra képesíti és az ellenséges összekötő vonalakat nagyon veszélyezteti.

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

Oldalhatás.

Talán nem szükséges külön felemlíteni, hogy a hadászati oldalról, vagyis a hadszínhely oldaláról beszélünk és hogy ezzel az oldaltámadás a csatában, vagyis a harcászati oldalhatás még abban az esetben sem cserélendő fel, ha mindkettő az utolsó pillanatban egybe is olvad; nem cserélendő fel már csak azért sem, mert az egyik nem szükségképeni folyománya a másiknak.

Az oldalhatás a hozzátartozó oldalállással együtt hasonlóképen oly eszköz, mely díszmutatványa az elméletnek. Pedig ez a szer a háborúban alig fordul elő, de nem azért, mintha hatálytalan vagy illuzórius lenne, hanem abból az okból, mert rendesen mindkét fél védekezik ellene és azok az esetek, amidőn mitsem lehet ellene tenni, a legritkábbak közé tartoznak.

Mindazonáltal tüzetesen kell róla megemlékeznünk nemcsak azért, mert az említett ritka esetben nagy hatást mutat fel, de azért is, mert veszélyt jelentvén, állandó figyelemmel; és itt megemlítjük, hogy a hadászati oldalhatás, melyet a védelem és a támadás egyaránt igénybe vehet és melynek az előbbivel több közös vonása van, helyét a védőeszközök között foglalja el. Mielőtt a dolog érdemére térnénk át, azt az egyszerű tételt kell felállítanunk és folytonosan szemünk előtt tartanunk, hogy az ellenség hátába vagy oldalába indított erők csak e helyen fejthetnek ki hatást, de sohasem szemközt az ellennel, hogy tehát teljesen hamis nézetet vall úgy a harcászat, mint a hadászat terén az, aki azt hiszi, hogy a pusztá »hátra jövés« sokat ér. Magában véve ez semmi és csak más tárgyakra vonatkozással lesz olyasmi, ami az illető tárgy minősége szerint vagy előnyös, vagy hátrányos.

E tárgyakat vesszük most vizsgálat alá.

A hadászati oldalra kifejtendő hatásnál meg kell különböztetnünk: a) pusztán az összekötő vonalra, b) a visszavonuló vonalra és esetleg egyidejűleg az összekötő vonalra is gyakorolt hatást.

Amidőn Daun 1758-ban egy portyázó csapatot rendelt ki avégből, hogy az Olmützot ostromló ellenséges sereghez induló szállítmányokat elfogja, megsemmisítse, nyilvánvalóan nem az volt az osztrák vezér célja, hogy Frigyesnek visszavonulását Sziléziába elzárja, hanem ellenkezőleg az, hogy őt összekötő vonalának veszélyeztetésével visszavonulásra indítsa, amihez másként is nagyon szívesen nyitott volna utat.

Az 1812-ik év szeptember és október havában az oroszok részéről kiküldött portyázó csapatoknak sem az volt a céljuk, hogy az ellenség visszavonulását elvágják, hanem az, hogy összeköttetéseit megszakítsák. Ellenben a moldvai hadseregnek, mely Tschitschagof alatt Berezina ellen nyomult elő, valamint Wittgensteinnak, ki a Dunánál levő francia hadtestet támadta meg, határozottan ez volt a szándéka.

Az összekötő vonalakra gyakorolt hatással tehát azt akarjuk elérni, hogy az ellenség visszavonuljon, s ezt azzal érjük el, hogy vállalatainkat, szállítmányok, futárok, utasok, kisebb táruk stb., szóval oly dolgok ellen intézzük, melyek az ellenséges hadsereg egészséges és erőteljes működésére szükségesek s amelyeknek megsemmisítése a hadsereget nagyon is gyengítené.

A visszavonuló vonal ellen kifejtett hatással pedig az ellenséges visszavonulást akarjuk lehetetlenné tenni; ezt a célt csak úgy érhetjük el, ha a visszavonulás az ellenségnél elhatározott dolog. Mivel azonban az ellenség sokszor még akkor is visszavonul, ha veszélyeztetve látja visszavonulását, a visszavonuló vonalra ily cézzal gyakorolt hatás tüntetésszámba megy s ugyanazt az eredményt hozza létre, amit az összekötő vonalra gyakorolt hatás.

Mindezeket a hatásokat, mint már említettük, nem a

puszta megkerülés, nem a mértani alakzat, de a kellő feltételek idézik elő.

E feltételeket bemutató a két különböző oldalhatást egymástól elválasztjuk és először az összekötő vonalra irányulót vesszük vizsgálat alá.

Ennél a következő két feltétel egyikének mindig meg kell lennie :

1. a mondott célra igénybe veendő csapat oly kicsiny legyen, hogy hiányát az arcvonaltól ne érezzék ;

2. az ellenség győztes pályafutásának végére érkezett legyen, tehát a rajtunk kivívott újabb győzelmet ne használhassa fel, vagy pedig bennünket, kik a csata elől kitérünk, ne követhessen.

Ez utóbbi esetet, mely nem oly ritka mint gondolnók, egyelőre nem tárgyaljuk, hanem az első eset többi feltétével foglalkozunk.

Ezek a következők : a) az ellenséges összekötő vonal oly hosszú legyen, hogy fedezése sok őrst igényeljen ;

b) fekvése hatásunkat megkönnyítse.

Az összekötő vonal fekvése hatásunkat akkor segíti elő, ha a vonal : 1. nem vezet merőleges irányban az ellenséges hadsereg felállítására ; 2. országunkon fut keresztül. Természetes, hogy a két eset összetalálkozása bizonyosabbá teszi a hatást.

Mindkét eset közelebbi magyarázatot igényel.

Azt lehetne hinni, hogy amidőn 300—400 kilométer hosszú összekötő vonal biztosításáról van szó, alig jöhet tekintetbe, vajjon a végponton a hadsereg (mely a mondott hosszúsághoz képest maga is csak egy pont) merőlegesen vagy rézsútosan áll-e erre a vonalra. Pedig ez másképp van. Merőleges felállításkor még akkor is nehéz portyázó csapatokkal megszakítani az összeköttetést, ha számra nézve az ellenségnek jelentékenyen erősebbek. Ha egyedül a hosszú vonal abszolút biztosításának nehézségeire gondolunk, az iménti állításra tagadólag ráznók fejjüket, meg lévén győződve arról, hogy a számra gyengébb ellenség a háta mögött mélyen elterülő vidéket nem képes a részünkről kiküldött számos portyázó csapat ellen megvédeni.

Igen, ha a háborúban mindent oly könnyen lehetne áttekinteni, mint a papiroson ! Ha csak a portyázó látna, az összekötő vonalait biztosító pedig sohasem tudná, hogy mely pontjait támadják meg ! De ha a háborúban uralkodó bizonytalanságra, a hírek határozatlanságára gondolunk s tudjuk, hogy a hadakozó felek folyton homályban tapogatóznak, be fogjuk látni, hogy az a portyázó fél, aki a merőlegesen álló ellenséges hadsereg szárnyait megkerülve, annak hátába jut, oly helyzetben van, mint az olyan ember, kinek a sötét szobában sokkal akad dolga. Ennek idővel tönkre kell mennie ; így a merőlegesen álló ellenség szárnyait megkerülő portyázó csapatoknak is, amelyek ekként messze a saját főerőtől, de közel az ellenséges tömeghez, szállingóznak. És a portyázók ilyenén-

képen nemcsak, hogy erős veszteség veszélyének vannak kitéve, de kardjuk éle is könnyen megcsorbul. Csak egyetlen egy portyázó csapat menjen tönkre s vége a többinek is; elcsüggednek s a merész rajtaütés, a vakmerő ingerkedés helyett az örökös futás látványa tárul elének.

A merőleges felállítás tehát ezekkel a nehézségekkel fedezi összekötő vonalának legközelebbi pontjait, melyek mögötte — a hadsereg erejéhez képest — 2—3 menetnyire fehetnek; e pontokon kívül másokat fedezni nem szükséges, mert rendszerint az ellenség is csak a hozzá legközelebb álló pontokat veszélyezteti.

Észrevehetően rézsútos felállításnál azonban az ily hosszúságú összekötő vonal sohasem fedezhető. Az ellenség részéről gyakorolt legcsekélyebb és reá nézve semmi veszéllyel sem járó nyomás rögtön a legérzékenyebb pontra talál.

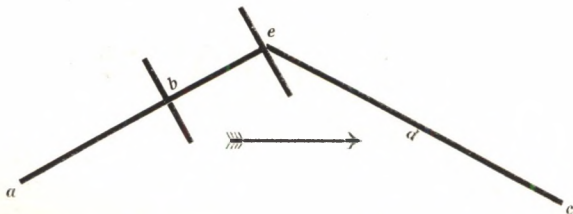
Most azt kérjük: mi határozza meg a felállítás arcát, ha nem fekszik merőlegesen az összekötő vonalra?

Az ellenség arcvonala? De hiszen ép ilyen joggal mondhatnók, hogy ellenkezőleg a mi arcvonalunk határozza meg az ellenséges arc fekvését!

E tekintetben kölcsönhatás uralkodik, melynek kiinduló pontját rögtön felkeressük.

Ha a támadónak $a-b$ összekötő vonala a védőnek $c-d$ összekötő vonalával jelentékeny szög alatt találkozik, világos, hogy a » b « ponton levő támadó az » e « ponton, tehát az összekötő vonalak érintkező pontján felállni akaró védőt arra kényszerítheti, hogy ellene arcot alakítson és következképpen összekötő vonalát feladja.

Ellenkezőleg állana a dolog, ha a védő az » e « érintkező ponton innen, vagyis » d «-nél állana fel, amely esetben a támadó

arcának kellene ahhoz módosulnia, feltéve, hogy a földrajzi viszonyok folytán közelebb meghatározott előnyomuló vonal $a-d$ -re húzott egyenessel nem köthető össze.

Ebből az következnék, hogy a kölcsönhatás e rendszerében a védőé az előny, mert csak tőle függ, hogy az összekötő vonalak érintkező pontjától innen álljon fel.

De távol áll tőlünk súlyt tulajdonítani ennek a mértani elemnek, melyre csak a világosság kedvéért mutattunk; ellenkezőleg szentül hisszük, hogy a helyi és főleg egyéni körülmények amannál mindenkor döntőbb módon szabják meg, hogy a védő hol foglaljon állást. Ebből pedig azt következtetjük, hogy közönségesen nem állapíthatjuk meg előre, vajjon a két fél közül melyik fogja az összekötő vonalat jobban fedezetlenül hagyni.

Ha az összekötő vonalak egy irányban fekszenek, a ferde felállítást vevő a másikat hasonlóra kényszeríti, de ebben az esetben mértanilag semmi nyereség sincsen és mindkét félnek egyforma előnye és hátránya van.

Hogy az összekötő vonal hátrányos befolyásoknak van kitéve, ha ellenséges országon fut keresztül, az nyilvánvaló. Hiszen megtörténhetik, hogy az ország lakossága felfegyverkezik, amely esetben úgy kell venni a dolgot, mintha az összekötő vonal egész hosszában ellenséges erő vonulna fel; igaz, hogy ez az erő magában véve nagyon gyenge és tömörség híján van, de ha meggondoljuk, hogy mennyi könnyen sebezhető pontja van a hosszú összekötő vonalnak, akkor ezt az erőt nem fogjuk kicsinyleni. De ha az ellenséges alattvalók nem is nyúlnak fegyverhez, ha az országban a honvédelmi intézmény nincs is meghonosítva, sőt ha a népben harci szellem nem is lakoznék, maga a pusztá tény, hogy a lakosság ellenséges érzületű s az ellenséges kormányhoz alattvalói viszonyban áll, az összekötő vonalra érezhető hátrányt jelent. Hátrányt azért, mert a lakosok a portyázó csapatokat mindenben elősegítik: értesítik a támadó helyzetéről, a vidékről; szállást adnak nekik, elrejtik őket, híreket közvetítenek stb. Mindezek a dolgok pedig a vállalat sikerét nagyon is előmozdítják. És ha még tekintetbe vesszük, hogy a védő a saját országában bizonyos távolságokban mindenkor talál várakat, folyamokat, hegységet, melyeket menedékhelyekül felhasználhat, állíthatjuk, hogy a védő a támadó összekötő vonalára még akkor is hathat, ha az utóbbi merőlegesen állott fel, mert nem szükséges, hogy a védő portyázó csapatai a hadsereghez visszatérjenek, mivel bármerre kitérhetnek s az ország legtöbb helyén elegendő oltalmat találnak.

Már eddig megállapítottuk, hogy valamely hadsereg összekötő vonalait alárendelt erők megszakíthatják, ha azok:

1. nagyon hosszúak;
2. részsútosan fekszenek;
3. ellenséges országon futnak keresztül.

Hogy az összekötő vonalak megszakítása hatást mutasson fel, még egy negyedik feltétel szükséges, jelesen a tartam.

E tekintetben utalunk arra, amit erről az ötödik könyvnek tizenötödik fejezetében mondtunk.

Ez a négy feltétel azonban csak a fődolog; van ezenkívül egy csomó helyi és egyéni körülmény, melyek sokszor döntőbbek, mint maguk a főköörülmények. Ilyenek, hogy csak a leglényegesebbeket említsük fel; az utak minősége, a vidék természete, a folyamok, hegységek, az év és időszak, az egyes szállítmányok fontossága, a rendelkezésre álló lovaság száma stb.

Ezeknek a körülményeknek összege határozván meg az ellenséges összekötő vonalra gyakorolható hatást a két fél összekötő vonalainak ily irányú viszonyait egymással szembe kell állítanunk, hogy megállapíthassuk, ki van előnyben a másik felett.

Amit most hosszasan fejtegettünk, azt az összevont esetben sokszor az első pillanatra eltalálhatjuk. De kétségtelen, hogy ehhez gyakorlott katonai szem szükséges, ami ritka adomány.

A bonyolult esetek felsorolásával nemcsak azt akartuk bebizonyítani, hogy az odalhatás nem könnyű dolog, hanem szembeszökővé kívántuk tenni azt is, hogy a bírálattal foglalkozó írók részéről minduntalan hangoztatott »megkerülés« és »oldalhatás« kifejezések közelebbi motívumok nélkül üres szövegek.

Ezek után a hadászati oldalhatás második főfeltételének megbeszélésére térünk át.

Ha az ellenséges hadsereg előnyomulását ellentállásunkon kívül bármely más ok akadályozza, sohasem szabad késnünk, hogy jelentékeny különítmények kiküldésével gyengítsük; mert ha az ellenség, hogy merészségünket megbüntesse, megtámadna bennünket, minden veszély nélkül kitérhetünk előle. Így tett 1812-ben Moszkvánál az orosz főserég is. Eltekintve e nagyszabású és rendkívüli háborútól, az ily eljárást kisebb hadjáratokban is tapasztalhatjuk. Nagy Frigyes az első sziléziai háborúban Csehország vagy Morvaország határán mindenkor ilyen körülmények között volt.

Mivel a mondott esetben, t. i. ha az ellenség előnyomulását benső (politikai) okok akadályozzák, az oldala ellen alkalmazandó csapatok erők lehetnek, nem épen szükséges, hogy az említett egyéb körülmények nagyon kedvezők legyenek; sőt az sem feltétel, hogy összekötő rendszerünk az ellenségéhez hasonlítva kedvezőbb legyen, mivel az ellenség további visszavonulásunkat kellőleg ki nem használhatván, megtorlással nem fog élni, hanem csak a saját visszavonulás közvetlen biztosítására fog gondolni.

Az ily helyzet tehát nagyon alkalmas arra, hogy e hatást, melyet a csapat túlmerész eszközével nem keresünk, egy a győzelemnél kevésbé fényes és sikeres, de kevésbé is veszélyes eszközzel érjük el.

A mondott esetben oldalállást is foglalhatunk el, minthogy nem baj, hogy összekötő vonalainkat szabadon hagyjuk.

Ezzel az ellenséget arra kényszerítjük, hogy saját összekötő vonalára részsútosan álljon fel és az előbbi hatásunknak tegye ki. Természetes dolog, hogy eszközünk annál sikeresebb lesz, minél több kedvező körülmény működik közre; ezek híján a siker az ügyes kombinációban s a végrehajtás gyorsaságában s biztonságában rejlik. Ez volna az eset, amidőn nagyon szép hadászati manővereket hajthatunk végre, olyanokat, amilyenekkel a 7 éves háborúban Sziléziában és Szászországban, valamint az 1760. és 1762-iki hadjáratokban gyakran találkozunk. De ne gondoljuk, hogy ha a gyenge elemi erővel vívott háborúban az ily hadászati manőverek gyakran fordulnak elő, ez azért történik, mert a hadvezér pályafutásának végére ért. Korántsem; hanem rendszerint azért, mert az ellenséges vezérnél hiányzik a bátorság, vállalkozó szellem és fél a felelősségtől.

Szemléletünket egy főeredményben összevonva állítjuk, hogy az oldaltámadás leghatásosabb.

1. a védelemnél;
2. a hadjárat vége felé;
3. kiváltképen, amidőn az ország belsejébe visszavonulunk és
4. amidőn a védelmet a népfelkeléssel erősítjük.

Az összekötő vonalakra gyakorlandó hatás végrehajtásáról csak néhány szót kell mondanunk.

A vállalatokat ügyes portyázókra kell bízni, kik csekély erővel, merész menetekkel és támadásokkal kisebb helyőrségeket és szállítmányokat lepnek meg, a népfelkelőkbe bizalmat öntve, azokkal gyakran egyesülten működnek. A portyázó csapatok inkább számosabbak, mint erősebbek legyenek, szervezetük engedje meg, hogy nagyobb vállalatokra több ily csapat egyesülhessen s gondoskodva legyen arról, hogy a vezetők hiúsága vagy erőszakossága ne legyen akadály.

Most még csak a *visszavonuló útra* kifejtendő hatásról kell beszélnünk.

Főleg itt kell a fejezet elején felállított azt a tételt szem előtt tartanunk, hogy amely erőnek hátul kell hatást kifejteni, annak elől feleslegesnek kell lennie, tehát a hátsó- vagy oldalhatás ne tekintessék az erők sokszorosításának, hanem az erők hatványozott alkalmazásának. Hatványozva a siker által, de hatványozva a veszély által is.

Minden fegyveres ellentállás, mely az egyszerűség bélyegét nem viseli magán, hatását a biztonság árával fizeti meg. Az oldalhatás, akár egyesült erővel, akár osztott erővel fejtik ki, az említett osztályba tartozik.

A visszavonulás elvágását, ha az nem tüntetés, de komoly dolog, tulajdonképen csak a döntő csata valósítja meg. Ebben a megoldásban a nagy hatás és a nagy veszély elemei mindig találkoznak egymással. Annak a hadvezérnek, ki illetéken akar hatni, kedvező feltételekkel kell rendelkeznie.

Ennél az ellentálló módnál két alakzatot különböztetünk

meg. Az első az, amidőn az ellenséget hátulról támadjuk meg az egész hadsereggel vagy oldalt állunk fel, vagy pedig megkerüljük, a második az, ha csapatunkat szétszórjuk és egy átkaroló állásból az ellenséget egy részével az arcban, másik részével hátban támadjuk meg.

Mindkét esetben a hatványozott siker azonos eredményben mutatkozik; elvágva a visszavonulást, az ellenséges erő nagy részét elfogjuk, vagy szétszórjuk; vagy pedig az ellenséges főerőt a lehető leggyorsabb visszavonulásra kényszerítjük.

Ellenben a bennünket környező nagy veszély a két esetben különbözik egymástól.

Ha ugyanis az ellenséget az összerővel megkerüljük, a veszély abban áll, hogy saját hátunkat szabadon hagyjuk, amely esetben még a kölcsönös visszavonuló utaknak egymáshoz való viszonyától fog függni, melyik fél van hátrányosabb helyzetben. Az, hogy a védő otthon van s ennek következtében az összekötő és visszavonuló utak dolgában a támadónál kevésbé korlátozott, sokkal jelentéktelenebb, semhogy arra igazán hathatós módszert állapítsunk. Szerintünk mindenkor csak az egyéni eset viszonyai fognak dönteni. Annyit azonban állíthatunk, hogy kiterjedtebb területeken több kedvező körülményt találunk, mint szűkebb hadszínhelyen; inkább kedveznek e tényezők önálló államoknak, mint idegen segílyre szoruló gyengéknek, mely utóbbiak hadseregei mindenkifelett csak arra törekednek, hogy a segílyhadakkal egyesülhessenek. Állítjuk végre azt is, hogy e feltételek a védelemnek főleg akkor fognak kedvezni, amikor már az előnyomuló lökemereje a hadjárat vége felé kimerült. Ez utóbbira nézve megjegyezzük, hogy az az előnyös oldalállás, amelyet az oroszok 1812-ben a Moszkvától Kaluga felé vezető úton akkor foglaltak el, amidőn Napoleonnak lökemereje már kimerült, a drissai táborban — amint tervezték — a hadjárat elején csak hátrányos lett volna.

Az osztott erővel végrehajtandó megkerülés és elvágás pedig azzal a hátránnyal jár, hogy a magunk csapata szétvált állapotban van, míg a belső vonalon működő ellenség egyesülten marad és egyes részeinket tetemes túlerővel támadhatja meg. Ezért csak három esetben tehetjük ki magunkat ennek a semmi más rendszabállyal nem ellensúlyozható hátránynak.

1. Ha az erők már eredetileg különvált viszonyban vannak és egyesítésük időveszteséggel járna.
2. Ha fizikailag és erkölcsileg nagy túlsúlyban vagyunk.
3. Ha a pálya végén megérkezett ellenség lökemereje megtört.

1-höz. Nagy Frigyesnek Csehországban 1757-ben történt központi betörésével ugyan nem volt a célja, hogy arctámadást kössön össze hadászati háttámadással, hanem az, hogy a meglopás előnyeit ne áldozza fel (amennyiben erejét a Sziléziában vagy Szászországban történő betörés előtt sehogysem egyesíthette).

2-höz. Az 1813-iki hadjáratban a szövetségesek szám szerint az ellenségénél erősebbek lévén, feltétlenül gondolhattak arra, hogy a főerővel Napoleont jobboldalában vagyis az Elbánál támadják meg és a hadszínhelyet ily módon az Oderáról az Elbára helyezték át. Hogy a szövetségeseknek Drezdánál rosszul ment a dolguk, nem ennek az általános tervezetnek, de egyéb hiányos hadászati és harcászati intézkedéseknek tulajdonítandó. Mert hiszen Drezdánál 220.000 embert egyesíthettek Napoleon 130.000 embere ellen, ami végtelen előnyt jelentett, igaz, hogy Napoleon erejét egyenlően osztotta fel és Sziléziában 70.000 embert 90.000 ellenében, Markban 70.000 embert 110.000 ellen állított fel, de mindenesetre nehéz lett volna neki Szilézia teljes feladása nélkül az Elbánál oly erőt összpontosítani, mellyel a szövetségeseket döntő módon legyőzte volna. A szövetségesek ezenkívül minden veszély nélkül irányíthatták a Wrede-féle hadsereget a Majna felé avégből, hogy esetleg Napoleonnak Mainz felé vezető útját elvágják.

1812-ben pedig az orosz a moldvai hadseregnek menet-célul Volhíniát és Litvániát bátran tűzhette ki, azzal a rendeltetéssel, hogy az később a francia hadsereg hátában működjék, mert semmi sem volt bizonyosabb, mint az, hogy a francia vállalat végső pontja Moszkva lesz. És mert a Moszkván túl fekvő Oroszország tekintetében e hadjárattól mitsem kellett tartani, nem volt ok, hogy az orosz hadsereg gyengének képzelje magát.

3-hoz. A Puhl-féle 1-ső védő tervezetnek is a haderőknek hasonló felosztása volt a célja, olyformán, hogy Backlay hadserege a drissai tábort foglalja el, míg Bagration hadserege az ellenséges főerő hátában működjék. Nagy különbség van ám e két mozzanat között! Az elsőben a francia az orosznál háromszor erősebb volt; az utóbbiban már az orosz erő észrevehetően múlja felül a franciát. Az elsőben Napoleon főserégének még oly lökemereje volt, mely Moszkváig terjedt, vagyis 600 klmnyire Drissán túl; a másodikban már nem képes Moszkvából egy méternyire sem eltávozni; az elsőben visszavonuló vonala a Njemenig csak 225 km-nyi lett volna, a másodikban már 850 km volt. Ezért feltétlenül állíthatjuk, hogy az ellenséges visszavonuló vonal ellen a második mozzanatban kifejtett hatás az elsőben kifejtve meggondolatlan, dőre cselekedet lett volna.

Mivel a visszavonuló vonalra gyakorolt hatás, ha az nem akar tüntetés lenni, egy hátulról intézendő valóságos támadást tételez fel, erről még kellene egyet-mást elmondanunk; fejtegetéseinket azonban ehelyütt félbeszakítjuk, fenntartván azokat a támadásról szóló könyvünk számára és a mostani alkalommal megelégszünk azzal, hogy bemutattuk a feltételeket, melyek ezt a visszhatást megengedik.

Közönségesen csak tüntetésre gondolunk, midőn az ellenséget visszavonuló vonala veszélyeztetésével hátrálásra akarjuk bírni. Ha minden hatásos tüntetés szükségképen fel-

tételezné, hogy a valódi cselekvés teljesen végrehajtható legyen, a tüntetés sikere a valódi támadás sikerével hasonló tényezőket kívánna meg. Ámde a tüntetés sikere más tényezőktől függ és ezeket annak helyén be is fogjuk mutatni.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

Visszavonulás az ország belsejébe.

Az önkéntes visszavonulás az ország belsejébe oly sajátos, közvetett védőmód, mellyel azt akarjuk elérni, hogy az ellenség nem annyira fgyverünk által, mint fáradalmai következtében menjen tönkre. E védelem tehát a főcsatát kerüli, vagy legalább is arra az időre odázza el, amikor az ellenség már gyengült állapotban van.

A támadót, előnyomulása közben feltétlenül veszteség éri, tehát gyengül, amiként ezt a 7. könyvünkben majd tüzetesebben kifejtsük.

Ehelyütt az eredményt bebizonyítottnak vesszük, amit annál is inkább tehetünk, mert a hadtörténelem szintén bizonyítja állításunkat. Az előnyomulásban levő támadó fokozott mérvben fog gyengülni, ha mi legyőzetlenül, meg nem törten, friss csapatokkal önkéntesen vonulunk vissza s visszavonulásunk alkalmával minden talpalatnyi földet, jól kiszámított védelemmel, drága áron engedünk át az ellenségnek, szóval, ha azon vagyunk, hogy ellenfelünk térnyerése, fáradságos előnyomulás, ne pedig üldözés legyen.

Mi védők is gyengülünk, de korántsem annyira, mintha egy vesztett csata után kellene visszavonulnunk. Mert ha ez esetben még képesek lennénk is a naponkénti ellentállásra (amelyet az önkéntes visszavonulásnál feltételnek szabtunk), a naponkénti veszteséghez, mely *legalább is* oly nagy lesz, mint az önkéntes visszavonulásnál, a csata veszteségei is járulnának. De mily feltevés ez a dolog természetes rendje ellen! Még a világ legjobb haderejét is, mely vesztett csata után kényszerülve van mélyen az ország belsejébe visszavonulni, jelentékeny veszteség fogja érni, sőt tönkremegy, ha a jelentékenyen erősebb ellenség (amit a szóbanforgó esetekben feltételezünk), nagy eréllyel nyomul utána.

A *jól kiszámított* naponkénti védelem, vagyis az olyan, mely csak addig tart, míg a küzdelem egyensúlya fenntartható és amelyben a megveretés ellenében úgy biztosítjuk magunkat, hogy a harctért idejekorán hagyjuk oda, mondjuk, az ilyen ellentállás legalább is annyi veszteséget okoz a támadónak, mint nekünk, mert amennyit mi visszavonulásunk alkalmával foglyokban veszítünk, ugyanennyit, ha nem többet, veszít az ellenség, amidőn tüzelésünk közepette nyomul előre.

Igaz, hogy nehéz sebesültjeinket végképen elvesztjük, de hiszen a támadó sem számíthat az övéire, amennyiben azok

rendszerint néhány hónapon át a kórházakban távol maradnak.

Az eredmény tehát az lesz, hogy a szemben levő hadseregeket a folytonos torzszalkodásokban egyforma veszteség éri.

Másképp áll azonban a dolog, ha a megvert védő üldözéséről van szó. A csata okozta veszteség, a megbontott harcászati rend, a megtört bátorság, a visszavonulás örökös gondja a kiszámított és nyugodt naponkénti védelmet nehezzé, sőt sokszor lehetetlenné teszik; ellenben az üldöző, aki az első esetben óvatosan, sőt félénken, miként a vak, folyton csak maga körül tapogatódzva nyomul előre, a második esetben a győző biztos felléptével, a szerencsés nyerő elbizakodottságával, egy félisten fensőbbiségével tör előre és minél merészebben üldözi a védőt, annál jobban siettetni a dolgok folyását abba az irányba, amelyet azok a csatában vettek, mert az erkölcsi erők e téren fokozódnak és sokszorozódnak, anélkül hogy a fizikai világ aritmetikai törvényeihez kötnék magukat.

Világos tehát, hogy a védő a pálya végén első esetben előnyben, második esetben hátrányban lesz.

A támadónak a kölcsönös rombolásokozta gyengüléséhez még az a másik járul, melyet előnyomulásában egyéb okok idéznek elő, miként azt hetedik könyvünkben fogjuk látni. Ellenben a védő gyengülése nemcsak, hogy nem fokozódik, hanem elenyészik, amennyiben a legtöbb esetben vagy idegen segélyhadak vagy újból teremtett csapatok fogják erősíteni.

Végre pedig az ellátás tekintetében is nagy aránytalanság áll be; a visszavonuló gyakran bőségben fog úszni, holott az előnyomuló nyomorog.

A visszavonuló könnyen intézkedhetik arra nézve, hogy menetállomásain készleteket találjon, holott az üldözőnek mindent utána kell szállítania, ami — míg ő mozgásban van, még a legrövidebb összekötő vonal mellett is — oly nagy nehézségekkel jár, hogy nem egyszer élelemhiány áll be.

A vidék készleteit az első (a visszavonuló) veszi igénybe és meríti ki. Csak kiürített, kiszipolyozott falvakat és városokat, lekaszált és letaposott réteket, szántóföldeket, száraz kutakat és zavaros vizű patakokat hagy vissza.

Nem csoda tehát, ha az előnyomuló sokszor már az első napokban is szükséget szenved. Arra nem lehet, nem szabad számítani, hogy ellenséges készletek birtokába jut; hacsak a véletlenség, vagy a hátráló megbocsáthatatlan könnyelműsége egyszerű-máskor nem játszik közbe.

Igy hát kétségtelen, hogy ott, ahol nagy területről van szó és a szemben álló hadseregek ereje nem nagyon egyenlőtlen, e hadviselés mellett elvégre is oly viszony keletkezik, mely a védőnek aránytalanul nagyobb kilátást nyújt sikerre, mint a határon keresett döntés.

De nemcsak valószínűbb, hanem nagyobb is lesz a győzelem. Nagy a különbség a határon vesztett csata között és aközött, mely az ellenséges ország belsejében vész el! A támadó

állapota pályafutásának végén sokszor olyan, hogy még *nyert csata* is visszavonulásra készítheti őt, mert a győzelem tökéletesítésére immár hiányzik benne a lökemerő s a veszteségeket új csapatokkal pótolni nem képes.

Óriási különbség van tehát a támadás kezdetén és végén keresett döntések között.

A szóban levő védőmód előnyeivel szemben két hátrány mutatkozik; nevezetesen: az országot az ellenség előnyomulása következtében nagy veszteségek érik s erős erkölcsi hatás nyomása alatt áll.

Igaz, hogy a védelem célja nem az, hogy az országot veszteségektől óvja meg, hanem hogy előnyös békét köthessünk; igaz, hogy ennek a célnak elérésére semminemű pillanatnyi áldozat sem nevezhető ugyan nagynak, de a veszteségeknek mégis súlyuk van a döntés mérlegében.

A veszteség nem közvetlenül, de nagy kerülőutakon érinti hadseregünket, melyet, mint mondtuk, a visszavonulás csak erősít. Nagyon nehéz tehát a visszavonulás közvetlen előnyét közvetett hátrányával egybehasonlítani. Különböző dolgok ezek, melyeknek közös hatáskörük nincs és mi e tekintetben nem tehetünk mást, minthogy annak kijelentésére szorítkozunk, hogy a közvetett hátrány annál nagyobb, minél termékenyebb, népesebb s gazdag kereskedővárosokkal borított területeken vonulunk vissza és legnagyobb lesz akkor, ha e területekkel egyetemben félig vagy teljesen harcász csapatokat is elveszítünk.

Az erkölcsi hatás tekintetében megjegyezzük, hogy vannak esetek, amikor a hadvezérnek nem szabad azzal törődnie s a rövidlátó kishitűséggel járó hátrányok ellenére tervét végre kell hajtania. De azért a hátrányos erkölcsi benyomást korántsem lehet kicsinyelnünk. Oly erő ez, mely nemcsak egy pontra gyakorol hatást, de villámsebességgel végig fut az egész vonalon és megbénítja a nép és hadsereg erőteljes cselekvését. Vannak esetek, amikor a nép és hadsereg legott megérti a visszavonulás jelentőségét; de ezek ritka esetek. Közönségesen úgy a nép, mint a hadsereg még azt sem tudja megkülönböztetni, vajjon önkéntes visszavonulásról, vagy pedig visszabotlásról van-e szó s még kevésbé azt, vajjon a hátrálást a nagy eredményekre törő ész, avagy az ellenséges fegyvertől reszkető félelem parancsolta-e.

A nép szájalmat érez, de egyszersmind méltatlankodik is a feláldozott tartományok sorsa felett; a hadsereget pedig az utóvédek folytonos harca kétkedővé teszi vezére és önmaga iránt. A visszavonulás e *következménye* felől nem szabad ámítani magunkat. És *mindent önmagában véve*, teljesen igaz, hogy természetesebb, egyszerűbb, nemesebb, a nép erkölcsi létehez illőbb, ha nyíltan lépünk a sorompóba, ahol csak testünkön át jöhet a támadó a határon be, melyen belül azonban még a népnek véres bosszút szomjuhozó géniuszát találja maga előtt.

Ezekben rejlik az esetelt védőmódnak előnye és hátránya ; most már csak a feltételekről s az ezeknek kedvező körülményekről kell pár szót szólnunk.

E védőmód legelső és legfőbb feltétele a nagy terület, vagy legalább is a hosszú visszavonuló vonal ; mert csak néhány menet az ellenséget észrevehetően gyengíteni nem képes. Napoleon főserége 1812-ben Witepsknél 250.000, Smolensknél 182.000, Borodinónál, vagyis 675 kilométernyire a határtól csak 130.000 főt számlált ; Moszkvánál pedig az orosz már számra nézve annyira előnyben volt a francia felett, hogy a végkimenetel nem volt kétséges és a franciák győzelme Malo-Jaroslawetznél azon mitsem változtathatott.

Európában egy államnak sincs oly nagy területe, mint Oroszországnak s a visszavonuló vonal a legkevesebb országban lesz 1000 kilométer hosszú ; de másrészt az sem fog oly könnyen előfordulni, hogy — miként az 1812-iki hadjárat elején — egy fizikailag kétszer, erkölcsileg pedig még sokkal többször erősebb ellenség álljon szemben.

Amit Oroszországban 800 kilométer eredményezett, azt másutt 400—300 is előidézheti.

A kedvező körülmények közé tartoznak :

1. a kevésbé művelt vidék ;
2. a hű és harcias nép ;
3. a rossz évszak.

Mindezek a dolgok arra kényszerítik az ellenséget, hogy élelmet stb. messziről szerezze be, sok biztosító csapatot különítsen ki, fáradalmas, nehéz szolgálatokat teljesítsen ; ezeken kívül sok betegséget is okoznak és megkönnyítik a védőodalhatását.

Végre pedig a két hadsereg abszolút tömegéről, mint szintén befolyásos tényezőről kell beszélnünk.

A dolog természetében rejlik, hogy — eltekintve a szemközt levő hadseregek viszonyától — a kis csapat hamarabb merül ki, mint a nagy és hogy ennek következtében az előbbinek hadműveleti vonala hosszú, hadszínhelye nem lehet nagy. A hadsereg abszolút számereje és a hadszínhely nagysága között úgyszólván oly állandó viszony áll fenn, amely, ha számokban nem is fejezhető ki, amennyiben a körülmények módosíthatják, a két tényező tulajdonképeni lényegének mélyében találja összefüggését. 500.000 ember indíthat vállalatot Moszkva ellen, de 50.000 ember még akkor sem, ha viszonya az ellenség erejéhez az első esetnél sokkal kedvezőbb lenne is.

Ha az abszolút erőnek viszonyát a térhez két különböző esetben egyenlőnek képzelnök, kétségtelen, hogy visszavonulásunk annál jobban fogja gyengíteni az ellenséget, minél nagyobb az abszolút számerő: Ugyanis : 1. Az ellenség ellátási viszonyai nehezebbek lesznek ; mert a hadműveleti területek, ha a hadsereg nagyságának arányához képest nőnek is, az ellátást egyedül sohasem szolgáltatathják, az utánszállítás pedig tudvalevőleg nagy veszteségeknek van kitéve.

2. Minél nagyobb a hadsereg, annál lassúbb az előnyomulás, vagyis annál több idő kell a pálya megfutására s ennek következtében a naponkénti veszteségek növekednek. Kétezer embert maga előtt űző háromezer ember nem fogja megengedni, hogy az üldözött csak 7, 14, 21 kilométernyi utat tegyen naponként s nem fogja megengedni, hogy időről időre néhány napi pihenést tartson. Az üldözöttet utólréni, megtámadni s visszavetni ez esetben csak néhány óra munkája. De ha az említett számerőt 100-zal szorozzuk, más körülmények állanak elő. Az első esetben néhány órát igénylő hatás most már egy vagy két napot is követel. A hadfelek nem maradhatnak egy-egy ponton, terjeszkedniök kell és mivel a terjeszkedés változatos mozdulatokat és sokféle kombinációt enged meg, a legközelebbi összecsapás későbbben következik be. A támadó ebben az esetben hátrányban van, mert amennyiben neki a nehéz élelmezés miatt a visszavonulónál jobban kell terjeszkednie, annak a veszélynek van kitéve, hogy a védő egyesült erővel támadja majd meg.

3. Minél nagyobb a tömeg, annál fáradtságosabb (az egyesre nézve) a naponként teljesítendő hadászati és harcászati szolgálat. 100.000 ember oly menete, melynél elindulni, fejlődni, majd megállani, megverekedni, főzni, eleséget átvenni kell és táborba szállani csak akkor, ha a szükséges jelentések minden oldalról beérkeztek, közönségesen kétannyi időt vesz igénybe, mint az 50.000 ember részéről végrehajtott menet. Pedig a napnak mindkét csapat számára csak 24 órája van. Hogy a csapatok tömegéhez képest a menetfáradalmak s a menetre szükséges idő nagyon különbözők, azt az ötödik könyv kilencedik fejezetében említettük. A fáradalmakban a védő is osztozkodik ugyan, de nem egyenlő mértékben, mert :

1. Az előnyomuló tömege nagyobb.

2. A védő, aki az ütközetet odahagyja, ezzel az áldozattal azt a jogot vásárolja meg, hogy ő legyen az, aki törvényt szab. Ő az első, aki tervez s tervét semmi sem akadályozza meg, holott a támadónak legelőször a védő felállítását kell kipuhatolnia, hogy tervét erre alapíthassa. De meg kell jegyeznünk, hogy itten olyan védőről van szó, akit még meg nem vertek, sőt még csatát sem veszített el.

A huzamosb időn keresztül gyakorolt az az előjog, melynél fogva ellenségünknek törvényt szabhatunk, idő- és erőnyerés stb. tekintetében lényeges különbségeket eredményez.

3. A védő, aki visszavonulásánál jókarba helyezett utakat, hidakat használhat, a legjobb táborozó helyet keresheti fel stb., az utána nyomuló útját lehetőleg nehezíteni igyekszik, úgy hogy elrontja előtte a hidakat, utakat stb.

Vége mint különösen kedvező körülményt, a népháborút említjük fel, amelyről egyébként külön fejezetben fogunk értekezni.

Eddig a visszavonulás előnyeiről, hátrányairól és feltételeiről beszéltünk ; most pedig végrehajtásáról szólunk.

A legelső kérdés a visszavonulás irányát illeti.

Az irány az ország *belsejébe vezessen*, vagyis lehetőleg oly pontra, melynek oldalában tartományaink terülnek el. Ebben az esetben az ellenség e tartományok hatásának lesz kitéve, bennünket pedig nem környékez az a veszély, hogy *országunk főterületeiről leszoríttassunk*, ami megtörténhetnék, ha visszavonuló vonalunk a határszél közelében vezetne.¹

Az előbbi egyébként oly feltétel, mely a rendszabály céljában fekszik.

Hogy az ország melyik pontja lesz a visszavonulásra legalkalmasabb, vajjon lehet-e a visszavonulással a főváros biztosítását egybekötni, avagy az ellenséget attól elterelni, a viszonyoktól fog függni.

Feltéve, hogy az oroszok 1812-ben a visszavonulást tervszerűen hajtják végre és Smolenskról Kalugára, nem pedig Moszkvára mennek, a főváros esetleg meg maradt volna kímélve.

A franciák ugyanis Borodinónál körülbelül 130.000-en voltak s semmi körülmény nem szól amellett, hogy ők egy, az oroszok részéről a félúton Kaluga felé elfogadott csatában erősebbek lettek volna; már pedig ebben az esetben a 400 kilométer távolságra levő Moszkvába nem küldhettek volna csapatokat, mert sokat nem nélkülözhettek, kevés pedig a hosszú menetre elégtelen lett volna.

Feltéve, hogy Napoleon Smolensknél, ahol még 160.000 főnyi hadsereg felett rendelkezett, abban a hitben él, hogy a döntő csata előtt 40.000 főnyi hadtestet nélkülözhet és ezt legott el is küldi Moszkvába, Borodinónál már csak 90.000 embert számlál a francia hadsereg, mert 30.000 ember a fáradalmak következtében ment tönkre, vagyis az oroszénál 30.000 emberrel kevesebbet, amely esetben a Borodinónál lefolyt csatát véve zsinórmértékül, állíthatjuk, hogy az oroszok az ottani csatából győztesen kerülnek ki. De az orosz visszavonulás nem volt jól átgondolt terv folyamánya.

Az oroszok, valahányszor csatára kerülhetett a dolog, csak azért tértek ki előle, mert gyengéknek hitték magukat; minden fenntartó és erősítő eszközt a moszkva—smolenski útra irányítottak és Smolenskben senkinek sem juthatott eszébe, hogy ezt a útvonalat el kellene hagyni. De különben is egy, Smolensk és Kaluga között esetleg kivívott győzelem az oroszok szemében sohasem tette volna jóvá azt a képzelt hibát, hogy Moszkvát fedezetlenül hagyva, az ellenségnek kiszolgáltatták.

Napoleon 1813-ban még a mondottnál is jobban biztosíthatta volna Párist az ellenséges inváziótól, ha észrevehetően oldalt, talán a bourgognei csatorna mellett áll fel és Párisban a tábori katonaságból csak néhány ezer főt hagyva, a védelmet ezekre s a számos nemzetörré bízva. A szövetségesek sohasem kísérlik meg 50—60.000 embert Páris ellen küldeni, ha

¹ A franciák 1870—71-ben e hibát követték el.

tudják, hogy Napoleon százezer emberrel Auxerrenél áll. És ellenkezőleg, ha a szövetségesek vannak Napoleon helyzetében, senki sem tanácsolhatja nekik, hogy egy Napoleon ellen hadakozva, a fővárost fedező útvonalról letérjenek, mert ebben az esetben a császár, ha oly erős, mint voltak a szövetségesek, egy pillanatig sem habozik a fővárost megtámadni. Régi igazság, hogy egyforma körülmények, de más erkölcsi viszonyok között különböző lesz az eredmény.

Ha azt akarnók, hogy az ily oldalirányvételnél valamely főváros vagy más hely feltétlenül megkíméltessek, e helynek magának bizonyos ellentállóképességének kellene lennie, nehogy azt a portyázó csapatok könnyűszerrel sarcolhassák, vagy megszállhassák. Erről egyébként a haditerv tárgyalásánál majd bővebben szólunk.

A visszavonulás ez irányának még egy sajátlagossága van, nevezetesen : *a hirtelen kanyarulat* (a hirtelen fordulat). Az oroszok a Moszkváig betartott irányt, melyet folytatólagosan Wladimirra vezetett volna, hirtelen abbahagyták és először Riazannak tartottak, azután megint Kalugánnak mentek.

Ha az oroszoknak visszavonulásukat még innen is folytatni kellett volna, ebben az újabb irányban Kiewet, az ellenséges határhoz közelebb fekvő pontot tűzhatték ki célul. Világos, hogy a franciák ebben az esetben, ha még számra nézve fölényben maradnak is, a Moszkván keresztül futó összekötő vonalat nem tarthatják fenn s nekik úgy ezt a várost, mint valószínűleg Smolensket is, tehát a nagy fáradtsággal szerzett hódítást teljesen fel kellett volna adniok és meg kellett volna elégedniök a Berezinán inneni hadszínhellyel.

A visszavonuló vonalnak hirtelen kanyarulata, mely csak nagy területeknél lehetséges, a következő előnyökkel jár :

1. Az előnyomulónak lehetetlenné teszi, hogy régi összekötő vonalait megtartsa. Ez reá nézve nagy hátrány, mert nemcsak hogy új összekötő vonalakat kell berendeznie, ami nehéz dolog, de minduntalan új meg új összekötő vonalakról is kell gondoskodnia, mivel az eredeti iránytól lassanként eltér.

2. Mivel mindkét fél újból a határ felé közeledik, a támadónak a hódításokat, melyeket kellőleg nem fedezhet, fel kell adnia.

Oroszország óriási területével oly állam, ahol két hadsereg ilyenképen formászerűen fogósdit játszhat egymással.

De kisebb területű országban sincs kizárva, — ha ugyan a többi körülmények kedveznek — hogy a hátráló a visszavonulásnál kanyarulatot (fordulatot) ne tegyen.

Ha egyszer megállapítjuk, hogy mely irányban jöjjön országunkba az ellenség, önként következik, hogy ezt az irányt főszeregünk is betartja, mert máskülönben az ellenség sem haladna azon, de ha ő követné is az irányt, mi pedig nem, akkor nem lennénk abban az helyzetben, hogy a fent jelzett feltételeket szabhassuk ellenfelünknek. Ezért csak arról lehet szó, vajjon

egyesült erővel tartjuk-e be az eredeti irányt, vagy pedig egy tetemes résszel oldalt térjünk-e ki s excentrikusan vonuljunk vissza.

Erre a kérdésre azt válaszoljuk, hogy magában véve az excentrikus alak elvetendő, mert :

1. az erők ennek folytán még jobban megoszlanak, holott az egyesült fellépés a támadónak nagy bajt okoz ;

2. a támadó a belső vonalak előnyét élvezzi, egyesülve léphet fel és velünk szemben az egyes pontokon túlerőben lesz. Igaz, hogy a támadó túlsúlyától az első időkben, amikor a folytonos kikerülés rendszerével élünk, nem kell nagyon félnünk, de a kikerülés főfeltétele mégis csak az, hogy az ellenséggel szemben félelmetes erőt képviseljünk s ne engedjük magunkat részenként megverni, ami ilyenképen könnyen megtörténhetnék. De különben is az erők megoszlásával bizonytalaná válnék, vajjon az a *másik feltétel*, hogy lassanként a túlsúlyt elnyerjük, teljesedésbe megy-e ?

3. a gyengébb az erősebbel szemben központi hatást alig alkalmazhat ;

4. a védő oszlott erejével szemben a támadónak egynémely gyengéje elenyészik.

A messzire előrenyomuló támadás főgyengéi ugyanis a hosszú összekötő vonalak s a teljesen szabad (védtelen) hadászati oldalak. Ha már most a védő excentrikusan vonul vissza, a támadó erejének egy részével az odalban arcfelállításhoz kénytelen folyamodni és e csoport nemcsak hogy semlegesíti a szemben levő védőerőt, de egyúttal az összekötő vonal egy részét is fedezi.

A visszavonulás tisztán hadászati hatására nézve tehát az excentrikus alakzat nem előnyös ; ha azonban ez utóbbival csak azt akarjuk elérni, hogy egy későbbi időszakban az ellenséges visszavonulásra hassunk, akkor erre nézve az előbbi fejezetben mondottakra utalunk.

Csak egy eset teszi az excentrikus visszavonulást indokolttá, nevezetesen az, ha oly tartományokat akarunk biztosítani, melyeket máskülönben az ellenség megszállana.

Azt, hogy az előnyomuló vonalától jobbra-balra, mely területet fogja megszállani, erejének összpontosításából és irányából, tartományainak s várainak fekvéséből stb. könnyen tudhatjuk meg ; erőfecsérlés volna tehát, ha az ellenség által minden valószínűség szerint meg nem szállandó területeket csapatokkal akarnók megrakni. Vajjon képesek leszünk-e az ellenséget bizonyos területnek tervbe vett megszállásától egy a kérdéses területen felállított csapattal visszatartani, nyílt kérdés s az ítélőképeség tapintatától függ.

Az oroszok 1812-ben Volhyniában az e tartományba betörni akaró osztrákok ellen Tomassow tábornok alatt 30.000 embert hagytak vissza.

Ez helyes intézkedés volt, mert a) a tartomány nagysága, a tartomány terepének nehézségei, a helyes alapon nyugvó

feltevés, hogy a betörni szándékozó osztrákok túlerősek nem lesznek, az oroszokat azzal a reménnyel kecsegtette, hogy itt fölényben lesznek, vagy legalább is tarthatják magukat; b) még más előnyök is származhattak a felállításból, amelyek felsorolásától most el kell tekintenünk; c) egyébként is majdnem lehetetlen volt a volhyniai csapatokat (még ha akarták volna is) idejekorán a főereghez vonni.

Ellenben határozottan helytelen volt a Phul tábornok készítette hadjárat tervzet, amely szerint Barclay hadseregének (80.000 ember) Drissára kellett volna visszamennie, Bagration hadseregének pedig a franciák jobboldalában maradnia avégből, hogy később hátukba törjön. Helytelen volt azért, mert már az első pillanatra látható, hogy az utóbbi hadsereg déli Litvániában a franciák háta mögött semmiesetre sem tarthatta volna magát, és az ellenség nagy tömege vajmi hamar tönkretétette volna.

A védőnek ugyan érdeke, hogy a támadó minél kevesebb tartományt foglaljon el; de ez mégis csak alárendelt cél. Az is kétségtelen, hogy a támadás annál nehezebb lesz, minél szűkebb térre szorítható a támadó, de a védő ilyen dologra csak akkor vállalkozhatnék, ha a siker majdnem bizonyos és e vállalat erejét túlságosan nem gyengítené; mert a védőnek mégis csak a végleges döntésre kell törekednie.

Az ország belsejébe vett visszavonulás tehát rendszerint le nem győzött és osztatlan erővel egyenes irányban és folytonos ellentállást kifejtve lassan történjék, hogy akként a támadót örökös készenlétre, romlást előidéző harcászati és hadászati rendszabályokra kényszerítse.

Ha a hadfelek ilyenénképen érkeznek meg a pálya végén, a védő lehetőleg rézsútos felállítást vegyen s teljes erővel igyekezzék az ellenség hátára hatni.

Az 1812-iki orosz hadjárat e jelenségeket és hatásaikat mintegy nagyítóüvegen keresztül mutatja.

És habár az oroszok visszavonulása korántsem volt önkéntes, mégis az önkéntes visszavonulások osztályába sorolhatjuk.

Az oroszok a szerzett tapasztalatok alapján hasonló körülmények között bizonyára önkéntesen cselekednék azt, amit akkoriban szándék nélkül tettek.

Hogy jól megértessünk, kijelentjük, hogy nem egyedül Oroszország, de más állam is feljogosíthat a mondott eljárásra.

Ahol a hadászati támadás csatadöntés nélkül különféle nehézségeken megtörhetik, s az előnyomuló több-kevesebb romlással járó visszavonulásra kényszeríthető, ott az ily ellentállás főfeltétele megvan még akkor is, ha módosító körülmények fognának is fenn. Nagy Frigyesnek morvai hadjárata 1742-ben, csehországi hadjárata 1744-ben, a franciák ausztriai és csehországi hadjárata 1743-ban, a braunschweigi herceg franciaországi hadjárata 1792-ben, Massenának 1810/11. hadjárata Portugáliában, oly példák, melyek kisebb méretek

és körülmények között ugyan, de mégis hasonló esetekre vonatkoznak. Ezeken kívül még számtalan töredékhatásokkal találkozunk, melyeknél ha nem is az egész siker, de annak egy része a mondott elvnek tudható be.

Oroszországban s a többi említettük hadszínhelyen a siker a védő ölébe hullott anélkül hogy valamely szerencsés csata idézte volna elő a döntést.

De még ha ettől az ellentálló módtól ily hatás nem is volna várható, elég nagy vívmány az, ha az erőviszonyt a védő javára úgy megváltoztatja, hogy ez oly győzelmet arathat, melynek romboló hatásai a szabad esés törvényei szerint terjednek.

HUSZONHATODIK FEJEZET.

A felfegyverzett nép.

A népháború a XIX-ik századbéli művelt Európa vívmánya. Sokan vannak ellene, sokan szólnak mellette; az előbbieket vagy politikai indokokból támadják meg, állítván, hogy ez forradalmi eszköz és az anarchiának oly törvényessé nyilvánított állapota, mely a belső társadalmi rendet épügy veszélyezteti, mint az ellenségét; vagy pedig katonai indokokból ellenzik, mert azt hiszik, hogy az eredmény az alkalmazott erővel nem áll arányban. Bennünket az első (politikai) ok nem érint, mivel mi a népháborúban csak a harceszközt látjuk, de annál jobban az utóbbi pont, melyre azt jegyezzük meg, hogy a népháború, mely természetes következménye annak, hogy a hadi elem árja a körülte emelt mesterséges korlátokat keresztültörte, erősítése a háború névvel illetett erjedő, forrongó állapotnak.

A harácsoló rendszer, valamint az általános védkötelezettség eredményezte óriási hadseregek, továbbá a honvédségek ép oly folyományai a hadviselés fejlődésének, mint a népfelkelés vagy másként »a fegyverre szólított nép«.

Ha ezek az először megnevezett segédeszközök a lerombolt korlátok természetes és szükséges következményei és ha annak erejét, aki először alkalmazta azokat, óriási módon növelték, úgy, hogy elvégre használatuk elől senki sem zárkózhatott el, akkor a népháborúra nézve szintén hasonló eset forog fenn. Általánosságban az a nép, mely a népháborút észszerűen kihasználja, ama másik felett, aki ezt nem teszi, feltétlenül túlsúlyban van. Ha pedig ez így van, akkor a kérdés csak az lehet, vajjon a hadi elemnek ez az újabb erősítése az emberiségre üdvös-e, vagy sem? Erre a kérdésre azonban épügy, mint a háború célszerűségének kérdésére, csak a bölcsész adhatna feleletet! De lehetne ezenkívül még egy más kérdést is felvetni, t. i. azt, vajjon az az erő, melybe a népháború kerül, más harceszközökre fordítva, nem volna-e gyümölcsözőbb? Erre azt

feleljük, hogy a kérdéses erők közönségesen nem állanak rendelkezésünkre és tetszés szerint nem használhatjuk fel azokat. Egy lényeges részük, jelesen az erkölcsi elemek, csak abban a pillanatban születnek meg, amidőn a népháború a cselekvés terére lép.

Ebből a szempontból kiindulva nekünk nem azt kell kérdeznünk, hogy a népfelkelés ellentállása az országnak mennyibe kerül, hanem azt, hogy mily befolyást gyakorol, melyek a feltételei, és használati módja miben áll.

Hogy a fegyverre szólított nép időben és térben összpontosult hatást kifejteni nem képes, a dolog természetében rejlik. Valamint az elpárolgás, elgőzölgés a fizikai természetben a felülettől függ, úgy a népfelkelés hatása is, mely égő parázs módjára emészti az ellenség alapalkotmányát, csak akkor lesz erős, ha nagy területen és intenzív módon működik. Sikert csak hosszú idő multán lévén képes felmutatni, közte és az ellenség között feszült állapot jön létre, mely vagy lassanként szűnik meg, úgy hogy az ellenség a népháború tüzét egyes helyeken elfojtva, a többi önmagától egymásután alszik ki, vagy egyszerre akkor, ha a széles területen folyt népháború paraszai egyetlen egy nagy lánggá csapódnak össze s az ellenséget arra kényszerítik, hogy sietve hagyja el a veszély színhelyét.

A népháború egymaga döntést alig fog előidézni, mert a két kellékének egyikével, jelesen óriási területtel, csak Oroszország rendelkezik, míg a másik t. i. az, hogy a betörő hadsereg ereje ne legyen arányban a szenvedő ország területével, ritkaságszámba megy.

Ha tehát nem árnyékkép után akarunk szaladni, a népháború tevékenységét a hadseregével tervszerűen egybe kell kapcsolnunk.

A népháború hatásához a következő feltételek szükségesek :

1. a háború a saját ország területén folyjék ;
2. a háború egy csapással ne fejeztessék be ;
3. a hadszínhely terjedelmes legyen ;
4. a nép jelleme a népháborúnak kedvezzen ;
5. az országot hegységek vagy erdők és mocsarak borítsák, vagy pedig a természet és kultúra átszegedetté s megközelíthetővé tegyék.

Az mit sem határoz, vajjon csekélyebb vagy nagyobb számú népesség lakja-e az országot, mert embert a szükséges mennyiségben találunk eleget. Vajjon a lakosság szegény vagy gazdag-e, szintén keveset dönt, bár nem tagadható, hogy a szegény s fárasztó munkát elbíró nép harciasabb szokott lenni.

Ellenben a népháború hatását végtelenül elősegítő eszköznek jelentjük ki némely németországi vidéknek azt a sajátlagosságát, hogy a lakóházak szétszórtan fekszenek. Mert ennek következtében a vidék átszegdeltebb, fedettebb és az utak, bár sokszorozódnak, rosszabbak ; az ellenséges csapatok elszállásolása nagy nehézségbe ütközik s ami fő, az egész népháború

jellege, t. i. hogy az ellentálló elv mindenütt ott van és sehol sincs meg, kicsiben számtalanszor ismétlődik. A szétszórt építkezésnek egyik nagy előnye még az is, hogy lakóikkal szemben az ellenség megtorló rendszabályokat nem alkalmazhat oly könnyen, mint akkor, ha a népesség falvakban lakik együtt, amidőn a nyugtalanabb helységet büntetésképen egy pillanat alatt meg lehet szállani és felgyújtani.

Népfelkelő csapatoknak vagy fegyveres népcsoportoknak nem szabad és nem lehet az ellenséges főerő, sőt egy jelentékeny hadtest ellen sem működniök. Hivatásuk nem az, hogy a magot összetapossák, de az, hogy a felületen, a puha részen rágódjanak.

A nép a hadszínhelytől oldalt fekvő tartományokban, ahová az ellenség legfeljebb csak csekély erővel tört be, ragadjon fegyvert s igyekezzék ezeket a támadó befolyásától elvonni. E tartományokban könnyen szervezkedhetik és eléri azt, hogy példáján felmelegedve lassanként a szomszédok is fegyverhez nyúlnak, úgy hogy az ekként elharapódzott tűz eljut addig a részig is, mely a támadónak hadművelati alapja, eljut annak összekötő vonalára s megperzseli, talán el is hamvasztja az ellenség életfonalait.

Mert ha a népháború mindenhatóságáról nem is alkotunk magunknak túlzott fogalmakat; mert ha nem is tartjuk oly elemnek, melyet a hadsereg époly kevéssé tartóztathat fel, mint az ember a szelet vagy esőt, szóval ha ítéletünket a szónoki röpiratok nem is teszik elfogulttá, mégis meg kell engednünk, hogy a fegyveres parasztokat nem terelhetjük úgy magunk előtt, mint egy katonacsapatot, melynek emberei juhokként tartanak össze s közönségesen az orruk után futnak, mert az előbbieket, ha egyszer futásnak erednek, a szélrózsa minden irányába széteszólnak. S ez teszi a kisebb osztagoknak az erdőségeken átszegendelt terepen eszközölt menetét veszélyessé; mert a menet minden pillanatban ütközetté fejlődhetik s ha azt hittük, hogy az utunkat álló fegyveres embereket elűztük, egyszerre újból hátunk mögött teremnek.

És ha az utak elzárásáról vagy elrontásáról van szó, akkor a parasztcapatok működését a hadsereg vagy portyázó csapatok működése fölé kell helyezni, mert az előbbieknél a mondott célra alkalmazott eszközei úgy viszonylanak az utóbbiakéhoz, mint az élő ember mozgólatai az automatáéhoz.

A népfelkelés hatása ellenében az ellenségnek nincs más eszköze, mint az, hogy a szállítmányok fedezésére katonai állomások, szorosok, hidak stb. biztosítására sok osztagot különít ki. Csakhogy valamint a népfelkelés első kísérletei gyengék szoktak lenni, úgy ezek a különítmények sem különbek, mert — nehogy az erő szétforgácsolódjék — kicsinyekre szabják azokat. A népháború igazában e gyenge osztagokon gyullad meg, mert felettük itt-ott győzedelmeskedve, a népfelkelők bátorsága növekedik, harckedve fokozódik és a küzdelem bensősége nyer.

Elképzelésünk szerint a népháború a hadszínhelyen egy köd- és felhőszerű lényhez hasonlítson és tömör testté sehol se sűrűsüljön, mivel máskülönben az ellenség e magra tör és azt széttaposva, sok foglyot kerít hatalmába. Ebben az esetben pedig csökken a népfelkelők bátorsága és a fegyver kiesik kezükből, mert mindenki azt hiszi, hogy a főkérdés már el van intézve és hasztalan minden erőlködés.

Az ellenséges hadszínhely szárnyain azonban a népháború köde csak hadd tömörüljön sűrű fenyegető felhökké össze, melyekből a villám minden pillanatban lecsaphat. Más szavakkal: a népfelkelők, a hadszínhely szárnyain kisebb hadseregbeli csapatokkal vegyítve, nagyobb és jól rendezett tömeget alkossanak, hogy — ha kell — nagyobb vállalatoknak, jelesen az ellenség részéről visszahagyott jelentékenyebb helysége ellen intézendő rajtaütéseknek megfeleljenek. De ezenkívül tömörebb voltuk főleg azért szükséges, hogy félelmet, aggodalmat idézzenek elő, s az egésznek erkölcsi hatását öregbítsék; nélkülök az erkölcsi összehatás nem volna eléggé erőteljes és az állapot az ellenség számára aggályt okozó.

A hadvezér a népfelkelést leginkább akkor erősíti, ha kisebb hadseregbeli csapatokkal támogatattja. E csekély csapatok bátorító eszközök, mert a lakosságnak önmagában közönségesen sem hajlama, sem kedve nincs, hogy fegyvert ragadjon. Minél nagyobb a bátorító katonacsapat, annál erősebb a vonzerő, annál nagyobb a leeső görgeteg. Csakhogy a bátorító eszköz nagyságának is megvan a maga hatása.

Az egész hadsereget ebből az alárendelt célból felbontani, úgyszólván a népfelkelésbe olvasztani, csupán azért, hogy egy kiterjedt, de mindenhol gyenge védővonalhoz jussunk, nem volna célszerű, mert egyrészt az ellenség a hadsereget és népfelkelést vajmi hamar tönkretenné, másrészt a tapasztalat bebizonyította, hogy ott, ahol nagyszámú sorkatonaság van jelen, a népháború kevésbé érelyes szokott lenni, mert:

1. erős ellenséges csapatokat húz oda;
2. a lakosság a sorkatonaságban bizakodva nem működik;
3. jelentékenyebb hadseregbeli csapat a lakosság erejét más irányban, jelesen: szállásadás, előfogat-szállítás stb. tekintetében veszi igénybe.

Hogy az ellenség a népfelkeléssel szemben eredményes visszhatással ne élhessen, főelvnek tekintendő, hogy a nagy hadászati védőeszköz: a fegyveres nép ritkán vagy pedig sohase használja a harcászati védelmet. Mert valamint minden rosszabb csapat, úgy a népfelkelők is hevesen és tüzesen támadnak, de hidegvérüket nem őrzik meg és kitartásuk nincsen. Az sohasem nagy baj, ha az ellenség a népfelkelő tömeget legyőzi és széjjel kergeti, mert hiszen a népfelkelés csak erre a célra szolgál, de már az minden körülmények között komoly dolog volna, ha az ütközetben sok embert vesztené, mert ebben az esetben tüze vajmi hamar kialudnék. A népfelkelés sajátlagosságai a védőharcot nem törik meg. Ez utóbbi tartós, lassú, tervszerű

működést és határozott merészséget követel; egy futólagos kísérlet, melyet minden pillanatban abbahagyhatunk, a védelemben célhoz nem vezethet. Valamely terepszakaszt védő népfelkelő csapat mindig tönkre fog menni, ha döntő védőütközetet kockáztat meg.

A hegység bejáratait, a mocsár töltéseit, a folyó átkelő pontjait lehet és kell is szívósan védelmeznie, de mihelyt az ellenség keresztültörte a védő vonalat, inkább oszolja szét, s nem várt megrohanásokkal folytassa védelmét, mintsem az utolsó menedékbe, a szűk védő állásba zárassa be magát. Bármily bátor és harcias szellemű legyen is a nép, bármily nagy gyűlölettel viseltessék az ellenség iránt, bármily kedvező legyen is a terep: a népháború a veszély sűrű légkörében nem tartja magát. Ha azt akarjuk, hogy a népháború gyújtóanyaga nagy lángot vessen, oly távoli helyen kell szítani a tüzet, ahol elég levegőt talál s nem ott, ahol egy csapással elfojtható.

E szemlélet után, mely, mert e tárgy csak új jelenség s még kevéssé volt fejtegetve, inkább az igazság kiderítésére irányuló tapogatódzás, mint tárgyilagos elemzés, még csak azt kell kijelentenünk, hogy a népháború a hadászati védőtervezetben két módon foglalhat helyet és pedig: vagy mint utolsó segédeszköz a vesztett csata után, vagy pedig mint természetes segédeszköz a döntő csata elődázását, késleltetését célzó műveleteknél.

Az utóbbiról (mert feltételezi, hogy az ország belsejébe vonuljunk vissza és hogy e könyvünk nyolcadik és huszonegyedik fejezetében kifejtett visszahatással éljünk) itten már nincs mit mondanunk, de az előbbinek még egypár szót kell szentelnünk.

Egy állam se higgye azt, hogy sorsát, vagyis létét egyetlen egy csata, ha még oly nagy is, végkép eldöntötte. A védő, ha meg is van verve, új erővel és a támadónál idővel beálló gyengeségnek kizsákmányolásával, vagy esetleg kívülről érkező segéllyel még mindig fordíthat az ügyek állapotán. Ráérünk mi a végső esetben meghalni és amiként az alámerülő ösztönszerűleg kapaszkodik a szalmaszálba, úgy az erkölcsi világ természetes rendjéhez tartozik, hogy a már-már az örvény szélén álló nemzet még egy utolsó eszközhöz folyamodjék.

Bármily kicsiny és gyenge legyen is az állam az ellenséghez viszonyítva, ezt az utolsó erőmegfeszítést tegye meg, mert különben azt kellene mondanunk, hogy nem él lélek benne. Ez nem zárja ki a lehetőséget, hogy a békét áldozattal ne vásárolhatná meg, viszont pedig ez a szándék sem zárja ki az új védőrendszabály célszerűségét; a béke megvásárlását nem teszi ez nehezebbé, sőt inkább könnyebbé. Az utolsó eszköz alkalmazása még szükségesebb lesz akkor, ha segílyt várunk azoktól, akik létünk fenntartásán érdekelve vannak. Az a kormány tehát, mely a döntő csata elvesztése után csak arra gondol, hogy a nemzetet mihamarabb a béke ágyába fektesse,

melynek a teljesületlenül maradt nagy remények nyomasztó érzésétől áthatva, sem kedve, sem bátorsága sincs, hogy a még meglevő erőt összeszedve, azt egy utolsó lökemre használja fel, végtelen gyengeségre valló következetlenséget árul el s megmutatja, hogy a győzelmet nem érdemelte meg.

Bármily nagy vereség érte is az államot, a hadseregnek az ország belsejébe kezdődő visszavonulásával a várak és a fegyveres nép működését életbe kell léptetni. Nagy előny e tekintetben, ha a főhadiszínhely szárnyain hegységek vagy más nehezen közelíthető vidékek terülnek el, melyek aztán hadászati oldalhatást fejthetnek ki.

Ha a győző ostrommunkálatokkal van elfoglalva, összekötő vonalainak biztosítására sok csapatot különített ki, vagy hadtesteket rendelt ki a szomszédos tartományok fékentartására; ha eközben élő és holt hadi anyag elvesztésével jelentékenyen gyengítettett, eljött újra az idő, hogy a védő hadsereg a keztyűt felvegye s a kedvezőtlen helyzetben levő támadót egy erős lökessel megingassa, vagy leterítse.

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

A hadszínhely védelme.

Megelégedhattünk volna azzal, hogy e könyvben csak a *lényegesebb védőeszközökről beszéljünk*, azt pedig, hogy miként illesszük be egyik vagy másik védőeszközt a védő tervzetbe, a haditervről szóló könyvünkbe illeszthettük volna, mivel a haditerv nemcsak meghatározza, vajjon támadó vagy védő eljárást kövessünk-e, hanem annak fővonalait is megállapítja.

De nem elégszünk meg azzal azért, mert rendszerünk ellen vétenénk. Mi vizsgálódásainkat nem kezdtük a háború összességével, bár a háborúban inkább, mint bárhol, az összesség határozza meg a részeket, úgy, hogy ezek az egésznek bélyegét magukon viselik, hanem az egyes tárgyakat elkülönítve vizsgáltuk, hogy ekként a fogalmakról teljes és beható képeket nyerhessünk. Ha lépésről lépésre, az egyszerűről az összetettre nem haladtunk volna előre, a határozatlan fogalmak sokasága, de különösen a háborúban uralkodó számtalan kölcsönhatás teljesen összezavart volna bennünket.

Mi tehát most is csak egy lépéssel közeledünk az egész felé, vagyis a hadszínhely védelmét csak elvontan szemléljük és ebből a célból előzetesen azt a fonalat keressük fel, melyre a már letárgyalt fogalmakat felfűzhetjük.

A védelem, a mi fogalmunk szerint, a *harcnak erősebb alakzata*. Ennek a harcnak tárgya, de korántsem utolsó célja, a maguk erejének fenntartása és az ellenség erejének megsemmisítése, szóval: a *győzelem*.

A harc utolsó célja, a maguk államának megtartása és az ellenséges ország legyőzése, vagyis a *kedvező béke*,

mert a vizsályt végérvényesen és eredményesen csak ez egyenlíti ki.

De már most kérdezzük, mit nevezünk a háborúra vonatkoztatva ellenséges országnak ?

Elsősorban haderejét, területét és még sok egyebet, melyeknek a különleges körülmények, főleg pedig a bel- és külpolitikai viszonyok adnak fontosságot.

Jóllehet az ellenséges állam hadereje s felülete nem is képviselik az egész országot s nem is ölelik fel az állam és a háború között létező összes vonatkozásokat, mindazonáltal elsők és a többi tényező felett fontosság tekintetében végtelen magasan állanak.

A haderőnek az a hivatása, hogy az állam területét biztosítsa, az ellenséget meghódítsa ; a terület (terület) hivatása pedig abban áll, hogy a haderőt élmezse és újítsa. Mindkettő tehát függő viszonyban áll egymáshoz és egyaránt fontos. Mindazonáltal kölcsönhatásuk különbséget mutat fel. Ha a haderő megsemmisül, illetőleg legyőzik és további ellentállásra képtelen, az ország is elvész, megfordítva azonban az ország elfoglalásából még nem következik, hogy a haderő is megsemmisül, mert ez az országot önkéntesen is odahagyhatja, hogy később annál könnyebben visszafoglalhassa. Sőt többet mondunk, nemcsak a haderő teljes leveretése, de annak már *jelentékeny gyengítése* is rendszerint az ország elvesztését vonja maga után, holott a jelentékeny területvesztés a döntés időszakán belül a haderő hasonló gyengítésével nem jár.

Ebből következik, hogy amennyiben az ellenséges haderő gyengítése vagy megsemmisítése fontosabb az ellenséges ország elfoglalásánál, a hadvezér első célja az előbbi legyen. Az ország elfoglalását csak akkor tűzhetjük ki célul, ha ez az ellenséges haderő gyengítésének vagy megsemmisítésének természetes következménye nem lett volna.

Ha az összes ellenséges haderő *egy hadseregben* egyesülne s az egész háború egyetlen ütközetből állana, akkor az ellenséges haderő megsemmisítése, az ellenséges ország elfoglalása, államunk biztosítása ennek az ütközetnek kimenetelétől függne. Ezt előrebocsájtva az a kérdés : mi készíti a védőt arra, hogy a hadi cselekménynek ettől a legegyszerűbb alakzatától eltérjen és haderejét a térben szétossza ?

Felelet : az egyesült erővel kivívandó győzelem esetleges elégtelensége !

Mert minden győzelemnek megvan a maga hatásköre, ha ez az egész ellenséges államra, tehát az összes ellenséges haderőre és területre kiterjed, akkor természetesen nem kell erőnket megosztani, de ha vannak oly ellenséges haderők és területek, melyekre győzelmünk hatása nem terjed ki, ez utóbbiakra különös tekintettel kell lennünk, és a haderőt ezeknek megtámadására, illetőleg területünknek ezek ellenében való biztosítására meg kell osztanunk.

Csak igen kis és kikerekített államoknál fordulhat elő,

hogy az összes erőket egyesítik s csakis ezeknél lehetséges, hogy egyetlen egy győzelem döntsön az egész felett. Oly államoknál, melyek nagy kiterjedésben érintik egymást, vagy pedig oly viszonyok között, amidőn az állam ellen a környöskörül levő szomszédos államok szövetkeznek, a hadsereg egyesítése gyakorlatilag lehetetlen és szükségképen a haderőt s ezzel együtt a területet, vagyis a hadszínhelyet szétesztani, határolni kell.

A győzelem hatásköre *a győzelem nagyságától*, ez pedig *a legyőzött csapatok tömegétől függ*. Ebből következik, hogy *az a lökés*, melynek szerencsés hatása a legnagyobb kört érinti, az országnak az ellen a része ellen intézendő, ahol a legtöbb csapat van összpontosítva és hogy sikerünk annál biztosabb lesz, minél erősebb tömeggel intézzük a lökemet. Ez az elképzelés logikailag a mechanikai súlypont természetének és hatásának képehez vezet bennünket.

Amiként a mechanikában, úgy a háborúban is : 1. a súlypont mindig ott lesz, ahol a tömeg legnagyobb ; 2. a súlypont ellen intézendő lökem a leghatásosabb és 3. az erő súlypontjával intézett lökem a legerősebb. A hadviselők és pedig úgy az egyes államok hadereje, mint a szövetséges államok seregei bizonyos egységgé s az egység folytán bizonyos mértékben összefüggő testté alakulnak. A haderőknek tehát per analogiam szintén vannak oly súlypontjai (és pedig rendszerint ott, ahol a legtöbb csapat van együtt) : melyeknek mozgása s iránya a többi pontot döntően befolyásolják. Más oldalról pedig, amiként a holt anyagnál, úgy a háborúban is a súlypont ellen intézett hatás ott ér véget, ahol a részek összefüggése megszűnik ; ezért úgy itt, mint ott könnyen megtörténhetik, hogy a lökés nagyobb, mint az ellentállás, vagyis hogy erőnket egy hiábavaló lökésre pazaroljuk el.

Az ürbe, a semmiség ellen intézett lökés a háborúban már csak azért is könnyen fordul elő, mert a sereg összefüggése nagyon különböző. Míg a hadvezér személyes parancsnoksága alatt a csatába vezetett hadsereg összefüggése a legerősebb, egysége a fogalmat lehetőleg megközelíti, addig a *szövetkezett haderónél*, melynek részei 400—800 kilométer szélességben állanak egymástól, avagy különböző irányban rendezték be hadművelési alapjukat, az összefüggés laza, vagy egészen illuzórius, az egységet pedig gyakran és akkor is tökéletlenül csak a közös politikai szándékban találjuk.

Ha tehát egy oldalról a lökésnek adandó erő azt kívánja, hogy hadseregünket lehetőleg egyesítsük, másoldalról minden túlzás ez irányban, mert erőpazarlásra, ez pedig másutt *erőhiányra* vezethet, igazi hátrányszámba fog menni.

Ezért a hadászati ítélőképeségnek mindenkor főfeladata az lesz, hogy az ellenséges haderőnek súlypontjait és ezek hatásköreit felismerje. Tisztába kell jönnie azzal, hogy a szemben álló hadseregek egyes részeinek előnyomulása vagy hátrálása mily befolyást gyakorol a többire.

Utolsó könyvünkben fogjuk majd kifejteni, hogy az ellenséges hatalom súlypontjáról alkotott fogalmunk a hadi tervben hogyan érvényesül; itt csak azért tárgyaltuk, nehogy a szükséges képzetsorozat hézagossá maradjon.

Vizsgálódásaink során láttuk, hogy a haderő szétesztására az ország fenntartásának elve, bizonyos mérvben egyesítésére pedig a súlypont ellen intézendő lökem elve törekszik.

Ekként jönnek létre a hadszínhelyek, illetőleg az egyes seregtestek hadműveleti területei; vagyis az ország felületének s a rajta szétesztott haderőnek oly határolásai, amelyeken belül a hadterület főereje előidézett döntés hatása közvetlenül az egészre kiterjed s a saját irányában sodorja magával a többi részt is. Azért mondjuk »közvetlenül«, mert valamely hadszínhelyen történt döntés szintén fog több-kevesebb befolyást gyakorolni a szomszédos hadszínhelyekre.

Bár a dolog természetében rejlik, de mégis kijelentjük, hogy mi itten is épúgy, mint egyéb fogalommagyarázatainkban, csak a fogalomsorozat középpontjait érintettük s annak szabatos, éles határait nem húztuk, de nem is húzhattuk meg.

Végzetül ismételjük, hogy szerintünk minden hadszínhelynek, kicsinynek vagy nagyoknak, bármily erős legyen is a rajta levő haderő, csak egy súlypontja van. E súlyponton történik a döntés s ha itten győzünk, a hadszínhelyet a legtágasabb értelmében védelmeztük meg.

HUSZONNYOLCADIK FEJEZET.

Folytatás.

A védelem — említettük már — két különböző elemből: a döntésből és a bevárásból áll. E fejezetben a két elemet kapcsolatba hozzuk egymással.

Mindenekelőtt ki kell emelnünk, hogy ha a »bevárás« állapotja nem is egy s ugyanaz a tökéletes védelemmel, mégis ennek célja felé mozog, mert a feszültség, melyet a támadás a két hadfélnél előidézett, a döntésig, vagyis mindaddig tart, míg a támadó vagy védő a hadszínhelyet el nem hagyja. Míg tehát a védősereg területén tartja magát, addig területét meg is védelmezi s ebben az értelemben a hadszínhely védelme, a hadszínhelyen belül folyó védelemmel azonos. Vajjon az ellenség eközben több vagy kevesebb területet foglalt-e el, teljesen közömbös, mert e terület csak kölcsönadottnak tekintendő.

De ez az elképzelés, mellyel a »bevárás« állapotát az egészhez helyes viszonyba akarjuk hozni, csak akkor lesz igaz, ha a döntés, melyet mindkét fél elkerülhetetlennek tart, tényleg bekövetkezik. Mert csakis a döntés szándékával intézhetnek hatásos lökemet az ellenfelek a szemközti hadseregek súlypontjaira s a hadszínhelyekre. Mihelyt a döntés szándéka nem forog fenn, a súlypontok, sőt bizonyos értelemben maguk a

haderők is semlegesítettnek s ebben az esetben az ország birtoka lép fel cél gyanánt. Más szavakkal : minél kevésbé keresik a hadfelek a döntést, minél inkább közeledik a háború a kölcsönös megfigyelés állapotához, annál fontosabb lesz az ország birtoka és annál inkább fog a támadó előnyomulás közben kiterjeszkedni és annál inkább igyekszik a védő közvetlenül, tehát »bevárás« nélkül fedezni a fedezendő területeket.

Mivel nem tagadható, hogy a háborúk többsége a tiszta megfigyelő állapothoz közelebb áll, mint az élet-halálharchoz, vagyis oly küzdelemhez, amelyben legalább az egyik fél feltétlenül keresi a döntést, a csak kissé is használható elméletnek erre tekintettel kell lenni. Mi tehát ennél fogva annyival is inkább tárgyalni fogjuk a megfigyelő állapothoz közeledő háborút, mert véleményünk szerint a 19. század elején élet-halálra vívott háborúk a jövőben legalább is nem mindenkor fognak ismétlődni.

E fejezetben azonban a döntés szándékával vívott vagyis a tulajdonképeni, vagy ha szabad magunkat úgy kifejeznünk, az abszolút háborúval foglalkozunk, míg egy másik fejezetben azokat a módosulásokat vesszük szemlélet alá, melyeket a megfigyelő állapothoz közeledő háború teremt.

Az első esetben (azaz akár a támadó, akár a védő keresi a döntést) a védő igyekezni fog a hadszínhelyen olyként tartani magát, hogy az előnyös döntésre minden pillanatban készen álljon. A döntést a csata vagy ütközetek sorozata, sőt oly pusztá körülmények is idézhetik elő, melyeket a szembenálló haderők rendelkezései : azaz a *lehető ütközetek* eredményeztek.

A csata az erőknek a körülmények között megengedett legnagyobb egyesítését követeli még akkor is, ha — amiként már többször említettük és be is bizonyítottuk — nem is lenne a döntés legközönségesebb és leghatásosabb eszköze, mert a hadszínhelyen vívott nagy csata a súlypontnak a súlypont ellen intézett lökeme ; már pedig minél nagyobb erő összpontosul az egyik vagy másik súlypont körül, annál biztosabb és nagyobb a hatás. Ebből következik, hogy az erőknek minden céltalan szétszótása kerülendő, vagy s az erők csak akkor oszthatók szét, ha oly külön cél forog fenn, melyet az egyesülten vívott szerencsés csatával nem érhetünk el, vagy pedig amelytől épen a csata szerencsés kimenetele függ.

A főcsata adta döntésnek alapját azonban nemcsak a haderő legnagyobb egyesítése adja, de az is, hogy a hadsereg oly állásban és helyzetben legyen, melyek a csatavívásnak a legkedvezőbb körülményeket szolgáltatják.

A védelemnek az ellentállásról szóló fejezetünkben megismert fokozata ezekkel az alapfeltételekkel teljes összhangzásban vannak és nem lesz nehéz azok egyikét az egyéni eset kívánalmaihoz beilleszteni. De egy pont, jelesen : az ellenség súlypontjának megtalálása, látszólagos ellentétben áll a védő fokozatokkal, amiért is ezt annyival is inkább boncolás alá vesszük, mert a védelem legfontosabb elveinek egyike.

Ha idejekorán értesülünk, hogy a támadó mely úton nyomul elő és főereje elhibázhatatlanul hol található, akkor annak ezen az úton elejébe mehetünk. Ez az eset a leggyakrabban fordul elő, mert ha az általános rendszabályokban, a megerősített helyek, fegyvertárak telepítésében stb. a védő meg is előzi a támadót, aminek következtében ez utóbbi irányt nyer cselekedetére, mindazonáltal az ellenségeskedés megnyitása után mégis a védő az, aki sajátlagos előnyénél fogva a támadó eljárására állapíthatja teendőit. Ugyanis a támadónak nagy erővel megindítandó előnyomulása jelentékeny előkészületeket (élelmiszerek, fölszerelő készletek felhalmozása stb.) tesz szükségessé. Ezek oly sokáig tartanak, hogy a védőnek annál is inkább elegendő ideje marad az ellenrendszabályokra, mert öneki — mivel béke idején a háborút védő szempontból rendszerint előkészítik — az előmunkálatok kevés gondot okoznak.

De milyen rendszabályokkal éljen a védő, ha bizonyos esetben a támadó főmenetiránya felől bizonytalanságban marad, ami bekövetkezhetik: *a)* ha a védő sok időt igénybevevő eszközhöz folyamodik, például, ha egy erős állást épít; *b)* ha az előnyomuló a menetirányban levő és állást foglalt védő elől kitér, mely utóbbi esetben természetesen a védő, aki döntő csatát akar vívni, sem maradhatna ottan.

Mielőtt azonban a védő részéről ebben az esetben igénybe veendő rendszabályokról beszélünk, a *b)* alatt megnevezett eset természetét s bekövetkezésének valószínűségét kell szemügyre vennünk.

Minden államnak és minden hadszínhelynek vannak olyan tárgyai és pontjai, amelyek az ellenük intézett támadás hatását növelik. Erről majd a támadás tárgyalásánál még bővebben beszélünk s itt csak amellett maradunk, hogy ha a támadás irányára, a legfontosabb, illetve a legelőnyösebb támadó tárgy vagy pont határozó, akkor e tárgy vagy pont a védőnek mindazokban az esetekben, amidőn az ellenség szándékairól mit sem tudhatott meg, mindenkor vezércsillagul fog szolgálni. Mert világos, hogy a támadónak áldozatba fog kerülni, ha a neki kedvező irányban állást foglalt védőt elkerüli. Ebből következik, hogy ritkán *fogja a védő a támadó irányát eltéveszteni* és viszont ritkán fog *a támadó a védő mellett elmenni*, mert rendszerint már eleve voltak oly nyomós okok, melyek az egyik vagy másik irány mellett döntenek, amiért is eredményként fölállíthatjuk azt a tételt, hogy a helyhez kötött védő a legtöbb esetben nem fogja elhibázni a támadó főerejét, más szavakkal: *a helyesen felállott védő biztos lehet afelől, hogy a támadó őt fölkeresi.*

De mindamellett mégsem tagadjuk annak lehetőségét, hogy a védő nem találkozik a támadóval. Ez esetben az a kérdés merül fel, hogy a védő mit tegyen s helyzetének mely előnyei maradtak számára meg.

Arra a kérdésre: vajjon mily eszközökkel élhet a védő, akit az ellenség elkerült, a következő feleletet adhatjuk:

1. Hadseregét szétoszthatja, hogy annak egy része biztosan találkozzék az ellenséggel, a másik pedig segítségére siessen.

2. Összpontosított hadseregével valamely állást foglalhat el és ha az ellenség mellette elmegegy, gyorsan oldalba húzódnak. A legtöbb esetben az új állás nem lesz egész pontosan az oldalsó, hanem hátul és oldalsó.

3. Az ellenséget egyesült erővel oldalsó támadhatjuk meg.

4. Az ellenség összekötő vonalai ellen működhetünk.

5. Ellentámadással az ellenség hadszínhelyén vagy országában ugyanazt tehetjük, amit az eredeti támadó akkor cselekszik, amidőn mellettünk elmegegy.

Az utolsó eszközt azért említjük, mert képzelhető oly eset is, amidőn az hatásos lehet. De mivel a védelem céljaival, illetőleg okaival ellenkezik, oly rendellenes dolognak tekintendő, melyet csak az ellenség óriási hibái vagy pedig az egyéni eset sajátosságai tesznek indokolttá.

Az ellenséges összekötő vonal ellen kifejtendő hatás a mi összekötő vonalunk fölényét tételezi fel és ez mindenestre a jó védőállás alapfeltétele is. Csak hogy ha ily irányú működésünk a mondott okokból némi előnnyel járna is, mégsem lesz arra alkalmas, hogy a hadszínhely védelme körül, melyet a hadjárat céljával tekintettünk, döntő befolyást gyakoroljon. Az egyes hadszínhely méretei közönségesen nem oly nagyok, hogy a támadó összekötő vonalai hosszúságuk folytán érzékenyekké válnának és ha érzékenyek volnának is, a támadó oly rövid idő alatt láthat a csapáshoz, hogy ez utóbbit az említett lassanható eszköz semmiképen sem korlátozza. Eszközünk tehát akkor, amidőn a döntést vagy az ellenség, vagy mi keressük, a legtöbb esetben hatálytalan marad.

Ellenben a három első eszköz a közvetlen döntést, a súlyponton a súlypont ellen intézendő lökemét célozván, megfelelőbb is lesz. De mi már eleve megjegyezzük, hogy a 3. alatt megnevezettnek előnyt adunk a kettő fölött — anélkül hogy ezeket teljesen félrelöknénk — és a legtöbb esetben az ellentállás valódi eszközének tartjuk.

A megosztott felállításnál annak a veszélynek vagyunk kitéve, hogy örsháborúba keveredünk, amikor is egy elszánt támadó ellenében a legjobb esetben csak egy jelentékeny viszonylagos ellentállásra kerül a sor, de semmi esetre sem döntésre. És ha helyes tapintattal az örsháborút ki is kerülhetjük, az ideiglenes osztott állapot mindenkor gyengíti bennünket és sohasem lehetünk biztosak afelől, hogy az előretolt hadtestet nem fogják-e aránytalanul nagy veszteségek érni. Ehhez még az is járul, hogy az ily hadtest ellentállása, mely mindenkor a főcsapatra vett visszavonulással végződik, a csapatok előtt a vesztett ütközet és elhibázott rendszabály színében tűnik fel s az erkölcsi erőt lényegesen gyöngíti.

A második eszköz : vagyis egyesült erővel épen ott állást foglalni, ahová a támadó kitérni akar, egyrészt azzal a veszélylyel jár, hogy vele könnyen elkéshetünk és két rendszabály

között űlve maradunk, másrészt pedig nélkülözni fogja a védőcsata főkéllékeit: a higgadtságot, meggondoltságot és a vidék ismeretét, valamint legtöbb esetben az alkalmas és erős állást is, amennyiben az ilyen minden úton és ponton nem található.

Ellenben a harmadik eszköznek (az ellenséget egyesült erővel az oldalban megtámadni, tehát megfordított arccal vívni a csatát) sok előnye nincsen, mert először is a mindkét fél részéről szabadon hagyott összekötő és visszavonuló utak tekintetében a védő úgy általános körülményeinél fogva, valamint az állásától megkívtant hadászati tulajdonságok következtében a támadó fölött nagy előnyben van. Másodsor — és ez a fő dolog — a támadó, aki ellensége mellett el akar haladni, két ellentétes törekvésbe bonyolódik. Eredetileg előre igyekszik, hogy támadótárgyához jusson; az a lehetőség azonban, hogy az oldalban minden pillanatban megtámadható, arra készíti, hogy a veszélyeztetett oldal felé minden pillanatban egy lökemet és pedig teljes erővel indított lökemet intézhessen.

E két törekvés ellentétes s a belső viszonyokat oly bonyolulttá és a két törekvésnek megfelelő rendszabályokat oly nehézé teszi, hogy hadászatiilag rosszabb helyzet alig képzelhető. Ha az előnyomuló tudná, hogy melyik pillanatban támadják meg, ügyességgel elkészülhetne reá, de épen az uralkodó bizonytalanság és az egyenes irányban történő előnyomulás szükségessége rendszerint azt eredményezik, hogy a csatát kedvezőtlen körülmények között kell megvívnia.

Ha vannak kedvező pillanatok, amidőn a védő támadócsatára szánhatja magát, úgy ezek legelőször is ilyen körülmények között mutatkoznak s hisszük, hogy legtöbb esetben az ily csata a védőnek sikert ígér, mert az, hogy ő a vidéket tetszés szerint választhatja, mozdulatait szabadon rendezheti, neki a támadó fölött nagy hadászati előnyt biztosít.

Nézetünk szerint tehát a jól megválasztott oldalállásban levő védő hadsereg nyugodtan várhatja be a támadónak elvonulását, mert ha ez utóbbi őt fel nem keresné és ha az ellenséges összekötő vonalakra gyakorlandó hatás nem volna célirányos, az oldaltámadás a döntés előidézésére még mindig kitűnő eszköz.

Hogy a történelem ily eseteket nem mutat fel, részint abban rejlik, hogy a védőknek nem volt bátorságuk egy állásban kitartani és megoszlottan vagy pedig gyors haránt és rézsútos menetekkel indultak az ellenség elé; részint pedig abban gyökeredzik, hogy a támadók ily körülmények között nem mervén a védő mellett elhaladni, hadműveletüket ebben az irányban beszüntették.

A védő a mondott esetben kényszerülve van támadólag föllépni és a *bevárás, az erős állás és az elsáncolás előnyeiről* lemondani. A helyzet, melyben a támadásra induló védő ellenségét találja, ezeket az előnyöket csak részben pótolhatja, mert hiszen a támadó épen a jelzett előnyök semlegesítése végett öntudatosan ment némileg hátrányos helyzetébe.

Ezt azért hangsúlyozzuk, hogy szemére ne vessék elméletünknek azt, hogy a pro et contra egymást felemésztik, mint történni szokott a bíráló történetírók betétként alkalmazott töredékes elméleteinél.

Ne higye senki, hogy logikai szörszálhasogatással éltünk, ellenkezőleg, tárgyunk a gyakorlati élet megvilágításában az egész védőügyet felkarolja és szabályozza.

A védő csak akkor képes a védelemhez közel fekvő két örvényt (az oszlott felállítást és az elhirtelenkedett útelállást) kikerülni, ha el van tökélve arra, hogy a mellette elhaladt ellenséget teljes erővel megtámadja.

Mert akár az oszlott felállításhoz folyamodják a védő, akár pedig állja el nagy hirtelen az ellenség útját, mindkét esetben a támadó szabta törvény következtében a legnagyobb szükség s a legveszedelmesebb sietség parancsolta rendszabályokkal fog élni s kétségtelen, hogy az elhatározott s döntésre áhítózó ellenség megtöri a gyöngye alapokon nyugvó védelmet. De ha a védő helyes ponton egyesíti összes erejét és ha el van tökélve arra, hogy a legrosszabb esetben összes erejével oldalról támadja meg az ellenséget, *neki lesz igaza és a gondos előkészület, higgadtság, biztosság, egységesség és egyszerűség* fogja jellemezni cselekvését.

Nem tagadhatjuk meg magunktól, hogy meg ne emlékezzünk egy a kifejtett fogalmakat közlő érintő nagy történeti eseményről.

A poroszok 1806-ban legelőször a tübingi erdőn át Frankba akartak betörni; később erről lemondva, az a bizonytalanság, hogy Napoleon vagy Erfurton át, vagy pedig Hofon keresztül jöhet Lipcse-Berlinbe, arra készítette őket, hogy a mondott két út között álljanak fel, hogy azután a viszonyokhoz képest cselekedjenek, esetleg gyorsan Napoleon elébe vágjanak.

Ha az ellenség Erfurton át jött volna, az utóbbit meg is teszik, mert az útviszonyok kedvezők voltak; de a Hofi utat elállni, részint a 2—3 menetet kitevő távolság miatt, részint azért nem lehetett, mert a Saale mély bevágása közbeesett. A braunschweigi herceg nem is akart erre vállalkozni, bár Hohenlohe, illetőleg Massenbach ezredes ezt az eszmét erőnek erejével kívánta reá tukmálni.

Még kevésbé gondolhattak arra, hogy a Saale balpartján vett felállításból Napoleon ellen támadólag léphessenek fel, illetőleg ellene az általunk leírt oldaltámadást alkalmazzák; mert ha a Saale a hofi út elállítására nézve is akadályszámba ment, még nagyobb akadály lett volna olyan pillanatban, midőn már az ellenségnek legalább részben a túlsó partra kellett jutnia.

Tényleg a herceg elhatározta, — ha ugyan a sokfejű főhadiszállásban hangoztatott, de nagyon is tétovázó nézetek eredményét egyéni elhatározásnak lehet nevezni — hogy a továbbit a Saale mögött várja be.

Bármilyen volt is a bevárás célzata, annyi áll, hogy a poroszok állásukból:

1. az ellenséget megtámadhatták akkor, amidőn az a poroszok hadseregét fölkeresendő a Saalen átkel ;
2. az ellenség összekötő vonala ellen működhetnek, ha Napoleon mellettük elhalad ;
3. egy gyors oldalmenettel Lipcsét elérhették, hogy ott Napoleonnak útját állják.

Az első esetben a hatalmas Saale-völgy nagy hadászati és harcászati túlsúlyt adott volna nekik ; a második esetben tisztán hadászati előnnyel dicsekedhettek volna, amennyiben az ellenségnek, a poroszok és a semleges Csehország között beékelve csak keskeny alapja volt ; a harmadik esetben pedig helyzetük — bár nem fényes, de a Saale által fedve — hátrányos nem lett volna. Ezek az esetek a főhadiszálláson *tényleg szóba kerültek*.

Az első két esetre nézve ellenérvül azt hozták fel, hogy az állás »oldalállás«, amihez tulajdonságánál fogva valóban közel járt. Oldalállásban pedig a poroszok nem igen jól érezhették magukat és nem is tagadható, hogy a határozatlan és önbizalom nélküli hadsereg részéről egy fölényben lévő ellenséggel, egy Napoleonnal szemben elfoglalandó oldalállás nagyon merész rendszabály lett volna.

A herceg sok tétozás után végre október 13-ikán a 3. eszközhöz folyamodott. De már ekkor késő volt, mert Napoleon már félig átkelt a Saalen. A jenai és auerstädti csatákat, mivel Napoleon átkelőben volt a Saalen, már nem lehetett kikerülni. A herceg határozatlansága következtében két szék közé telepedett ; arra, *hogy az utat elállja*, későn, arra, *hogy célszerű csatát vívjon*, korán hagyta el helyét. Mindazonáltal ez állás erős természetű mégis kitűnt, mert a braunschweigi herceg az ellenséges jobb szárnyat Auerstädtnél tönkretette és Hohenlohe herceg is képes volt — bár áldozatok árán — a hurokból kibontakozni ; de Auerstädtnél a *csalhatatlanul bekövetkező* győzelemben nem bíztak, ellenben Jenánál a *lehetetlen* küzdelemben reménykedtek.

Napoleon helyes tapintattal átlátván az állás hadászati fontosságát, nem mert mellette elhaladni, hanem inkább az ellenség szemeláttára kelt át a Saalen.

Az idáig elmondottakkal elegendőképen kimutattuk a védelem viszonyait a támadáshoz abban az esetben, ha döntő cselekvésről van szó. — Egyszersmind rámutattunk azokra a szálakra is, amelyekre a védő tervezetek tárgyai helyzetük és összefüggésük szerint fűzhetőek. — Nem lehet feladatunk, hogy az egyes rendszabályokat még tüzetesebben körülírjuk, mert ez az egyéni esetek ki nem meríthető forrásaihoz vezetne. — A hadvezér, akinek határozott iránypontja van, a földrajzi, statisztikai, politikai körülmények, a maga serege és az ellenséges hadsereg anyagi és személyes viszonyainak tekintetbevételével könnyen fogja eljárásí módját megállapítani.

Egész általánosságban azonban a különféle védő módok alkalmazásainak főfeltételeit ide iktatjuk.

1. Támadó csatára számhatjuk magunkat :

a) abban a biztos tudatban, hogy az ellenség oszlott erővel nyomul elő és nekünk, ha még nagyon gyöngék volnánk is, a győzelemre kilátás kínálkozik, — Megjegyezzük azonban : hogy a támadó ily föllépésének kevés valószínűsége van, s az említett terv csak akkor lesz helyén, ha az ellenség oszlott állapota felől kétségtelen tudomásunk van ; mert rendesen csalódunk és hátrányos helyzetbe jutunk, ha csak a pusztá feltevés alapján indulunk ily csatába ; a várt körülmények elmaradnak, a támadó csatatervét fel kell adnunk — s mert védő csatára nem vagyunk elkészülve, önkéntelen visszavonulásra kell szólni magunkat, a sorsra bízva a továbbit. — Körülbelül így volt ez az 1759. hadjáratban is, amikor Dohna ment az oroszok ellen s Wedel a szerencsétlen cüllichi ütközetben megveretett.

Nagyon gyakran fordul elő, hogy a tervcsinálók anélkül hogy biztos alapjuk lenne, ezzel a tervvel állanak elő, csak azért, mert leghamarabb vezet a döntéshez.

b) Ha általában elég erők vagyunk.

c) Ha gyámoltalan, tétovázó ellenséggel akad dolgunk. Ez esetben a váratlannak hatása az erős állásnál többet fog érni. — A jó hadviselés legsajátosabb lényegéhez tartozik, hogy az erkölcsi erőket alkalomadtán fölléptesse ; csak hogy az elmélet nem hangoztathatja eléggé, hogy *tárgyilag, egyéni okok* nélkül, meglepetésről, a rendkívüli támadás fölényéről beszélni s a terveket, szemléleteket, bírálatokat ezekre építeni meg nem engedhető, alapot nélkülöző eljárás.

d) Ha hadseregünk minősége főleg a támadásnak kedvez. Semmiesetre sem volt üres képzelődés Nagy Frigyes részéről azt hinni, hogy mozgékony, bátor, bizalomteljes, engedelmes, a ferde (rézsútos) támadó eljárásban kitűnően begyakorolt hadserege ügyes kezében oly eszköz, mely a támadásra kiválóan alkalmas. — Ellenségei ezeknek a tulajdonságoknak *híján* lévén, a támadással a legtöbb esetben többet ért el, mint ért volna el terepakadályok s sáncok igénybevételével. Csak hogy ritka dolog az ilyen fölény ! Egy jól begyakorolt és mozgékony hadsereg csak részben adja meg a túlsúlyt, és ha Nagy Frigyes állítását, hogy a porosz csapatok a támadásra kiválóan alkalmasak, minduntalan ismétlik is, sokat arra nem adhatunk. — A legtöbb esetben bármily nemzetiségű csapat a támadásnál bátrabbnak érzi magát, mint a védelem körül s ezért könnyelműség lenne, ha a fölény látszatában bíznánk és emiatt az igazi előnyt feladnánk. — Természetes és fontos indító ok volna a támadásra az, ha hadseregünk összetételében sok lovasság, de kevés löveg lenne.

e) Ha jó védőállást általában nem találhatunk.

f) Ha a döntéssel sietnünk kell.

g) Végre ha az elősorolt okok vagy az okok többsége ezt kívánja.

2. Az ellenségnek bevárása oly vidéken (Mindennél 1759-ben), ahol támadásunk indokolt lesz :

a) ha gyöngeségünk nem oly nagy, hogy egy erős és megerősített állásba kellene húzódnunk.

b) Ha a vidék erre kiválóan alkalmas. — E vidék tulajdonságait a harcászat tárgyalja és itt csak azt jegyezzük meg, hogy e vidéknek egyrészt a védőelőnyomulását kell megengednie, másrészt az ellenség elé mindennemű akadályt kell gördítenie.

3. *Oly állást, ahol az ellenség támadását bevárjuk, akkor foglalunk el :*

a) ha gyöngeségünk megkívánja, hogy terepakadályok és sáncok mögött keressünk oltalmat.

b) Ha a vidéken ilyenmű állás található.

A 2. és 3. alatt megnevezett védő módok főleg akkor jönnek tekintetbe, ha a döntést nem keressük, nemleges eredménnyel megelégszünk s nagyon valószínű, hogy az ellenség tétovázó s terve keresztülvitelét végre is abba hagyja.

4. *Az elsáncolt s megtámadhatatlan tábor rendeltetésének csak akkor fog megfelelni :*

a) ha kiválóan fontos hadászati ponton fekszik, és körülzárolni, kiéheztetni nem lehet.

b) ha kívülről érkező segílyre számíthatunk. — A szász hadsereg a pirnai állásban hasonló helyzetben volt. — És bármit mondtak is ennek a rendszabálynak káros eredménye felől, annyi áll, hogy 17.000 szász másként sohasem lett volna képes 40.000 poroszt semlegesíteni. Ha a Losowitznál álló osztrák hadsereg az ily módon nyert fölényt nem tudta kihasználni, azt bizonyítja, hogy hadviseletük rossz volt ; mert kétségtelen, hogy Nagy Frigyes abban az esetben, ha a szászok a pirnai táborát nem szállják meg, hanem Csehországba húzódnak vissza, e hadjáratban egész Prágán túl kergeti a szövetséges osztrák-szász hadsereget s magát Prágát is elfoglalja. — Azt, aki ezt az előnyt nem tekinti előnynek s csak az egész hadsereg elfoglalására gondol, az a viszonyokkal nem tud számolni ; — számítás nélkül pedig eredményt nem érhetünk el. — De mert az a) és b) alatt felsorolt esetek nagyon ritkák, az elsáncolt tábor megszállása nagyon is meggondolandó rendszabály. Az a remény, hogy ezzel az ellenségnek *imponálunk* és *tevékenységét megbénítjuk*, azzal a nagy veszéllyel jár, hogy visszavonulás nélkül kell megverekednünk. — Hogy Nagy Frigyes a buncelwitzi állással elérte célját, csak azt bizonyítja, hogy jól ítélte meg ellenfelét.

5. *A határ közelében levő vár vagy várak mögött (és nem előtte) akkor keresendő döntés :*

a) ha az ellenséges hadsereg túlsúlya bennünket arra kényszerít, hogy erejét megtörjük, mielőtt ellene még küzdöttünk volna.

b) Ha a várak a határhoz közel fekszenek és mi az országra a legszükségesebbnél nagyobb áldozatot róni nem akarunk.

c) Ha a várak védőképeseek.

A várak főrendeltetésének föltétlenül annak kell vagy kellene lennie, hogy az ellenséges hadsereg előnyomulását megakasszák és azt az ellenséges haderőt, mellyel a döntésért küzdeni akarunk, lényegesen gyöngítsék ; az, hogy a várak ennek a rendeltetésüknek nagy ritkán felelnek meg, csak azt bizonyítja, hogy a gyors döntést a hadfelek vajmi ritkán keresik. Mi azonban itten a döntés keresésének esetét tartjuk szem előtt. Ebben az esetben nézetünk szerint a döntés a védő részéről okvetlenül a vár vagy várak mögött hajtandó végre ; mert itten egy negyeddal vagy harmaddal gyöngített, sőt ha több várról van szó, a felére lepadt ellenséggel lesz dolgunk, holott a vár vagy várak előtt keresett döntésnél az ellenség teljes erővel léphet fel.

Igaz, hogy a várak mögött vívott veszített csata után messzebb kell visszavonulnunk, mint a várak előtt vívott veszített csata esetén, bár nézetünk szerint a különbséget nem annyira az anyagi ok, mint a képzelődés idézi elő. Éppen így kétségtelen, hogy vannak esetek, amidőn a várak előtt egy jól választott állásban vívhatjuk a csatát, holott a vár és a várak mögött támadólag kényszerülnénk fellépni, ha az ellenség a várat körülzárolja s nagy a veszély, hogy azt el is foglalja.

De mily csekély indító okok ezek ahhoz képest, amit már felemlítettünk, hogy t. i. a várak mögött egy lényegesen gyöngült ellenséggel ütközünk meg.

Mi tehát azt hisszük, hogy *elkerülhetetlen* döntés alkalmából (keresse azt akár a támadó, akár a védő) abban az esetben, ha a védő győzelmét az ellenség fölött majdnem biztosra veszi, vagy pedig ha a vidék előnyei sürgősen nem követelik, hogy a csatát a várak előtt vívjuk, a keresett és adott döntés a vár mögött van helyén. És ha ilyenkor a várhoz oly közel állunk fel, hogy ezt a támadó sem ostromolni, sem körülzárolni nem képes, akkor még ahhoz az előnyhöz is jutunk, hogy az ellenség bennünket fölkeresni kényszerül. Nekünk úgy tetszik, hogy veszélyes helyzetekben egy rendszabály sem oly célszerű és egyszerű, mint a jelentékeny vár mögött való felállítás. Igaz, hogy másként áll a dolog, ha a vár nem a határ közelében, de az ország belsejében fekszik, mert ebben az esetben a hadszínhely nagy része az ellenség kezébe kerül, ami oly áldozat, mellyel csak sürgős körülmények között hozhatunk s az előbbi rendszabály az ország belsejébe történő visszavonulás eszközéhez közelednék. Egy másik föltétel : a vár ellentálló képessége. Tudvalevőleg vannak erődített helyek és ezek közül a nagyok azok, melyeket az ellenséggel való érintkezésnek nem szabad kitenünk, mivel a nagy csapatokkal megindított erőszakos támadást nem bírják ki. Ez esetben állásunknak a várhoz oly közel kellene lenni, hogy a várőrségnek segélyére siethessünk.

6. *Végre az ország belsejébe irányuló visszavonulás természetes rendszabály lesz :*

a) ha a fizikai és erkölcsi viszonyunk az ellenséghez nem nyújt reményt, hogy a határon vagy annak közelében szerencsés ellenállást fejtsünk ki.

b) ha földolog az időnyerés.

c) ha az ország viszonyai, amiként ezt a huszonötödik fejezetben kifejtettük, erre egyenesen fölhívnak bennünket.

Ezzel bezárjuk értekezésünket a hadszínhely védelméről abban az esetben, amidőn az egyik vagy másik fél a döntést keresi, vagyis amidőn a döntés elkerülhetetlen. Csakhogy megjegyezzük, hogy a háborúban az esetek oly tisztán, amint festettük, ritkán fordulnak elő, miért is szükséges, hogy a harmincadik fejezetben kifejtetteket is szem előtt tartsuk, ha az itt kifejtett gondolatokat a valódi háborúra akarjuk alkalmazni.

Megjegyezzük még azt is, hogy a hadvezér a legtöbb esetben a döntést kereső és a döntést kerülő irány között olyként mozog, hogy hol az egyikhez, hol a másikhoz van közelebb:

HUSZONKILENCEDIK FEJEZET.

Folytatás. Fokozatos ellentállás.

E könyv tizenkettedik és tizenharmadik fejezetében kimutattuk, hogy a fokozatos ellentállás a hadászatban semmiképen sem folyik a dolog természetéből és hogy az összes erők egyidejűleg alkalmazandók.

E tétel a mozgó haderőre nézve nem igényel közelebbi meghatározást; de annál inkább a hadterületre nézve, mely váraival, terepszakaszaival, sőt pusztá felületével is mozdulatlan haderőt képvisel s csak egymásután használható fel, kivéven azt az esetet, amidőn már eleintén annyira hátrálunk, hogy azok a tárgyak, melyektől bizonyos hatást várunk, előttünk fekszenek. Ebben az esetben az ellenség gyöngyítését célzó tárgyak *rögtönösen hatnak*, mert hiszen kell, hogy a támadó a védő várait legalább is körülzárolja, az ország területét őrsökkel vagy helyőrségekkel biztosítsa; hosszú meneteket tegyen, nagy távolságokról szálítsa szükségleteit stb.

E rögtönös hatás minden körülmények között meglesz és ezt a támadónak a döntés előtt történt, illetőleg a döntés után folytatott előnyomulása csak annyiban érinti, hogy a döntés előtt gyöngébben, a döntés után erősebben nyilvánul. Ebből következik, hogy a védőnek, aki döntést a hadszínhely belsejébe teszi át, eszköze van ahhoz, hogy a mozdulatlan haderőt egyszerre hozza működésbe.

Más oldalról azonban az is világos, hogy a térben hátrább keresett döntés a támadó győzelmének hatáskörére befolyást nem gyakorol. E győzelem hatáskörét a támadás megbeszélésével közelebről fogjuk megvizsgálni és most csak azt jegyezzük meg, hogy a győzelem hatásköre addig a pontig terjed, ahol a győző fölénye (t. i. az erkölcsi és fizikai viszonyok eredménye) megszűnik.

Hogy e fölény elvégre megszűnik, előttünk kétségtelen, mert a támadó haderő a hadszínhely megtartásával járó fára-

dalmak következtében elhasználódik s az ütközetekben sok veszteség éri.

E tekintetben egyre megy, vajjon az ütközetek a háború kezdetén vagy végén, a hadszínhely elején vagy hátsó részén vívatnak-e.

Mi azt hisszük, hogy például Napoleonnak az oroszok fölött 1812-ben Wilnánál kivívandott győzelme oly messzire juttatta volna őt, mint a borodinói csata — föltéve, hogy ott oly erős lett volna, mint itten — s hogy egy Moszkvánál kivívott győzelem sem vitte volna már többé előre. Moszkva mindenesetre győző körének szélső határa volt.

A döntésnek a védő részéről való elodázását tehát ez a szempont nem kívánja.

Az ellentálló módokat tárgyaló fejezetünkben a döntés elodázását mint végső eszközt az *ország belsejébe történő visszavonulás* elnevezés alatt oly sajátos ellentálló módnak ismertük meg, melynek az a célja, hogy az ellenség nem annyira a fegyver, mint a fáradalmak következtében menjen tönkre.

Az ország belsejébe történő visszavonulás azonban csakis akkor tekintendő sajátos ellentálló módnak, ha a visszavonulás az imént említett célzatnak folyománya, mert máskülönben világos, hogy e hátrálás a védelem minden egyéb eszközeivel összekapcsolható.

Mi tehát a hadszínhelynek erősebb-gyengébb közreműködését a védelemben nem tekintjük az ellentállás önálló módjának, hanem csak erősítő eszköznek és hogy ezt az eszközt milyen mértékben vegyük igénybe, azt a körülmények és a viszonyok határozzák meg.

Ha a védő azt hiszi, hogy a mozdulatlan harc eszközökre nincsen szüksége, vagy ha az igénybevételükkel összekötött áldozatokat nagynak találja, akkor ezek a mozdulatlan harc eszközök úgyszólván tartalékban egymás mögött fekvő erősítő eszközöket képviselnek, melyekkel talán a csapatok térben és időben egymásután következő több döntő csapást tudnak majd mérni az ellenségre.

A határon csatavesztett védő, ha épen teljesen le nem veretett, a legközelebbi vár mögött még mindig képes lehet egy második csatát elfogadni; sőt az is képzelhető, hogy egy tekintélyes terepakadály mögött való állásfoglalása is megállítja ellenfelét.

A hadászatban tehát a hadszínhelyet és egyebeket illetően is lehet — miként más téren — *az erővel gazdálkodni*. Minél kevesebb erőre van szükségünk, annál jobb. De viszont a meglévő erővel be kell érnünk, amivel természetesen nem azt mondjuk, hogy zsugoriskodjunk, úgy, mint a kereskedőknél szokás.

Esetleges félreértések kikerülése okából kijelentjük, hogy mi ez alkalommal nem a veszített csata után kifejtendő ellenállás mérvéről beszélünk, de arról, hogy a második ellenállásnál mily eredményre számíthatunk.

E tekintetben a védőnek majdnem csak egy pontra kell figyelmét kiterjesztenie, jelesen arra : hogy jellem és viszonyok tekintetében mily ellenséggel van dolga. A gyöngye jellemű ellenfél, akinek sem biztos fellépése, sem pedig nagyszerű dicsvágya nincsen, vagy kötött viszonyok között van, szerencsés bevezetés esetén mérsékelt előnnyel elégszik meg s a védő által felajánlott újabb döntés előtt habozva áll meg. Ily esetben a védő mindig számíthat arra, hogy hadszínhelyének ellentálló eszközeit egymásután érvényesítheti újabb és újabb, bár gyöngye döntésekre és meg lehet az a reménye, hogy a végdöntés az ő előnyére üt ki.

De ki nem érzi közülünk, hogy ebben az esetben a döntést kerülő hadjáratok közelébe, vagyis az erő egymásután való felhasználásának tulajdonképeni mezejére jutottunk.

HARMINCADIK FEJEZET.

Folytatás. A hadszínhely védelme abban az esetben, ha döntést nem keresünk.

Azokkal a háborúkkal, amelyekben egyik fél sem támad, tehát *tevélegest egyik fél sem akar*, utolsó könyvünkben fogunk behatóbban foglalkozni. Ehelyütt nincsen szükségünk arra, hogy ezt a háború lényegének ellentmondó dolgot hosszasan magyarázzuk, elég ha tudjuk, hogy a hadfeleknek az egyes hadszínhelyeken működő részeit az a viszony, melyben a maguk főerejéhez állanak, kölcsönös védelemre sokszor utalhatja.

De nemcsak egyes hadjáratok zajlottak le a döntés gyüpontja nélkül, hanem a történelemben akárhányat látunk olyat, amelyben a támadó vagyis a *tevéleges akarát* oly gyöngye volt, hogy nem törekedett minden áron a cél után s nem erőszakolta ki a *szükséges döntést*, de megelégedett oly előnyökkel, melyeket a körülmények úgyszólván ölébe dobtak ; és látunk a történelemben oly háborút is, amelyben a támadónak egyáltalán nem volt *határozott* célja és annak kitűzését a viszonyoktól tette függővé, megelégedvén egyelőre azzal, hogy fölszedje azt a gyümölcsöt, melyet az idő hullatott szerteszt.

Bár az oly támadás, mely a célhoz vezető előnyomulás szigorúan logikai szükségességétől eltekint és oly semmittevő módjára kószál a hadjáraton végig, aki csak a balról-jobbról hulló olesó gyümölcshöz nyúl, igen keveset különbözik a védelemtől, mely szintén megengedi, hogy az ágrólszakadt gyümölcsöket fölszedhessünk, mégsem merülünk most az ily hadviselés bölcsészeti vizsgálatába, hanem csak ahhoz a következtetéshez tartjuk magunkat, hogy amennyiben az efajta háborúban sem a támadó, sem a védő nem keresi a döntést, ez utóbbi nem is záróköve annak a boltozatnak, amely felé hadászati vonalak hajlani szoktak.

Az efféle háborúk nemcsak viszonylagos, de abszolút értelemben is oly sokszor fordultak elő, hogy mellettük a többiek csak kivételek.

És ha ezentúl az arányszám változnék is, annyi bizonyos, hogy a jövőben még számos ily hadjárat lesz, amiért is csak indokoltnak látszik, hogy erről a hadszínhely védelméről szóló tanban megemlékezzünk s sajátlagosságait bemutassuk.

A valódi háború, legtöbbször a két irány (a döntést kereső és a döntést kerülő irány) között fog lefolyni, úgy hogy majd az egyikhez, majd a másikhoz közeledik s mi ezeknek a sajátlagosságoknak gyakorlati hatását nem láthatjuk másban, mint abban a módosításban, melyet ellenhatásukkal a háború *abszolút formájában* előidézne.

Már e könyv harmadik fejezetében említettük, hogy a védelemnek legnagyobb előnye a támadás fölött a »bevárásban« rejlik és most hozzátesszük, hogy ez az előny annál is inkább nagy, mert társadalmi téren ritkán, a háborúban pedig még ritkábban történik *minden* úgy, amiként a cselekvő azt a körülmények tekintetbevételével kiszámítja.

Az emberi körütekintés gyarlósága, a véletlen stb. okozza, hogy a körülményekparancsolta cselekmények közül igen sok a társas életben nem jut végrehajtáshoz. Hát még a háborúban, ahol a tudomány tökéletlensége a katasztrófa veszélye, a véletlenségek tömege óriási, mennyivel nagyobb a mulasztások száma!

Ez (a mulasztás) az a gazdag mező, ahol a védelem más vetette terményeket arat. És ha ehhez a terület birtokának önálló jelentőségét kapcsoljuk, akkor a háborúban is érvényesül a békében közmondásossá vált kijelentés: *beati sunt possidentes*. A terület birtoka és a bevarás foglalja itten el azt a helyet, amelyet a *kölcsönös leggyűrészt célzó* háborúban a cselekvés súlypontja: a döntés elfoglal.

A bevarás és birtokbantartás elve végtelenül termékeny, nem ugyan a cselekvést illetőleg, de ellenkezőleg oly motivumokban, melyek a tétlenség mellett, illetőleg a tétlenség érdekében kifejtendő tevékenység mellett szólnak.

Ahol a döntést nem keressük, de nem is várjuk, ott nincsen okunk valamit föladni, mert az átengedésnek csak akkor lenne értelme, ha ezen az áron a döntés alkalmával fontosabbat nyerünk.

Ebből következik, hogy ily viszonyok mellett a védő mindent vagy legalább lehető sokat megtartani (biztosítani, fedezni) akar, holott a támadó annyit, amennyit döntés nélkül lehet, elfoglalni igyekszik.

Mi e fejezetben csak az elsővel foglalkozunk.

Mivel a támadó ott, ahol a védő nincsen jelen, kiterjeszkedhetik, birtokba léphet s ekként a »bevárás« előnyéhez juthat, a védőnek az országot mindenütt közvetlenül kell fedeznie és kitenni magát annak, hogy az ellenség fedező csapatait megtámadja.

Mielőtt a védelem sajátlagosságait közelebbről érintjük, a támadásról szóló könyvünkről előlegként kölcsönözzük azokat a célokat, melyeket a támadó a döntést kerülő hadjáratban szem előtt tart. Ezek :

1. Valamely jelentékeny nagyságú területnek birtokba vétele, amennyiben ez döntő ütközet nélkül megtörténhetik.
2. Valamely jelentékeny telep, raktár elfoglalása hasonló föltétel alatt.
3. Valamely védtelen vár elfoglalása.

Bár a várostrom oly kisebb-nagyobb fegyvertény, mely sokszor nagy fáradságba kerül, mégsem jár veszéllyel, mert nem katasztrófális természetű. Legrosszabb esetben a vár ostromával felhagyunk s minden nagyobb pozitív veszteség nélkül elvonulunk.

4. Végre egy némileg jelentős, de nem nagy nyeresémmel járó szerencsés ütközet. Mivel ez az ütközet önmagáért, a diadaljelekért, a fegyverbecsületért vívatott, világos, hogy abba *mindenáron* nem bocsátkozunk, hanem vele addig várunk, míg vagy a véletlen vagy ügyességünk meghozza az alkalmat.

A támadásnak e négy tárgya a védőnél azt az igyekvést hozza létre, hogy :

1. a várakat egy elől foglalt állásban fedezze ;
2. szélességben kiterjeszkedve az országot fedezze ;
3. ott, ahol ki nem terjeszkedhetik, gyors oldalmennel állja el az utat ;
4. hátrányos ütközeteket kerüljön.

Az első három törekvés abban a szándékban gyökeredzik, hogy a kezdeményezést az ellenségnek engedjük át és a »bevárásból« a lehető legnagyobb hasznot húzzuk. Ez a szándék mélyen a dolog természetében gyökeredzik s nem volna helyén azt már előre is rosszalni. Szükségképen és annál jobban kell mellette maradnunk, minél biztosabbak vagyunk afelől, hogy az ellenség a döntést kerül. A kezdeményezés átengedése és a bevarás azonban nem zárja ki azt, hogy a cselekmény felszínén a kisebb és súlytalan jelenetekben élénk tevékenységet ne fejtsünk ki.

Hannibal épúgy, mint Fabius, Nagy Frigyes épúgy, mint Daun ennek az elvnek hódoltak, amidőn nem keresték és nem várták a döntést.

A negyedik törekvés a három elsőnek korrektívuma s azokra nézve *conditio sine qua non*.

Vizsgáljuk meg ezeket közelebbről.

Az első pillanatra képtelenségnek, a pleonazmus egy nemének tetszik, hogy valamely hadsereg egy várat fedezendő, előtte álljon fel. Hiszen a várakat azért építették, hogy ellenséges támadásnak ellentállhassanak ! Miért látjuk tehát ezt a rendszabályt ezer meg ezerszer alkalmazni ?

E kérdés csak azt mutatja, hogy a hadviselésben a legközönségesebb dolgok a legérthetetlenebbeknek látszanak. Esok-

szor ismétlődő rendszabály nem hiba ; egy mélyen fekvő indok : a támadó erkölcsi lustasága, tétlensége kívánja azt.

A támadó az ellenséges várat a vár előtt felállott védő legyőzése nélkül nem foglalhatja el. De a csata döntést jelent ; az ellenség pedig ezt nem keresvén, nem is fog megverekedni és a védő kardcsapás nélkül a vár birtokában marad. A védő tehát abban az esetben, ha az ellenségről feltételezi, hogy a döntéstől visszariad, ezzel az eszközzel annál is inkább élhet, mert elszámítás esetén még mindig elég ideje marad, hogy a vár mögé visszahúzódhassék. A legtöbb esetben a vár előtti föllállítás veszélytelen és azzal a reménnyel kecsegtet, hogy a status quo-t áldozat nélkül lehet fönn tartani.

De ha a védő a vár mögött áll fel, a támadónak céljait elősegíti, helyzetét megerősíti. Mert a támadó, ha ugyan a vár nem nagyon jelentékeny és ő maga nem teljesen készületlen, az ostromlást meg fogja kezdeni ; hogy ez ne végződjék a vár bevételével, a védő kénytelen a vár felmentésére elősietni. A pozitív cselekvés, a kezdeményezés ekként a védőre száll, a célja felé előrehaladt ostromló támadó pedig birtokban levő lesz.

A tapasztalat szerint mindig ily fordulatot vesz a dolog ; és ez nem is lehet másként ; még a vállalkozó szellem és erély híján levő hadvezér is, aki nyílt csatára sohasem szánta volna el magát, a veszélytelen ostromlástól annál kevésbé fog visszarettenni, mivel legrosszabb esetben minden pozitív veszteség nélkül visszahúzódhatik, holott kedvező esetben rohammal, vagy egyéb szabálytalan módon könnyen juthat a vár birtokába.

De eltekintve ezektől, nem rejlik-e a dolog természetében, hogy a védő fogadja el a kedvező körülmények között vívandó ütközetet, mintsem kerülve a csatát, hátrányok ériék ?

Nagy Frigyes nagyon sokszor élt az ilyen eljárással, többek között Glogaunál az oroszokkal, Schweidnitznál, Neissenél és Drezdánál pedig az osztrákokkal szemben. A beverni herceg azonban e rendszabállyal Boroszló előtt rosszul járt ; holott Boroszló mögött Nagy Frigyes megérkeztéig elkerülhette volna a csatát, mert az osztrákok számbeli túlsúlya Frigyes közeledtével azonnal elenyészett volna.

Hisszük, hogy a herceg tényleg Boroszló mögött áll fel, ha tudja, hogy ez a nagy készleteket tartalmazó fontos hely a bombázásnak nem lesz kitéve, amit az ily esetekben épen nem méltányosan ítélő király nagyon rossz néven vett volna. Azt, hogy a herceg Boroszlót védelmezendő, előtte sáncolta el magát, elvégre hibának nem mondhatjuk ; mert hiszen lehetséges volt, hogy lothringiai Károly Schweidnitz bevételével megelégedve és a király közeledése által fenyegetve, a további előnyomulást beszünteti. A legjobb az lett volna, ha a herceg csatára nem juttatja a dolgot, hanem Boroszlón át elvonul abban a pillanatban, amidőn az osztrákok támadásra indultak ; ily módon a herceg lett volna az, aki minden nagyobb veszély nélkül élvezi a »bevárás« előnyeit.

Míg idáig arra nézve, hogy a védő a vár előtt álljon fel, magasabb és intenzív okokat hoztunk fel, most oly alárendelt okról is meg kell emlékeznünk, mely egymagában, bár igen közelfekvő, azért nem állhat meg, mert nem eléggé nyomós. Szokásos ugyanis, hogy készlettáru a hadsereghez legközelebb fekvő várat rendezik be; ez a rendszabály oly kényelmes és előnyös, hogy alig akad tábornok, aki szükségleteit valamely messzebb fekvő várban vagy nyílt helyen halmozná fel. Ha pedig a vár a hadsereg készlettára, misem természetesebb mint az, hogy a hadsereg a vár előtt áll fel. Ámde könnyen belátható, hogy ez a közelfekvő ok, melyet a mélyebben rejlő okok után nem kutató rövidlátók sokszor túlbecsülnek, nem eléggé nyomós arra, hogy egy nagy horderejű ténykedés fölött döntsön.

Egy vagy több várnak elfoglalása a nagy döntést kerülő támadások természetes célja lévén, kell hogy a védelem ennek meggátlását tűzze ki magának feladatul. Ezért a sok várral borított hadszínhelyen azt látjuk, hogy a támadó leleményes mozdulatokkal iparkodik a várakat hatalmába keríteni, a védő pedig azon igyekszik, hogy jól átgondolt menetekkel a támadónak útját állja. A németalföldi hadjáratok fő jellemvonása is ilyen volt.

Ennyit a várak biztosításáról.

Kiterjedt állást foglalt csapatok az országot csak akkor fedezhetik, ha jelentékeny terepakadályok játszanak közbe, mert a nagy és kis örsök csakis erős, elsáncolt állásokban képesek ellenállást kifejteni. Az egyes pontokon gyakorolt ellenállás viszonylagos lévén, tévesztett dolog lenne az egyes örsök ellenállóképességében keresni üdvünket s célul a győzelmet, nem pedig a viszonylagos értelemben sokáig tartó védelmet tűzni ki. Ez utóbbi célnak azonban az egyes örsök teljesen megfelelnek, mert a nagy döntést kerülő hadjáratokban, ahol az egész hadsereg legyőzését célzó pihenésnélküli előnyomulástól mit sem kell tartanunk, az örsütközetek, még ha az örsök leveretésével végződnének is, veszélytelenek szoktak lenni, amennyiben a támadó győzelme az örs és néhány diadaljelvény elvesztésén kívül mást nem eredményez és oly alapépítményt nem zúz össze, amely után sok törmelék szokott hullani. Legrosszabb esetben, vagyis ha az egyes örsök megveretése folytán az egész védőrendszer megbénulna, még mindig elegendő időnk marad seregstünket egyesíteni s ekként a döntést fölajánlani, amit föltevésünk szerint a támadó korántsem keres. Rendesen úgy is szokott történni, hogy a védőseregstet egyesítése után a támadó, aki idáig egy csekély ország-részt foglalt el, néhány embert ejtett foglyul és 1–2 ágyút vett el, működését beszünteti.

A védő szerencsétlenség esetén bekövetkezendő ekkora csekély veszélynek mindenkor kiteheti magát, ha más oldalról a valószínűség amellet szól, hogy a támadó az örsök előtt habozva vagy óvatosan megáll s a küzdelmet nem veszi fel.

Tényleg itt oly támadóról beszélünk, aki nagyot nem merészel, aki, ha biztosan tudja is, hogy legyőzné az egyes örst, előlegesen azt kérdi magától, hogy a győzelemért mit fizet, vajjon az ár nem nagy-e s mi hasznot hoz a győzelem neki!

Az efféle ellenség előnyomulását a mérsékeltén erős vagy teljesen erős örs a legnagyobb valószínűséggel megállítja.

Világos tehát, hogy a kiterjedt védővonalon egymás mellett levő sok örsnek viszonylagosan erős ellenállása az ilyen hadjáratban elegendő eredményt nyújthat. Hogy a hadtörténelemben példa után néző olvasó tekintetét a helyes pontra irányítsuk, mindjárt megjegyezzük, hogy a védő kiterjedt állásokat a hadjárat második felében szokott elfoglalni, mert akkor már teljesen ismeri a támadót és viszonyait és tudja róla, hogy az a kevés vállalkozó szellem is, amit magával hozott, immár elenyészett.

Az *országot, készleteket és várakat* kiterjedt állásvétellel fedező védelemnél a terep nagy akadályai: a folyamok, folyók, hegyek, erdők, mocsarak nagy és fontos szerepet játszanak. Felhasználásuk tekintetében utalunk a korábban mondottakra s e tekintetben itt csak a következőket jegyezzük meg.

A topográfiai elemnek kiváló fontossága a vezérkarnak legsajátosabb tudományát és tevékenységét veszi igénybe. És mert a vezérkar az, mely a legtöbbet ír s nyomtat, a hadjáratoknak ezek a részei történetileg jobban rögzítetnek mint mások. Ez annyiban baj, hogy könnyen akadnak emberek, akik egy eset történeti megoldásából a következő összes esetek megoldására rendszert faragnak.

Hiába való, hamis törekvés ez, mert ennél az inkább szenvedőleges s a helyhez kötött hadviselésnél is minden egyes eset különbözik egymástól s más-más elbánást igényel. Még a legjobban okoskodó efféle iratok sem fogadhatók el szabályzat gyanánt, hanem csak arra valók, hogy a tárggyal bennünket közelebbről megismertessenek.

Bármily szükséges és tiszteletreméltó a vezérkarnak az a tevékenysége, melyet mi az általános hiedelem után, az ő legsajátlagosabb tevékenységének mondottunk, mégis óva intünk a bitorlástól, mely nem ritkán az összesség hátrányát idézi elő. A hadi szolgálatnak ebben a fontos ágában legjobban kiképzett kar fejei ugyanis legtöbbször általános uralmat gyakorolnak aszellemek és legelső sorban a hadvezérek fölött s velük az egyoldalú gondolkodást úgyannyira megszoktatják, hogy ezek utoljára hegyeknél és szorosoknál nem látnak egyebet s a körülmények szerint szabadon választandó rendszabályok helyett maniatikus eszközökkel élnek.

Igy 1793 és 1794-ben Gravert ezredes a porosz hadsereg vezérkarának lelke, aki tudvalevőleg a hegyek s szorosok embere volt, a braunschweigi herceget és Möllendorf tábornokot, ezt a két egymástól homlokegyenest ellentétes jellemű hadvezért, a hadviselés ugyanazon medrébe vezette. E kitérés után visszatérünk tárgyunkhoz.

Kétségtelen, hogy az erős terepszakasz hosszában képezett védővonal a kordonháborúhoz vezethet és legtöbbször szükségképen oda is vezetne, ha az egész országot ily módon akarnók közvetlenül védelmezni. Ámde ez nem szükséges (és sok államban az ország nagy kiterjedése miatt nem is lehetséges), amennyiben a támadó részint a körülmények részint berendezése következtében a bizonyos irányban vezető utakhoz kötve lévén, útirányáról még a legtétlenebb ellenséggel szemben sem térhet nagyon le, hacsak nagy kényelmetlenségnek, sőt hátránynak nem akarja magát kitenni.

Ezt szem előtt tartva a védőnek nem kell egyebet tennie, minthogy az ellenség által követett főiránytól jobb-balra néhány menetnyire állítsa fel csapatait. A részletfelállítás hasonlóképen úgy történik, hogy a fővonalakat és bejárókat védőörsökkel szálljuk meg, holott a közbeeső vidéket figyelő örsökre bízjuk. Igaz, hogy az ily felállítás mellett a támadó egyik-másik oszlopával az örsök között bejuthat és a kiszemelt örsöt több oldalról megtámadhatja; csakhogy a védő erre számítva óvrendszabályokkal él; az örsök oldalait akadályokra vagy erősítő eszközökre támasztja; hátsó tartalékokat állít fel, amelyek az örsökkel összeköttetésben vannak és a szomszédos örsök felesleges csapatainak kötelességévé teszi, hogy a veszélyeztetett örsöket segíezzék stb. stb.

Elég az hozzá, hogy a mondott védelemmel élő hadsereg közönségesen 4—5 örsre oszlik fel.

A nagyon is félreeső, de mégis veszélyeztetett főközlekedési vonalak számára bizonyos csoportok jelöltetnek ki, melyek önállóan működnek. — Az osztrákok a hétéves háborúban 4—5 örsre osztott főszeregükkel védték az alsósziléziai hegységet, holott Felső-Szilézia oltalmára csak egy kis hadtestet rendeltek ki, mely a főszereg módjára részekre szakadtan felelt meg feladatának.

Minél inkább távozik az ily védőrendszer a közvetlen fedezéstől, annál jobban fogja a mozgást (az aktív védelmet), sőt a támadó eszközt is igénybe venni. Bizonyos hadtesteket tartalék gyanánt különít ki és elrendeli, hogy egyik-másik szomszédos örs felesleges csapatai a megtámadott segélyére siessenek. A segély vagy olyképen történik, hogy a hátulsók a veszélyeztetett pontra sietnek és részt vesznek a szenvedőleges ellenállásban, vagy pedig olykép, hogy az ellenséget oldalról támadják meg, esetleg pedig visszavonuló vonalát fenyegetik. — Ha az ellenség az örs oldalát nem támadná meg, de az örsöt valamely állásból a visszavonuló vonalra kifejtett hatással veszélyezteti, akkor meg kell támadnunk ezt az előretolt ellenséges hadtestet, vagy pedig megtorlással élve, hasonló eljáráshoz folyamodunk s ugyancsak az ő összekötő vonalai ellen kell működnünk.

Ebből látható, hogy a védelemnek, bár alapja szenvedőleges természetű, mégis sok tevőleges eszközzel kell dolgoznia, hogy az összetett viszonyoknak megfelelhessen.

Rendesen azt szokták mondani, hogy az aktív vagy a támadó eszközökkel élő védelem a szenvedőlegesnél jobb. Ez azonban a vidék természetétől, a hadvezér jellemétől, tehetőségétől s a hadsereg összetételétől, minőségétől függ. Mi részünk-ről azt tartjuk, hogy a mozgást, a támadó eszközöket époly kevéssé szabad túlbecsülni, mint az erős terepakadály csalahatatlanságában bizakodni.

Ezzel a kiterjedt védővonal fejtegetését befejezzük és a harmadik eszköz: a gyors oldalmozdulattal megkísérlendő útelállás tárgyalására térünk át.

Ez az eszköz nyilvánvalóan a szóban forgó országvédelem legfontosabb szerepeihez tartozik. A védő, aki a legkiterjedtebb állásvétel mellett sem képes mindenkor az összes fenyegetett pontokat megszállani, aki sokszor kényszerülve van erejét egyesíteni avégből, hogy az ellenség által összpontosított erővel megtámadt örs felmentésére siessen s végre az a védő, aki jelleménél fogva a kiterjedt állásvétel eszközét nem szereti, célját: az ország fedezését csak gyors, jól átgondolt és helyesen végrehajtott mozdulatokkal érheti el. Minél nagyobb területeket hagy szabadon, annál gyorsabban kell mozognia tudni, mert csak így állhatja el az ellenség útját.

Ennek a törekvésnek az a természetes következménye, hogy a védő már előre keres ki szükség esetén megszállandó oly állásokat, amelyek erős voltuknál fogva az ellenséget a támadás gondolatától visszariasztják. Mivel pedig a művelet eredménye csak azon fordul meg, hogy idejekorán érjünk az állásokba, utóbbiak úgyszólván az egész hadsereg magánhangzói és tényleg róluk nyerte az e fajta hadviselés az *»örsháború«* elnevezését.

Valamint a kiterjedt felállítás és a viszonylagos védelem a *nagy döntést kerülő háborúban* nem jár nagy veszéllyel, azonképen az oldalmenet segélyével történő útelállás sem oly veszélyes ebben, mint volna máskülönbén a döntést kereső háborúban.

Elszánt, nagy dolgot művelni akaró és tudó ellenségnek, aki jelentékenyebb erőfeszítésektől nem riad vissza az utolsó pillanatban sietősen útját elállani, annyi volna, mintha a legteljesebb leveretés eszközét mi magunk nyújtanánk át az ellenségnek, mert a nagy erővel végrehajtott kíméletlen lökést az állásba botorkálás nem bírja ki. De oly ellenséggel szemben, aki nem erős marokkal, de ujjhegygel nyúl a munkához, aki a nagy eredményhez vezető utat nem ismeri s a nagy eredményt nem is tudja értékesíteni, aki olcsóárú, mérsékelt előnynyel elégszik meg, ily ellenséggel szemben az ellentállás e nemét bátran alkalmazhatjuk.

Valamint a kiterjedt állásfoglalást, hasonlóképen és hasonló okokból a most fejtegetett eszközt is főleg a hadjárat második felében veszik igénybe. És valamint a terjedelmes felállításoknál, azonképen e téren is alkalma nyílik a vezérkarnak topográfiai ismeretét érvényesíteni és az állások választására, előkészítésére, az oda vezető utak kijelölésére vonatkozólag összefüggő rendszert felállítani.

Ehelyütt megjegyezzük, hogy az örsháborúban a mozdulatokat sokkal nagyobb elővigyázattal és szabatosággal kell végrehajtani, mint egyébként, ami nagyon természetes is ott, ahol minden igyekezet sokszor az ellenség szemeláttára oda irányul, hogy az egyik fél bizonyos pontot elérjen, a másik pedig ezt meghiúsítja. Régentén, amikor még a főszereg hadosztályokra nem tagozódott és a menetek közben is oszthatatlan egésznek tekintetett, a szükséges elővigyázat és pontosság nagyon körülményes volt és nagy harcászati ügyességet kívánt. Igaz, hogy ily alkalmakkor gyakran az első harcvonalnak dandárait is előre kellett küldeni, hogy bizonyos pontok a főszereg megérkeztéig biztosíttassanak, csak hogy az ily esetek *anomáliák* voltak és a menetrenddel általában azt akarták elérni, hogy a hadsereg meg nem zavart rendben és kivételek elkerülésével vezetessék a menetcélhoz. Mai időben azonban, amidőn a hadsereg oly önálló tagokra oszlik fel, melyek egyenként még az ellenséges főszereggel is fölvehetik a harcot, ha többiek elég közel vannak, hogy azt folytathassák és bevégezhessek, mai időben, mondjuk, az ellenség szemeláttára végrehajtandó oldalmenet nem lesz már annyira nehéz. Amit azelőtt a menetrend tulajdonképeni művezetésével (mechanizmusával) értek el, azt ma az egyes hadosztályok korábbi útbaindításával, a többiek gyorsított menetével és az egész hadsereg nagyobb működési szabadságával érjük el.

Az idáig vizsgált védőeszközök célja az volt, hogy a támadó valamely várat, jelentékenyebb országrészt vagy rak-tárt ne foglalhasson el.

A támadó szándékát akként hiúsítjuk meg, hogy mindenütt oly ütközeteket ajánlunk fel neki, melyeket azért nem fogad el, mert az eredmény valószínűsége felől nem biztos, balsiker esetén a visszhatás nagy veszélyét látja, vagy pedig a csata, az ő viszonyai és céljaihoz képest nagy erőkifejtést igényelne.

Ha a védő művészetének, rendszabályainak diadala, vagyis bölcs intézkedései következtében a támadó — bárhová is fordítsa tekintetét — kizártnak látja, hogy a legszerényebb óhajai is teljesezésbe menjenek, sokszor utolsó kibúvó gyanánt a fegyverbecsület kielégítését tűzi ki célul, mert valamely jelentékenyebb ütközet megnyerése, — a túlsúly látszatát nyújtva, — a hadvezér az udvar, a hadsereg s a nép hiúságát s bizonyos mértékben a támadásba helyezett várakozást is kielégíti.

A csak egy kicsit jelentőségteljes előnyös ütközet pusztán a győzelem kedvéért tekinthető tehát a támadó utolsó remény-sugarának.

Ne higgyék az urak, hogy most ellentmondásba bonyoló-dunk, mert korábban azzal a föltevessel éltünk, hogy a védő-nek jó rendszabályai a támadó minden kilátását elveszi attól, hogy valamely *szerencsés ütközettel* az említett tárgyak egyikét megszerezze!

Hogy a támadó vágyai teljesülésbe menjenek, nemcsak egy szerencsés ütközet, de az is szükséges, hogy a szerencsés ütközet eredménye a jelzett tárgyak egyikéhez vezessen.

Az első az utóbbi nélkül jól elképzelhető s ezért a védő egyes hadtestei és örsei sokkal többször lesznek a hátrányos ütközetbe való besodorásnak kitéve akkor, ha a támadó csak a fegyverbecsület kielégítését tűzi ki célul, mint abban az esetben, ha az ütközettel egyéb előnyt is akar kivívni.

Ha Daun helyzetébe és gondolkodási módjába képzeljük bele magunkat, rögtön megértjük, hogy bátran merészelhette a hochkirchi rajtaütést anélkül, hogy önmagából kivetkeződött volna akkor, amidőn csak diadaljelek szerzéséről, nyéréséről volt szó, de már egy következményterhes csatába, mely Frigyeset arra kényszerítette volna, hogy Drezdát és Neisset sorsukra bízva, semmiesetre sem bocsátkozhatott.

Ne gondoljuk, hogy ezek kicsinyes vagy pedig hiábavaló megkülönböztetések; sőt inkább e megkülönböztetéseket nagyon mélyenfekvő okok eredményezik.

Az ütközet jelentősége a hadászat lelke s mi nem ismételtük eléggé, hogy amiként a gondolatrendszerek zárópontjából kerülnek ki a fődolgozók, úgy a felek utolsó szándékai szoktak mértékadók lenni a hadászati főeredmények mikénti alakulására. És ezért csata és csata között hadászatiilag oly óriási különbség van, hogy gyakran egy és ugyanazon eszköznek nem is tekinthető.

Visszatérve a támadó részéről a fegyverbecsületért vívandó ütközetre, világos, hogy a védő — még ha az ütközetnek nincs is következménye — a győzelmet annál kevésbé fogja szívesen átengedni, mivel sohasem lehet tudni, hogy a győzelemhez esetleg mi fűzhető. Ezért fontos dolog, hogy a védő jelentékenyebb hadtesteire és örseire nagy figyelmet fordítson. Kétségtelen, hogy első sorban a hadtest (örs) parancsnokának kell helyes rendszabályokkal élni, de azért megtörténhetik, hogy valamely örs mindamellet, hogy a hadtestparancsnok jó rendszabályokkal él, csupán a fővezérletnek célszerűtlen intézkedései következtében a katasztrófát ki nem kerüli.

Ily módon jutott a Fouqué-féle hadtest Landshutnál, a Fink-féle hadtest Maxennél rossz viszonyok közzé. Nagy Frigyes mindkét esetben túlbecsülte az ósdi eszmék hatását. A király nem hihette és nem is hitte, hogy a landshuti állásban lévő 10.000 ember 30.000 emberrel szemben szerencsésen meg fog verekedni, valamint nem hihette azt sem, hogy Fink a minden oldalról előresiető túlerőnek ellentállhat, de ehelyett abban a meggyőződésben élt, hogy a landshuti erős állást valamely jó váltónak tekintik és Daunt az oldaltüntetés arra fogja rábírni, hogy szászországi kényelmetlen állását egy csehországi kényelmesebbel felcserélje. A király itten Daunt, amott Laudont hamisan ítélvén meg, rossz rendszabályokkal élt.

De eltekintve e tévedésektől, melyek még oly hadvezérek-

nél is előfordulnak, akik nem oly büszkék, túlmerészek és önfejúek, mint volt egyes esetekben Nagy Frigyes, tárgyunkat illetőleg még egy nagy nehézség abban is áll, hogy viszont a hadvezér nem mindenkor bízhatik a hadtestparancsnokok belátásában, jóakarátában, bátorságában és erős jellemében. A hadvezér épen emiatt a cselekvés teljes szabadságát nem engedheti át az alparancsnokoknak, ami megint sokszor bajt okoz, mert az alparancsnokok kötve érezvén magukat, előre nem látott viszonyok között tétováznak, vagy a célnak meg nem felelő módon cselekesznek. Ez azonban elkerülhetetlen baj. Oly parancsoló akarat nélkül, mely az utolsó tagig nem érezteti befolyását, jó hadvezéret nem képzelhető s az, ki elvileg mindig a legjobbat reméli alárendeltjeitől, jó hadvezér sohasem lesz. Ezért nagyon is szükséges, hogy az egyes hadtestek és őrsök viszonyai mindig szemünk előtt lebegjenek, nehogy ezek váratlanul örvénybe sodortassanak.

Mindezek a törekvések a status quo-nak fenntartását célozzák. Minél szerencsésebbek és sikeresebbek ezek az irányzatok, annál tovább húzódik egy és ugyanazon ponton a háború. De minél tovább tart valamely ponton a háború, annál nagyobb is lesz az élelmezés, ellátás gondja.

Az élelmezésnek a környékből való harácsolása, bevásárlása vagy szállítása helyébe nemsokára a raktárelmezés lép és egy állandóan alakított nagy vonatra lesz szükség. Bár e dolgok is bizonyos befolyást gyakorolnak a korlátolt térre szorított hadviselésre, mindazonáltal főképen az összekötő vonalakra irányuló kölcsönös hatás fogja két okból a hadviselés jellegét megállapítani. Először is azért, mert az efféle hadjáratokban nagy és mélyreható eszközök hiányozván, a hadvezér törekvése szükségkép gyöngébb célra irányul. Másodszor azért, mert itten elég idő van arra, hogy ennek az eszköznek hatását bevárjuk. Az összekötő vonal biztosítását tehát a védő annál is inkább fontosnak fogja tartani, mert ha a megszakítás nem is lehet az ellenség főcélja, mégis azt eredményezheti, hogy vissza kell vonulnunk s esetleg bizonyos tárgyakat át kell engednünk, illetőleg fel kell adnunk.

A hadszínhely területét védő rendszabályok természetének olyannak kell tehát lennie, hogy azok egyúttal az összekötő vonalat is fedezzék. Az összekötő vonalakat eszerint már az általános rendszabályok fogják biztosítani és e tekintetben csak azt kell megjegyeznünk, hogy a biztosított összekötő vonal a választandó felállításnak főkelléke.

A biztosítás *különös eszközeként* még az egyes szállítmányokat kísérő kisebb-nagyobb csapatokat említjük fel. Mert sokszor még a legkiterjedtebb állások sem elegendők az összekötő vonalak biztosítására, sokszor pedig a szállítmánykíséret kirendelése azért válik szükségessé, mert a hadvezér a kiterjedt felállítást kerülni óhajtja. Tempelhofnak a hétéves háborút tárgyaló történetében végtelen sok példával találkozunk, amelyek szerint Nagy Frigyes a kenyér- és lisztszállító kocsikat

egyedül vagy lovassal ezredekkel, sőt némelykor dandárerejű csapatokkal kísértette. Az osztrákokról ily esetet nem látunk följegyezve, aminek oka részint abban rejlik, hogy nekik a háborút körülményesen tárgyaló írójuk nem volt, részint pedig éppen abban, hogy e hadfél mindenkor nagy területen állott fel.

A döntést kerülő háborúban végrehajtandó védőrendszabályoknak azt a négy törekvését letárgyalván, melyek a földolog tekintetében támadó segédeszközökkel nem élnek, most még csak néhány, a védelem részéről igénybe vehető támadó elemekről kell említést tennünk. — Ezek:

1. az ellenséges összekötő vonal (és a raktárhelyek) ellen kifejtendő vállalatok;

2. az ellenséges területre indított diverziók és portyázások;

3. ellenséges hadtestek és őrsök, sőt kedvező körülmények között a főserég ellen intézett valódi támadások vagy veszélyeztetések.

Ezeknek az eszközöknek elseje a szóban forgó háborúban (bár úgyszólván csendben és jelenség nélkül) mindig fog hatást nyilvánítani. Hiszen a védőnek minden helyesen megválasztott állása a támadót összekötő vonalait tekintetében gonddal tölti el, mert az ily háborúban az élelmezés gondjai nagy szerepet játszanak, a támadó, az ellenséges állásból kiindulható vállalatok tekintetbevételével fogja hadászati tervének nagyrészt megállapítani, amiként ezt a támadás fejezetében közelebbről látni fogjuk.

De az ily védelem nemcsak az állás választásával, mely — miként a mechanikában a nyomás — láthatatlanul hat, gyakorol befolyást a dolgok menetére, de azáltal is, hogy az erők egy részét az ellenséges összekötő vonalak ellen előnnyel alkalmazhatjuk abban az esetben, ha az összekötő vonalak helyzete, a vidék természete, vagy a csapatok sajátlagosságai erre egyenesen fölhívják bennünket.

Az ellenséges területre azzal a céllal megindított portyázások, hogy megtorlás fejében vagy pusztta nyereség végett sarcoljuk a népet, pusztítsuk a készleteket, tulajdonképen nem védő, hanem valódi támadó eszközök és rendszeren csak az ellenséges hatalom gyöngítését célzó, tehát valódi védőszerként alkalmazott diverzióknál élünk ezekkel az eszközökkel.

Itten csak azért említjük fel, hogy a hadszínhely védőjének rendelkezésére álló kisebb támadó fegyverek sorozatát teljesen bemutassuk és egyszersmind alkalmunk legyen megjegyezni, hogy a portyázás terjedelem és fontosság tekintetében olyan mértékűvé nőhet, mely a háborúnak az igazi háború látszatát kölcsönözheti és ezzel együtt a védőt az offenzíva tisztességében részesítheti. Ilyenek voltak Nagy Frigyesnek az 1759. hadjárat megkezdése előtt Lengyelországba, Csehországba, Franciaországba indított vállalatai. Hadjárata nyilvánvalóan védő jellegű volt, de portyázásai az ellenséges területen támadó színezetet adtak annak, aminek erkölcsi súlyánál fogva különös értéke lehetett.

Ellenséges hadtestekre vagy az ellenséges főerőre irányított támadás akkor tekintendő a védelem szükséges kiegészítésének, ha a támadó nagyon is könnyen veszi dolgát s bizonyos pontokat fedezetlenül hagy. E hallgatag föltétel alatt folyó cselekvésnél a védő épűgy, mint az ellenséges összekötő vonalakra kifejtett működésnél a támadótéren még egy lépéssel tovább mehet és (valamint ellensége, azonképen ő is) lesheti az alkalmat, hogy előnyös csapást mérhessen. Ha ezen a téren némi sikert akarunk elérni, szükséges, hogy vagy erősebbek legyünk az ellenfélnél — ami ugyan a védelem természete ellen van, de mégis előfordulhat — vagy pedig csapatainkat jobban együtt tartjuk, mint az ellenség, továbbá, hogy cselekvéssel és mozgással pótoljuk azt, amit az erők együtttartása folytán más oldalról fel kell adnunk.

A hétéves háborúban az első eset tekintetében Daun, a második esetre nézve Nagy Frigyes szolgált példát. Daun mindig akkor támad, ha Nagy Frigyes túlzott merészsége és kicsinylése erre egyenesen felhívja (Hochkirch, Maxen, Landshut). Ellenben Nagy Frigyes folytonosan mozog és Daunnak egyik-másik hadtestét támadja meg főserégével. Bár a királynak vállalatai ritkán sikerülnek, vagy legalább is az eredmények sohasem fényesek, mert Daun amellet, hogy számra nézve túlerőben volt, ritka óvatosságot és elővigyázatot tanusított, mégsem szabad azt hinni, hogy a király törekvése hatálytalan maradt.

Épen ellenkezőleg! Mert e támadásokkal arra késztetvén ellenfelét, hogy igyekezete a hátrányos csapások kikerülésére irányuljon, semlegesítette azt az ellenséges erőt, mely más-különben támadásra fordítottatott volna.

Csak emlékünke kell idéznünk az 1760-iki sziléziai hadjáratot, amelyben Daun és az oroszok abbeli félelmükben, hogy a király őket majd itt, majd ott támadja és veri meg, egy lépést sem tudtak előretenni.

Ezzel befejeztük mindazoknak a számottévő törekvéseknek és eszméknek tárgyalását, melyek a döntést kerülő háborúban, alapjai a hadszíntér védelmének. Az eszméket és törekvéseket egymás mellé állítottuk, hogy a hadászati cselekvés összefüggéséről képet nyerjünk. Ezen irányzatok egyes rendszabályait: az állásokat, meneteket már korábban beszéltük meg.

Amidőn az egészet még egyszer áttekintjük, önkénytelenül arra kell gondolnunk, hogy ott, ahol a támadás gyöngye elveken nyugszik, ahol mindkét oldalon oly kevésbé kívánják a döntést, ahol a pozitív ösztönzés hiányzik s ahol feltartóztató és visszatartó súlyok működnek, ott — mondjuk — a támadás és védelem közti különbségeknek mindjobban meg kell szűnniök. Igaz, hogy a hadjárat megkezdésével az egyik a másik hadszínhelyére benyomul és ezzel úgyszólván a támadó szerepét átveszi. De hiszen megtörténik, és már sokszor előfordult, hogy a benyomulónak az ellenséges területen kell saját országát megvédenie!

Ily esetben mindkét fél tulajdonképen farkasszemet néz egymással, mindkét fél azon igyekszik, hogy semmit se veszítessen el, vagy pedig mindkét fél talán hasonló mértékben azon van, hogy pozitív nyereséget szerezzen magának. Sőt megtörténhetnek, amint Nagy Frigyesnél, hogy az utolsó dologban a védő felülmúlja a támadót.

Minél inkább távozik a támadó az előnyomuló szerepétől, minél kevésbé veszélyezteteti a védőt s minél kevésbé kell ennek következtében a védőnek a puszta biztosításra, a puszta védelemre szorítkoznia, annál egyenlőbbek lesznek a viszonyok. Egyenlő viszonyok mellett aztán a szemközt állók tevékenysége kizárólagosan arra irányul, hogy az ellenségtől valamit nyerjenek, magukat pedig hátrányoknak ki ne tegyék. Szóval az ily hadjáratok többé-kevésbé a hadászati manőverezés jellegét öltik magukra. A hadászati manővereknek (a hadászati húzások és ellenhúzásoknak) a következő könyvben egy önálló fejezetet szentelünk ugyan, de már itten — a védelemnél is — arra érezzük magunkat indíttatva, hogy megemlékezzünk róluk, mert az elmélet az erők egyensúlyozó játékának főleg a védelemnél hamis fontosságot tulajdonított.

Ezeket a hadászati manővereket *az erők ellensúlyozó játéka-nak* azért nevezzük, mert ahol az egész mozgásban nincsen, egyensúly van; ahol nagy cél nem ösztönöz, az egész nem mozog és ennek következtében mindkét fél — bármily egyenlőtlen viszonyok között legyenek is — egyensúlyban levőnek tekintendő. Az egésznek, az összességnek egyensúlyából keletkeznek a kisebbszerű cselekmények és célok motívumai; keletkezhetnek pedig azért, mert az egész nem áll a nagyszerű döntés és a nagy veszély nyomása alatt. Mindazt tehát, ami általában nyerhető, vagy veszíthető, úgyszólván *játékpénzzel* fizetik, vagyis kisebbszerű vállalatokkal érik el. E kisebbszerű és olcsó vállalatok tervezése és végrehajtása körül az ügyeskedés küzdelme indul tehát meg a két hadvezér között; de minthogy a háborúban az esély, következésképen a szerencse is, mindig közreműködik, ez a körülmény nem is lesz soha egyéb, mint *játék*.

E kijelentésnél önként két kérdés merül fel, jelesen:

Hol játszik kisebb szerepet az esély s nagyobbat a gondolkodó ész, az ilyen manővereknél avagy az egyetlen egy, de nagy döntés körül?

Minél több tagra oszlik az egész, minél inkább kell az időt mozzanatok szerint, a tért pontok szerint számbavenni, annál tágabb mezőt nyer a számítás, vagyis annál jobban terjeszkedik a gondolkodó ész uralma. Amit azonban a gondolkodó ész hatalmába kerít, azt csak részben és nem egészben vonja el az esély befolyása alól. Midőn tehát ebből az alapeszméből kifolyólag, azt állíthatjuk, hogy a nagy döntés körül az ész az esélynél nagyobb szerepet játszik, a manőverezésre vonatkoztatva ezt még a következő okból sem mondhatjuk. Ugyanis a hadvezér értelmi (intellektuell) ereje nemcsak a

gondolkodó eszből áll; bátorság, erő, határozottság, higgadtság stb. oly tulajdonságok, melyek a nagy döntésnél jobban, a manőverezésnél kevésbé érvényesülvén, a nagy döntés körül visszaragadják az esélytől azt, amit számító észnek fel kellett adnia, holott a manőverezéseknél csak keveset használnak. Mivel tehát a nagy háború terén több belső erő összetűzésével van dolgunk, nem igen lehet állítani, hogy a nagy döntés mezején az esélynek, a véletlennek tágabb tere nyílik, mint az erők egyensúlyozó játékának összeredményénél.

Ez az eszmemenet szükséges volt először azért, hogy megmagyarázzuk, hogy amidőn mi az erők e játékát a kölcsönös ügyesség küzdelmének nevezzük, ezt az eszélyes számításra, nem pedig az összes hadi tényezők helyes felhasználásának virtuozitására vonatkoztattuk, másodszer azért, hogy kimutassuk, hogy a hadászati manőverek értéke túlbecsültetett. A hamis tan terjesztői a hadvezér ügyességét összes intellektuális tulajdonságaival cserélték fel; ez pedig nagy hiba, mert hiszen bebizonyítottuk, hogy a nagy döntések pillanatában a hadvezér egyéb erkölcsi tulajdonságai is képesek a körülmények hatalma felett uralkodni. És ha ezt az uralmat nem a hosszú gondolatláncolat eredménye, de csak a nagy érzéseknek és az öntudatlanul fakadó szellemi szikrának ösztönzése idézi elő, az mit sem tesz, mert egyrészt ez utóbbiak is a hadművészetnek polgárjogot nyert erői, másrészt az értelemnek, az észnek működése egymaga a hadművészet cselekvő erői között nem foglalja el a legelső helyet. Ezenkívül pedig a hamis tan terjesztői azt is hirdették, hogy a hadjárat eredménytelenséggel járó tevékenysége az egyik vagy talán mindkét hadvezér ügyességének tudható be, holott indoka főképen a háborút ily játékká minősítő általános körülményekben rejlett.

Mivel a művelt államok legtöbb háborúinak célja inkább volt a kölcsönös megfigyelés, mintsem az ellenség megtörése, természetesen a legtöbb hadjáratnak is a hadászati manőverezés jellegét kellett felöltenie. E hadjáratok közül azokat, amelyekben híres hadvezérek nem szerepeltek, figyelmen kívül hagyták, holott azokban, ahol egy vagy két oly hadvezér működött, mint Turenne és Montecuculi, a hadvezér nagyszerű manőverező művészetét látták kifejezve. A további következmény az lett, hogy e játékot a művészet legmagasabb fokának, a mély kiképezés hatásának és oly forrásnak tekintették, amely a hadművészet tanulmányozására nagyon alkalmas.

Ez a nézet a francia forradalomig az elmélet emberei között majdnem általános volt. De mihelyt a francia forradalom után a hadi jelenségek egy egészen más világa tárult fel, mely eleintén még nyersen és naturalisztikusan, későbben Napoleon alatt egy nagyszerű rendszerbe öntve bámulatos eredményeket mutatott fel, eldobták a régi sémákat abban a meggyőződésben, hogy immár a megváltozott társadalmi viszonyok, nagyszerű felfedezések stb. folytán létrejött újabb hadviselés ezeket feleslegessé teszi és reájuk többé nem lesz szükség.

Amiként azonban az eszmék forradalmában történni szokott, úgy e téren is találkoztak oly lovagok, akik a régi eszmék mellett kardoskodtak, állítván, hogy az újabb jelenségek a nyers erőszak tüneményei és a hadművészet hanyatlására vezetnek. Szerintük a hadművészet egyedül az ellensúlyozó, eredménytelen hadjáték kultiválásával volt fenntartható.

E nézet oly silány és annyira nélkülségi a logikát és bölcsészetet, hogy nem nevezhető másnak, mint a fogalmak szomorú összekuszálásának. De viszont ama másik nézet is, mely azt tartja, hogy az egyensúlyozó háború többé nem fog előfordulni, legalább is meggondolatlan. A hadművészet terén mutatkozó újabb jelenségek közül a legkevesebbet lehet új találmányoknak és eszmeirányoknak tulajdonítani, mert alapjában a megváltozott társadalmi állapotok és körülmények hozták azokat létre. De mert nem forradalmi idők, hanem konszolidált viszonyok eredményezte hadviselést kell szabályul tekintenünk, kétségtelen, hogy a régi idők hadi viszonyainak nagy része ismét felszínre fog bukkanni. Itt nincsen helyén e tárgyat közelebbről elemezni; elég, ha rámutatunk arra a viszonyra, melyet az erőknek egyensúlyozó játéka a hadviselés terén elfoglal; elég, ha rámutatunk e játéknak a hadfelek korlátozott viszonyaiból és a mérsékelt hadi elemből származó jelentőségére s arra a belső összefüggésre, mely közte és a többi tárgy között mutatkozik.

Az előfordulhat, hogy az ügyesebb hadvezér, ha körülbelül hasonló ereje van, mint ellenfelének, előnyöket szerez magának, kevesebb erő mellett pedig fenntartja az egyensúlyt; de mégis a dolog természete ellen vét, aki ebben a hadvezér legnagyobb dicsőségét és nagyságát látja, mert az ilyen hadjárat vagy arról tanuskodik, hogy a két hadvezér közül egyik sem nagytehetségű, vagy pedig arról, hogy a tehetségesebb hadvezér kezei a döntés tekintetében kötve vannak, ami aztán minden körülmények között kizárja, hogy a legnagyobb hadi dicsőség mezején mutassa be magát.

Ha idáig a hadászati manőverek általános jellegéről szólottunk, most egy különlegességéről kell megemlékeznünk, mely abban áll, hogy a haderőt sokszor a főutakról és fővidékről félreeső és jelentéktelen vidékre tereli le.

Hirtelen keletkező és újra eltűnő, csekély jelentőségű érdekeknél az országnak nagy vonalait kevesebb befolyást gyakorolnak a hadviselésre, mint máskülönben gyakorolnának. Ezért látjuk, hogy a csapatok a döntést kerülő háborúkban oly pontokon is mozognak, amelyekre — a háború egyszerű szükségletei után ítélve — sohasem kellene menniök; és ezért tapasztaljuk azt is, hogy az ilyen háború sokkal változatosabb s eseménydúsabb, mint a nagy döntést kereső háború. A hétéves háború öt utolsó hadjáratában, noha a viszonyok nagyjában ugyanazok maradtak, mindegyik hadjárat más-másképen alakult, egyetlen rendszabály sem ismétlődött, pedig azokban a hadjáratokban a szövetségesek tá-

madó elve sokkal nagyobb erővel nyilatkozott meg, mint az előbbieken.

Amidőn e fejezetben a hadszínhely védelmét, azt az esetet föltételezve fejtegettük, hogy döntést kerülő háborúról van szó, csak a cselekvés törekvéseiről, a törekvések összefüggéséről, jellegéről és viszonyairól beszéltünk, míg a megvalósítandó rendszabályokról már korábban értekeztünk. Most az a kérdés merül fel, vajjon e különféle törekvések számára nem lehet-e egy összefüggő szabályzatot, irányelvet, módszert megállapítani. Erre azt feleljük, hogy a történelem nem mutatván fel minduntalan egyforma alakzatban nyilvánuló eseteket, a legváltozatosabb természetű háború részére általános érvényű szabályzatot felállítani alig lehet, ellentétben a nagy döntést kereső háborúval, ahol a cselekmények nemcsak egyszerűbbek, de természetesebbek, belső ellentmondástól mentesebbek, tárgyilagosabbak s a belső szükségesség törvénye által kötött-**tebbek.**

De még a nagy háborúra napjainkban alkotott elméletnek két főelve, jelesen a Bülow-féle »széles hadászati alap« és a Jomini-féle »állás a belső vonalon« sem mutat föl a gyakorlatban hatást a hadszínhely védelme körül. Pedig mint pusztá alakzatoknak, épen itt kellene érvényesülniök, mert az alakzatok rendesen az összes tényezők között a legnagyobb súlyuk van oly cselekménynél, mely nagy tért és hosszú időt ölel fel. Világos, hogy az eszközök és viszonyok sajátlagosságának az általános elveket nagyon mélyen érintő, módosító, felforgató befolyása van. Amit Daunnak az óvatosan választott felállítás és a terjedelmes állásfoglalás hozott, azt Frigyesnek a mindig együtt tartott, az ellenséget nyomon követő extemporálására bármikor kész hadsereg nyújtotta.

Nemcsak az ellenséges hadseregek különféle természete, de azok különféle viszonyai is közbejátszanak az eszközök különféleségének létrehozásánál. Hogy csak egyet említsünk fel: Nem könnyebben extemporálhat-e a király, mint a felelős hadvezér? Ezért még egyszer és nyomatékosan kijelentjük, hogy a bírálóknak nem szabad a keletkező különféle szokásokat és módszereket a tökéletesség különböző fokozataként osztályozni; de egymás mellé kell állítania azokat, hogy belőlük az ítélet a fennforgó eset szerint választhassa a megfelelőt.

Nem lehet szándékunk a hadsereg, az ország, a viszonyok sajátlagosságaiból származható különféle módszereket felsorolni. Az indító okok befolyását pedig már korábban tárgyaltuk.

Beismerjük tehát, hogy e fejezetben a háborút illetőleg alapelveket, szabályokat, módszereket nem nyújthatunk; nem nyújthatunk azért, mert a hadtörténelem nemcsak hogy nem szolgáltat olyanokat, hanem minden pillanatban oly sajátlagosságokról emlékezik meg, melyek sokszor érthetetlenek, sokszor pedig oly különösek, hogy ámulatba ejtik az embert. De azért hiába való munkát nem végez az, aki a hadtörténelmet ebben az irányban is tanulmányozza. Ha rendszer, módszer nem is,

de igazság lakozik benne, ezt pedig a gyakorlott ítélőképesség, a hosszú tapasztalat tapintata felkutathatja.

A történelem tanulmányozása tehát nem kárbavesztett dolog, mert *élesíti az ítélőképességet*, ami a keresett *formulával* mindig felér.

Csak egy, az egészet felölelő alapelvet állítunk fel, vagyis jobban mondva, azt a természetes föltevést, melyből az itt elmondottak alkalmával kiindultunk, egy alapelv alakzatába öntve megújítjuk, hogy annál élénkebben álljon szemünk előtt.

A most letárgyalt eszközök viszonylagos értékűek; mindannyian a hadfelek bizonyos mérvű tehetetlenségének bűvkörében fekszenek; e régiók fölött egy magasabb törvény uralkodik és itt a jelenségeknek egészen más világa van. Ezt a hadvezér sohase feledje el, sohase forgalódjék önhitt biztonsággal a szűk körben, mint olyasvalamiben, ami *abszolút*, sohase tartsa az itt alkalmazott eszközöket az *egyedülieknek*, a *szükségeseknek* s *ne akarja használni azokat még akkor is, ha elégtelenségükről meggyőződött*.

Az az álláspont, amelyre mi az eszközök tárgyalása során helyezkedtünk, az imént jelzett tévedést az eszközökben majdnem lehetetlenné teszi. Csakhogy nem szabad elfelednünk, hogy a valódi világban másképen állanak a dolgok.

Ugyanis meg kell jegyeznünk, hogy mi a *tiszta*, világos, határozott fogalmak kedvéért csak a legteljesebb ellentéteket, a szélsőséget beszéltük meg, holott a háborúnak összevont esete rendszeren a középben fekszik és a szélsőségek csak oly mértékben érintik, amilyenben az ehhez közeledik.

Ezért általában véve azon fordul meg a dolog, hogy a hadvezér tisztában legyen azzal, vajjon az ellenségnek van-e hajlandósága és elegendő ereje arra, hogy őt nagyobb és döntőbb rendszabályokkal felülmúlja. Ha igen, akkor félre kell tennie a kisebb hátrányok elkerülésére szolgáló kis rendszabályokat és önkéntes áldozattal oly jobb helyzetet kell biztosítani magának, mely lehetővé teszi, hogy a nagyobb döntésnél helyt állhasson. *Ezek más szavakkal azt jelentik: hogy a hadvezér helyes ítélet alapján rendezze dolgait.*

Hogy ennek az kijelentésünknek nagyobb határozottságot adjunk, a valódi életből vett oly esetek sorozatát mutatjuk be, ahol a hadvezérek, a mi véleményünk szerint, hamis mértékkel éltek, vagyis ahol az egyik hadvezér rosszul ítélvén meg ellenfelét, kelleténél súlytalanabb rendszabályokkal élt.

Az osztrákok részéről az 1757. hadjárat elején elfoglalt állások azt bizonyítják, hogy Nagy Frigyesnek erős offenzívájára nem számítottak. Piccolomininek időzése a sziléziai határon, mialatt lotharingiai Károly abban a veszélyben forog, hogy hadseregével meg kell adnia magát, szintén a viszonyok félreértésén alapult.

A franciák, kiket 1758-ban a seeveni kolostorban kötött egyezés hatása tekintetében félrevezették (ami ugyan nem

tartozik ide), két hónappal később azt, hogy tévesen ítélték meg az ellenség vállalkozó képességét, a Wesertől a Rajnáig terjedő ország elvesztésével fizették meg.

Már említettük, hogy Nagy Frigyes 1759-ben Maxennél, 1760-ban Landshutnál kicsinyelte ellenségének vállalkozó képességét.

Oly teljes félreismerése a viszonyoknak, mint 1792-ben, még aligha fordult elő. A szövetségesek azt hitték, hogy egy mérsékelt erővel segélyhaddal véget vetnek a polgárháborúnak és ehelyett a politikai fanatizmus által sarkaiból kiemelt francia nép óriási súlya őket zúzta szét.

E tévedést azért nevezzük nagyknak, mert utólag ennek derült ki, nem pedig azért, mert könnyen elkerülhető lett volna. Ami pedig magát a forradalom elleni hadviselést illeti, kétségtelen, hogy a szerencsétlen hadjáratok sorozatának alapját az 1794. hadjárat vetette meg. Nemcsak hogy e hadjáratban helytelenül ítélték meg a franciák támadásának erőteljes természetét akkor, amidőn ellenük a kiterjedt állásfoglalások és hadászati manőverek kicsinyes eszközével éltek, de miként Ausztriának és Poroszországnak politikai egyenetlensége, továbbá Belgiumnak és Német-Álfdölnök feladása mutatja, a kabineteknek sejtelmük sem volt a gátját áttörő folyamatalma felől. 1796-ban a Montenotte, Lodi stb. mellett gyakorolt ellentállás eléggé bizonyítja, hogy az osztrákok nem voltak tisztában a Napoleon ellenében alkalmazandó rendszabályokkal.

1800-ban nem a rajtaütés közvetlen hatása, de Melasnak e hatás felől alkotott hamis véleménye okozta a katasztrófát.

Ulm 1805-ben a tudós, de végtelen gyönge hadászati vonatkozásokból készült háló utolsó csomója volt. Egy Daunt vagy Lascyt megfoghattak benne, de nem Napoleont, a forradalom császárárt!

A porosz vezérlet körében 1806-ban uralkodó határozatlanság és fejtelenség okozta, hogy a pillanat nagy jelentőségéről fel-felmerülő helyes nézeteket elavult, kicsinyes, nem használható rendszabályok sötétítették el. Tiszta öntudattal, a helyzet helyes megítélése mellett lehetetlen lett volna 30.000 embert Poroszországban visszahagyni és arra gondolni, hogy Vesztfáliában egy külön hadszínhelyet rendezzenek be és hogy oly kisebb offenzívákkal, amilyenekkel a Rüchel- és Weimar-féle hadtesteket bízták meg, majd eredményeket érnek el. És lehetetlenség lett volna az is, hogy a tanácskozások utolsó pillanatában a raktárak veszélyét, bizonyos országrészek elvesztését szóba hozzák.

De még 1812-ben, ebben a legnagyobb hadjáratban is találkoznak helytelen megítélés eredményezte hamis törekvésekkel. A wilnai főhadiszálláson tekintélyes emberek óhajtották, hogy a határon csata vívassék, nehogy az ellenség büntetlenül törjön be Oroszország földjére. Gondoltak ők arra, hogy elveszíthetik, sőt hogy *elveszítik* a csatát, számítván a franciák túl-

erejére. Ez az óhaj abból a tévhitből keletkezett, hogy az esetlegesen elveszítendő csata is csak olyan természetű lesz, mint akárhány más. Pedig majdnem bizonyossággal lehetett előre látni, hogy a határon végrehajtott döntés egészen más jelenségek sorozatát vonta volna maga után.

A Drissánál elfoglalt tábor is az ellenségre alkalmazott hamis mértékből kifolyó rendszabály volt. Ha az oroszok ott akarták volna bevárni az eseményeket, el kellett volna tűrniök, hogy a franciák teljesen körülzárják őket. De ez esetben a franciák tudták volna az oroszokat fegyverletételre szorítani. Az akarat és erő ily mértékére a táborvétel eszméjének fölatalálója nem gondolt.

Napoleon maga is több ízben számította el magát. Az 1813-ban kötött fegyverszünet után azt hitte, hogy a Blücher-féle s a svéd trónörökös vezette alárendeltebb jelentőségű hadseregeket hadtestekkel tartóztathatja fel, nem ugyan valódi ellentállással, mint inkább azzal, hogy a jelzett ellenfelek a hadtesteknek ellenük történt pusztá kiküldetésüktől is visszariadnak.

Általában véve az öreg Blücher vállalkozó szellemét sehol sem ítélte meg helyesen. Pedig ő volt az, aki Lipcsénél megfosztotta a győzelemtől, ő volt az, aki Laonnál tönkretette volna, ha nem jönnek oly körülmények közbe, melyek Napoleon számításán kívül feküdtek s végre ő volt az, aki Belle-Alliance-nál öldöklő villámként működött.

Megjegyzések a 27—30. fejezetekhez.

A sokszor idegenszerű, sokszor körülményes fejtegetések szükségessé teszik, hogy a megnevezett fejezetek tartalmáról rövid áttekintést nyújtsunk.

A 27., 28., 29. fejezetben, melyek a hadszínhelynek a döntést célzó védelmét tárgyaljuk, a szerző a következőket fejtegeti :

1. Mi legyen a hadművelet tárgya ?
2. Miért és mikor kell a csapatokat szétszítani ?
3. Mi a súlypont ? A súlypont ellen intézendő lökésről.
4. A hadszínhely határolásának szükségességéről.
5. Az ellenséges súlypont megtalálásának módja.
6. Rendszabályok, ha az ellenség elkerül bennünket.
7. A különféle védőmódok igénybevételenek feltételei.
8. A fokozatos ellentállást a tereptárgyak stb. segítik elő.

A 30. fejezetben pedig fejtegetés alá kerülnek :

1. A védő viselkedése a támadó különféle célzataival szemben.

2. A fegyverbecsületért vívandó harc.

3. A védelem támadó eszközei.

4. A hadászati manőver ; ennek értéke.

5. Egy főelv a védő rendszabályok fogantatba vételére.